UCHWAŁA NR XXXVI/724/2025
RADY MIASTA RZESZOWA

z dnia 30 grudnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r., poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292), po uzyskaniu opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

Rada Miasta Rzeszowa

uchwala, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się do realizacji Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Rzeszowa.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady Miasta Rzeszowa

Waldemar Szumny

Załącznik do Uchwały Nr XXXVI/724/2025
Rady Miasta Rzeszowa
z dnia 30 grudnia 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA RZESZOWA

NA LATA 2025-2028

RZESZÓW, 2025 R.

Opracowanie:

BIURO MIEJSKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW I REWITALIZACJI – NOWE CENTRUM URZĘDU MIASTA RZESZOWA

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP ... 3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ... 3
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE ... 4
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ... 13
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ... 13
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa ... 17
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ... 22
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta Rzeszowa) ... 22
5.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) ... 28
5.2.1. Zarys historii obszaru miasta Rzeszowa ... 28
5.2.2. Krajobraz kulturowy ... 46
5.2.3. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta. Zabytki nieruchome ... 47
5.2.4. Zabytki ruchome ... 86
5.2.5.Zabytki archeologiczne ... 89
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych ... 96
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne ... 101
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony ... 105
5.4. Zabytki z terenu miasta Rzeszowa ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków ... 107
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ ... 108
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE ... 113
Priorytety, kierunki, zadania programu opieki ... 113
8. INTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ... 119
9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ... 119
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ... 120
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTAMI ... 124
Spis fotografii: ... 125
Źródła pozyskania danych, bibliografia: ... 126
CZĘŚĆ GRAFICZNA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ... 127
ANEKSY ... 128
ANEKS nr 1. Zabytki miasta Rzeszowa wpisane do Rejestru zabytków nieruchomych ... 129
ANEKS nr 2. Rejestr zabytków ruchomych z terenu miasta Rzeszowa ... 136
ANEKS nr 3. Stanowiska archeologiczne na terenie Rzeszowa ... 137
ANEKS nr 4. Obszary o istotnej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu, wymagające uwzględnienia przy opracowaniu dokumentów planistycznych miasta ... 143

1. WSTĘP

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.) na gminę nałożony został obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Dokument ten przyjmowany jest przez Radę Gminy w formie uchwały i stanowi element polityki samorządowej, służąc podejmowaniu działań w zakresie inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te dotyczą wszystkich mieszkańców, nie zawężając się jedynie do właścicieli czy użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych. Istotnym zadaniem programu jest wskazanie wartości krajobrazu kulturowego gminy oraz wzbudzenie i utrwalenie wśród lokalnej społeczności świadomości związanej z koniecznością dbałości o dziedzictwo.

Program opieki nad zabytkami, jako dokument strategiczny gminy, powinien stanowić narzędzie mające na celu eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystanie dorobku kulturowego na cele społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Dzięki przedmiotowemu programowi lokalna społeczność, będąca głównym beneficjentem programu, w dłuższej perspektywie będzie mogła zauważać efekty wcielania w życie założeń nakreślonych w opracowaniu.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest zasób dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego w granicach administracyjnych miasta Rzeszowa, a celem – określenie kierunków działań i zadań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, dla zachowania walorów krajobrazu kulturowego miasta.

Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest co 4 lata. Z realizacji dokumentu Prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, przedstawiając je Radzie Miasta. Kolejne programy opieki powinny uwzględniać wszelkie nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe oraz aktualny stan zachowania zasobu dziedzictwa kulturowego.

Program ten stanowi kontynuację opracowanego Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Rzeszowa na lata 2021 - 2024, przyjętego uchwałą nr LVI/1171/2021 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 14 grudnia 2021 r. Został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań. Ponadto dokument uzupełniony został o mapę zasobu zabytkowego i obszarów archeologicznych, mającą charakter poglądowy, a także o plansze obszarów, mających istotną wartość i znaczenie dla dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego, wymagających uwzględnienia przy opracowaniu dokumentów planistycznych dla miasta Rzeszowa (zawierające mapy wyodrębnionych obszarów, najważniejsze zabytki na ich terenie oraz rekomendacje w zakresie ochrony i opieki dziedzictwa kulturowego).

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1). Program ma na celu, w szczególności (art. 87 ust. 2):

1) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3). Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4). Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy (art. 87 ust. 5). Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 6).

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Do najważniejszych aktów prawnych regulujących sposób ochrony i zarządzania zabytkami w Polsce należą:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1), wskazuje, że ochrona środowiska (w tym zabytków) jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela (art. 86).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.)

Ustawa jest kluczowym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków. Definiuje ona m.in. pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków, obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach, etc.

Ustawa podaje definicję co w świetle prawa należy uznać za zabytek, a jest nim nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3. ust. 1).

Ustawa definiuje pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu (art. 4):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Według ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków (art. 5):

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Według ustawy ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na stan zachowania (art. 6 ust. 1):

- zabytki nieruchome będące, w szczególności:
  - krajobrazami kulturowymi,
  - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
  - dziełami architektury i budownictwa,
  - dziełami budownictwa obronnego,
  - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
  - cmentarzami,
  - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
  - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

- zabytki ruchome będące, w szczególności:
  - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
  - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
  - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
  - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
  - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393),
  - instrumentami muzycznymi,
  - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
  - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
  - cmentarzyskami,
  - kurhanami,
  - reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Formami ochrony zabytków są (art. 7):

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków (art. 9 ust. 3). Do rejestru można wpisać także otoczenie, nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny (art. 9 ust. 2).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (art. 14a ust. 1). Na ww. listę wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii (art. 14a ust. 2):

1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć;
2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat;
3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;

7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców;
9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców;
10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat;
12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;
13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro;

- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 15 ust. 1). W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu. Na listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Park kulturowy

Park Kulturowy jest tworzony w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 16 ust. 1).

Podstawę do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków (art. 21) Gminna ewidencja zabytków także stanowi formę ochrony, w której powinny być ujęte (art. 22 ust. 5):

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków[1].

Ustawa określa także obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy w szczególności:

[1] Art. 22 ust. 5 pkt 3 częściowo został uznany za niezgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz.U.2023.951) z dniem 11 maja 2023 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia.

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. ust. 4),
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19),
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (art. 88 ust 2).

W ramach zadań prowadzonych przez gminę istotne jest uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 18 ust. 1). Określając ustalenia powyższych dokumentów (art. 18 ust. 2):

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Ustawa wskazuje na uwzględnienie ochrony zabytków w aktach związanych z planowaniem przestrzennym. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych (art. 19 ust. 1):

- objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem,
- ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, o warunkach zabudowy, o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19 ust. 1a):

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń wyżej wymienionych planów (art. 19 ust. 2). Dodatkowo w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust. 3).

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20).

Mając na celu ochronę obiektów zabytkowych, co do których zostało wszczęte postępowanie w sprawie wpisu do rejestru zabytków nieruchomych, ale decyzja nie jest jeszcze ostateczna, uchwała określa, że od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku (art. 10a). Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie. (art. 10 a).

W ramach ustawy samorządy wszystkich szczebli otrzymały możliwość udzielania dotacji na prace przy zabytkach nie tylko wpisanych do rejestru zabytków, lecz również znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81 ust.1).

Ustawa określa również organy ochrony zabytków (art. 89):

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2025 poz. 1153 t.j.)

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządu gminnego. Ustawa o samorządzie gminnym, jako jedno z zadań własnych gminy, wymienia sprawy z zakresu kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 7 ust.1, pkt 9).

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130 z późn. zm.)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania planu ogólnego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (oraz ich szczególnych form – zintegrowanych planów inwestycyjnych oraz miejscowych planów rewitalizacji), a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4).

Wójt, burmistrz lub prezydent miasta, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu ogólnego lub miejscowego planu ogłasza to publicznie podając termin składania

wniosków, zawiadamia też o tym na piśmie instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu ogólnego lub planu miejscowego, w tym wojewódzkiego konserwatora zabytków. Na tym etapie, konserwator zobowiązany do współpracy przy sporządzaniu projektów planu ogólnego lub planu miejscowego, polegającej na wyrażaniu opinii, składaniu wniosków oraz udostępnianiu informacji, przekazuje niezbędne dane konieczne do ustanowienia ochrony adekwatnej do wartości zabytkowej obszaru lub jego elementów (art. 23 w związku z art 13i ust. 3 pkt 5, lit. b, i art 17, pkt 6, lit. b ustawy o planowaniu przestrzennym). Do wojewódzkiego konserwatora wójt, burmistrz lub prezydent miasta występuje po analizie wniosków i opracowaniu projektów o ich uzgodnienie w zakresie (art 13i ust. 3 pkt 5, lit. b oraz art 17, pkt 6, lit. b). W planie ogólnym uwzględnia się uwarunkowania w postaci znajdujących się na obszarze gminy zabytków objętych formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.), lub ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej (art. 13b pkt 3 lit. j). W planie miejscowym określa się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4). Dodatkowo dopuszcza się uproszczone postępowanie w sprawie uchwalenia planu miejscowego, jeżeli zmiana dotyczy wyłącznie zmiany ustaleń w związku z wpisem obiektu lub obszaru do rejestru zabytków, skreśleniem obiektu lub obszaru z rejestru zabytków lub ujęciem zabytku w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków (art. 27b ust. 1 pkt 2 lit. i).

Ponadto ustawa reguluje tryb i etapy uchwalania uchwały reklamowej, której projekt należy również uzgodnić z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 37b, ust. 2 pkt 4).

Gminna Ewidencja Zabytków uwzględniana jest w planowaniu przestrzennym przy ustalaniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Decyzje dotyczące tych ustaleń wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych ustawowymi formami ochrony zabytków (w przypadku gminy takimi są obiekty rejestrowe i chronione planem miejscowym) oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4, pkt 2).

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2025 poz. 418 ze zm.)

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach (art. 1). Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 3 ust. 3).

Ustawa wskazuje, że obiekt budowlany jako całość oraz jego poszczególne części, wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską (art.5 ust. 1 pkt 7). W kontekście ochrony zabytków istotnym przepisem prawa budowlanego jest możliwość skorzystania z odstępstw od sprecyzowanych w ustawie przepisów techniczno-budowlanych, dotyczących projektowania, budowania, użytkowania i utrzymywania obiektów budowlanych (art. 9 ust 1). Odstępstwo można uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub decyzji o zmianie sposobu użytkowania obiektu (art. 9 ust. 3). Organ wydający pozwolenie na budowę występuje w tej sprawie do ministra, który ustanowił przepisy techniczno-budowlane (art. 9 ust 2). Należy nadmienić, iż, w przypadku

obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską – pozytywną opinię wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie wnioskowanego odstępstwa (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Należy też zwrócić uwagę, że w myśl prawa budowlanego, budowy i roboty budowlane niewymagające pozwolenia na budowę, jeżeli są wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków wymagają decyzji pozwolenia na budowę, a jeżeli są wykonywane na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają zgłoszenia, przy czym do wniosku o pozwolenie na budowę oraz do zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 29 ust. 4).

Ustawa wskazuje, że prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 39 ust. 1).

Konieczne jest uzyskanie decyzji i pozwoleniu na rozbiórkę obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz objętych ochroną konserwatorską (art. 31 ust 1b) W przypadku obiektów budowlanych wpisanych w rejestr zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2). W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. (art. 39 ust. 3).

Ustawa skazuje również, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z m. in. wymogiem ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochrona konserwatorską. (art. 5 ust. 2).

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2025 poz. 647 z późn. zm.)

Ustawa o ochronie środowiska nie jest bezpośrednio ustawą zawierającą zapisy o ochronie zabytków, ale jej przepisy dotyczące ochrony krajobrazu i uwarunkowań środowiskowych w planowaniu przestrzennym, mają wpływ na ochronę obiektów zabytkowych i ich otoczenia.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2021 poz. 1478 z późn. zm.)

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt 5). Formami ochrony przyrody są m. in.: rezerwaty przyrody, obszary Natura 2000, pomniki przyrody (art. 6 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145 z późn. zm.)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania (sprzedaż,

zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości) wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2024 poz.87 t.j.)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491 t.j.)

Ustawa informuje, że gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 20202 poz. 385 t.j.)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393 t.j.)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164 z późn. zm.)

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Akty wykonawcze:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. 2004 nr 102 poz. 1066);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2020 poz. 1901);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2019 poz.1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89, poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025 – 2028, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach poniżej:

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.)

„Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026" jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Główny cel główny Programu 2023–2026 brzmi: „Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce".

Cel Programu będzie realizowany przez następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel szczegółowy 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Kierunki działania:

- Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju, poprzez:
  1) ochronę zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej;
  2) weryfikację i klasyfikację zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego;
  3) weryfikację i klasyfikację zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym / górniczym / kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych;
  4) weryfikację i klasyfikację zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

- Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, poprzez:
  1) model i system wartościowania zabytków;
  2) plany zarządzania dla pomników historii;
  3) wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
  4) system bezpieczeństwa zabytków;
  5) projektowanie konserwatorskie.

- Realizacja międzynarodowych zobowiązań, poprzez:
  1) implementację konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków;
  2) wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001 r.;
  3) współpracę międzynarodową z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE;
  4) wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Kierunki działania:

- Cyfryzacja procesów administracyjnych, poprzez:
  1) cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
  2) opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

- Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków, poprzez:
  1) wdrożenie i rozwój programu AZP+;
  2) digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
  3) rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D;
  4) rozwój portalu Zabytek.pl.

- Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami, poprzez:
  1) premię zabytkową;
  2) wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Kierunki działania:

- Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych, poprzez:
  1) strategię przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków;
  2) wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
  3) twój dom – dialog z tradycją;
  4) upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD";
  5) warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
  6) wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
  7) proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

- Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego, poprzez:
  1) włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
  2) badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego;
  3) pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny;
  4) kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego;
  5) wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom;
  6) edukację o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami;
  7) utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.)

Znaczenie dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest istotne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.

Celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie.

Koncepcja kładzie nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Dokument formułuje również zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa. Uwzględnia także problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;

- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.)

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.

Diagnoza w zakresie objętym programowaniem strategicznym opiera się na trzech obszarach:

- obszar 1: współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 kultura wskazano m.in. na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych (tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze krajowym nie wykazuje objawów zniszczenia). Jednocześnie wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego, które zarówno w Polsce, jak i na świecie, odgrywają również coraz ważniejszą rolę w kształtowaniu świadomości historycznej i tożsamości narodowej.

Jako cel główny SRKS wskazała wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Cel główny SRKS realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne:
  - Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
  - Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich:
  - Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
  - Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury,
  - Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
  - Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
  - Wzmacnianie promocji kultury polskiej za granicą.
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju:
  - Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
  - Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,
  - Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025 – 2028 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego Perspektywa 2030 (Uchwała nr LIX/930/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018 r.)

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego uwzględniający inwestycje celu publicznego, jest obok Strategii Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030, podstawą do prowadzenia polityki przestrzennej w województwie.

W Planie nakreślone zostały kierunki służące zachowaniu i ochronie zabytkowych obiektów oraz założeń programowych, konieczne do zrealizowania poprzez:

- rewaloryzację historycznych układów urbanistycznych i innych założeń przestrzennych, w tym ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków, jak i pozostających poza nim;
- podejmowanie działań służących rewitalizacji założeń przestrzennych z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich, lokalnego charakteru i specyfiki zabudowy, w sytuacji nagromadzenia negatywnych zjawisk o charakterze nie tylko przestrzennym, ale również społeczno-gospodarczym;
- utrzymanie obiektów zabytkowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi, dbałość o stan techniczny oraz estetykę ich oraz otoczenia;
- nadawanie nieużytkowanym obiektom zabytkowym nowych funkcji i dostosowanie ich do aktualnych potrzeb, w tym m.in. do celów turystycznych, w sposób niepomniejszający ich wartości zabytkowej, historycznej i kulturowej;
- zachowanie i ochronę zabytków architektury cmentarnej, w szczególności cmentarzy z I wojny światowej, a także cmentarzy oraz pozostałości cmentarzy dawnych mniejszości etnicznych i wyznaniowych;
- zachowanie i ochronę budownictwa drewnianego poprzez utrzymanie wartościowych obiektów in situ, przenoszenie obiektów, które tego wymagają do skansenów, a także tworzenie nowych założeń o charakterze skansenów;
- zachowanie i ochronę dziedzictwa archeologicznego poprzez ochronę stanowisk archeologicznych, zagospodarowanie i eksponowanie stanowisk archeologicznych o własnej czytelnej formie krajobrazowej w celach turystycznych, kulturowych i edukacyjnych, w tym tworzenie parków kulturowych dziedzictwa archeologicznego.

Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030 (Uchwała nr XXVII/458/20 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 września 2020 r.)

Dokument ten wyznacza kierunki polityki regionalnej dla różnych poziomów administracji samorządowej oraz partnerów społecznych i gospodarczych.

Ramy strategii wyznacza osiem głównych obszarów strategicznych, tj.: gospodarka regionu, infrastruktura techniczna, obszary wiejskie i rolnictwo, ochrona środowiska, kapitał społeczny, współpraca międzynarodowa, ochrona zdrowia oraz zabezpieczenie społeczne.

Priorytet 2.3. Strategii rozwoju województwa podkarpackiego odnosi się do kultury i dziedzictwa kulturowego. Jako cel zakłada rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu. Kierunki działań w tym aspekcie skupione są na:

- tworzeniu warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców;
- wzmacnianiu współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego;
- infrastrukturze kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego.

Stwierdzono, że siłą napędową rozwoju kultury w regionie z całą pewnością mogą stać się główne ośrodki życia kulturalnego, skupione wokół największych miast w regionie oraz miejsc realizacji znanych przedsięwzięć kulturalnych. Wykazano, że w tych lokalizacjach należy rozpocząć tworzenie produktów i marek kulturalnych zarówno instytucji, jak też wydarzeń. Wykreowanie marki kulturalnej powinno oprzeć się na bazie zauważalnej poza regionem aktywności instytucji, rangi wydarzeń czy upowszechnieniu wiedzy o cennych obiektach zabytkowych. Na rozwój województwa w dziedzinie kultury duży wpływ ma jego geopolityczne położenie w sąsiedztwie Ukrainy i Słowacji. Współdziałanie międzynarodowe w tym zakresie powinno zmierzać do zapoczątkowania lub kontynuacji przedsięwzięć, które mogłyby wynieść je do poziomu zauważalnych na arenie międzynarodowej projektów kulturalnych.

Ustalono, że województwo podkarpackie wyróżnia bogate dziedzictwo kulturowe regionu, które należy objąć należytą ochroną i racjonalnie wykorzystywać zasoby dla rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego. Konieczne jest również podejmowanie przedsięwzięć z zakresu ochrony obiektów zabytkowych oraz miejsc cennych kulturowo czy nowych inwestycji infrastrukturalnych (tj. Podkarpacka Galeria Słowa i Obrazu, Podkarpackie Centrum Nauki), a także modernizacji istniejących.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025 (Uchwała Nr LVI/972/22 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 grudnia 2022 roku)

W dokumencie wskazano następujące priorytety i kierunki działań:

Jako główny cel strategiczny wskazano *wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości.*

Służyć temu mają następujące priorytety:

PRIORYTET I *Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego* /działania badawcze, edukacyjne, promocyjne/

KIERUNEK DZIAŁANIA 1 - Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi, poprzez:

1-1-1 inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w województwie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń, przy współpracy z zarządami powiatów i gmin oraz placówkami badawczymi regionu;

1-1-2 włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);

1-1-3 promowanie dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu konkursów, nagród, wydarzeń kulturalnych (np. Dni Dziedzictwa) oraz mediów;
1-1-4 inicjowanie i wspieranie akcji informacyjnych dla właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie zasad i możliwości działań na rzecz właściwego użytkowania i utrzymania obiektów zbytkowych;
1-1-5 wykorzystanie promocyjne i rozpropagowanie 10. rocznicy wpisu cerkwi drewnianych w regionie Karpat w Polsce i na Ukrainie na listę światowego dziedzictwa UNESCO (2023 r.).

KIERUNEK DZIAŁANIA 2 - Działania edukacyjno-promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa województwa oraz podległych instytucji kultury, etc.), poprzez:

1-2-1 wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych własnych oraz zewnętrznych, promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Podkarpacia, a także szlaki kulturowe, które przechodzą przez obszar województwa;
1-2-2 podejmowanie działań promocyjnych przez udział (lub patronat) w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu;
1-2-3 wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju – promocja w mediach ogólnokrajowych działań związanych z wdrażaniem konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego – propagowanie krajowych list konwencji;
1-2-4 wprowadzanie i aktualizacja informacji adresowanych do właścicieli i użytkowników zabytków na strony internetowe województwa podkarpackiego i wojewódzkich instytucji kultury;
1-2-5 wspieranie procesów digitalizacji zbiorów muzealnych znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego.

PRIORYTET II *Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa* /działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego/

KIERUNEK DZIAŁANIA 3 - Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej, poprzez:

2-3-1 kontynuacje dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach przez udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;
2-3-2 zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie województwa;
2-3-3 realizacje zadań w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej;
2-3-4 korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego województwa w ramach kompetencji i zadań własnych samorządu województwa;
2-3-5 współfinansowanie szlaków kulturowych – szlaków turystycznych i tematycznych (np. w zakresie udostępniania zabytków na szlaku architektury drewnianej);
2-3-6 bieżącą dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów pozostających we władaniu Województwa Podkarpackiego;
2-3-7 wspieranie instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.

KIERUNEK DZIAŁANIA 4 - Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych, poprzez:

2-4-1 współpracę z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków;

2-4-2 integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu monitorowania ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego;

2-4-3 prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu województwa podkarpackiego;

2-4-4 podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego);

2-4-5 podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym;

2-4-6 dokumentowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego;

2-4-7 monitorowanie i wspieranie działań w zakresie poprawy dostępności zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami.

PRIORYTET III *Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego* /działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań/

KIERUNEK DZIAŁANIA 5 - Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez:

3-5-1 zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa;

3-5-2 inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw na rzecz ochrony zabytków przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

3-5-3 wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przydrożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych;

3-5-4 udział w finansowaniu szlaków kulturowych w zakresie udostępniania i dozoru obiektów zabytkowych (np. przewodnicy na szlaku architektury drewnianej lub w obiektach z listy światowego dziedzictwa UNESCO);

3-5-5 wypracowanie merytorycznej współpracy w zakresie opieki nad zabytkowymi założeniami zieleni z instytucjami zajmujących się ochroną środowiska, planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków, ze względu na szczególne znaczenie tych zabytków w obliczu zmian klimatycznych;

3-5-6 dążenie do zwiększenia ilości środków przeznaczanych na zakupy dzieł sztuki w muzeach podległych samorządowi województwa.

KIERUNEK DZIAŁANIA 6 - Kształtowanie polityki województwa przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego:

3-6-1 konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych, ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa;
3-6-2 wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego w sferze planistycznej i zarządczej;
3-6-3 inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali województwa dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń;
3-6-4 inicjowanie i wspieranie realizacji kompleksowego rozpoznania zasobu zabytków poprzemysłowych w województwie podkarpackim oraz wybór obiektów szczególnie wartościowych; wytypowanie i wykonanie prac studialnych wraz z propozycjami adaptacji do nowych funkcji najcenniejszych obiektów poprzemysłowych (działania wspólnie z samorządami lokalnymi, stowarzyszeniami, wojewódzkim konserwatorem zabytków, NID Oddział Rzeszów).

Audyt krajobrazowy województwa podkarpackiego (Uchwała Nr XIII/218/25 Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr z dnia 31 marca 2025 roku)

Dokument ten identyfikuje i ocenia krajobrazy województwa w podziale na jednostki krajobrazowe, wskazuje tzw. krajobrazy priorytetowe – obszary o szczególnej wartości wizualnej, kulturowej i przyrodniczej a także potencjalne zagrożenia dla krajobrazu województwa. Zawiera m.in. analizy krajobrazu kulturowego, propozycje jego ochrony oraz rekomendacje do dokumentów planistycznych gmin i województwa.

W zakresie ochrony i zarządzania krajobrazem rekomendacje audytu obejmują:

- kierunki i zasady kształtowania zabudowy, zagospodarowania i użytkowania terenów;
- wykonywania zadań mających na celu co najmniej zachowanie dotychczasowego stanu;
- wskazania obszarów, które powinny zostać objęte formami ochrony przyrody;
- wskazania obszarów, objętych formami ochrony przyrody, które ze względu na znaczący spadek wartości krajobrazu wymagają pogłębionej analizy zasadności ich dalszej ochrony;
- wskazania obszarów, które powinny zostać objęte formami ochrony zabytków, w tym w szczególności parków kulturowych.

W zakresie krajobrazu kulturowego dokument wskazuje na integrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego z polityką krajobrazową m.in. poprzez:

- identyfikację historycznych osi widokowych i zapewnienie ich niezakłóconego przebiegu (ograniczenia w zabudowie lub formie zabudowy w strefach ich wpływu),
- wyznaczanie stref buforowych wokół zabytków i zespołów historycznych (tworzenie stref, w których obowiązywałyby wymogi kontrolujące m.in. gabaryty i bryły obiektów oraz ograniczenia intensywności nowych inwestycji),
- określanie w planach miejscowych parametrów zabudowy zgodne z lokalnym charakterem zabytkowego krajobrazu,
- w projektach rewitalizacji przestrzeni miejskich i zabytkowych obiektów potrzeba uwzględnienia ich łączności z zielenią, perspektywami widokowymi, czy czytelnością historycznych układów urbanistycznych,
- wprowadzenie mechanizmów monitoringu zmian krajobrazowych, dokumentowania ingerencji w zabytki i ich otoczenie oraz okresowej oceny, czy interwencje utrzymały walory krajobrazowe i kulturowe.

W obszarze miasta Rzeszowa wyodrębniono cztery krajobrazy priorytetowe (18-512.51-13 – Wisłok od Rzeszowa do Chodaczowa, 18-512.52-53 – Rzeszów - cmentarz Wilkowyja, 18-513.63-26 – Wisłok od Wojkówki do Rzeszowa, 18-513.63-83 – Rzeszów - Park Papieski), każdy charakteryzując, oceniając, określając zagrożenia i rekomendacje dotyczące kształtowania i ochrony krajobrazu priorytetowego.

W zakresie rekomendacji dotyczących form ochrony, obszarem proponowanym do utworzenia parku kulturowego w Rzeszowie jest „stare miasto z kościołami i zamkiem".

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta (analiza dokumentów programowych miasta Rzeszowa)

Strategia Rozwoju Miasta Rzeszowa do roku 2025 (Uchwała nr XXII/452/2016 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 26 stycznia 2016 r.)

W przyjętej do realizacji w 2016 roku Strategii określono następującą wizję miasta:

RZESZÓW – BIEGUN WZROSTU PODKARPACIA – MIASTO PRZYJAZNE LUDZIOM, POSIADAJĄCE I ROZBUDOWUJĄCE LICZNE FUNKCJE METROPOLITALNE, GDZIE WARTO MIESZKAĆ I GDZIE MOŻNA LICZYĆ NA WYSOKĄ JAKOŚĆ ŻYCIA I ŚRODOWISKA ZAMIESZKANIA, A PRZY TYM – WSZECHSTRONNY ROZWÓJ: GOSPODARCZY, SPOŁECZNY I KULTURALNY

W celu realizacji wizji miasta wyznaczono cele szczegółowe. Do celów szczególnych z przedmiotowym opracowaniem zaliczono cel szczegółowy dla celu głównego: C.4. Wykorzystanie zasobów – Czysta energia i Bogate dziedzictwo – Ochrona i zagospodarowywanie walorów i zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Wyznaczone strategiczne cele szczegółowe w ramach ww. celu spójne z przedmiotowym opracowaniem:

- Zachowane bogactwo przyrodnicze, dziedzictwo kulturowe i walory krajobrazowe Miasta;
- Ochrona i promocja zasobów przyrodniczych oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego dzięki wykorzystaniu środków zewnętrznych;
- Wizerunek uwzględniający walory obiektów zabytkowych, zachowanego krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa historycznego. Utworzenie w Rzeszowie Centrum Polonia 3.0.

Strategia Rozwoju Miasta Rzeszowa do roku 2035 (Uchwała nr X/122/2024 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 27 sierpnia 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia „Strategii rozwoju miasta Rzeszowa do 2035r." oraz określenia szczegółowego trybu i harmonogramu opracowania projektu strategii, w tym trybu konsultacji

W 2024 r. przystąpiono do prac nad sporządzaniem Strategii Rozwoju Miasta Rzeszowa do roku 2035, w której określone zostaną: cele, kierunki, rekomendowane działania oraz ustalenia, rekomendacje i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W tym celu, w 2024 r., sporządzono Diagnozę na potrzeby opracowania Strategii Rozwoju Miasta Rzeszowa do 2035 r., podejmującą zagadnienia dziedzictwa kulturowego miasta, w tym zabytków, dóbr kultury współczesnej, niematerialnego

dziedzictwa kulturowego, stanu zabytków i kluczowych problemów ich ochrony oraz całościowej ochrony dziedzictwa kulturowego miasta.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Rzeszowa (Uchwała nr LXXXV/1890/2023 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 26 września 2023 r.)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa, uchwalone uchwałą Nr LXXXV/1890/2023 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 26 września 2023 r. jest podstawowym dokumentem kreującym politykę przestrzenną miasta.

Podstawowe elementy Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa to:

I. Wprowadzenie
II. Uwarunkowania
III. Kierunki
IV. Uzasadnienie zawierające objaśnienia przyjętych rozwiązań oraz synteza ustaleń Studium.

Integralny element tekstu uwarunkowań i kierunków stanowi część graficzna, w tym rysunek Studium.

W dokumencie zidentyfikowano oraz przedstawiono uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego pozwalające na zdefiniowanie polityki przestrzennej miasta, w tym na określenie kierunków jego rozwoju. W ramach uwarunkowań wewnętrznych ujęto m.in. zagadnienia związane z warunkami i jakością życia mieszkańców, w tym dostępem do infrastruktury społecznej, transportem, infrastrukturą techniczną, środowiskiem, dziedzictwem kulturowym oraz gospodarką. W ramach uwarunkowań dziedzictwa kulturowego wskazano krajobraz kulturowy i zabytki Rzeszowa, stan zabytków i kluczowe problemy ich ochrony, formy ochrony zabytków oraz innych walorów krajobrazu kulturowego miasta, a także dobra kultury współczesnej.

Uwarunkowania kończy podsumowanie zawierające wnioski, w których określono główne potrzeby i możliwości rozwoju miasta z uwzględnieniem zagadnień finansowych. W stosunku do dziedzictwa kulturowego i kompozycji urbanistycznej miasta wnioski były następujące:

- Dziedzictwo kulturowe Rzeszowa jest wynikiem wielowiekowego narastania tkanki miejskiej, a dzisiejszy krajobraz Rzeszowa stanowi nawarstwienie elementów historycznych i współczesnych. Najwięcej obiektów zabytkowych znajduje się w historycznym centrum miasta.
- Rzeszów charakteryzuje się umiarkowanymi zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego. Stan zabytków na terenie miasta jest zróżnicowany. Te najwartościowsze wpisane są do rejestru zabytków i w przeważającej większości są w dobrym stanie technicznym.
- Zabytkowy obszar śródmieścia, mimo prowadzonych od lat intensywnych działań mających na celu poprawę stanu zagospodarowania i estetyki, nadal obejmuje tereny wymagające podjęcia działań rewaloryzacyjnych.
- Należy dążyć do ochrony historycznej i kulturowej tożsamości Rzeszowa poprzez odpowiednie kształtowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych, ze szczególnym poszanowaniem krajobrazu miasta, w tym dawnych przyłączonych do miasta wsi. Konieczne jest wskazanie terenów, na których mogą być sytuowane budynki wysokie.
- Przy wprowadzaniu nowego zainwestowania należy zwrócić szczególną uwagę na konieczność ochrony, wyeksponowania i w pewnych przypadkach uatrakcyjnienia terenów o wysokich walorach kulturowych i krajobrazowych.

- Za istotne należy uznać objęcie ochroną zabytkowych obiektów i założeń, w tym charakterystycznych dla przykładów architektury modernistycznej, m.in. związanych z powstaniem Centralnego Okręgu Przemysłowego, wznoszonych po wojnie obiektów socrealistycznych, a także wartościowych dzieł współczesnej architektury i urbanistyki, stanowiących tzw. dobra kultury współczesnej.
- Istotnym problemem jest też wzmożony ruch samochodowy w historycznym centrum, a także bardzo liczne w przestrzeni miejskiej nośniki reklamowe często instalowane na obiektach zabytkowych, co wymaga podjęcia odpowiednich działań.
- Na terenie miasta znajdują się liczne obiekty zabytkowe, w tym nieużytkowane, które przy odpowiednim zagospodarowaniu bądź nadaniu nowej funkcji mogłyby w istotny sposób wzbogacić ofertę usług publicznych czy komercyjnych miasta, podnosząc jednocześnie jego potencjał kulturowy i turystyczny.

W oparciu o uwarunkowania, w tym wspomniane powyżej podsumowanie, sformułowano cel główny Studium oraz wizję rozwoju przestrzennego miasta w perspektywie roku 2045 r. stanowiące główne założenia części kierunkowej Studium.

Formułując kierunki zagospodarowania przestrzennego określono model struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta, biorąc pod uwagę jego zróżnicowanie przestrzenne i funkcjonalne, w tym różnorodny charakter zabudowy oraz odmienne potrzeby rozwojowe. Dopełnienie kierunków zagospodarowania przestrzennego stanowi pięć polityk sektorowych: mieszkańcy i infrastruktura społeczna, transport i infrastruktura techniczna, środowisko i odporność na zm. klimatu, walory i jakość przestrzeni oraz gospodarka. Dla każdej z nich sformułowano cele oraz służące ich realizacji kierunki działań oraz działania uwzględniające zróżnicowanie przestrzenne miasta w tym proponowany model rozwoju w oparciu o strukturę funkcjonalno-przestrzenną.

W ramach polityki „walory i jakość przestrzeni” wskazano główne cele:

1. ochrona historycznej tożsamości Rzeszowa poprzez odpowiednie kształtowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych, ze szczególnym poszanowaniem walorów krajobrazowych;
2. zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz powstrzymywanie procesu degradacji historycznej zabudowy, poprzez zapewnienie właściwej i skutecznej opieki nad zabytkami;
3. integracja ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego oraz krajobrazu;
4. ochrona i kształtowanie wartości krajobrazowych w skali ogólnomiejskiej oraz lokalnej;
5. rewaloryzacja zabytków przeprowadzana tak, aby wpływała na polepszenie jakości życia mieszkańców, a także stwarzała atrakcyjne możliwości do inwestowania oraz podnosiła walory turystyczne i kulturowe miasta;

oraz wynikające z nich kierunki działań:

1) ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego miasta,
2) ochrona obszarów o wysokich wartościach kulturowych w ramach stref ochrony konserwatorskiej,
3) ochrona dziedzictwa archeologicznego,
4) dbałość o dziedzictwo kulturowe, w tym o tożsamość historyczną i kulturową miasta,
5) zachowanie i ochrona dóbr kultury współczesnej,
6) ochrona i kształtowanie wartości widokowych miasta,
7) ochrona krajobrazów rzecznych,
8) ochrona i kształtowanie krajobrazu lokalnego miasta,
9) zasady lokalizacji budynków wysokich lub wysokościowych.

W zakresie kierunku działań dążących do ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego miasta wymienione zostały uszczegółowione zalecenia odnośnie:

- uwzględnienia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego obiektów, zespołów i założeń przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków, a także objęcia ochroną w miejscowych planach zabytków, w tym obszarów zabytkowych ujętych w wojewódzkiej oraz gminnej ewidencji zabytków,
- ochrony historycznych układów urbanistycznych i innych założeń przestrzennych,
- ochrony obiektów, budynków i zespołów zabudowy,
- ochrony wartości kulturowych cmentarzy i parków,
- dążenia do wpisu do rejestru zabytków wartościowych obiektów, zespołów zabudowy oraz układów przestrzennych;

a także ogólne zalecenia dotyczące:

- dążenia do zachowania i ochrony wartościowych kapliczek, krzyży przydrożnych, pomników, rzeźb i fontann, w tym obiektów nieobjętych formami ochrony,
- dążenia do zachowania i ochrony wartościowych przykładów budownictwa drewnianego, w szczególności zabudowy zlokalizowanej na osiedlu Staromieście oraz w enklawach na osiedlu Pobitno, a także zabudowy zagrodowej występującej na włączonych do miasta dawnych terenach wiejskich,
- uwzględnienia ochrony w MPZP innych obiektów zabytkowych i posiadających wartości historyczne, naukowe bądź krajobrazowe,
- dążenia do uznania kaplicy św. Huberta na osiedlu Miłocin za pomnik historii.

W zakresie ochrony obszarów o wysokich wartościach kulturowych poprzez objęcie ich w granice stref ochrony konserwatorskiej, ustanowiono kilka kategorii stref, określając zasady ochrony w obrębie każdej kategorii:

- *I strefa ochrony konserwatorskiej* – ochrony obszarów o kompletnym lub prawie kompletnym historycznym układzie przestrzennym, lub obszarów tworzących domkniętą historyczną całość;
- *II strefa ochrony konserwatorskiej* – obejmująca ochronę obszarów o czytelnym historycznym układzie przestrzennym, w niewielkim stopniu przekształconym, z dużym udziałem obiektów zabytkowych, przeplatających się ze współczesną zabudową;
- *III strefa ochrony konserwatorskiej* – ochrony wybranych elementów historycznego układu przestrzennego. Obejmuje obszary, w których zachowały się fragmenty historycznych układów, zawierające pojedyncze obiekty zabytkowe;
- *Strefy ochrony ekspozycji* - obejmujące tereny będące obszarami widoczności historycznych układów zabudowy, dominant i elementów naturalnych, zapewniając ekspozycję widokową z określonych kierunków;
- *Strefy ochrony archeologicznej,* obejmujące tereny lokalizacji stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru (WI), obszar historycznego centrum Rzeszowa (WII) oraz obszary stanowiące strefy obserwacji archeologicznej, obejmujące tereny, na których mogą potencjalnie występować relikty archeologiczne ze względu na zlokalizowane w ich rejonach liczne stanowiska archeologiczne (WIII).

W ramach kierunku działań dbałość o dziedzictwo kulturowe, w tym o tożsamość historyczną i kulturową miasta wyznaczono m.in.:

- nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym, w szczególności tym stanowiącym istotny element tożsamości historycznej i kulturowej miasta,
- rewaloryzację założeń przestrzennych i zespołów historycznej zabudowy,
- dla obszarów historycznych zabytkowych zespołów militarnych z okresu austro-węgierskiego oraz międzywojennego, stanowiących obecnie w większości tereny zamknięte, w przypadku zmiany funkcji terenu, dążenie do zachowania i ochrony obiektów zabytkowych oraz innych istotnych elementów historycznego układu przestrzennego, w szczególności podkreślających pierwotną historyczną funkcję założenia,

- dążenie do ograniczania ruchu kołowego w historycznym centrum miasta,
- dążenie do przywrócenia na historycznych drogach, placach i alejkach, jak również ciągach pieszych, tradycyjnych nawierzchni podkreślających ich zabytkowy charakter,
- eksponowanie walorów dziedzictwa kulturowego,
- dążenie do upamiętnienia miejsc historycznych wydarzeń oraz działalności osób i instytucji związanych z historią miasta i regionu,
- dążenie do ochrony dotychczas nią nie objętych miejsc pamięci narodowej,
- dążenie do uwzględniania w przestrzeni miejskiej (ulice, place, skwery, osiedla, budynki, lokale itp.) jak i w nazewnictwie planów miejscowych, niematerialnych wartości kulturowych w postaci nazw posiadających genezę historyczną, tradycyjną bądź odniesienie fizjograficzne,
- wykorzystanie turystyczne zasobów dziedzictwa kulturowego,
- dążenie do realizacji działań służących dbałości o materialne dziedzictwo kulturowe, w tym z zakresu opieki nad zabytkami jako elementu kompleksowych działań rewitalizacyjnych.

W zakresie zachowania i ochrony dóbr kultury współczesnej, których zidentyfikowano w sumie kilkanaście na terenie miasta, wśród nich obiekty, zespoły oraz założenia przestrzenne powstałe zarówno w okresie PRL, jak i po przemianach ustrojowych, wyznaczono następujące działania:

- dążenie do zachowania w pierwotnej formie obiektów, zespołów i założeń przestrzennych stanowiących dobra kultury współczesnej,
- objęcie ochroną na etapie sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- ustalanie zakresu i zasad ochrony w planach miejscowych indywidualnie z uwzględnieniem walorów i kontekstu przestrzennego obiektów i ich otoczenia, w tym ekspozycji widokowych,
- dążenie do wpisu z upływem czasu dóbr kultury współczesnej do rejestru zabytków celem objęcia ich prawną formą ochrony jako obiektów zabytkowych;

a także, na etapie sporządzania planów miejscowych, dopuszczenie wskazania do ochrony innych wartościowych obiektów spełniających ustawowe kryteria dóbr kultury współczesnej.

W przypadku ochrony i kształtowania wartości widokowych miasta założono działania polegające m.in. na:

- ochronie widoków na zabytkowe dominanty w śródmieściu,
- odtwarzaniu widoków historycznych,
- sytuowaniu nowych dominant w oparciu o uprzednie analizy krajobrazowe,
- harmonijnym kształtowaniu nowej zabudowy i jej styków z już istniejącą tkanką,
- ochronie punktów widokowych i dalekich widoków na panoramę Rzeszowa.

Wytypowano także obszary wartościowego krajobrazu, czyli tereny o wysokich wartościach przyrodniczych, środowiskowych i widokowych oraz zaproponowano w ich obrębie zasady ochrony.

Główne kierunki rozwoju przestrzennego miasta w tym struktura funkcjonalno-przestrzenna miasta zostały przedstawione na sporządzonym w skali 1:10 000 rysunku studium. Ponadto w Studium zawarto rysunki informacyjne sporządzone w skali 1:25 000:

- nr 1. System transportowy,
- nr 2. System infrastruktury technicznej,
- nr 3. System przyrodniczo-klimatyczny,
- nr 4. Dziedzictwo kulturowe,
- nr 5. Struktura wysokościowa miasta.

Dodatkowo dokument uzupełniono o aneksy, m.in.:
- Aneks 1. Zabytki miasta Rzeszowa wpisane do Rejestru zabytków nieruchomych (stan na 30 września 2022 r.);
- Aneks 2. Spis obszarów i obiektów ujętych w Gminnej ewidencji zabytków miasta Rzeszowa (stan na 19 maja 2023 r.);
- Aneks 3. Spis stanowisk archeologicznych w granicach Rzeszowa (stan na 13 grudnia 2021 r.)

Na podstawie ustawy z dnia 4 kwietnia 2025 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2025 poz. 527), Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy traci moc z dniem 30 czerwca 2026 r.

Plan Ogólny miasta Rzeszowa (Uchwała nr IV/22/2024 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 28 maja 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania Planu ogólnego miasta Rzeszowa)

Ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 1688), która weszła w życie z dniem 24 września 2023 r., wprowadzony został obowiązek sporządzenia planu ogólnego gminy. Plan ogólny gminy stanowił będzie podstawę do sporządzania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

W dniu 28 maja 2024 r. Rada Miasta Rzeszowa podjęła uchwałę Nr IV/22/2024 w sprawie przystąpienia do sporządzenia Planu ogólnego miasta Rzeszowa.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w niewielkim stopniu dotyczą terenów istotnych dla ochrony zabytków miasta. Większość mpzp dotyczy niewielkich obszarów, wykonywane są pod kątem planowanych nowych inwestycji. Uchwalone plany uwzględniają ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków i gminnej ewidencji zabytków oraz strefy ochrony konserwatorskiej wyznaczone w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Spis planów uchwalonych oraz planów w opracowaniu znajduje się na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej Miasta Rzeszowa.

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Rzeszowa (Uchwała nr XXVIII/513/2025 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 1 lipca 2025 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Gminnego Programu Rewitalizacji Miasta Rzeszowa)

Wraz z końcem 2023 r. upłynął okres obowiązywania „Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Miasto Rzeszów do roku 2023”.

W dniu 1 lipca 2025 r. Rada Miasta Rzeszowa podjęła Uchwałę Nr XXVIII/513/2025 w sprawie przystąpienia do sporządzenia Gminnego Programu Rewitalizacji Miasta Rzeszowa.

Gminny Program Rewitalizacji Miasta Rzeszowa stanowić będzie podstawowe narzędzie prowadzenia i koordynacji procesu rewitalizacji, zapewniające jego kompleksowość oraz działania w ścisłej współpracy ze społecznością lokalną. Zgodnie z art. 14 ust. 2 ustawy o rewitalizacji, gminny program rewitalizacji jest sporządzany dla, wyznaczonego wcześniej uchwałą rady gminy, obszaru rewitalizacji. W przypadku Rzeszowa będzie to obszar zasadniczo odpowiadający granicom administracyjnym Osiedla Śródmieście Nr I. Wyznaczenia obszaru rewitalizacji Rada Miasta Rzeszowa dokonała w drodze Uchwały Nr VIII/71/2024 z dnia 9 lipca 2024 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Miasto Rzeszów.

5.2. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego)

5.2.1. Zarys historii obszaru miasta Rzeszowa *[1] [2] [3] [17]*

Historia Rzeszowa

Najstarsze ślady człowieka na terenie Rzeszowszczyzny pochodzą z późnego paleolitu, tj. z przełomu XI i X tysiąclecia p.n.e. Natomiast osadnictwo datuje się od wczesnego neolitu (5500 - 2400 p.n.e.).

Neolityczne osadnictwo początkowo związane było z przybyszami znad Dunaju. Miało charakter wyspowy, zlokalizowane było na lessowych terasach nad rzekami i reprezentowało kulturę ceramiki wstęgowej. W kolejnym okresie: 4800 - 3800 p.n.e. funkcjonowało równolegle kilka kultur, w tym najbardziej wyrazista kultura malicka, wyróżniająca się ceramiką. W regionie występowało również osadnictwo kultury lubelsko-wołyńskiej z charakterystycznym zagospodarowaniem o charakterze obronnym. W II poł. IV tysiąclecia p.n.e. rozwijała się grupa tzw. kultury pucharów lejkowatych. W całym okresie neolitu mieszkańcy obszaru utrzymywali ożywione stosunki z ludami zamieszkującymi tereny dzisiejszej Słowacji i Węgier. Szlak handlowy wiódł przez Przełęcz Użocką i Dukielską.

W epoce brązu i wczesnego żelaza (ok. 2400 - 600 p.n.e.) najpierw pojawiła się kultura mierzanowicka, w II okresie epoki brązu dominowała kultura trzciniecka, natomiast w III okresie - kultura łużycka, silnie zróżnicowana na grupy lokalne. Kultura łużycka zanikła pod wpływem kultury przeworskiej oraz wpływów „scytyzacji" ze wschodu i latynizacji - z zachodu, co nastąpiło zapewne za sprawą Celtów. Bogate znaleziska kultury przeworskiej pochodzą z 6 osad i kilkunastu innych stanowisk z obszaru Rzeszowa i jego okolic. Kultura zanikła w czasie wielkiej wędrówki ludów, tj. ok. V w. p.n.e. W V w. pojawiło się osadnictwo wczesnosłowiańskie, rozwijające się dosyć intensywnie. Znanych jest 5 osad płaskich, 1 grodzisko oraz kilkadziesiąt stanowisk z ceramiką. Zapewne aż do X w. tereny te, w tym gród zlokalizowany na obszarze obecnego Staromieścia pochodzący z okresu kultury przeworskiej, zamieszkiwane były przez Wiślan, następnie przez Polan.

Wiek X był początkiem formowania się państwa polskiego pierwszych Piastów, w którym znalazł się również teren Rzeszowszczyzny. Ze względu na niewielką ilość źródeł odtworzenie historii osady Rzeszów do poł. XIV w. jest niełatwe. We wczesnym okresie często zmieniała się przynależność państwowa Podkarpacia, silnie zaznaczały się wpływy ruskie. Osada handlowa, istniejąca już w XI w., przez następne dwa stulecia ewoluowała w kierunku ośrodka handlowo - rzemieślniczego. Samo miasto lokowane było przez kniaziów ruskich, którzy posiadali osadę do ok. 1340 r., lub dopiero przez Kazimierza Wielkiego, który

w 1340 r. przyłączył Księstwo Włodzimiersko - Halickie do Polski, a ziemie obsadził swoimi zaufanymi poddanymi.

Ziemię rzeszowską otrzymał w 1354 r. Jan Pakosławic herbu Półkozic ze Stróżysk, który przyjął nazwisko Rzeszowski. W rękach rodziny miasto zostało do końca XV w. Rozpoczęła się wzmożona akcja kolonizacyjna, miastu nadane przywileje i wyznaczony został Rynek. Rzeszowscy otrzymali prawo karania przestępców, budowy fortyfikacji obronnych, w tym zamków oraz prawo do pobierania cła. Włość znalazła się poza jurysdykcją urzędników królewskich. Wybudowano rynek, kościół i cmentarz, natomiast siedzibą władcy pozostał gród na Staromieściu. Miasto rozwijało się za sprawą handlu, na który wpływ miało korzystne położenie na szlakach komunikacyjnych z Krakowa na Ruś i z Lublina na dzisiejsze Słowację i Węgry. Za sprawą krakowskich kupców, handlujących bydłem, Rzeszów po wielkim pożarze w 1427 r. i odbudowie, uzyskał powtórny przywilej lokacyjny i prawo do składowania niektórych produktów. W 1430 r. król zezwolił na omijanie Sandomierza w drodze z Krakowa na wschód, co było korzystne dla Rzeszowa. W mieście istniała komora celna, z której korzyści czerpał wójt dziedziczny, następnie pan. Niemniej liczne pożary i najazdy w XV i XVI w. skutecznie uniemożliwiały szybszy rozwój Rzeszowa. W średniowieczu gospodarka miasta opierała się na rzemiosłach: tkactwo, sukiennictwo, krawiectwo, kowalstwo, szewstwo, kuśnierstwo, piwowarstwo i złotnictwo. W XV w. zaczęli przybywać Żydzi, osiedlający się poza miastem. Z tego okresu pochodzą również niektóre z podmiejskich piwnic, powstałe na skutek ściśnięcia miasta w murach obronnych i braku miejsca. Od pocz. XV w. nie było w Rzeszowie urzędu dziedzicznego wójta. Ostatnim był Mikołaj, który jako wysłannik królewski, podjął się lokacji Mościsk (1404 r.). Jego majątek i prawo do wójtostwa odkupili Rzeszowscy i oni czerpali korzyści z zarządzania miastem. Ograniczone były również kompetencje magistratu i wójta sądowego, który zastąpił urząd piastowany przez Mikołaja. Pierwszy magistrat liczył pięciu rajców, z których każdy na przemian sprawował funkcję burmistrza. Radę miejską powoływał i wybierał na okres jednego roku dziedziczny pan miasta. Ława składała się z siedmiu ławników z wójtem na czele.

W XV w. włość rzeszowska rozciągała się od Leżajska po Czudec i liczyła kilkanaście osad. Wymienione kolejno w źródłach jako: Rzeszów (oppidium), Krasnepole (Krasne), Antiqua Reschow (Staromieście), Przybyszówka, Łąka, Łukawiec, Palikówka, Powietna (Pobitno), i inne. W 1458 r. miasto zniszczyli Wołosi i Tatarzy, którzy najechali je ponownie w 1502 r. Koniec XVI w. to całkowity rozpad włości rzeszowskiej. Wiele okolicznych wsi zostało przejętych za długi lub sprzedanych. Największymi beneficjentami tego procesu byli Ligęzowie i Pileccy.

W 1589 r. przejął Rzeszów Mikołaj Spytko Ligęza (1589 - 1637), którego panowanie jest okresem pomyślności dla miasta. Rozpoczął szereg prac inwestycyjnych: zamek, klasztor i kościół bernardyński (ob. Bazylika M.B. Rzeszowskiej) oraz fortyfikacje miejskie. Pod jego protektoratem powstała dzielnica żydowska, tzw. Nowe Miasto. Wydał też szereg przywilejów usprawniających działanie miasta jako osady handlowej. Rozwinął szkolnictwo kościelne. Podjął próbę odbudowy włości rzeszowskiej, tworząc tzw. Państwo Rzeszowskie. Za jego czasów, w 1589 r. Rzeszów liczył ok. 2500 mieszkańców i był miastem raczej małym.

Po śmierci ojca, miasto odziedziczyła jego córka Zofia Prudencjana, żona Władysława Zasławskiego - Ostrogskiego piastującego stanowisko kasztelana sandomierskiego. Po jej bezpotomnej śmierci (1638 r.) Rzeszów objęła młodsza córka, Konstancja Lubomirska, tym samym miasto przeszło na własność rodu Lubomirskich.

W poł. XVII w. Rzeszów stał się miastem rezydencjalnym rzeszowskiej linii Lubomirskich założonej przez Hieronima Augustyna Lubomirskiego. Lubomirscy stworzyli tu liczący się w Polsce ośrodek artystyczny i kulturalny. W 1654 r. utworzono Kolegium Pijarskie o bardzo wysokim poziomie nauczania, od 1681 r. działało studium biblioteczne w kościele bernardyńskim. Nastąpił znaczny rozwój struktury urbanistycznej miasta.

Żydowskie Nowe Miasto z obszernym rynkiem (ob. Plac Wolności) wraz z wychodzącymi z niego ulicami, przyłączone zostało do Rzeszowa. Powstało szereg nowych obiektów i zespołów sakralnych. Od końca lat 20. XVIII w. rozpoczęła się przebudowa miasta wg projektu K. H. Wiedemanna: rozbudowa zamku i przebudowa fortyfikacji zamkowych, budowa pałacyku letniego Lubomirskich i realizacja założenia ogrodowego w jego otoczeniu, z zespołami usługowymi rezydencji. Zespoły powiązane były osiami kompozycji z bryłą zamku, tworząc rozbudowany, sprzężony zespół ogrodów, zabudowań, przestrzeni wodnych i zadrzewień.

Drugi okres, począwszy od panowania Jerzego Ignacego Lubomirskiego, to upadek gospodarczy miasta. Podjęto decyzję o ograniczeniu swobód obywatelskich i przywilejów mieszczańskich, rzemieślniczych i kupieckich. Utrzymano mecenat artystyczny, ale ograniczał się on praktycznie do środowisk dworskich rodziny. Nie bez wpływu były również liczne pożary (np. Wielki Pożar z 1681 r. i kolejny z 1728 r.) i zaraza. Wraz z pierwszym rozbiorem Polski w 1772 r. Rzeszów, podobnie jak cały region, znalazł się w obrębie zaboru austriackiego. Peryferyjność Galicji w monarchii austro - węgierskiej potęgowała się w obszarze między Lwowem a Krakowem, pozbawionym większych ośrodków miejskich, początkowo nieodgrywającym większej roli, także w sensie gospodarczym. W tym czasie miasto było siedzibą cyrkułu (powiatu), co skutkowało napływem dość dużej liczby urzędników austriackich. Pod koniec XVIII w. Rzeszów utracił status miasta prywatnego.

Generalnie stulecia XVII i XVIII były dla całej Rzeczypospolitej okresem wojen i niepokojów, które nie ominęły również Rzeszowa. W latach 1655 - 1660 miała miejsce II wojna północna i najazd Rakoczego (1657 r.). Lata 1700 - 1721 to III wojna północna, w której hetman wielki koronny Hieronim A. Lubomirski wspierał Augusta II Wettyna. Po bitwie pod Kliszowem w 1702 r. Szwedzi zajęli Rzeszów na kilka miesięcy. Ostatecznie Lubomirski przeszedł na stronę Karola XII, a w 1704 r. przystąpił do konfederacji warszawskiej. Wskutek polityki właściciela Rzeszów był wielokrotnie zdobywany przez wojska polskie, saskie, rosyjskie i szwedzkie. W 1704 r. wojska polsko - saskie zdobyły zamek, na miasto nałożona została ogromna kontrybucja. Rok później nastąpiło pogodzenie hetmana i króla, reperacji zniszczeń doglądał sam August II Mocny, który osobiście rezydował w Rzeszowie. W 1716 r. miasto złupili konfederaci tarnogrodzcy. W 1735 r. zajęli je konfederaci dzikowscy, po czym okupowały go wojska sasko - kozackie. Znowu w sierpniu 1769 r. pod Rzeszowem, w rejonie dzisiejszej dzielnicy Pobitno, doszło do bitwy między konfederatami barskimi wspieranym przez Joannę Lubomirską, a wojskami rosyjskimi.

Rzeszów był ciągle miastem względnie małym. Dopiero w 1 poł. XIX w. liczba mieszkańców przekroczyła 5 tys. W 1845 r., decyzją Ferdynanda I, stał się miastem wolnym. Od czasu, gdy ziemie uzyskały autonomię, miasto rozwijało się szybko. Wzrosła liczba mieszkańców, powołano do życia szereg instytucji o charakterze kulturalnym. Wiele inwestycji wiąże się z nazwiskiem naczelnika miasta (burmistrza) Ambrożego Towarnickiego (1870 - 1982) oraz Stanisława Jabłońskiego (1896 - 1913). Położenie na ważnym szlaku komunikacyjnym sprzyjało rozwojowi handlu. W latach 1858 - 1861 miasto uzyskało połączenie kolejowe z Krakowem i Lwowem. Rangę Rzeszowa podnosił wysoki poziom szkolnictwa. Do wybuchu I wojny światowej wzrostowi liczby ludności nie towarzyszył jednak rozwój przemysłu. Tak jak w całej Galicji, także w Rzeszowie silna była emigracja, w tym również za ocean. Znaczącą część ludności miasta stanowili słudzy i wyrobnicy.

Mieszkańcy Galicji brali czynny udział w życiu politycznym. Na przełomie XIX i XX w. powstały organizacje niepodległościowe: Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół" i Związek Strzelecki, które stały się zalążkiem późniejszych Legionów Polskich Józefa Piłsudskiego. Trwający niemal 150 lat okres zaboru austriackiego silnie odbił się na mentalności mieszkańców regionu i wpłynął na naznaczenie symbolicznej przestrzeni miasta licznymi pamiątkami. Jedną z cech galicyjskiej autonomii była zgoda na swobodne kultywowanie narodowej odrębności, wyrażające się m. in. upamiętnieniach historii narodowej, wielkich postaci i wydarzeń, czy w budowie pomników, które na trwałe określiły przestrzeń miejską. W czasie I wojny

światowej Rzeszów początkowo znalazł się w rękach rosyjskich, w 1915 r. - został zajęty przez wojska niemieckie i austrowęgierskie. Ten stan utrzymał się do listopada 1918 r. W wyniku reformy administracyjnej Rzeszów w okresie międzywojennym znalazł się na zach. peryferiach województwa lwowskiego. Silne oddziaływanie Krakowa i Lwowa degradowało go do roli niewiele znaczącego miasta powiatowego. Obszar miasta w tym czasie się nie zmienił. Spis ludności z 1931 r. wykazał 26,9 tysięcy mieszkańców. W przeddzień wybuchu II wojny światowej Rzeszów liczył 42 tys. mieszkańców, z czego ok. 1/3 stanowili Żydzi.

W pierwszych 15 latach niepodległości przemysł w Rzeszowie był słabo rozwinięty. Zakłady były niewielkie, produkcja niskiej jakości. Kryzys po 1929 r. doprowadził do upadku wielu przedsiębiorstw. W 1935 r. zatrudnienie w przemyśle spadło w porównaniu do 1929 r. ponad dwukrotnie. W „4-letnim planie inwestycyjnym" E. Kwiatkowskiego z 1936 r. ziemiom w widłach Wisły i Sanu wyznaczono zadanie tzw. trójkąta bezpieczeństwa, skupiającego najważniejsze zakłady przemysłu zbrojeniowego w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego. Choć plan ten nie został zrealizowany do końca, rozmach projektu i nadzwyczajna energia ówczesnych władz zadecydowały o jednym z najtrwalszych przeobrażeń regionu. Jedne z ważniejszych inwestycji tego planu zlokalizowano w Rzeszowie. Były to: Polskie Zakłady Lotnicze - Wytwórnia Silników nr 2 (produkcja silników do bombowców „Łoś") oraz Fabryka Obrabiarek H. Cegielskiego, która pokrywała 1/3 krajowego zapotrzebowania na obrabiarki. Zatrudnienie w przemyśle wzrosło do 6 tys. osób (w 1935 r. zaledwie 1,6 tysięcy). Powstały również, związane z zakładami, osiedla mieszkaniowe.

W czasie II wojny światowej Rzeszów został zajęty przez wojska niemieckie dnia 9 września 1939 r. Miasta broniły wojska polskie pod dowództwem pułkownika Stanisława Maczka. Okupacja trwała do 2 sierpnia 1944 r. W jej trakcie śmierć poniosło 12 tys. mieszkańców. Byli ofiarami łapanek, umierali na froncie bądź - jak ludność żydowska - ginęli w obozach zagłady.

Po II wojnie światowej, W 1945 r. Rzeszów uzyskał status miasta wojewódzkiego, a w 1950 r. status powiatu miejskiego. W 1951 r. znacząco zmieniły się granice miasta poprzez przyłączenie w całości kilku wsi: Pobitna, Staromieścia, Staroniwy i Drabinianki (tych dwóch ostatnich częściowo przyłączonych już wcześniej) oraz części wsi Słociny, Zalesia i Zwięczycy. Obszar miasta powiększył się pięciokrotnie - z 768 ha do 3 906 ha, a liczba ludności z ok. 30 000 do 44 500.

W 1999 r. Rzeszów stał się stolica województwa podkarpackiego.

W związku z intensywnym rozwojem miasta systematycznie powiększane były jego granice administracyjne. Od 2006 roku do 2010 roku Rzeszów, przyłączając sąsiednie sołectwa powiększył swoje terytorium do 116, 37 km², a liczba ludności wzrosła o 35 tysięcy. W tym czasie przyłączono: Słocinę i Załęże z gminy Krasne (2006 r.), z gminy Świlcza - część Przybyszówki (2007 r.), w 2008 r. włączono pozostałą część Przybyszówki i Zwięczycę z gminy Boguchwała oraz Białą (2009 r.). Od 1 stycznia 2010 r. miasto powiększyło swoje tereny o część Miłocina (z gminy Głogów Małopolski) oraz Budziwój (gmina Tyczyn). Kolejne przyłączenia odbyły się w 2017 r., kiedy to do miasta przyłączono sołectwo Bzianka z gminy Świlcza oraz w 2019 r., gdy miasto powiększyło się o sołectwo Matysówka z gminy Tyczyn oraz pozostałej części Miłocina (z gminy Głogów Małopolski). Od 1 stycznia 2021 r. do miasta Rzeszowa zostało włączone sołectwo Pogwizdów Nowy z gminy Głogów Małopolski.

Historia wsi - obecnie osiedli Rzeszowa

Biała – w źródłach z 1368 r. wzmiankowana, jako „wieś stara" (villa antiqua), co świadczy o jej starszej metryce. Była to niewątpliwie wieś istniejąca przed lokacją Rzeszowa, powstała zapewne jeszcze w czasach ruskich (z XVI w. pochodzi informacja o popie). Od 1368 r. zaliczana była do włości tyczyńskiej i ziemi sanockiej,

a jej właścicielem od 1369 r. był Otton z Pilczy i jego potomkowie. W rękach Pileckich wieś pozostała do 1585 r., potem władali nią kolejno: Kostkowie, Działyńscy (XVII w.), Braniccy (XVII - XVIII w.), Potoccy, Wodziccy (XIX w.), Uznańscy (XX w.). Teren wsi, podobnie jak cała okolica, ulegał często najazdom obcych wojsk, zwłaszcza tatarskich oraz rozmaitym plagom i epidemiom, był jednak stosunkowo bogaty. Jeszcze w XVIII w. wydobywano tu piaskowiec i gips, który ówcześni właściciele - Braniccy, spławiali Strugiem i Wisłokiem, potem Sanem i Wisłą. Tą samą drogą przesyłano inne towary, głównie: zboża, mąkę, drewno i wyroby drzewne, miód i skóry. W miejscowości istniał folwark wzmiankowany już w XVI w., rozparcelowany w 1944 r. Był też browar i młyn działający jeszcze w okresie międzywojennym. Wieś włączana była do Rzeszowa etapami: w 1977 r. - jako część osiedla Drabinianka i w 2009 r.- pozostały obszar. Obecnie wieś stanowi część osiedla Biała.

Budziwój – najstarsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1423 r., ale wieś powstała zapewne w XIII w. Założona na prawie niemieckim, osadników sprowadzono ze Śląska, a pierwszym sołtysem był Piotr, wymieniony w 1425 r., członek sądu ziemskiego w Tyczynie. W 1450 r. właścicielem wsi został Jan z Pilczy syn Elżbiety Granowskiej, trzeciej żony Władysława Jagiełły. W XVI w. wieś weszła w skład prywatnego majątku Pileckich, liczyła wówczas 27 łanów ziemi, karczmę z browarem i młyn. Kolejnymi właścicielami byli Kostkowie, Działyńscy (XVII w.), Braniccy (XVII - XVIII w.), Potoccy, Wodziccy (XIX w.), Uznańscy (XX w.). W 1668 r. we wsi był folwark i dwór pański, browar, staw, dwie sadzawki. Mieszkało tutaj 28 kmieci z ziemią i inwentarzem, 22 zagrodników odrabiających pańszczyznę pieszą i 13 budników. Na terenie wsi znajdowała się modrzewiowa kaplica pw. Matki Boskiej Śnieżnej, istniejąca już w 1598 r. a w latach, 1905 - 1907 wzniesiono kościół pod tym samym wezwaniem, według projektu Adolfa Sumpera. W 1808 r. wieś liczyła 149 domów i 1121 mieszkańców, w poł. XIX w. założono szkołę ludową, a pod koniec wieku były tu dwa folwarki: Wyspa i Hiszpanka, rozparcelowane w 1934 r. Na pocz. XX w. istniała we wsi czytelnia i oddział Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół" oraz towarzystwo strzeleckie. W czasie II wojny działała tu komórka Związku Walki Zbrojnej i oddział Batalionów Chłopskich. W latach 60. i 90. XX w. przebudowano kościół i podjęto budowę nowego. We wsi działał wówczas Dom Wiejski i Ośrodek Zdrowia oraz szkoła. W granice miasta Rzeszowa wieś została włączona w 2010 r. jako dzielnica.

Bzianka - wieś powstała prawdopodobnie w XIV w. W pierwszym okresie istnienia związana była z włością rzeszowską i z sąsiednią Przybyszówką. Właścicielami Bzianki w XIV - XV w. byli pierwsi dziedzice Rzeszowa oraz Przybyszówki, gdzie zlokalizowany był dwór -siedziba posesorów i ośrodek dyspozycyjny majątku. W XVI w. Bzianka należała do Jana Pileckiego z Łańcuta, po nim - do Krzysztofa Głowy z Nowosielec. W XVII i XVIII w. ponownie znalazła się w rękach właścicieli dóbr rzeszowskich: Mikołaja Spytka Ligęzy, księcia Władysława Dominika Ostrogskiego oraz Lubomirskich. Na przełomie XVIII/XIX w. jej właścicielami byli Głowaccy. W XIX i pocz. XX w. dwór często zmieniał właścicieli. W 1855 r. należał do Karola de Misky, w 1890 r. - do Majera Brachwelda, w 1905 r. - do Róży Gold, potem do rodzin Garfunkel, Kalinowski, Schweigert, Łoziński i Hauser. Po 1910 r. majątek dworski został rozparcelowany. W granice miasta Rzeszowa wieś została włączona w 2017 r. jako dzielnica.

Drabinianka - wzmiankowana jest w 1423 r., a lokowana była zapewne w pocz. XV w. Początkowo należała do dóbr tyczyńskich Ottona z Pilczy i była najdalej na płn. wysuniętą osadą ziemi sanockiej. W 1450 r. jej właścicielem był wnuk Jana z Pilczy, syn Elżbiety Granowskiej. Tereny te były miejscem częstych najazdów obcych wojsk. W 1498 r. wieś spustoszyły oddziały Tatarów, Turków i Wołochów, w 1524 r. - armia turecka. Ponadto częste były tu powodzie, gradobicia oraz plagi szarańczy. W okresie panowania Spytka Ligęzy we wsi była karczma i młyn. W XVII w. wzmiankowany jest młyn oraz folwark. Właścicielami wsi na przestrzeni wieków byli kolejno: Pileccy, Rzeszowscy, M. S. Ligęza, Lubomirscy, Skrzyńscy i Jędrzejowicze. Była to wieś podzielona na niwy: Pasternik, Szopiska, Kaczeniec, Zagumnie, Podwisłocze, Katy i Katy Zagrodnicze. Liczne

zmiany koryta Wisłoka powodowały duże przekształcenia jej układu planistycznego (w ten sposób powstał m.in. przysiółek Podpromie). W 2 poł. XX w. jej układ przestrzenny uległ silnemu zatarciu z powodu budowy osiedla Nowe Miasto. Do Rzeszowa wieś przyłączana była etapami: w 1902 r. przyłączono tzw. Maćkówkę - część na zach. brzegu Wisłoka, pozostałą część - w 1951 r. Ze znacznej części wsi powstała dzielnica Rzeszowa - Nowe Miasto

Matysówka - pierwsza pisana wzmianka o Matysówce pochodzi z 1423 r., z dokumentu Władysława Jagiełły. Według legendy, nazwa wsi (w dawnych zapisach brzmi: Matyszowka) pochodzi od imienia jednego z wojów, Matysa, żyjącego tu w czasach Bolesława Chrobrego (pocz. XI w.). Inwentarz spisany po szwedzkim potopie i najeździe Rakoczego (1657 r.), podaje, że Matysówka miała 5 łanów (ok. 110-130 ha), folwarku nie było, ale prosperowała dworska karczma. W XV i XVI wieku wieś należała do rodu Pileckich, a w późniejszych wiekach do rodów Kostków, Działyńskich, Branickich i Wodzickich. W połowie XIX wieku zabudowa Matysówki była w całości drewniana. Matysówka została przyłączona do miasta Rzeszowa od 1 stycznia 2019 r.

Miłocin - był początkowo przysiółkiem Staromieścia. Powstał zapewne w 1 poł. XVII w. Jego właściciele - Lubomirscy wznieśli tu drewniany pałacyk myśliwski (nieistniejący) oraz kaplicę wotywną. W 1745 r. Miłocin wymieniany był jako wieś nowo lokowana (villa de novolocata). W 1906 r. na terenie dawnego folwarku, datowanego na 1 poł. XIX w., powstała z fundacji Towarnickich Krajowa Niższa Szkoła Rolnicza, której zabudowania zachowały się do dziś. Do Rzeszowa Miłocin był przyłączany stopniowo: w 1971 r., następnie w 1977 r., 2010 r. oraz 2019 r.

Pobitno - wieś (Powietna) założona została na prawie niemieckim dnia 18.08.1380 r. przez Sieciecha, za zgodą Jana Rzeszowskiego. W 1412 r. wymieniona jest w uposażeniu parafii w Krasnem. W XV w. istniała tu cerkiew (info też z 1499 r. i 1651 r.), dwór oraz młyn. Być może w tym czasie istniał już folwark. Pobitno było własnością: Rzeszowskich, M. S. Ligęzy, Lubomirskich, Skrzyńskich (1793 r.), Łętowskich, Jędrzejowiczów. W 1624 r. i w 1672 r. wieś została zniszczona przez najazdy tatarskie. W 1769 r. miała tu miejsce bitwa pomiędzy wojskami konfederacji barskiej a wojskami rosyjskimi. W 1815 r. - powódź zniszczyła most. W latach 1859 - 1934 Pobitno z Załężem było samodzielną gminą wiejską. W 1887 r. rozpoczęto budowę koszar, w 1889 r. - szkoły. W latach 1934 - 1951 wieś znalazła się w granicach gminy Słocina, zaś w 1952 r. Pobitno zostało włączone do Rzeszowa.

Pogwizdów Nowy – początkowo występował jako przysiółek Rudnej Wielkiej. Przysiółek ten istniał już w latach 70-tych XVIII w. Właścicielami wsi od XIX w. do II Wojny Światowej byli Dąmbscy – właściciele Rudnej Wielkiej. W latach 1913-1914 rozpoczęły się starania o wydzielenie przysiółka w celu utworzenia samodzielnej wsi. I wojna światowa przerwała te dążenia i dopiero w 1927 r. Pogwizdów stał się samodzielną wsią. Do Rzeszowa wieś została przyłączona 1 stycznia 2021 r.

Przybyszówka - powstała zapewne w 2 poł. XIV w. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1409 r. Istniał wówczas dwór - ośrodek dóbr Jana Feliksa, syna Jana Pakosławica. W XV w. był tu folwark. Do końca XV w. wieś była w posiadaniu panów Rzeszowa: Rzeszowskich, Tęczyńskich, Pileckich, Głowy, Ligęzy, Grabieńskich (od XVII w.). Istniały tu trzy folwarki: Jordanówka, Grędyszówka i Staszów. Od k. XVIII w. Folwark Jordanówka znajdował się w rękach rodziny Jordanów, a resztę wsi posiadali Grabieńscy. Do końca XIX w. właściciele Przybyszówki zmieniali się często. Ostatnim był Konrad Christiani, zmarły w 1942 r. Parcelacja resztek obszaru dworskiego miała miejsce w latach 1909 - 1910. Parafia utworzona została przed 1409 r. Pierwszy kościół, drewniany, spłonął podczas najazdu Tatarów w 1624 r. Wzniesiono drugi, również drewniany, rozebrany w 1802 r., by zrobić miejsce nowej, murowanej świątyni. Do Rzeszowa wieś przyłączona została w 1977 r. - część, oraz w 2007 i 2008 r.

Słocina - pierwsza wzmianka o miejscowości i parafii słocińskiej pochodzi z 1420 r., przy czym wieś powstała zapewne w 2 poł. XIV w., w dobrach Ottona z Pilczy, fundatora parafii. Należała do włości zalesko - tyczyńskich. Właścicielami Słociny byli kolejno Pileccy (XIV - XVII w.), Kostkowie, Działyńscy (XVII w.), Braniccy (XVII - XVIII w.), Mostowscy, Szymanowscy (XIX w.), Bruniccy i Chłapowscy. Ostatnią dziedziczką była Anna Chłapowska. Na terenie Słociny istniały trzy folwarki: Skotnia, Wacławówka i Wisielówka. W 1 poł. XIX w. Szymanowscy wznieśli tu dwór, w 1916 r. zbudowano kościół. Wieś włączana była do Rzeszowa etapami: w 1951 r., 1977 r. i w 2006 r.

Staromieście - po raz pierwszy wymienione w 1399 r., jest wsią starszą, powstałą przed lokacją Rzeszowa. W jednym z dokumentów z XV w. zostało określone jako Rzeszów Antiqua. Właścicielami osady byli kolejno Rzeszowscy, Ligęza, Lubomirscy, Skrzyńscy (k. XVIII - XIX w.), Bobrowniccy (XIX w.) i Jędrzejowiczowie (XIX - XX w.). Przed 1374 r. ufundowana została parafia i wówczas zapewne powstał pierwszy kościół. Drugi, drewniany kościół, wzniesiony w 1552 r., został spalony w 1624 r. Kolejny, również drewniany, wzniesiono w 1636 r. - przetrwał do 1686 r., gdy wzniesiono świątynię murowaną, którą zastąpił obecny kościół wzniesiony w 1900 r. W okresie władania Rzeszowskich w Staromieściu znajdowała się jedna z ich siedzib. Być może na jej miejscu powstał, w k. XVIII w., dwór (ob. szpital przeciwgruźliczy).

Staroniwa - została lokowana na prawie magdeburskim zapewne w k. XIV w., choć uważa się, że już wcześniej istniała tu otwarta osada. Była wsią szlachecką we własności Ligęzów. Należała kolejno do: Rzeszowskich, Zaklików, Ligęzy, Lubomirskich, Skrzyńskich (k. XVIII - XIX w.) i Jędrzejowiczów (k. XIX w.). Dzieliła się na Staroniwę Górną i Dolną. Do jej obszaru należały Stawiska oraz przysiółki Rudki, Wygnaniec, Psiarnisko i Podzamcze. Były one położone bliżej Wisłoka i - z wyjątkiem Rudek, gdzie od XVII w. istniał folwark plebański - silnie związane z zamkiem. Na terenie Wygnańca powstał zespół klasztorny Reformatów, a w XIX w. - zespół koszarowy. Psiarnisko swą nazwę wywodzi od istniejącej tu psiarni, będącej częścią folwarku Podzamcze. Część wsch. wsi włączona została do Rzeszowa w 1902 r., pozostała - w 1951 r.

Wilkowyja - wzmiankowana w źródłach z XV w. pod nazwą Złotoria (Slotoria alias Wilkovia), powstała zapewne w XIV w. W XV w. istniał tu dwór, młyn i karczma i zapewne również folwark. Po zniszczeniach wojennych. W pocz. XVIII w. Wilkowyja traktowana była jako przysiółek Malawy. Właścicielami wsi byli kolejno: Rzeszowscy, M. S. Ligęza, Lubomirscy, Skrzyńscy, Braniccy, Bobrowniccy. Włączona do Rzeszowa została w 1977 r.

Zalesie - pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1404 r. i wskazuje, że Zalesie jest wsią starszą. Przypuszcza się, że było ono jeszcze siedzibą ruskiej wołości, o której pamięć przetrwała w określaniu okręgu tyczyńskiego mianem „zaleski" - mimo wieloletniego istnienia Tyczyna. Po przyłączeniu do Polski w 1340 r. była to królewszczyzna, którą w latach 70. XIV w. nabył Otto z Pilczy. W rękach Pileckich i ich sukcesorów - Kostków pozostawało Zalesie do ok. poł. XVII w., po czym objęli je we władanie Działyńscy. Dobra tyczyńskie odebrali Działyńskim siłą Braniccy i dzierżyli je do pocz. XIX w. Następnie posiadali je Potoccy, Wodziccy i od ok. poł. XIX w. - Gumińscy. Dwór w Zalesiu wzmiankowany był w XIV w. Obecnie istniejący został wzniesiony przez Gumińskich. Ruski charakter Zalesia podkreśla zachowana tu cerkiew. Do Rzeszowa wieś włączona została w 1977 r.

Załęże - wymieniane było w źródłach razem z Pobitnem (Pobitno i Załęże wraz z folwarkiem). Rozplanowanie wsi może świadczyć o jej ruskiej metryce. W okresie staropolskim wieś stanowiła własność Rzeszowskich, Ligęzy, Lubomirskich. Istniejący co najmniej od XVII w. folwark był określany, jako „Dolna Pobitna". W Załężu Lubomirscy utrzymywali zwierzyniec i bażantarnię. Pozostałością zwierzyńca jest istniejący do dziś las, zwany Dębnikiem, który należy objąć ochroną konserwatorską. Znajdował się tu też niewielki drewniany dwór. W k. XVIII w. posiadłość kupił J. Skrzyński, następnie przeszła na własność Łętowskich, a w 1860 r. nabył ją J. Jędrzejowicz. W 1903 r. majątek kupił R. Potocki. Po wojnie skonfiskowało go państwo.

Mieściła się tu szkoła UB i więzienie, a od l. 70. XX w. - mieszkania pracowników zakładu karnego. Załęże przyłączone zostało do Rzeszowa w 2006 r.

Zwięczyca - wzmiankowana dopiero w 2 ćw. XV w., lokowana była zapewne jeszcze w XIV w. Znajdowało się tu wspaniałe założenie pałacowo - parkowe Lubomirskich, po którym do dzisiaj pozostały jedynie nieliczne ślady oraz budynek spichlerza. Kościół, wg tradycji, istniał tu już w XV w., folwark - w XVII w. Właścicielami wsi byli kolejno Rzeszowscy (?), Gołuchowscy, Ligęzowie, Lubomirscy, Skrzyńscy, Rylscy, Potoccy, Stefczyk, Ataman. Po wojnie wieś należała do gminy Boguchwała, w 2008 r. została przyłączona do Rzeszowa.

Zarys rozwoju przestrzennego miasta

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie obecnego Starego Miasta omówione zostały w części poświęconej archeologii. W kwestii początków Rzeszowa istnieją różne stanowiska. Według jednych miasto powstało w miejscu już istniejącej, datowanej na wczesne średniowiecze osady targowej o wydłużonym placu, wg innych zostało lokowane w miejscu obecnego rynku na surowym korzeniu, o czym świadczyć może brak archeologicznych śladów osadnictwa wcześniejszego niż k. XIV w.

Niemal pewne jest, że pierwotny Rzeszów usytuowany był na obszarze Staromieścia (określonego w 1428 r. jako Antiqua Rzeschaw) - podpowiada to sama nazwa wsi a także wiele potwierdzonych analogicznych „przenosin", choćby przykład Leżajska i położonego nieopodal Starego Miasta czy Ropczyc i Brzyzny (Robczice Antiqua) oraz Brzozowa i Starej Wsi.

Dokument donacyjny Kazimierza Wielkiego z 1354 r., aczkolwiek różnie interpretowany, zdaje się ukazywać Rzeszów już jako zorganizowaną osadę miejską i ośrodek dystryktu. Niektórzy badacze wskazują - powołując się na treść w/w dokumentu, że jego lokacja mogła nastąpić jeszcze przed przyłączeniem Rusi w 1340 r., tj. za panowania księcia halicko - włodzimierskiego - Jerzego Trojdenowicza lub, co bardziej prawdopodobne, jeszcze wcześniej - książąt Andrzeja i Lwa Juriewiczów. Nie można wykluczyć również, że miasto lokował (lub odnowił wspomnianą wyżej lokację) po 1340 r. Kazimierz Wielki. Miasto powstało prawdopodobnie poprzez wydzielenie gruntów z Ruskiej Wsi.

Na temat planu miasta lokacyjnego trudno się wypowiadać jednoznacznie wobec ostrożnych stanowisk badaczy. Liczne pożary (pierwszy znany, z ok. 1427 r., zniszczył miasto tak gruntownie, że wystawiony został przywilej, o którym niektórzy badacze piszą, że była to właściwie nowa lokacja miasta) i inne czynniki doprowadziły do pewnej modyfikacji planu lokacyjnego (np. inny sposób rozmierzenia pierzei płn. i inny pierzei płd.). Inne zagadnienia, które pozostają ciągle w sferze hipotez, to lokalizacja terenu zwanego grodziskiem, czy przebieg pierwotnych umocnień obronnych i ich charakter.

Zabudowa Rzeszowa w pierwszym okresie istnienia miasta była zapewne w całości drewniana. Pierwszy kościół parafialny pw. Feliksa i Adaukta wzmiankowany był już w 1363 r. (być może z fundacji Kazimierza Wielkiego). Murowane budynki pojawiły się zapewne dopiero po pożarze z ok. 1427 r. Wzniesiono m. in. nowy, murowany kościół parafialny, już pw. św. Stanisława i św. Wojciecha. Dwa następne, drewniane kościoły - Panny Marii i św. Ducha, powstały po poł. XV w. poza miejskimi obwarowaniami. Pierwszy z nich stanął na przedmieściu Wolica, w miejscu, które dzisiaj zajmuje zespół bernardyński, drugi, szpitalny kościół św. Ducha wzniesiono w pobliżu ówczesnej mostowej przeprawy przez Wisłok, w okolicach dzisiejszego Starego Cmentarza (kościół przedstawiony został na tryptyku Wiedemanna z ok. 1734 r.).

Pierwsza informacja o przedmieściu (nieokreślonym) pochodzi z 1390 r. Jako przedmieście określana jest również Ruska Wieś. Kolejne znane to Zamoście - usytuowane pomiędzy mostem na Wisłoku a Pobitnem, a ściślej mostem na Młynówce. Na dawnym miejskim skotniku rozwinęło się przedmieście Wola Krakowska,

powiększone w 1571 r. przez Mikołaja Rzeszowskiego poprzez włączenie w obszar miejski części gruntów Ruskiej Wsi. Od strony wsch. rozwija się Przedmieście Jarosławskie, od płn. – Kłapkówka .

Jest prawdopodobne, że miasto posiadało proste fortyfikacje ziemne. Ich powstanie ułatwiały same naturalnie obronne warunki terenowe, jednak nie stanowiły one przeszkody dla Turków i Tatarów, którzy spalili miasto w 1502 r. W 1504 r. król zwolnił miasto na okres 6 lat od podatków celem ufortyfikowania go, a w 1509 r. dochody z czopowego przeznaczył na ufortyfikowania kościoła parafialnego. Nie jest znany zakres tych prac, jest jednak prawdopodobne, że dotyczyły one m. in. wzniesienia lub zmiany lokalizacji bram wjazdowych do miasta (odkryte kamienno-ceglane relikty bramy wschodniej mogą pochodzić z XVI w.).

W 1576 r. miał miejsce pożar, w związku z czym miasto zwolniono od podatków na okres czterech lat. Zapewne niedługo po pożarze rozpoczęto budowę Nowego Miasta z dużym, prawie kwadratowym rynkiem. Przypuszcza się, że tę nową dzielnicę założył ostatni z rodu Rzeszowskich - Mikołaj lub jego następca Ligęza. Najświetniejszy okres w dziejach Rzeszowa związany jest z osobą kolejnego właściciela miasta - Spytka Ligęzy i jego następców. Wówczas Rzeszów otrzymał kompleksowe obwarowania obronne, rozwijało się (lub powstało) nowe założenie miejskie, tzw. Nowe Miasto, powstał zamek, zespoły klasztorne bernardynów i bernardynek (następnie przebudowany i rozbudowany przez pijarów), powstał cały kompleks rezydencjonalny - tzw. „dzielnica pańska”.

W samym mieście, w rynku, jeszcze przed 1591 r. wystawił Ligęza nowy ratusz, budynek wagi i kramy miejskie, Żydom zezwolił - przed 1615 r. - na budowę synagogi, przed 1616 r. ufundował szpital przy kościółku św. Ducha, po pożarze 1621 r. odbudował i rozbudował w 1623 r. kościół parafialny. Jeszcze w k. XVI w. Ligęza rozpoczął budowę zamku, a po 1620 r. - jego przebudowę, na obszarze należącym w tym czasie do Staroniwy, w miejscu, gdzie zapewne znajdował się dwór staroniwski.

Po odparciu najazdu tatarskiego w 1624 r. rozpoczął Ligęza akcję fortyfikowania miasta. Umocnienia składały się z bram, wałów, parkanów, wież i baszt oraz z systemu przeszkód wodnych, w oparciu o istniejący system nawadniania. Na gruntach zwanych Wolą (Stara Wola?), w zach. części miasta, powiększony i spiętrzony został znacznie staw plebański (który przybrał charakter zalewu obronnego) zasilany wodą Mikoski, ciągnący się od klasztoru bernardynów aż w okolice zamku nazywany „stawem i groblą zamku rzeszowskiego”. Prawdopodobnie zmieniono, a na pewno uregulowano bieg koryta Mikoski, która przybrała charakter fosy. Kluczowe dla zrealizowanego systemu obronnego upusty wodne, zlokalizowane na krańcach płd. i płn., były kontrolowane i bronione z jednej strony przez zamek, z drugiej przez obronny klasztor bernardynów, wystawiony w latach 1624 - 1629 z intencją fundatora - Ligęzy - uczynienia z niego ważnego punktu obrony. Klasztor rzeszowski był dziełem narożnym, flankującym płn. i zach. front obwarowań miasta, kontrolującym system zasilania przeszkód wodnych i broniącym dostępu do bramy miejskiej. Miasto otoczono wałami ziemnymi o zróżnicowanych parametrach oraz kilkoma punktami obrony - zwanymi w dokumentach „basztami” (w rzeczywistości zapewne bastionami lub bastejami). Do miasta prowadziły trzy bramy - murowana (okolice skrzyżowania ul. Grunwaldzkiej i Kopernika), dębowa - zamkowa (zapewne okolice skrzyżowania ul. Zygmuntowskiej i Zamkowej) oraz wodna (ul. Mickiewicza, zapewne na wysokości synagogi).

W granicach obwałowań znalazło się tylko jedno przedmieście - rejon między miastem a zamkiem, zabudowywany stopniowo dworkami i folwarkami bogatych mieszczan. Tutaj też w latach 1644 - 1649 wzniesiono kościół i klasztor bernardynek, przekazany w 1655 r. pijarom. Pozostałe przedmieścia, włączając w to również Nowe Miasto (włączone w system fortyfikacyjny dopiero w k. XVII w.), nie posiadały umocnień obronnych. Zakładano tu, z dala od miasta, stanowiące zwiększone zagrożenie pożarowe browary, piekarnie, cegielnie, itp. budynki.

Po śmierci Ligęzy rozbudowę Rzeszowa kontynuowali jego następcy - Lubomirscy. Czasy Lubomirskich w Rzeszowie są okresem wspaniałego rozwoju jego struktury urbanistycznej. W l. 80. XVII w. rozpoczęto przebudowę i rozbudowę zamku, który ufortyfikowano w oparciu o zasady szkoły holenderskiej, a na przełomie XVII i XVIII w. przystąpiono do przebudowy i rozbudowy kompleksu pijarskiego oraz budowy murowanego klasztoru dla bernardynów. Zadania te powierzono wybitnemu architektowi Tylmanowi z Gameren. W sąsiedztwie zamku wzniesiony został pałacyk letni, przy którym urządzono ogród.

W 1698 r. miał miejsce wielki pożar, podczas którego „wszystko miasto do gruntu zgorzało". Pożoga ta, a także zdarzenia z następnych lat, podczas których Rzeszów plądrowały stacjonujące tu na przemian wojska szwedzkie oraz saskie i rosyjskie, wstrzymały nieco rozwój miasta.

W początkach XVIII w. miała miejsce odbudowa, zniszczonej podczas pożaru synagogi, budowa wieży farnej i synagogi nowomiejskiej (1705 - 1712), rozwijała się zabudowa na terenie tzw. Różanki (ob. rejon ul. Słowackiego). W 1722 r. powstał na Wygnańcu, w tym czasie jeszcze poza granicami miasta, zespół klasztorny reformatów z obszernym ogrodem (Jan Chrzciciel Belotti).

Od k. lat 20. XVIII w. nadwornym architektem Lubomirskich, nadzorującym wszelkie prace tak w mieście, jak i na zamku i jego otoczeniu, był K. H. Wiedemann. Dokonał przebudowy kościoła farnego (1750 r.), fortyfikacji zamkowych, przebudowy pałacyku letniego oraz zrealizował ogromne założenie ogrodowe w jego otoczeniu, z wielkim budynkiem oranżerii i kilkupoziomowymi tarasami opadającymi ku przylegającemu od płd. stawowi z obszerną wyspą z „altaną chińską". Na płn. - zach. od zamku usytuowane były zespoły „usługowe" rezydencji - stajnie, powozownia itp. Zespoły te w większości powiązane były osiami kompozycji z bryłą zamku, tworząc w ten sposób niezwykle rozbudowany, sprzężony zespół ogrodów, zabudowań, przestrzeni wodnych i zadrzewień. Całe to założenie, wraz z całym miastem, zostało precyzyjnie przedstawione na widoku Wiedemanna z 1762 r., na którym po dawnych fortyfikacjach Ligęzy pozostały tylko nieliczne ślady, świadcząc tym samym o zasadniczych przemianach jakie dokonały się na obszarze Rzeszowa w przeciągu ok. 100 lat - od czasu budowy fortyfikacji miejskich do momentu uczynienia z Rzeszowa rezydencji magnackiej.

Po pierwszym rozbiorze Rzeczypospolitej Rzeszów stał się siedzibą cyrkułu oraz innych urzędów władz zaborczych, obejmujących swym zasięgiem cały cyrkuł: sądowych, budowlanych, wojskowych, skarbowych, drogowych itp. Zmieniło to charakter i rangę miasta, które stało się ośrodkiem administracji państwowej i gospodarczej. Lubomirscy przenieśli w tym czasie swą siedzibę do Charzewic i rozprzedali wszystkie rzeszowskie posiadłości, łącznie z zamkiem. Wszystkie te czynniki, a szczególnie decyzja Lubomirskich, miały znaczący wpływ na przekształcenia struktury przestrzennej miasta. Przede wszystkim zniszczeniu uległa dawna rezydencja magnacka - wspaniałe przestrzenne założenie zamkowo - parkowo - pałacowe, które wraz z zespołami gospodarczymi, zajmowało znaczną część obszaru miasta. Tereny te zostały rozparcelowane głównie na cele budowlane, przez co stopniowo likwidacji uległa wielka kompozycja parkowo - pałacowa, sam zamek (sprzedany w 1821 r.) został zamieniony na sąd i więzienie, a jego najbliższe otoczenie przekształcone. Zaczęto osuszać i zasypywać dawny wodny system obronny: stawy i fosy, jezioro bernardyńskie i zamkowe (funkcjonujące jeszcze pod k. XVIII w.). Jezioro zamkowe znajdowało się pomiędzy ob. ulicą Dąbrowskiego i Lenartowicza. Rozparcelowane tereny z biegiem czasu zaczęły zajmować wille, pałacyki oraz kamienice. Dzisiaj jedynymi pozostałościami po rezydencji Lubomirskich są pałacyk letni, bastionowe fortyfikacje zamku oraz chyląca się ku upadkowi, płd. Kordegarda.

Wraz z aneksją płd. obszarów Rzeczypospolitej przez Austrię niemal równocześnie władze zaborcze przystąpiły do budowy „wyprostowanych" dróg handlowych i strategicznych. W przypadku Rzeszowa ta modernizacja sieci drożnej w znaczący sposób zaważyła na kształcie miasta, wyznaczając jego dalsze

kierunki rozwoju. Nie mniej istotny wpływ na przekształcenia struktury przestrzennej miała budowa linii kolejowej Kraków - Lwów (1858 - 1861) oraz Rzeszów - Jasło (1890 r.).

Istotny wpływ na intensywność ruchu budowlanego oraz na rozwój gospodarczy miasta, tak w okresie rozbiorowym, jak i już po odzyskaniu niepodległości, miała lokalizacja w Rzeszowie garnizonu wojskowego, który w pocz. XX w. liczył ok. 3 tys. żołnierzy, co stanowiło w tym czasie 1/7 ludności całego miasta. W początkowym okresie na potrzeby wojska zaadaptowano domy zajezdne przy ul. Piłsudskiego, na magazyny zamieniono skasowany klasztor i kościół reformatów, wybudowano obiekty wojskowe przy ul. Fredry i pl. Kilińskiego, a następnie wzniesiono duże kompleksy koszar przy ul. Lwowskiej oraz na Wygnańcu, przy ul. Dąbrowskiego i Langiewicza. Z kolei w okolicach dworców kolejowych Rzeszów Główny i Rzeszów - Staroniwa zlokalizowane zostały dla potrzeb wojska duże kompleksy magazynów.

Reformy administracyjne monarchii habsburskiej, przeprowadzone w l. 60. XIX w. i związane z tym nadanie samorządom szerokiej autonomii, pobudziły rozwój szeregu instytucji lokalnych i ponadlokalnych, dla których wznoszono reprezentacyjne budowle. Począwszy od obecnych ulic Jałowego, poprzez ul. Sokoła, pl. Farny, ul. 3 Maja a skończywszy na ul. Zamkowej, w k. XIX w. i na pocz. XX w. powstało szereg znaczących budowli związanych z rozwojem szkolnictwa, licznych organizacji społeczno-politycznych i instytucji finansowych, takich jak: gmach Seminarium Nauczycielskiego Męskiego przy ul. Jałowego i budynek II Gimnazjum, budynek Rady Powiatowej, gmach „Sokoła”, budynek Towarzystwa Zaliczkowego i Kredytowego, budynek nowej plebani na placu Farnym, gmach nowej poczty przy ul. 3 Maja (spalony przez Niemców w 1944 r.), budynek Banku Austriacko - Węgierskiego i Kasy Oszczędności, gmach Krakowskiego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń, gmach Dyrekcji Okręgu Skarbowego (narożnik ul. Zamkowej i Lisa Kuli) i wreszcie gmach sądu powstały na miejscu dawnego zamku Ligęzy i Lubomirskich.

Zmienił się też Rynek Starego Miasta. W początkach XX w. wszystkie pierzeje rynkowe posiadały już co najmniej jedno piętro, podobnie też wyglądała zabudowa ul. 3 Maja, która nabrała charakteru reprezentacyjnego, przejmując funkcje administracyjno-usługowe. Tu, w adaptowanym budynku dawnego klasztoru pijarskiego, mieściło się starostwo powiatowe, gimnazjum (dawne kolegium pijarskie) oraz kilka innych monumentalnych budowli użyteczności publicznej. Silnie urbanizował się również Rynek Nowego Miasta, w który również wkroczyła zabudowa piętrowa.

Opisywanie i wyszczególnianie wielu ważnych inwestycji jakie w tym czasie realizowano - budowa szkół (pod koniec okresu autonomicznego działało ich w Rzeszowie 21), szpitali, budynków licznych organizacji, banków i stowarzyszeń kredytowych (w Rzeszowie w pocz. XX w. działały 23 stowarzyszenia), budynków przemysłowych, gazowni, elektrowni, wodociągów itd. - wykracza jednak poza ramy tej krótkiej syntezy rozwoju przestrzennego.

Miasto (samorząd) zajmowało się także rozbudową i utrzymaniem sieci drogowej, chodników, kanalizacji, oświetlenia itp. Główne ulice zaczęto brukować w 4 ćw. XIX w., jednak wiele drugorzędnych ulic pozostało nieutwardzonych do końca I wojny światowej. Pod k. XIX i w pocz. XX w. powstało wiele ulic w rejonie centrum, m. in.: Jagiellońska i Zygmuntowska, Alsa i Dekerta, połączenie z ul. Lwowską (Piłsudskiego) otrzymała ul. Cmentarna, po skanalizowaniu i zasklepieniu Mikośki w l. 80. XIX w. na fragmencie jej dawnego koryta powstała ul. Nowa (Kopernika), powstała ponadto sieć drożna w rejonie ul. Szopena, na płn. od Nowego Miasta - w rejonie ul. Orzeszkowej i Żółkiewskiego (tzw. Budy) oraz na tzw. Psiarnisku - w rejonie ul. Pułaskiego i dworca na Staroniwie. Nie zapominano również o zieleni miejskiej - powstał m.in. park miejski na kanwie dawnego ogrodu reformatów. Na wsch. od Wisłoka powstały też nowe cmentarze - chrześcijański na Pobitnie i żydowski na Czekaju. Gmina miejska niejednokrotnie skupywała parcele budowlane w celach regulacji zabudowy. Były to jednak wszystko działania doraźne, cząstkowe - do końca okresu autonomii

galicyjskiej nie opracowano całościowego planu regulacyjnego, który determinowałby kształtowanie struktury przestrzennej miasta.

W 1901 r. obszar Rzeszowa został powiększony niemal dwukrotnie - poprzez przyłączenie do miasta w całości Ruskiej Wsi oraz fragmentów wsi Staroniwa (przysiółki Wygnaniec, Podzamcze, Psiarnisko i Rudki), także Drabinianki (przysiółki Maćkówka i Podpromie). Ruska Wieś, na terenie której zlokalizowane były budynki i urządzenia stacji kolejowej, szybko zatraciła wiejski charakter, nabrała charakteru miejskiego - zwłaszcza jej przysiółek Budy.

Ruska Wieś - była osadą powstałą jeszcze przed lokacją miasta, być może miasto lokowane było na jej gruntach. Już w XV w. wieś była określana jako przedmieście Rzeszowa. Przez kilka wieków funkcjonował tutaj folwark plebański. Po wybudowaniu zespołu stacji kolejowej wieś szybko uległa urbanizacji, a jej dawny układ ruralistyczny uległ silnemu zatarciu.

Drabinianka - była prawdopodobnie wsią niwową. Liczne zmiany koryta Wisłoka powodowały jej przekształcenia (powstał m. in. przysiółek Podpromie). W 2 poł. XX w. jej układ przestrzenny uległ silnemu zatarciu - m. in. budowa osiedla Nowe Miasto.

Staroniwa - wieś rozwinięta w dolinie głęboko wciętego potoku. Była rozległą wsią niwową w formie rozszerzonej ulicówki, o nawsiu z czasem zamienionym na siedlisko. Dzieliła się na Staroniwę Górną i Dolną. Do obszaru wsi należały Stawiska oraz przysiółki Rudki, Wygnaniec, Psiarnisko i Podzamcze. Były one położone bliżej Wisłoka i, z wyjątkiem Rudek, silnie związane z zamkiem. Na terenie Wygnańca powstał zespół klasztorny Reformatów, a w XIX w. zespół koszarowy. Obszar Psiarniska zajmuje obecnie osiedle Pułaskiego.

W k. XIX w. daje się zaobserwować ożywienie w budownictwie mieszkaniowym Rzeszowa (w 1889 r. znajdowało się w mieście 541 domów podczas gdy w 1910 r. było ich już 1441 - należy tu jednak pamiętać o przyłączonych do miasta, zabudowanych już obszarach pobliskich wsi).

Pierwsza wojna światowa w szczęśliwy sposób nie spowodowała większych zniszczeń miasta. Działania wojenne nie ominęły wprawdzie Rzeszowa - miasto było bombardowane, zniszczona została infrastruktura kolejowa, spalono większość budynków na obu stacjach kolejowych - jednak w ogólnym bilansie miasto wyszło obronną ręką z wojennej pożogi.

W pierwszym dziesięcioleciu po odzyskaniu niepodległości, po początkowym okresie stagnacji, nastąpił powolny rozwój przejawiający się liczbą ok. 240 wzniesionych domów. W tej liczbie odnotować można wiele interesujących architektonicznie budynków - willi czy kamienic kształtowanych w duchu historyzmu. Kolejne lata przyniosły znaczny wzrost liczby ludności oraz powstanie 5 nowych szkół, nowego wodociągu miejskiego oraz miejskiego parku leśnego na Lisiej Górze. W tym czasie rozpoczęto także przy ul. Krakowskiej (Jałowego) budowę kościoła Chrystusa Króla. Rzeszów pozostał miastem garnizonowym.

W poł. lat 30. XX w., w ramach COP w Rzeszowie zostały zlokalizowane dwa zakłady: Fabryka Obrabiarek i Sprzętu Artyleryjskiego Hipolita Cegielskiego oraz Wytwórnia Silników Samolotowych Nr 2 Państwowych Zakładów Lotniczych, a także związane z nimi osiedla mieszkaniowe. Fabrykę Obrabiarek usytuowano na terenach położonych przy stacji kolejowej Rzeszów - Staroniwa, a WSS PZL - na terenie w znacznej części pokrytym lasem, należącym wówczas do Zwięczycy, w pobliżu ujęcia wody dla miasta oraz parku leśnego na Lisiej Górze. Osiedle mieszkaniowe dla robotników Fabryki Obrabiarek i Sprzętu Artyleryjskiego Hipolita Cegielskiego (2 bloki po 72 mieszkania każdy) zlokalizowano przy ul. Hetmańskiej, a tzw. osiedle majsterskie - przy obecnych ul. Poznańskiej i Wielkopolskiej, w granicach Zwięczycy. Projektowane osiedle majsterskie miało składać się z kilkudziesięciu bliźniaczych domów, z których wzniesiono 21 (zachowanych do dziś, nieco przekształconych). Z kolei osiedle dla pracowników PZL

zlokalizowano między linią kolejową Rzeszów - Jasło, a ul. Dąbrowskiego. Miało się składać z 17 trzykondygnacyjnych bloków oraz 2 willi dla dyrektora i jego zastępców. Do wybuchu wojny wzniesiono obie wille oraz 9 bloków robotniczych. Osiedle przy ul. Poznańskiej zostało w 1937 r. przeprojektowane - w nowej wersji (niezrealizowanej) miało obejmować 126 domków bliźniaczych oraz 10 długich budynków wielorodzinnych, także szkołę oraz otaczającą całość zieleń.

Powstała przychodnia lekarska przy ul. Hetmańskiej oraz poczta. Pod k. l. 30. XX w. wzniesiono też wiele interesujących modernistycznych budynków mieszkalnych (willi, kamienic), m.in. przy ul. Chopina, Asnyka, Jagiellońskiej, Kraszewskiego.

Podjęto też prace nad perspektywicznym planem Rzeszowa, opracowanym w 1939 r. przez K. Dziewońskiego i W. Śmigielskiego, który zakładał podział na dzielnice: Centralną, Pobitno, Staromieście, Ruską Wieś, Staroniwę, Zwięczycę i Drabiniankę. Ten dynamiczny rozwój miasta szybko jednak zatrzymał wybuch II wojny światowej i okres niemieckiej okupacji. Był to okres znacznych zniszczeń w zabudowie Rzeszowa. Okupanci rozebrali liczne domy w okolicach dworca, zamku, w rejonie ulic Joselewicza, Słowackiego oraz cały zach. blok zabudowy przyrynkowej, z wyjątkiem ratusza. Zniszczony został cmentarz żydowski przy dzisiejszym placu Ofiar Getta, spalono magazyny wojskowe, synagogę, starą pocztę oraz kilka kamienic przy ul. 3 Maja. Niemcy wywieźli również sprzęt z zakładów przemysłowych.

Okres powojenny to okres znacznych przemian w strukturze przestrzennej miasta. W 1951 r. znacząco zmieniły się granice miasta poprzez przyłączenie w całości kilku wsi: Pobitna, Staromieścia, Staroniwy i Drabinianki (tych dwóch ostatnich częściowo przyłączonych już wcześniej) oraz części wsi Słociny, Zalesia i Zwięczycy. Obszar miasta powiększył się pięciokrotnie - z 768 ha do 3 906 ha (ok. 39 km^2) a liczba ludności z ok. 30 000 do 44 500.

Staromieście - powstało przed lokacją obecnego Rzeszowa. Nazwa wsi wskazuje, że na jej terenie zlokalizowany był pierwotny Rzeszów. Przed 1374 r. ufundowana została parafia i wówczas też zapewne powstał pierwszy kościół, obecny wzniesiony został w 1900 r. W okresie władania Rzeszowskich znajdowała się tu jedna z ich siedzib. Charakteryzuje się złożonym układem planistycznym. Była to wieś niwowa, przy czym trudno jednoznacznie ustalić proces kształtowania się jej układu. Należy brać pod uwagę możliwość reliktowego zachowania układu przedlokacyjnego (okolice kościoła), a także przyłączenia fragmentu innej wsi (teren za Przyrwą - teren dworski). Łatwo można natomiast wskazać właściwą wieś lokacyjną, której siedlisko - w postaci ulicówki z nawsiem - ciągnie się wzdłuż doliny potoku wypływającego z okolic Miłocina. Należy zaznaczyć, że ukształtowany w XIV - XV w. plan wsi i układ drożny nie uległ większym zmianom.

Pobitno - było wsią o niwowym układzie gruntów, przy czym w rozplanowaniu jej najstarszej części można wyróżnić układ owalnicowy oraz wachlarzowe rozszerzanie się układu działek. Powstała na grzbiecie Podgórza Rzeszowskiego i jego stoku krawędziowym, opadającym ku Pradolinie Podkarpackiej, przez co ukształtował się charakterystyczny układ dróg wykorzystujący urozmaiconą rzeźbę terenu (np. wąwozy). Centrum dawnej wsi stanowił podłużny plac zlokalizowany w rejonie obecnej ulicy Konfederatów Barskich, który w późniejszych wiekach został zabudowany i dziś pozostaje nieczytelny.

Zalesie także wykształciło się w wieś o układzie niwowym. Być może na części na części terenów Zalesia wykształciła się później sąsiednia wieś łanowa – Matysówka.

Podobnie **Słocina** - wieś niwowa z obszernym nawsiem, o złożonej strukturze z rozłogami tylko po jednej stronie siedliska, ze względu na szeroką dolinę Młynówki (od północy). Z tego powodu w centrum Słociny znalazły się obok siebie folwark sołtysi oraz nadział kościelny.

Plan **Zwięczycy** stanowi układ przejściowy do wsi łanowej z potokiem stanowiącym oś siedliska, jednak nie zachował pierwotnego kształtu i został przeorganizowany w okresie powstawania gospodarki folwarcznej. W Zwięczycy znajdowało się wspaniałe założenie pałacowo - parkowe wystawione przez Lubomirskich, po którym do dzisiaj pozostały jedynie nieliczne ślady oraz interesujący budynek spichlerza.

Na miejscu zniszczonych przez Niemców Zakładów Cegielskiego powstała Fabryka Sprzętu Gospodarczego (dzisiejszy Zelmer), a zakłady PZL przemianowano na Wytwórnię Sprzętu Komunikacyjnego. Po zach. stronie linii kolejowej do Jasła, w części na Staromieściu a w części na terenie Staroniwy, powstały dzielnice magazynowo – składowe.

W centrum miasta wzniesiono socrealistyczne budynki i osiedla - gmach PZPR, budynek WRN a na płd. krańcach, w pobliżu osiedla PZL - osiedle Dąbrowskiego z domem kultury WSK oraz budynek Komendy MO, a przy ul. Obrońców Stalingradu (Hetmańskiej) i Staszica wyrosły osiedla bloków mieszkalnych. W taki sposób ten nowy element przestrzenny, który powstał jeszcze w okresie COP-u, zrósł się ściśle ze starym Rzeszowem.

W k. lat 50. i na pocz. lat 60. XX w. rozpoczęły w Rzeszowie działalność wyższe uczelnie - filie uczelni krakowskich: Wyższa Szkoła Inżynierska, Wyższa Szkoła Pedagogiczna oraz I Studium Administracyjne UMCS-u w Lublinie. W 1963 r. została założona Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza.

Lata 60. XX w. to kontynuacja zabudowy terenu Rudek i Wygnańca, gdzie przy i w okolicach ul. Dąbrowskiego zrealizowano wielofunkcyjny tzw. blok międzyosiedlowy z 11-kondygnacyjnym budynkiem wykonanym w technologii wielkopłytowej (pierwszy w Rzeszowie), nazwanym „szafą". Kolejnym były: Osiedle Piastów, budowa osiedli na Baranówce powiększonych w latach późniejszych, Osiedle Tysiąclecia na terenie Ruskiej Wsi. Spośród innych kluczowych inwestycji wymienić należy budowę kompleksu Wojewódzkiego Ośrodka Sportu i Rekreacji w 1964 r. W tym czasie miała też miejsce zasadnicza przebudowa układu komunikacyjnego miasta. Wykonano arterie komunikacyjne wsch. - zach. (al. Piłsudskiego) i płn. - płd. (al. Cieplińskiego), przebijając się przez teren historycznego Nowego Miasta i zniekształcając je bezpowrotnie, co zmieniło odbiór dawnego historycznego centrum. Wszystkie te realizacje zmieniły kształt urbanistyczny Rzeszowa. W tym czasie nastąpiła niemal całkowita degradacja Starego Miasta, postulowano nawet jego wyburzenie.

W pocz. l. 70. powstał na Drabiniance zespół osiedlowy Nowe Miasto, rozbudowywała się Baranówka, w centrum wybudowano osiedle Pułaskiego, a przylegający do niego od płn. - wsch. teren zamieniono na niewielki park. W 1972 r. na Wilkowyi otwarto nowy cmentarz komunalny o powierzchni 19,2 ha. W 1973 r. powstała zapora i zalew na Wisłoku, który miał zapewnić miastu ujęcie wody i zabezpieczyć je przed powodziami. W 1974 r. powstał gmach Filharmonii im. Artura Malawskiego. Po 1975 r. rozpoczęto realizację Osiedla Kmity na obszarze Staroniwy. W l. 70 rozpoczęła się także budowa hali widowiskowo-sportowej na Podpromiu, która jednak przez długie lata (aż do 2002 r.) nie została ukończona.

W 1977 r. przyłączono do Rzeszowa Wilkowyję, pozostałą część Zalesia, kolejny fragment Słociny oraz części Białej, Miłocina i Przybyszówki. Liczba ludności wzrosła wówczas do 111 tys. mieszkańców, a jego powierzchnia – do 53, 69 km^2.

Biała była wsią niwową z czytelnym układem przedlokacyjnym.

Najstarsza, wsch. część **Przybyszówki** nosi cechy wsi niwowej o siedlisku w formie rozszerzonej ulicówki. Była to wieś z nawsiem obejmującym dawne podmokłe łąki i zalewiska rzeki Przyrwa (zwaną też Przybyszą). Teren nawsia jest zachowany do dziś. Niewykluczone jednak, że mamy tu do czynienia z jednym z najstarszych przykładów wsi o układzie łanowym, zachowującym tradycyjny plan siedliska. Układ części zach.

jest zapewne wynikiem narastania zabudowy poprzez rozszerzanie karczunków, a także wynikiem późniejszych przekształceń. Jej rozplanowanie stanowi jeden z cenniejszych zabytków planowania osiedli średniowiecznych na naszym terenie, tym wartościowszy, że niewiele zmieniony do naszych czasów.

Miłocin był początkowo przysiółkiem Staromieścia, z której wyodrębniła się zap. w 1 poł. XIX w. Część tej miejscowości przyłączono w 2010 r. do Rzeszowa. W 1906 r. na terenie dawnego folwarku miłocińskiego, datowanego na 1 poł. XIX w., powstała z fundacji Towarnickich Krajowa Niższa Szkoła Rolnicza, której kompleks zabudowań zachował się do dzisiaj. Rozplanowanie wsi Załęże - o nieregularnym niwowym układzie gruntów, bez powiązania z rozłogami, może świadczyć o jej jeszcze ruskiej metryce.

Budziwój - układ planistyczny wsi jest przekształcony, początkowo była to zapewne wieś łanowa. Najstarszą częścią wsi jest obszar położony wzdłuż potoku Hermanówka, zawarty pomiędzy ul. Poselską, Górą, Kowalskiego, Budziwojską (ul. Młyńska, Sportowców, Kowalskiego i początkowy fragment ul. Studziańskiej).

Najmłodszymi osiedlami Rzeszowa jest dawna wieś Bzianka, którą w 2017 r. włączono do Rzeszowa, dawna wieś Matysówka, którą włączono do Rzeszowa w 2019 r. oraz dawna wieś Pogwizdów Nowy, którą włączono do Rzeszowa początkiem roku 2021.

Na obszarach włączonych do Rzeszowa powstały w l. 80. i 90. XX w. niewielkie osiedla budownictwa jednorodzinnego: na Pobitnie, Wilkowyi, Staromieściu oraz zdecydowanie największe osiedle tego typu - Zimowit - na Zalesiu.

Decyzją papieża Jana Pawła II, w marcu 1991 r. utworzona została **Diecezja Rzeszowska**, a kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa przy al. Sikorskiego ustanowiono Katedrą.

Z początkiem lat 90. XX w. nastąpiły istotne zmiany w układzie komunikacyjnym Rzeszowa. W 1990 r. otwarto aleję Batalionów Chłopskich, która pozwoliła stworzyć południowo-zachodnią część obwodnicy Śródmieścia, natomiast w roku następnym uruchomiono aleję Armii Krajowej, która z kolei stworzyła południowo-wschodnią część obwodnicy Śródmieścia. Nieco wcześniej niż aleję Armii Krajowej uruchomiono aleję Niepodległości, a w latach późniejszych także aleję Kopisto, stanowiące dogodny dojazd co centrum miasta od strony wschodniej (uzupełnione po kolejnych kilku latach Trasą Zamkową). W 1992 r. wybudowano Most Załęski, który pięć lat później włączono w układ komunikacyjny budując ulicę Ciepłowniczą. Pozwoliło to częściowo wyprowadzić ciężki ruch tranzytowy z centrum miasta, ale przeprowadzono go tym samym przez środek historycznej dzielnicy Pobitno. W 1997 r. wybudowana została pylonowa kładka pieszo-rowerowa przez Wisłok na Bulwarach.

W l. 90. powoli rozbudowywały się osiedla bloków na Pobitnie, Krakowskiej-Południe, Drabiniance oraz Baranówce IVB. W tym okresie następował także sukcesywny rozwój rzeszowskiego ośrodka akademickiego, głównie uczelni prywatnych: powstało Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych Promar-International, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania oraz Wyższa Szkoła Zarządzania, utworzono także Wyższe Seminarium Duchowne. Okres żywiołowych przemian gospodarczych to również czas rewolucji w handlu, czyli zainicjowania budowy pierwszych śródmiejskich galerii handlowych - na początek powstała galeria Europa II przy al. Piłsudskiego, a kolejną była galeria Ameryka, również przy al. Piłsudskiego, tuż przy Rondzie Dmowskiego. W drugiej połowie lat 90. powstał również wysoki biurowiec firmy ICN-Polfa na skrzyżowaniu al. Batalionów Chłopskich i ul. Przemysłowej.

Z początkiem 1999 r. Rzeszów został stolicą Województwa Podkarpackiego otrzymując znaczący impuls rozwojowy. Powrócono do inwestycji, rozpoczętej w 1 poł. lat 70. XX wieku, wg projektu Stanisława Kusia, pn. Hala Podpromie, której uruchomienie nastąpiło w czerwcu 2002 r. Również w tym roku ukończono budowę mostu Zamkowego, a rok później Trasę Zamkową. Mówiąc o Trasie Zamkowej, nie sposób pominąć

faktu, że powstała ona aż po 64. latach od zaprojektowania jej przebiegu w COP-owskim planie Dziewońskiego i Śmigielskiego z 1938 r.

W 2003 r., w bezpośrednim sąsiedztwie Zalewu na Wisłoku, utworzone zostało miejskie kąpielisko na jeziorze, powstałym znacznie wcześniej, wskutek zalania wodą nieczynnego wyrobiska żwiru w miejscu dawnego starorzecza, czyli na tzw. Żwirowni.

Z początkiem nowego tysiąclecia Rzeszów dołączył do grona miast uniwersyteckich. W 2001 r. powołany został Uniwersytet Rzeszowski, który powstał z połączenia Wyższej Szkoły Pedagogicznej, filii Uniwersytetu Marii Curii-Skłodowskiej z Lublina oraz wydziału Akademii Rolniczej z Krakowa. W 2000 r., na obecnym Osiedlu Miłocin (wtedy jeszcze poza Rzeszowem), powstała Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna, która została przeniesiona z Ropczyc, gdzie funkcjonowała w pierwszych latach swojego istnienia. Wyższa Szkoła Prawa i Administracji (wtedy Wyższa Szkoła Administracji i Zarządzania), utworzona kilka lat wcześniej w Przemyślu, wybudowała w 2003 r. pierwszy obiekt dydaktyczny w Rzeszowie przy ul. Pigonia. Rozpoczęła się rozbudowa bazy dydaktycznej Politechniki Rzeszowskiej, powstały nowe obiekty przy al. Powstańców Warszawy i ul. Poznańskiej. Przy miasteczku Politechniki w 2001 r. powstało pierwsze w mieście wielosalowe kino Helios przy skrzyżowaniu ulic Powstańców Warszawy i Plater.

Na początku XXI wieku dotarł do Rzeszowa trend budowy pierwszych hipermarketów, co rozpoczęło mocne przekształcenia w przestrzeni i krajobrazie Rzeszowa, a także wywołało dysharmonie przestrzenne. Jako pierwszy w 2000 r., na miejscu zabudowań dawnego Polmozbytu, przy skrzyżowaniu ulic Rejtana i Armii Krajowej powstał E. Leclerc. W niedługim czasie, bo już rok później i w bliskiej odległości, na miejscu dawnej cegielni, pomiędzy ulicami Popiełuszki i Powstańców Warszawy zrealizowano Tesco (obecnie Castorama).

Od tego czasu także dawne strefy przemysłowo-składowe zlokalizowane bliżej Śródmieścia oraz te z dobrą dostępnością komunikacyjną, zaczęły się intensywnie przekształcać w dzielnice usługowo-handlowe (ul. Okulickiego, al. Rejtana). Rozpoczęły się adaptacje dawnych obiektów poprzemysłowych na handlowe np. Galeria Graffica z hotelem Forum przy ul. Lisa-Kuli, w budynkach dawnych Rzeszowskich Zakładów Graficznych.

Największym zespołem zabudowy z przełomu XX i XXI w. jest zespół bloków mieszkalnych przy ulicach Strzyżowskiej, Dukielskiej, Krynickiej, Kościelnej i Sanockiej, które zapoczątkowały rozwój Osiedla Kotuli. Inne mniejsze zespoły zabudowy powstały przy ul. Cegielnianej oraz pomiędzy ulicami Niepodległości i Zagłoby. Zrealizowana została północna część Osiedla Pobitno-Południe, przy ulicach Marusarzówny, Czecha i Nazimka, z osią kompozycyjną organizującą północną część tego osiedla, skierowaną na bryłę kościoła pw. św. Józefa Sebastiana Pelczara, stojącego przy rondzie Pobitno (zwanego potocznie ze względu na kształt „piramidą").

Z momentem wejścia naszego kraju do Unii Europejskiej, zgodnie z dyrektywą, wprowadzono sieć Natura 2000. Na obszarze Rzeszowa w 2004 r. ustanowiono dwa takie obszary: „Wisłok Środkowy z Dopływami w południowej części Zalewu oraz „Mrowle Łąki" obejmujące dolinę rzeki Mrowli w obrębie osiedla Pogwizdów Nowy. Od tamtego czasu obydwa mają bardzo duży wpływ na ochronę walorów przyrodniczych, jak i krajobrazowych obydwóch dolin.

W rozwoju infrastruktury drogowej zaczęto korzystać z funduszy unijnych. W 2005 r. wybudowano nowy ciąg drogowy w niedoinwestowanej komunikacyjnie północno-wschodniej części miasta. Powstała aleja Żołnierzy I Armii Wojska Polskiego do ronda Kuronia i fragment ulicy Rzecha do skrzyżowania z ul. Załeską, stanowiący fragment „małej" obwodnicy północnej Rzeszowa. Kilka lat później miasto podjęło plan budowy tzw. Wisłokostrady, mającej biec wzdłuż prawego brzegu Wisłoka, by połączyć al. Rejtana z ul. Ciepłowniczą i poprzez Most Załęski z ul. Maczka.

Od 2006 r. Rzeszów rozpoczął ekspansję terytorialną, poszerzając granice administracyjne o kolejne sołectwa:

- w 2006 r. przyłączono Słocinę i Załęże z gminy Krasne (68,05 km2; 164 tys. mieszk.),
- w 2007 r. przyłączono wschodnią część Przybyszówki z gminy Świlcza (77,3 km2; 166 tys. mieszk.),
- w 2008 r. przyłączono Zwięczycę z gminy Boguchwała i pozostałą zachodnią część Przybyszówki z gminy Świlcza (91,54 km2; 170 tys. mieszk.),
- w 2009 r. przyłączono Białą z gminy Tyczyn (97,60 km2; 172 tys. mieszk.),
- w 2010 r. przyłączono Budziwój z gminy Tyczyn oraz południowo-zachodnią część Miłocina (116,37 km2; 180 tys. mieszk.),
- w 2017 r. przyłączono Bziankę z gminy Świlcza (120,37 km2; 188 tys. mieszk.),
- w 2019 r. przyłączono Matysówkę z gminy Tyczyn i pozostałą północno-wschodnią część Miłocina z gminy Głogów Młp. (126,57 km2; 194 tys. mieszk.),
- od 1 stycznia 2021 r. przyłączono Pogwizdów Nowy z gminy Głogów Młp. (powierzchnia 128,5 km2 zamieszkała przez ponad 198 tys. mieszk.).

Wraz z przyłączeniem Zwięczycy w 2008 r., Rzeszów wchłonął cmentarz funkcjonujący w tej miejscowości. Ponadto w 2014 r. rozbudowany został, w kierunku wschodnim o 8 hektarów, cmentarz komunalny Wilkowyja, przy pozostających nadal dużych rezerwach na północny-wschód i północ od istniejącej nekropolii.

W latach 2007-2008 Samorząd Wojewódzki podjął się znaczącej przebudowy, rozbudowy i nadbudowy dawnego internatu szkolnego, zlokalizowanego przy rondzie Dmowskiego z przeznaczeniem na gmach Podkarpackiego Urzędu Marszałkowskiego i siedzibę Sejmiku Województwa Podkarpackiego. Po kilku latach przystąpiono do budowy drugiego budynku, oddanego do użytku w roku 2019 r., który zlokalizowano przy ulicy Lubelskiej, w pobliżu Szpitala Miejskiego.

Rzeszów inwestował również w komunalną infrastrukturę techniczną, aby zapewnić m.in. niezbędne podstawy infrastrukturalne dla dalszego rozwoju przestrzennego miasta. Chcąc wykorzystać spadek rzeki, przy zaporze na Wisłoku w 2010 r. wybudowana została hydroelektrownia o mocy 0,6 MW, do której inwestycją towarzyszącą była nowoczesna przepławka dla ryb. W tym samym czasie, dla odciążenia przed zagrożeniem nadmiarem wód burzowych w potoku Mikośka, wybudowano kanał ulgi (kolektor ulgi) o średnicy aż 2,4 m, przebiegający pod ulicami Langiewicza - Zofii Chrzanowskiej - Bulwarową oraz pod Parkiem Kultury i Wypoczynku, do odbiornika jakim jest Wisłok. Inną istotną infrastrukturalną inwestycją zapewniającą nowy standard kompleksowego gospodarowania odpadami w Rzeszowie i okolicach, stała się nowoczesna spalarnia odpadów o interesującym kształcie architektonicznym, wybudowana w 2018 r. przez Polską Grupę Energetyczną na terenie Elektrociepłowni Rzeszów przy ul. Ciepłowniczej.

Po 2004 r. zaczął intensyfikować się rozwój zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej. Większe zespoły zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej powstałe w drugiej połowie pierwszej dekady XXI wieku to m.in.: południowa część Osiedla Wzgórza Staroniwskie w rejonie ulic Widokowej, Panoramicznej, Plenerowej i Strzelniczej, środkowa część Osiedla Kotuli w rejonie ulic Krośnieńskiej i Nowosądeckiej, wschodnia część Osiedla Zawiszy w rejonie ul. Architektów, nowe osiedle pomiędzy dawną fabryką WSK PZL a ul. Podkarpacką przy ul. Rymanowskiej, południowa część osiedla Pobitno-Południe w rejonie ulic Twardowskiego i Niepodległości, Osiedle Wilkowyja-Młyn w sąsiedztwie zabytkowego młyna przy ul. Lwowskiej i przeciwatomowego schronu Marysieńka, południowo-wschodnia część Osiedla Staromieście-Ogrody przy ul. Gromskiego, zespół bloków w rejonie skrzyżowania ulic Sikorskiego i Robotniczej, zespół zabudowy w rejonie ul. Dunikowskiego na północny-wschód od Osiedla Zimowit. Rozpoczęła się też ekspansja zabudowy

mieszkaniowej wielorodzinnej na tereny Drabinianki, począwszy od bloków przy ulicach Strażackiej i Sympatycznej.

W końcu pierwszej dekady XXI wieku oprócz hipermarketów, coraz więcej powstających obiektów handlowych zaczęło przyjmować formę wielofunkcyjnych galerii. W historycznym Śródmieściu, na miejscu skweru pomiędzy ulicami Kolejową, Piłsudskiego i Żeromskiego powstała w 2009 r. galeria Center Park, rozbudowana dodatkowo dziesięć lat później. W 2007 r. nastąpiła istotna zmiana w krajobrazie Śródmieścia Rzeszowa. Wyburzono hotel Rzeszów wraz z otaczającą zabudową tj. przedszkolem i tradycyjną zabudową mieszkaniową jednorodzinną, co uwolniło teren pod budowę dużej galerii Rzeszów. W prawobrzeżnym Śródmieściu w 2011 r. uruchomiona została duża galeria Millenium Hall. Z kolei na Osiedlu Andersa w 2009 r. oddana została do użytku handlowo-rozrywkowa galeria Nowy Świat.

Po roku 2009, na gruntach dwa lata wcześniej przyłączonej do Rzeszowa Przybyszówki, zaczęła powstawać strefa przemysłowa miasta - strefa aktywności gospodarczej Rzeszów-Dworzysko.

Po wejściu do Unii Europejskiej, w drugiej połowie pierwszej dekady i w drugiej dekadzie XXI wieku, kontynuowana była, przy dofinansowaniu unijnym, znacząca rozbudowa rzeszowskiego ośrodka akademickiego. Swoją bazę naukowo-dydaktyczną mocno powiększyła Wyższa Szkoła Prawa i Administracji - Rzeszowska Szkoła Wyższa o dwa budynki zrealizowane w latach 2008 i 2011 przy ulicy Pigonia i Cegielnianej. Z kolei na Słocinie, w nowej lokalizacji przy ul. Witolda, w 2012 r. wybudowano gmach Seminarium Duchownego i Instytutu Teologiczno-Pastoralnego. Politechnika Rzeszowska wybudowała dwa nowe obiekty przy ul. Poznańskiej oraz dwa w latach 2011 i 2018 przy al. Powstańców Warszawy. W 2012 r. oddany został do użytku największy budynek Uniwersytetu Rzeszowskiego - reprezentacyjny gmach mieszczący Centrum Innowacji i Transferu Wiedzy Technologiczno-Przyrodniczej oraz Centrum Mikroelektroniki i Nanotechnologii, tworzący wraz z sąsiadującym budynkiem w tym samym stylu, otwarty dziedziniec od strony ul. Pigonia. W 2015 r. uruchomiono kierunek medyczny, co skutkowało realizacją dwóch dedykowanych budynków w rejonie ul. Warzywnej oraz jednego na terenie przyszpitalnym przy ul. Leszka Czarnego. Intensywnie rozbudowywany był również kampus uniwersytecki na Zalesiu, gdzie przy ul. Zelwerowicza w latach 2013-2015 powstały cztery budynki dydaktyczne. Natomiast w 2021 r. przy ul. Kwiatkowskiego uruchomiono duże Uniwersyteckie Centrum Lekkoatletyczne Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Spośród nowych terenów zielonych i nowych atrakcji turystycznych Rzeszowa w 2013 r. wybudowana została Fontanna Multimedialna, w sąsiedztwie Alei Lubomirskich oraz zamku, pałacu letniego i willi Kotowicza, które stworzyły zabytkowe tło krajobrazowe (według ogólnopolskiego portalu „fontanny multimedialne.pl" był to trzeci co wielkości tego typu obiekt w Polsce i jeden z najbardziej zaawansowanych technologicznie nie tylko w kraju, ale i w Europie). Na skarpie nasypu Alei Lubomirskich utworzono widownię na 300 osób. W październiku 2015 r. otworzono oficjalnie Park Papieski w sąsiedztwie Katedry. W drugiej dekadzie XXI w. utworzono także Park Aktywnego Wypoczynku rozciągający się wzdłuż Wisłoka od zapory do kładki pieszo-rowerowej prowadzącej z ul. Podwisłocze na Bulwary. Miała też jednak miejsce całkowita likwidacja parku nad Zalewem przy zaporze, na rzecz realizacji inwestycji deweloperskiej zwanej Bulwary Park.

Niebagatelne znaczenie dla rozwoju drogowego systemu transportowego miasta miała budowa autostrad i dróg ekspresowych, tworząc m.in. autostradowo-ekspresową obwodnicę Rzeszowa. Nowy zewnętrzny układ transportowy wpłynął również na priorytetowe budowy łączników drogowych do nich. Jako pierwsza w 2012 r. powstała autostrada A4 na północ od miasta na odcinku od węzła Rzeszów Północ do węzła Rzeszów Wschód i fragment drogi ekspresowej S19 od węzła Rzeszów Wschód w kierunku północnym do węzła Jasionka i dalej do Stobiernej. Niecały rok później układ ten został uzupełniony drogą krajową nr 97, stanowiącą łącznik drogowy prowadzący od węzła Rzeszów Wschód w kierunku południowym do ronda Kuronia na Załężu. Następnym otwartym odcinkiem w 2013 r. był fragment autostrady A4 pomiędzy węzłem

Rzeszów Północ a węzłem Rzeszów Zachód i dalej w kierunku Dębicy. W kolejnym roku układ uzupełniony został o fragment drogi ekspresowej S19 od węzła Rzeszów Zachód w kierunku południowym do węzła Świlcza. W październiku 2015 r. oddano do użytku Most im. Tadeusza Mazowieckiego znajdujący się w ciągu tzw. „małej" obwodnicy północnej Rzeszowa, który stał się dominantą widoczną z wielu miejsc w mieście. Nieco wcześniej zrealizowano ulicę Rzecha łączącą przedmiotowy most z drogą krajową nr 97. Jako kontynuację „małej" obwodnicy północnej miasta, w 2019 r. oddano do użytku ulicę Krogulskiego, łączącą ulice Lubelską i Warszawską. W grudniu 2017 r. uruchomiono fragment drogi ekspresowej S19 na odcinku od węzła Świlcza (z drogą krajową nr 94 tj. z ul. Krakowską) do węzła Rzeszów Południe, wraz z ulicą Żołnierzy 9 Dywizji Piechoty, stanowiącej łącznik drogowy do ul. Przemysłowej i ul. Podkarpackiej.

Pod koniec drugiej i na początku trzeciej dekady XXI wieku rozbudowują się także szpitale w Rzeszowie. Z ważniejszych realizacji, które miały wpływ na jej rozwój oraz na krajobraz miasta, wymienić należy znaczącą rozbudowę szpitala MSWiA przy ul. Krakowskiej, rozbudowę Klinicznego Szpitala Wojewódzkiego nr 1 o duży budynek zlokalizowany przy skrzyżowaniu ulic Naruszewicza i Kreczmera oraz budowę nowego obiektu przy ul. Rycerskiej - Podkarpackiego Centrum Chorób Płuc, który został oddany do użytku w 2024 r. (wyprowadzenie z pałacu Jędrzejowiczów na Staromieściu szpitala gruźliczego).

W drugiej dekadzie XXI wieku najintensywniejsza ekspansja zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej odbyła się, patrząc od strony Śródmieścia - w kierunkach zachodnim i południowym. Na zachód kontynuowana była budowa Osiedla Kotuli. Uruchomiona została ponadto budowa nowego Osiedla Karoliny przy ulicach Wołyńskiej i Dynowskiej, dochodzącego na południowy-zachód do części Przybyszówki zwanej Pustkami. Kontynuowana była również budowa Osiedla Wzgórza Staroniwskie w części północnej w rejonie ul. Krajobrazowej i na zachód wzdłuż ul. Wywrockiego. Na południe natomiast rozwinęły się liczne zespoły mieszkaniowe na Drabiniance i Białej, głównie w rejonie ulic Strażackiej i Miłej, rozrastające się w kierunku Budziwoja. Postępuje także wysoka zabudowa mieszkaniowa wzdłuż Zalewu na Wisłoku, Jeziora Żwirownia i innych fragmentów ul. Kwiatkowskiego. Z wysokich budynków, stanowiących nowe dominanty w krajobrazie Rzeszowa, powstały m.in.: dwa wieżowce Capital Towers przy Moście Zamkowym, zespół czterech wieżowców SkyRes pomiędzy ulicami Warszawską, Lubelską i Wyzwolenia, trzy wieżowce „Nowoczesnego Pobitnego" na Osiedlu Lwowskim, trzy wieżowce „Witolda Park" przy ul. Witolda, dwa budynki „Dzielnicy Parkowej" przy ul. Paderewskiego, dwa wieżowce „Bulwary Park" przy zaporze na Wisłoku, budynek ST55 przy skrzyżowaniu ulic Armii Krajowej i Paderewskiego, budynek ST Tower, inaczej „Szklane Tarasy" na Osiedlu Krakowska-Południe, jeden z wieżowców na Osiedlu Zawiszy przy skrzyżowaniu ulic Architektów i Podgórskiej, dwa budynki na „Osiedlu Przyszłość" przy ulicy Bałtyckiej (kolejne w budowie), czy wieżowiec „KrakoVska" umieszczony wewnątrz węzła drogowego ulic Ofiar Katynia, Kotuli i Krakowskiej (inwestycja ma składać się z dwóch wieżowców mieszkalnych i jednego biurowca), oraz dwa wieżowce „Olszynki Park" przy Moście Zamkowym.

5.2.2. Krajobraz kulturowy *[1]*

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Obecny krajobraz kulturowy Rzeszowa jest niejednolity, ale historycznie dążący do ujednolicenia. Zurbanizowany ośrodek miejski na przestrzeni wieków sukcesywnie wchłaniał graniczące z nim wsie,

nieodwracalnie przekształcając je w środowiska miejskie. Jest to proces długotrwały, sięgający dziesięcioleci i skuteczny. Świadczy o tym trudność wyznaczenia w terenie granicy pomiędzy Rzeszowem a wsią Ruska Wieś. Spotykamy z jednej strony krajobraz miasta, który jest wypadkową gęstości zaludnienia, układu komunikacyjnego, zróżnicowanej zabudowy centrum i otaczających je osiedli, punktów i dominant przestrzennych i znaczeniowych (siedzib urzędów, instytucji, budowli sakralnych) oraz towarzyszącego jeszcze miastu przemysłu, a z drugiej strony - krajobraz „miejskich wsi", które w różnym stopniu uległy urbanizacji. Część z wsi została całkowicie zasymilowana i zatraciła już swój charakter. Lecz nadal istnieją wsie o horyzontalnie rozłożonej zabudowie, czytelnej siatce siedliskowych działek, o czytelnym układzie drogowym i drewnianej zabudowie postrzeganej jako archaiczna. W miejscowościach tych zachowały się ich dominanty w krajobrazie kulturowym, jakimi były i są świątynie.

Duże znaczenie dla rozwoju Rzeszowa, miały trzy wydarzenia z historii jego ostatnich 150 lat. Jednym z nich było wytyczenie przez austriackiego zaborcę nowych traktów komunikacyjnych. Z jednej strony - traktów drogowych, z drugiej - linii kolejowej Kraków - Lwów i w konsekwencji Rzeszów - Jasło. Wpłynęło to na kierunki rozwoju przestrzennego miasta i w pewien sposób regulowało jego przestrzeń, a także przyczyniło się też do rozpoczęcia procesu przyłączania do Rzeszowa sąsiednich wsi. Drugim impulsem zmieniającym miasto było powstanie garnizonu rzeszowskiego i jego gwałtowny rozwój w 4 ćw. XIX w. i pocz. XX w. Obie powyższe inwestycje przyczyniły się także do rozwoju gospodarczego miasta. Taki też efekt odniósł trzeci czynnik, jakim było włączenie Rzeszowa do Centralnego Okręgu Przemysłowego. Jego najbardziej widocznym wynikiem było powstanie przemysłu wraz z zapleczem mieszkalnym.

Charakter miasta został przez wieki ukształtowany głównie przez dwie społeczności oraz ich religijność. Społeczność polską oraz żydowską w niewielkim zaś stopniu przez ludność ukraińską, która była skupiona głównie wokół cerkwi na Zalesiu. Najbardziej czytelnymi obrazami tych społeczności są świątynie, które w większości są nadal dominantami architektonicznymi i krajobrazowo - kulturowymi Rzeszowa. Są to kościoły parafialne i zakonne, dwie synagogi oraz cerkiew.

5.2.3. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta. Zabytki nieruchome *[1] [2] [3]*

Poniżej przedstawiono przegląd zabytków o najwyższym znaczeniu dla miasta w podziale na pełnione funkcję.

Architektura sakralna

W obecnych granicach administracyjnych Rzeszowa występują zabytkowe kościoły oraz zespoły kościelno - klasztorne, dawne synagogi, a także obiekt służący pierwotnie jako cerkiew. Obiekty te, o bogatej historii, prezentują różne style architektoniczne: od gotyku (kościół farny), poprzez obiekty o cechach późnorenesansowych (kościół oo. Bernardynów), barokowych (kościół popijarski), klasycystycznych (cerkiwew p.w. Najświętszej Marii Panny, dawny kościół św. Trójcy), neostylowych z dominującym tu neogotykiem (kościół św. Józefa w Staromieściu, kościół w Słocinie), a także nieco przekształcony współcześnie obiekt modernistyczny (kościół pw. Chrystusa Króla).

Kościół parafialny pw. św. Stanisława i św. Wojciecha, Plac Farny 5

Fot. 1. Kościół parafialny pw. św. Stanisława i św. Wojciecha (fot. Biuro ZIR)

Jest najstarszym zabytkiem sakralnym Rzeszowa. Pierwotny kościół - pw. św. Feliksa i Adaukta wzniesiony został zapewne przez Kazimierza Wielkiego, po 1340 r. Zmiana pierwotnego wezwania na św. Stanisława i św. Wojciecha (wzmianka w 1448 r.) świadczy o ponownej konsekracji kościoła, co zazwyczaj związane było z odbudową, znaczącą przebudową lub budową nowej świątyni.

Architektura obecnego kościoła prezentuje szereg nawarstwień stylowych. Budynek posiada prezbiterium i odsłonięte w latach 2005-2010 (w wyniku konserwacji) ściany nawy głównej o cechach gotyckich (sklepienie, portal do zakrystii), nawa przesklepiona w epoce baroku ujęta została w barokowe nawy boczne, w wystroju wnętrza dominuje barok i rokoko obok zachowanych pozostałości renesansowych (nagrobki).

Kościół orientowany. Jest to świątynia salowa o prostokątnym, trójnawowym korpusie i niższym, wydłużonym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, nakryta dwuspadowymi dachami i dachami pulpitowymi - nawy boczne. Nawy nakryte sklepieniami kolebkowymi i krzyżowymi, rozdzielone są masywnymi filarami. Budynek oszkarpowany. Ściany korpusu ceglane, częściowo tynkowane. Zastosowany przy rozbudowie system ścienno - filarowy, kolebkowe i krzyżowe sklepienia, półkoliste okna posiadają cechy barokowe, lecz brak wyraźnych cech stylistycznych nie pozwala na dokładniejsze datowanie.

Na pocz. XVI w. teren cmentarza przykościelnego otoczony był murem, obecnie teren wokół kościoła pozostaje otwarty, wyłożony kostką brukową. W niewielkiej odległości znajduje się murowana dzwonnica nakryta dzwonowatym hełmem, wzniesiona wg projektu J.Ch. Belottiego. Pierwotnie w przyziemiu posiadała bramę i odmienny hełm. Plebania odsunięta na płd. - zach. od kościoła wzniesiona została w 1894 - 1896.

W latach 2017-2018 prowadzone były prace konserwatorskie przy witrażach wraz z oknami osłonowymi w kościele parafialnym pw. św. Wojciecha i Stanisława w Rzeszowie.

Kościół jest objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-548 z dn. 13.05.1994 r.

Klasztor i kościół oo. Bernardynów pw. Wniebowzięcia NMP, ul. Sokoła 8

Fot. 2. Klasztor i kościół oo. Bernardynów (fot. Biuro ZIR)

Klasztor i kościół oo. Bernardynów pw. Wniebowzięcia NMP wzniesiony został z fundacji Mikołaja Spytka Ligęzy w latach 1624 - 1629 na miejscu wcześniejszej drewnianej świątyni. Autorem projektu mógł być budowniczy z południowo - niemieckich warsztatów budowlanych, może z Lipska, lub Michael Ungaro z Drezna, zatrudniony przez Ligęzę na zamku.

Kościół prezentuje walory późnego renesansu, zaliczony jest do grupy krzyżowo - kopułowych kościołów – mauzoleów. Budowany był, jako mauzoleum rodowe Ligęzów i pomnik chwały rodziny.

Kościół orientowany. Wzniesiony został na rzucie krzyża łacińskiego. Skrzyżowanie dwuprzęsłowej nawy głównej i transeptu nakryte jest kopułą ukrytą w przestrzeni dachu, z zewnętrznym akcentem w formie dwukondygnacyjnej latarni. Prezbiterium zamknięte półkoliście, wysokością i szerokością równe jest nawie. W fasadzie - pięciokondygnacyjna wieża zwieńczona hełmem z ażurową latarnią. Elewacje tynkowane, ujednolicone gzymsami kordonowymi i gzymsem wieńczącym, rozczłonkowane pilastrami i podziałami ramowymi. Otwory okienne zamknięte łukiem okrągłym oraz tonda. Nawę poprzeczną tworzy obecnie para kaplic otwartych do wnętrza, płasko sklepionych, równych wysokością całemu wnętrzu kościoła.

Klasztor wzniesiono równocześnie z kościołem: drewniany dwukondygnacyjny budynek klasztorny z dwiema sklepionymi piwnicami oraz budynki gospodarcze. Nowy budynek klasztoru powstał w latach 1702-1709 wg proj. Tylmana z Gameren, pod kierunkiem Piotra Bellottiego. Jest to dwukondygnacyjny czworobok zamykający kwadratowy dziedziniec - wirydarz otoczony zamkniętymi krużgankami, przylegający do kościoła od płn. - zach., z fasadą zryzalitowaną. W 1943 r. rozebrano mur przylegający do płd. skrzydła klasztoru. Skromny, neutralny stylistycznie budynek klasztorny podkreślił monumentalną skalę kościoła.

W latach 2017-2018 wykonano prace konserwatorskie dekoracji malarskiej sklepień Bazyliki OO. Bernardynów pw. Wniebowzięcia NMP w Rzeszowie. W roku 2020 wykonano pełną konserwację techniczną i estetyczną obiektów ze skarbca, kaplicy, konwentu, refektarza, wschodniej elewacji kościoła oraz zakrystii (obrazy, krucyfiksy, figury, grafika, monstrancja, kadzielnica) w klasztorze OO. Bernardynów w Rzeszowie.

Kościół i klasztor jest objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-37 z dn. 18.10.1949r.

Zespół kościelno-klasztorny oo. Pijarów: kościół pw. Św. Krzyża (ul. 3 Maja 17), klasztor oo. Pijarów - ob. Muzeum Okręgowe (ul. 3 Maja 19), Kolegium Pijarskie, ob. I Liceum Ogólnokształcące (ul. 3 Maja 15)

Kościół klasztorny pw. Św. Krzyża, pierwotnie pw. św. Jana Chrzciciela, wzniesiony z fundacji Zofii Pudencjany z Ligęzów księżnej Zasławskiej-Ostrogskiej (córki Mikołaja Spytka Ligęzy), realizowany był z myślą o bernardynkach. Ostatecznie decyzją Jerzego Sebastiana Lubomirskiego przekazany został pijarom. Zbudowany został w latach 1644 - 1649 przez lubelskiego muratora Jana Cangera (być może wg planów Macieja Trapoli lub Andrea Spezzy).

Fot. 3. Zespół kościelno-klasztorny oo. Pijarów (fot. Biuro ZIR)

W latach 80. XVII w. zespół klasztorny składał się z orientowanego kościoła - od płn. oraz zabudowań klasztornych - od płd., skupionych wokół czworobocznego wirydarza. W 1703 r. rozpoczęto budowę nowej szkoły pijarów i kościoła.

Obecny kościół (1705 - 1707) prezentuje walory rozwiniętego baroku. Jednonawowy, z dwiema wieżami w fasadzie i kaplicą dobudowaną od płn. w 2 poł. XVIII w. Dzielona wielokrotnie profilowanym, gierowanym gzymsem kordonowym fasada dzielona jest pilastrami, opatrzona bogatą dekoracją architektoniczną i rzeźbiarską.

Symetrycznie usytuowane w stosunku do kościoła budynki kolegium i klasztoru, o skromnych, jednorodnych elewacjach akcentowanych trójosiowymi ryzalitami, czynią z kościoła dominantę i centrum kompozycji.

Zespół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-1027 z dn. 08.06.1979 r.

Kościół oo. Reformatów pw. Narodzenia Panny Marii, ul. Reformacka 5

Kościół oo. stanowi pozostałość założenia kościelno - klasztornego z 2 ćw. XVIII w.

W 1722 r. poświęcono istniejący do dzisiaj kościół. Projekt założenia przypisywany jest Janowi Chrzcicielowi Belottiemu.

Po I rozbiorze Polski nastąpiła kasata klasztoru, zakonników przeniesiono do innych klasztorów, budynek zamieniono na więzienie, następnie na szpital wojskowy, a w 1 poł. XIX w. rozebrano. Kościół przez cały okres rozbiorów pełnił funkcję magazynów, a ogród klasztorny w 1871 r. przekształcono w ogród miejski.

Fot. 4. Kościół oo. Reformatów (fot. Biuro ZIR)

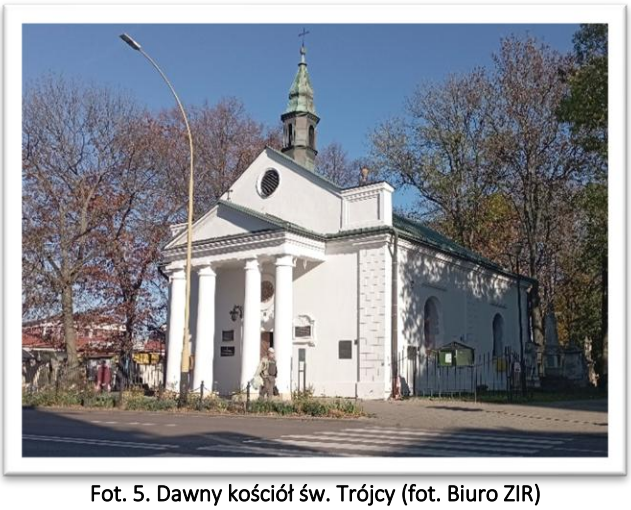
W 1922 r. kościół przekazano na cele religijne miejscowego garnizonu. Po wybuchu II wojny światowej, już w 1939 r. kościół ponownie zamieniono na magazyn, a w 1944 r. bomba zniszczyła dach i dużą część sklepienia. Po wojnie odbudowany pełni, do dziś funkcję kościoła garnizonowego.

Kościół o prostej bezwieżowej bryle złożony z prostokątnej nawy oraz nieco węższego i niższego prezbiterium zamkniętego ścianą prostą, kryją odrębne dwuspadowe dachy z dużą wieżyczką na sygnaturkę - w dachu nawy. Elewacje o skromnych podziałach architektonicznych przeprute są dużymi półkoliście zamkniętymi oknami.

Kościół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-1194 z dn. 14.10.1988 r.

Dawny kościół św. Trójcy, obecnie Cerkiew p.w. Najświętszej Marii Panny, ul. Targowa 4

Kościół pw. św. Trójcy wzniesiony przed 1745 r. z fundacji księcia Jerzego Ignacego Lubomirskiego jako kościół szpitalny. Kościół św. Trójcy spłonął w 1763 r. lub w 1779 r. i w latach 1787 - 1792 został odbudowany za Franciszka Lubomirskiego, zapewne na fundamentach poprzedniego kościoła i być może z wykorzystaniem części jego murów. Powstał już jako kaplica cmentarna pw. Św. Trójcy, w związku z przeniesieniem cmentarza parafialnego spod kościoła farnego. Wiązało się to z zakazem pochówków na cmentarzach przykościelnych w obrębie miast. Na terenie byłego ogrodu szpitalnego wyznaczono obszar cmentarza.

Fot. 5. Dawny kościół św. Trójcy (fot. Biuro ZIR)

Nowa kaplica - klasycystyczna - była wielokrotnie przebudowywana. W 80. latach XX w. obiekt przejęła parafia farna w Rzeszowie. Wkrótce nastąpiła jego rozbudowa poprzez dobudowę zakrystii.

Obecnie siedziba parafii greckokatolickiej p.w. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Rzeszowie.

Kościół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-308 z dn. 13.11.1968 r.

Kościół pw. Chrystusa Króla, ul. Jałowego 39

Fot. 6. Kościół pw. Chrystusa Króla (fot. Biuro ZIR)

Kościół paraf. pw. Chrystusa Króla wzniesiony w latach 1930 - 1935, z inicjatywy ks. Józefa Jałowego wg proj. inż. Witolda Rawskiego ze Lwowa, pod kierunkiem Karola Holzera. Wykonawcami byli m.in. Wojciech Gierula, majster budowlany i Józef Ungehauer, majster ciesielski.

W 1933 r. zakończono budowę murów. W 1935 r. rozpoczęto urządzanie wnętrza kościoła. W 1936 r. biskup F. Barda mianował ks. J. Jałowego rektorem kościoła i zezwolił na odprawienie pierwszych mszy św., jednak uroczystej konsekracji świątyni dokonano w 1937 r. W 1941 r. został zajęty przez Niemców, a w 1942 r. całkowicie zamknięty. W czasie wojny uległ częściowo zniszczeniu (m.in. uszkodzony dach i witraże). Po remoncie w 1948 r. ustanowiono parafią.

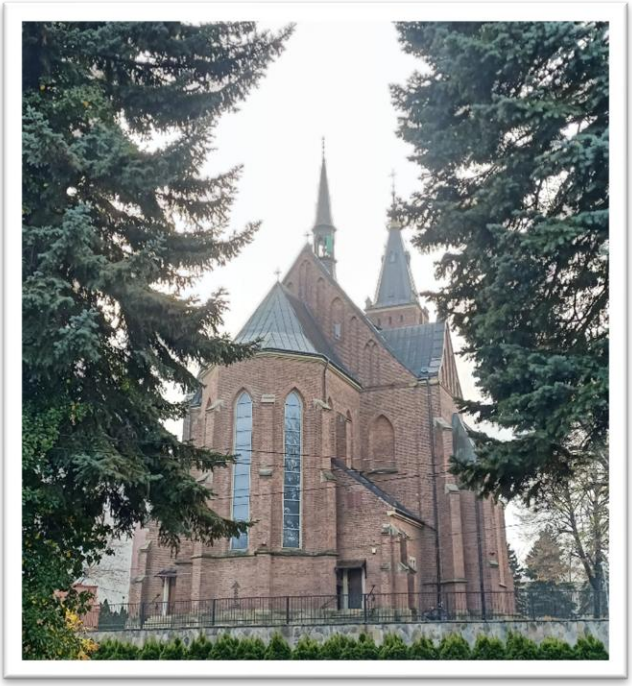
Świątynię rozbudowano w latach 1987 -1990 wg proj. arch. Romana Orlewskiego, m.in. dobudowano nawy boczne i wieże flankujące fasadę frontową, wydłużono korpus w kierunku północnym.

Kościół jest modernistyczną świątynią trójnawową, na rzucie krzyża łacińskiego, z kaplicami w transepcie. Prezbiterium zamknięte jest półkoliście, na skrzyżowaniu nawy i transeptu - wysoka kopuła zwieńczona latarnią.

W roku 2017 wykonano działania związane z naprawą pokrycia dachowego kościoła. Natomiast w 2018 roku wykonano prace konserwatorskie witraży i okien zewnętrznych w kościele pw. Chrystusa Króla.

Kościół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-1088 z dn. 01.04.1981 r.

Kościół pw. św. Józefa, ul. Lubelska 16

Fot. 7. Kościół pw. św. Józefa na Staromieściu (fot. Biuro ZIR)

Kościół wybudowany w 1900 r. wg projektu Zygmunta Hendla, z inicjatywy proboszcza ks. Józefa Stafieja. Budowniczym kościoła był Karol Nikodemowicz. Konsekrowany został w 1932 r. Powstał na miejscu kilku istniejących tu wcześniej świątyń.

Kościół neogotycki, orientowany. Znacznie rozczłonkowany budynek na rzucie krzyża łacińskiego, trójnawowy, trójprzęsłowy z transeptem o ramionach zakończonych prostokątnymi kaplicami. Prezbiterium dwuprzęsłowe zamknięte trójbocznie, z zakrystią od płd. i składzikiem z przedsionkiem - od płn. Kruchta zach. z dwoma mniejszymi przedsionkami po bokach. Kościół o strzelistej bryle z dominującą nad korpusem wysoką, trójkondygnacyjną wieżą. Elewacje z uskokowymi szkarpami, zwieńczone są profilowanym gzymsem.

Kościół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-62 z dn. 16.10.2002 r.

Kościół pw. św. Marcina i św. Rocha, ul. Paderewskiego 67

Kościół wg proj. lwowskiego architekta Tadeusza Obmińskiego. Budowę realizowano w latach 1913 - 1916 pod kierunkiem rzeszowskiego architekta Mateusza Tadeusza Tekielskiego.

Kościół neogotycki, murowany z cegły z użyciem kamienia, wzniesiony został na planie krzyża łacińskiego jako trójnawowy z transeptem. Węższe prezbiterium zamknięte jest trójbocznie, po bokach przylegają zakrystia i składzik. Od frontu kwadratowa w rzucie wieża flankowana dwoma wieżyczkami schodowymi. Elewacje ceglane z elementami z piaskowca, oszkarpowane masywnymi szkarpami. Wieża, do wysokości drugiej kondygnacji, z kamienia. Otwory okienne w większości ostrołukowe, w wieży duża rozeta z kamiennym maswerkiem. Świątynię na przełomie lat 20. i 30. XX w. ozdobiono polichromią autorstwa malarzy Jerzego Makarewicza i Jana Bukowskiego.

Cmentarz przykościelny otoczony metalowym ogrodzeniem na ceglanym cokole i ceglanych słupkach.

W sąsiedztwie kościoła znajduje się murowana z cegły dzwonnica, kaplica grobowa Szymanowskich i Chłapowskich z 1880 r. a także zespół zabudowań plebańskich: wikarówka z 1890 r., dom parafialny z 1938 r. i ochronka z 1896 r.

Fot. 8. Kościół pw. św. Marcina i św. Rocha na Słocinie (fot. Biuro ZIR)

Kościół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-1012 z dn. 15.04.1996 r.

Kościół pw. Matki Bożej Śnieżnej, ul. Podleśna 6

Wybudowany w latach 1905 - 1907 wg projektu Adolfa Sumpera z Rzeszowa, rozbudowany w 1961 r. - dobudowanie naw bocznych. Budynek murowany, trójnawowy, z trójkondygnacyjną wieżą oraz prosto zamkniętym prezbiterium z przylegającymi po bokach zakrystią i składzikiem. Do skromnych elementów zewnętrznego wystroju architektonicznego kościoła należą m.in. gzyms wieńczący elewacje z fryzem kostkowym, fryz arkadkowy dekorujący zwieńczenie wieży. W nawie głównej sklepienie krzyżowe, w nawach bocznych płaskie stropy.

Kościół objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-191 z dn. 26.02.2007 r.

Fot. 9. Kościół pw. Matki Bożej Śnieżnej (fot. Biuro ZIR)

Kościół pw. Św. Mikołaja, ul. Dębicka 64

Wzniesiony w 1802 r., wg proj. Hauzana, rozbudowany w latach 50. XX w. Stylistycznie prezentuje walory baroku i klasycyzmu. Niewielki, jednonawowy, z prezbiterium zakończonym absydą. U szczytu prezbiterium wysoka wieża - dzwonnica. W latach 1954 - 1955 został rozbudowany: dobudowa kruchty i przedsionka zakrystii, wg projektu arch. Jana Hnatkiewicza. W 1984 r. wg projektu inż. arch. Jan Rączego wybudowano nowy kościół włączając starą świątynię w jego strukturę.

Kościół ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

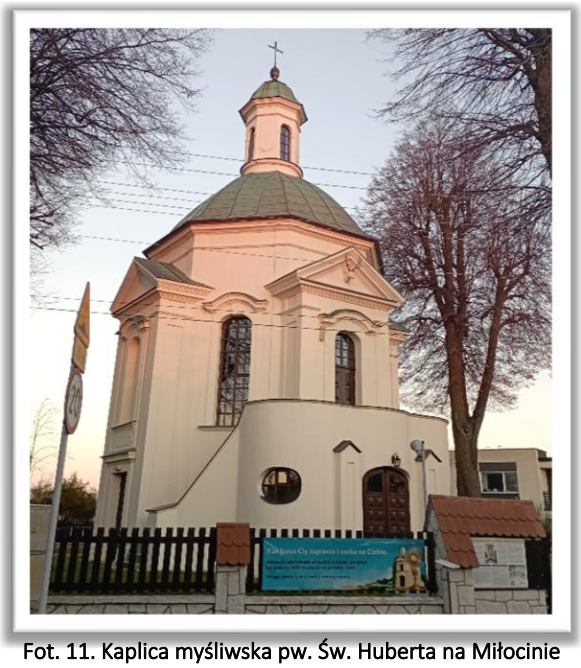

Fot. 10. Kościół pw. Św. Mikołaja na Przybyszówce (fot. Biuro ZIR)

Kaplica myśliwska pw. Św. Huberta, ul. Św. Huberta 55

Kaplicę pw. św. Huberta wybudowano w latach 1741-1746 z inicjatywy Jerzego Ignacego Lubomirskiego, jako dziękczynienie, po szczęśliwym zakończeniu niefortunnej przygody podczas polowania, w której jej fundator omal nie stracił oka.

Wśród licznych, chronionych prawnie i wpisanych do rejestru zabytków obiektów sakralnych Podkarpacia, dawna kaplica myśliwska pod wezwaniem świętego Huberta w Miłocinie zajmuje miejsce szczególne. Nie ma bowiem podobnej w rozwiązaniu architektonicznym kaplicy poświęconej świętemu Hubertowi - patronowi myśliwych.

Fot. 11. Kaplica myśliwska pw. Św. Huberta na Miłocinie (fot. Biuro ZIR)

Charakteryzuje się wykorzystaniem różnych form barokowych. Kaplicę wybudowano na rzucie centralnym, o rysunku krzyża greckiego nałożonego na ośmiobok, z trzema wejściami w trzech ramionach krzyża i ołtarzem w czwartym. Nadano jej jednoprzestrzenną dyspozycję wnętrza, z wydzielonym niewielkim przedsionkiem od frontu, nad którym ulokowano chór dostępny z zewnątrz. Elewacja frontowa jest symetryczna, z wejściem do przedsionka flankowanym półfilarami zakończonymi od góry dwuspadowymi, ceglanymi daszkami w parterze oraz drzwiami z naświetlem powyżej.

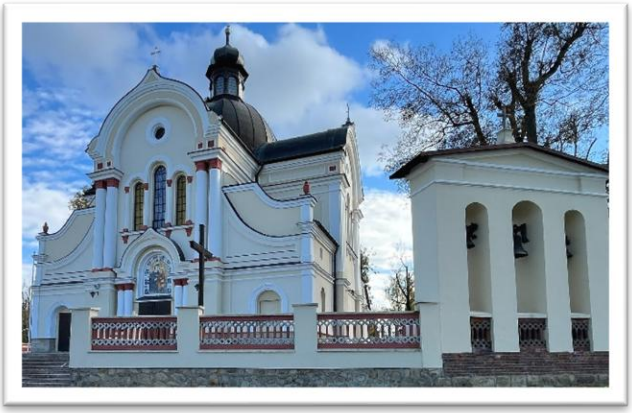
O jej wyjątkowości decyduje oryginalne rozwiązanie bryły i wysokiej klasy polichromia wnętrza, świadczące, iż jej projektantem oraz dekoratorem byli utalentowani i renomowani twórcy epoki baroku.

W roku 2020 wykonano prace konserwatorskie polichromii ściennej oraz konserwację malowideł ściennych w Kaplicy pw. Św. Huberta.

Kaplica jest objęta ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków nr A-962 z dn. 11.12.1967 r.

Cerkiew greckokatolicka w Rzeszowie - Zalesiu, ob. kościół rzymskokatolicki pw. Wniebowzięcia NMP, ul. Zelwerowicza 1

Obiekt wzniesiony w 1889 r. Cerkiew wybudowana została jako murowana na miejscu wcześniejszych drewnianych cerkwi prawosławnych, następnie greckokatolickich, istniejących w zapewne od XV w. lub wcześniej. Pomimo kilkakrotnych prób zamiany na kościół rzymskokatolicki parafia greckokatolicka przetrwała do 1945 r. i dopiero w 1946 r. zaczęła funkcjonować jako kościół rzymskokatolicki.

Fot. 12. Dawna Cerkiew greckokatolicka na Zalesiu (fot. Biuro ZIR)

Murowana z cegły świątynia zbudowana została w stylu neoromańskim, na rzucie krzyża greckiego, z jedną kopułą.

W latach 2001 - 2002 została częściowo przekształcona i rozbudowana, m.in. poprzez dobudowę do prezbiterium zakrystii, kruchty i obejścia oraz nadbudowę części bocznych od zachodu.

W latach 2017-2018 na terenie Zespołu parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP wykonano prace remontowo-konserwatorskie związane z m.in. remontem konserwatorskim ogrodzenia kościoła, remontem cokołu kościoła i remontem ogrodzenia w części obejmującej schody terenowe.

Cerkiew objęta ochroną poprzez wpis jest do rejestru zabytków pod nr A-67 z dn. 27.01.2003 r.

Synagoga Staromiejska, zwana Małą, (Stara Szkoła), ul. Bożnicza 4

Wzniesiona ok. 1610 r., być może na miejscu wcześniejszej budowli drewnianej. Po pożarze w 1842 r. została przebudowana. W latach 1905 - 1906 synagoga została rozbudowana wg proj. architekta Zygmunta Hendla (nadbudowano zach. babiniec), bądź wg projektu Dionizego Krzyczkowskiego ze Lwowa. Zniszczona została w 1944 r., w 1947 r. zawaliły się sklepienia. W latach 1953 - 1963 została gruntownie odrestaurowana. Odbudowana z częściową zmianą bryły (zmiana dachu, likwidacja zach. przybudówki, podwyższenie wieżyczki) na siedzibę Archiwum Państwowego wg projektu wykonanego w 1953 r. przez arch. Z. Cydzikową.

Fot. 13. Synagoga Staromiejska (fot. Biuro ZIR)

Obecnie obiekt wykorzystywany jest przez Urząd Miasta Rzeszowa jako siedziba archiwum zakładowego.

Bożnica była budowlą reprezentującą typ 5-polowej synagogi polskiej o rzucie zbliżony do kwadratu z centralnie usytuowaną bimą, z cylindryczną wieżą wtopioną w płn. - zach. narożnik.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-646 z dn. 25.03.1987 r.

Synagoga Nowomiejska, zwana Dużą, ob. Biuro Wystaw Artystycznych, ul. Sobieskiego 18

Fot. 14. Synagoga Nowomiejska (fot. Biuro ZIR)

Wzniesiona w latach 1705 - 1712, wg proj. arch. Jana Chrzciciela Bellottiego. Budowa zrealizowana została ze środków gminy żydowskiej. W czasie okupacji wykorzystywana na magazyny wojskowe, w 1944 r. została podpalona. Odbudowana w l. 1954 - 1965 wg proj. arch. Gerarda Pająka z przeznaczeniem na Biuro Wystaw Artystycznych ze zmianą formy architektonicznej.

Murowany budynek synagogi prezentował pierwotnie cechy stylistyczne renesansowe i barokowe. We wnętrzu we wsch. części znajdowała się główna sala modlitewna, do której wchodziło się przez przedsionek, nad którym na piętrze znajdował się babiniec. Zwarta bryła pierwotnie nakryta była dachem brogowym w formie piramidy, którego konstrukcja wspierała się pośrednio na filarach centralnie umieszczonej bimy, podtrzymującej 9-polowe sklepienie. Ściany, sklepienia i filary we wnętrzu dekorowane były polichromiami i sztukateriami. Wzmocniona od zewnątrz silnymi szkarpami.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-649 z dn. 24.01.1979 r.

W Rzeszowie funkcjonowały jeszcze dwa żydowskie domy modlitwy, obecnie znacznie przekształcone, o zmienionych funkcjach:

- przy ul. Kazimierza Króla 20 - pocz. XX w., ob. budynek mieszkalny,
- przy Placu Ofiar Getta 2 - Chasydzki Dom Modlitwy, przed wojną należał do Stowarzyszenia Rabina Chaima Halberstama - Klojz Sądecki, które prowadziło działalność edukacyjną. Zniszczony w czasie wojny, po odbudowie nieruchomość przeszła na rzecz Skarbu Państwa, w użytkowanie Teatru Lalki i Aktora „Kacperek”.

Zespoły rezydencjonalne

Termin obejmuje budynki, zespoły budynków, które posiadały charakter reprezentacyjny i najczęściej były siedzibami właścicieli większych posiadłości, najczęściej ziemskich. Głównemu budynkowi (zamek / pałac / dwór / dworek) towarzyszyły zwykle obiekty pomocnicze / gospodarcze (oficyny / stajnie / wozownie itp.). Specyfika Rzeszowa, rozwijającego się poprzez wchłanianie okolicznych wsi, które w swoich historiach były siedzibami dworów, spowodowała, że w granicach miasta istnieje szereg różnego rodzaju przykładów architektury rezydencjonalnej.

Zamek Lubomirskich, ob. Gmach Sądu Okręgowego, Plac Śreniawitów 3

Obiekt stanowi jeden z głównych zabytków miasta. Wybudowany w latach 1902–1906 na miejscu dawnego zamku Lubomirskich.

Pierwsza konstrukcja obronna powstała w tym samym miejscu prawdopodobnie już w XVI w. Następnie pod koniec tego stulecia swój dwór obronny w Rzeszowie wybudował Mikołaj Spytek Ligęza. W 1620 rozbudował go w stylu Palazzo in fortezza. Od 1637 zamek był własnością rodziny Lubomirskich. Główne prace budowlane na nim prowadzili Tylman z Gameren i Karol Henryk Wiedemann.

W 1812 r. władze zaborcze przeznaczyły budynek na siedzibę cyrkułu oraz na sąd i więzienie. Dziewięć lat później Jerzy Lubomirski sprzedał zamek Austriakom. Budynek nadal pełnił funkcje administracyjno - sądownicze. Nowy użytkownik zaadaptował go do nowej funkcji: m.in. poprzez likwidację rawelinu i usypania grobli do bramy, dobudowanie budynku więziennego do pd. kurtyny murów. Zapewne w tym czasie została przebudowana wieża, która straciła swoją górną kondygnację i hełm.

Fot. 15. Zamek Lubomirskich (fot. Biuro ZIR)

W 1890 r. podjęto działania mające na celu ratowanie podupadającego zamku. W 1897 r. Zygmunt Hendel wykonał inwentaryzację i plany jego renowacji w oparciu o plan Wiedemanna. Inwestycję rozpoczęto 01.05.1902 r. Pierwszy etap prac odbywał się przy skrzydle wsch., następnie płn. Pierwotny zamiar nadbudowania piętra na starym budynku został jednak zaniechany ze względu na fatalny stan murów i fundamentów.

Budynek zamku został rozebrany, a nowy wybudowano praktycznie od podstaw, z wyjątkiem wieży. Całość prac zakończono w 1905 r., w listopadzie sąd zaczął już pracować w nowym budynku. W wyniku prac powstał czteroskrzydłowy, dwupiętrowy gmach sądowy. Elewacje skrzydeł zostały rozbite umieszczonymi na osi ryzalitami zwieńczonymi niewielkimi trójkątnymi szczytami. Dodatkowo elewacje dekorowano boniowaniem. Istniejącą w elewacji frontowej wieżę podwyższono i zwieńczono neobarokowym hełmem. Całość nawiązuje do widoku zamku z planu Wiedemanna. Fortyfikacje zostały pozbawione wałów ziemnych, odrestaurowane, zniesiono przedpiersie, które w późniejszym czasie wymurowano na nowo. Do czasów obecnych rzeszowski zamek Lubomirskich jest siedzibą Sądu Okręgowego.

Obiekt wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-40 z dn. 05.05.1950 i 18.05.1993 r.

Pałac Letni Lubomirskich, ul. Dekerta 2

Wybudowany przez Karola Wiedemanna w latach 1737 - 1746, w stylistyce baroku saskiego. Był charakterystycznym dla swojej epoki budynkiem w typie gardenhausu. Główna brama wjazdowa, założona na osi pałacu, na zach. od niego, flankowana była przez dwie kordegardy, z których płd. zachowana jest do dziś.

Fot. 16. Pałac Letni Lubomirskich (fot. Biuro ZIR)

Pałac został wybudowany na planie litery H, gdzie niższy korpus główny mieszczący reprezentacyjną salę, flankowany był przez dwa prostopadłe do niego i wyższe skrzydła boczne. Dach korpusu był jednocześnie tarasem.

Oryginalny wygląd pałacu nie zachował się, budynek uległ przebudowom.

W 1798 r. Franciszek Lubomirski sprzedał pałac pani Mouzon. Od tego czasu budynek często zmieniał właścicieli. W 1871 r. został nim dr Klemens Kostheim. W 1906 r. pałac spalił się, następnie został odbudowany przez Kazimierza Hołubowicza pod kierunkiem Feliksa Kopery. Dwa lata po pożarze Kostheim sprzedał płac Nieciom, którzy byli jego ostatnimi prywatnymi właścicielami. W 1936 r. przeniesiona tu została Komenda rzeszowskiego Garnizonu. W l. 70. XX w. Nieć został wywłaszczony, a pałac od tej pory pełnił funkcje dydaktyczne.

Obecnie stanowi własność Okręgowej Izby Lekarskiej w Rzeszowie. W roku 2020 zakończono trwający od 2014 roku, kompleksowy remont konserwatorski założenia Letniego Pałacu Lubomirskich. Jednym z ostatnich etapów było wykonanie zagospodarowania otoczenia Pałacu. Od strony al. Lubomirskich, na podstawie XVIII-wiecznego planu Karola Wiedemanna, odtworzono dwie kwatery historycznego ogrodu, co dopełniło całość dotychczasowych działań przy obiekcie. Ogród został udostępniony dla zwiedzających, podobnie jak część pomieszczeń wewnątrz budynku.

Pałac oraz ogrodzenie wpisane są do rejestru zabytków pod nr A-292 z dn. 31.05.1968 r.

Dworek Piątkowskiego, ul. Reformacka 4

Dworek Piątkowskiego wybudowany około 1730 r. na wschód od zespołu oo. Reformatów - jeden ze starszych, o mniejszej skali. Zaprojektowany przez K. Wiedemanna dla Franciszka Piątkowskiego, urzędnika zamku rzeszowskiego. Budynek murowany, piętrowy na planie prostokąta, kryty czterospadowym dachem, o prostym podziale elewacji - prostokątnych płycinach, ozdobiony delikatnymi regencyjnymi motywami sztukatorskimi.

Fot. 17. Dworek Piątkowskiego (fot. Biuro ZIR)

W elewacji frontowej - boniowany pseudoryzalit z trójkątnym szczytem. Od wsch. dobudowano nowe skrzydło połączone przewiązką z dworkiem.

Dworek wpisany jest do rejestru zabytków po nr A-1182 z dn. 22.08.1968 r.

Dworek Skrzyńskich, ul. Unii Lubelskiej 3

Dworek Skrzyńskich (1 ćw. XIX w., 1928 - 1930) zachował swoją historyczną bryłę. Jest to rozłożysty parterowy budynek, kryty wysokim czterospadowym dachem z facjatą w elewacji płd. Dworek ozdobiony skromnym wystrojem architektonicznym - pasowa dekoracja ścian, nad otworami okiennymi półkoliste płyciny z dekoracją palmetową, toskańska kolumna przy wejściu. W zespole dworku jest także oficyna (1 ćw. XIX w.) położona na zach. od głównego budynku.

Fot. 18. Dworek Skrzyńskich (fot. Biuro ZIR)

Dworek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1113 z dn. 30.08.1979 r.

Pałacyk Burgallera, ul. Zamkowa 1

Fot. 19. Pałacyk Burgallera (fot. Biuro ZIR)

Pałacyk Burgallera (l. 1818 - 1823, 1910 r.) to klasycystyczny budynek, wybudowany najprawdopodobniej przez budowniczego Burgallera, swoim usytuowaniem przeciął oś planistyczną zamek - fara. Jest to obiekt piętrowy o wyważonych proporcjach, kryty wysokim czterospadowym dachem. Jego elewacje zostały podzielone lizenami w wielkim porządku, parter ozdobiony boniowaniem, a półkoliste płyciny nad oknami parteru pokryte zostały ornamentem palmetowym. Całość zwieńczona jest pełnym belkowaniem. Na osi elewacji frontowej pseudoryzalit z wejściem, zwieńczony niewielkim tympanonem.

Pałacyk wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1278 z dn. 22.08.1968 r.

Pałac Jędrzejowiczów, ul. Rycerska 2-4

Fot. 20. Pałac Jędrzejowiczów (fot. Biuro ZIR)

Wybudowany w latach 1881 - 1883 dla Adama i Gabrieli Jędrzejowiczów przez krakowskiego architekta Tadeusza Stryjeńskiego. Jędrzejowiczowie kupili dobra staromiejskie w 1880 r. wraz z murowanym dworem z 2 poł. XVIII w. W wyniku rozbudowy powstał piętrowy pałac o cechach monumentalnych. Kolejna rozbudowa pałacu miała miejsce w l. 1912 - 1913, także wg projektu Stryjeńskiego, na zlecenie syna Adama - Jana. Do wcześniejszego budynku dodano płd. skrzydło poprzeczne oraz smukłą wieżyczkę w narożniku. Przebudowano także wnętrze i zainstalowano centralne ogrzewanie.

W czasie II wojny światowej w pałacu stacjonowały wojska polskie, niemieckie i rosyjskie. Po wojnie został znacjonalizowany, pełni funkcję szpitala (adaptacja na szpital i późniejsze remonty częściowo zniszczyły wnętrze pałacu). Jest to budynek piętrowy na planie litery L, z ryzalitami głównego korpusu. W elewacji frontowej (zachodniej) portyk, w elewacji południowej dwukondygnacyjna kolumnowa loggia. Elewacje zdobione detalem architektonicznym. Otoczenie pałacu stanowi pozostałość parku.

Pałac wpisany jest do rejestr zabytków pod nr A-398 z dn. 16.02.2010 r.

Dworek Władysława Jędrzejowicza, ul. Tarnowskiej Hrabiny 6

Dworek z przełomu XVIII i XIX w., wg projektu Stryjeńskiego. Istniał wówczas niewielki parterowy dwór, który architekt rozbudował i nadbudował (1882 r.).

Fot. 21. Dworek Władysława Jędrzejowicza (fot. Biuro ZIR)

Obecnie jest to piętrowy dwór z umieszczoną w płd. - wsch. narożniku wieżą. W elewacji płd. dostawiono kolumnowy zadaszony taras. Elewacje otrzymały dekorację w postaci boniowanych naroży, opasek okiennych i profilowanych nadproży otworów okiennych oraz gzymsu koronującego.

Po II wojnie światowej w budynku mieściła się szkoła dla funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa, a od l. 70. XX w. są w nim mieszkania pracowników sąsiadującego z nim zakładu karnego. Dwór zlokalizowany w otoczeniu XIX w. parku, zachowało się ogrodzenie i brama pochodzą z 1921 r. a także aleja i szpaler drzew przy ul. Załęskiej i Hrabiny Tarnowskiej.

Dworek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-308 z dn. 16.02.2009 r.

Zespół dworsko - parkowy, ul. Powstańców Śląskich 2

Fot. 22. Dwór Chłapowskich (fot. Biuro ZIR)

Dwór, wybudowany w 1 poł. XIX w. i przebudowany w 3 ćw. XIX w., jest rozłożystym murowanym budynkiem na planie wydłużonego prostokąta o stopniowanym zróżnicowaniu tworzących go brył (od najniższej do najwyższej). Wschodnia część, parterowa, kryta jest wysokim trzypołaciowym dachem, z portykiem w elewacji płd. Do niej dobudowana jest część piętrowa, kryta dachem dwuspadowym. Od zach. dostawiona została wieża przykryta niskim dachem namiotowym. Elewacje dworu, ozdobione skromnym detalem architektonicznym (bonia, belkowanie, opaski okienne, gzymsy), wzbogacone zostały bogatymi dekoracjami sztukatorskimi (m.in. rozety we fryzie belkowania). Akcent położono na portyk, gdzie umieszczono płaskorzeźbione hermy z popiersiami kobiet i mężczyzn, rozbudowane belkowanie oraz dekorację tympanonu. Kształt kominów przypomina średniowieczny krenelaż. We wnętrzu budynku zachowały się elementy zabytkowego wyposażenia m.in. piec kaflowy, kominek, parkiety.

W obrębie parku, na płd. od dworu został wybudowany murowany parterowy domek ogrodnika (1 poł. XIX w.) o cechach neogotyckich. Dalej na płd. - wsch. od dworu, powstała rządcówka (2 poł. XIX w.), natomiast zespół folwarczny zlokalizowano na wsch. od parku. W jego skład wchodziły: spichlerz (2 poł. XIX w.) oraz trzy budynki gospodarcze ułożone na kształt podkowy wokół wspomnianego spichlerza. Po II wojnie światowej majątek Chłapowskich (ostatnich właścicieli dworu) został znacjonalizowany, a dwór był użytkowany przez różne instytucje. Obecnie dwa dawne budynki gospodarcze w zespole folwarku utraciły cechy zabytkowe, a budynek od strony południowej został całkowicie wyburzony.

Obiekty zespołu wpisane są do rejestru zabytków pod nr A-338 z dn. 19.08.1968 r. (spichlerz, dwór, domek myśliwski, park, rządcówka).

Dwór i pozostałości parku, ul. Ćwiklińskiej 1

Budynek wzniesiony w 4 ćw. XIX w. dla rodziny Gumińskich, właścicieli Zalesia w okresie ok. poł. XIX w. - 1944 r. Dwór założony na planie podkowy, parterowy z piętrowym skrzydłem płd. Elewacja frontowa wsch. poprzedzona jest głębokim podcieniem wspartym na dwóch filarach. Elewacje ozdobione detalem w postaci m.in. boniowania, opasek okiennych, gzymsów.

Fot. 23. Dworek Gumińskich (fot. Biuro ZIR)

Dwór i pozostałości parku wpisane są do rejestru zabytków pod nr A-1007 z dn. 11.10.1978 r.

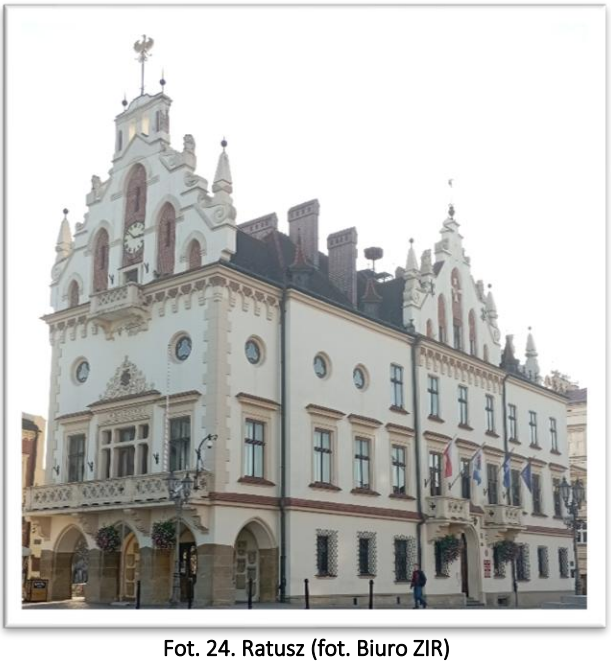
Obiekty użyteczności publicznej

Ważną rolę w krajobrazie Rzeszowa odgrywają reprezentacyjne zespoły gmachów użyteczności publicznej. Pochodzą one z różnych okresów historycznych i reprezentują różnorodność form i stylów architektonicznych, często odznaczając się wysokim poziomem artystycznym. Większość z nich powstała w XIX i pocz. XX w. Kilka interesujących budynków wybudowano też w latach 30. oraz 50. XX w.-stanowią one dobre przykłady architektury modernistycznej oraz socrealistycznej.

Ratusz, ul. Rynek 1

To najstarszy i najbardziej reprezentacyjny budynek wśród obiektów użyteczności publicznej. Jako budynek murowany wzniesiony został w XVII w. (przed 1637 r. był to obiekt drewniany). Pierwotnie murowana budowla była dwukondygnacyjna z czterospadowym dachem zwieńczonym czworoboczną drewnianą wieżyczką z latarnią, ozdobiona attyką w elewacji wsch. Gruntowna przebudowa w latach 1897 - 1900, dokonana zapewne wg projektu Franciszka Skowrona, nadała ratuszowi reprezentacyjną formę architektoniczną. Nadzór nad pracami budowlanymi sprawował mistrz budowlany Franciszek Stążkiewicz.

Sztukaterie wykonywali Piotr Harasimowicz ze Lwowa i rzeźbiarz Parliński, elementy kamienne - rzeszowski kamieniarz Franciszek Janik.

Fot. 24. Ratusz (fot. Biuro ZIR)

Przebudowany ratusz o historyzującym wystroju architektonicznym z elementami z różnych form stylowych (neogotyckie wieżyczki, neorenesansowy podcień, szczyty neomanierystyczne) stał się dominującym akcentem architektonicznym w zabudowie przyrynkowej.

Ratusz usytuowany w płd. - zach. części rynku jest budynkiem wolnostojącym, murowanym z cegły i kamienia (w partii piwnic), trzykondygnacyjnym, częściowo podpiwniczonym (część płn. i zach.). Piwnice sklepione są kolebkowo oraz wtórnym stropem żelbetowym, pomieszczenia parteru części wsch. sklepione żaglasto oraz w pozostałych pomieszczeniach: sklepienia krzyżowe, kolebkowe, żaglaste i stropy drewniane płaskie. Dekoracyjnie opracowane są elewacje budynku: Fasada (płn.) z wejściem głównym umieszczonym w trzyosiowym ryzalicie zamkniętym trójkątnym szczytem. Po obu stronach portalu umieszczone są dwa balkony wsparte na kamiennych profilowanych krokształynach z balustradami dekorowanymi motywem ażurowych rozet. Elewacja płd. opatrzona jest trójosiowym ryzalitem mieszczącym klatkę schodową, zamkniętym trójspadowym daszkiem, zwieńczonym z obu stron wieżyczkami. Elewacja wsch., z otwartym trójarkadowym podcieniem na kamiennych filarach, zamknięta jest trójkątnym, dekoracyjnie opracowanym szczytem. Nad podcieniem na całej szerokości elewacji balkon wsparty na kamiennych profilowanych krokształynach. Elewacja zach., także trójosiowa, zamknięta jest trójkątnym szczytem. Czterospadowy, kalenicowy dach ratusza posiada ozdobne lukarny.

Ratusz wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1040 z dn. 31.12.1993 r.

Rada Powiatowa, ob. siedziba Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej, ul. Sokoła 13

Budynek wzniesiony został w latach 1889 - 1904 wg proj. Tadeusza Stryjeńskiego. Wolnostojąca, dwukondygnacyjna budowla z wysokim czterospadowym dachem złożona jest z korpusu frontowego oraz węższego i krótszego traktu tylnego, mieszczącego klatki schodowe. Osie dwóch symetrycznych elewacji akcentuje ryzalit. Ryzalit frontowy, z balkonem na piętrze wspartym na kamiennych krokształynach, ozdobiony został kampanulami i zwieńczony segmentowym naczółkiem. W elewacji przeważa pionowa artykulacja pilastrami wyrastającymi z poziomo boniowanego cokołu. Całość wieńczy fryz i gzyms. Uwagę zwraca też płycinowa dekoracja wnętrza z oszczędnym secesyjnym ornamentem.

Fot. 25. Dawny budynek Rady Powiatowej (fot. Biuro ZIR)

Budynek objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-550 z dn. 18.12.1984 r.

Gmach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, ob. Teatr im. Wandy Siemaszkowej ul. Sokoła 9

Budynek wybudowany w latach 1890 - 1895. Powstał wkrótce po powołaniu rzeszowskiej agendy Towarzystwa powstałego w mieście w 1886 r. Za inicjatora budowy uważa się pierwszego prezesa rzeszowskiego „Sokoła” - Wiktora Zbyszewskiego. Pierwsze projekty budowli opracowali rzeszowscy architekci Kazimierz Hołubowicz i Ludwik Holzer, ostatecznie do realizacji przyjęto projekt rzeszowskiego architekta Albina Zagórskiego. Autorstwo architektonicznej dekoracji fasady budynku przypisywane jest Franciszkowi Skowronowi, który swoją propozycję określał jako dekorację w „stylu norymberskim”.

Budynek o symetrycznej elewacji frontowej, podkreślonej pośrodku ryzalitem ozdobiony został charakterystyczną dekoracją architektoniczną, w której wyróżniała się bogata attyka nawiązująca

do renesansowo-manierystycznej stylistyki. Attyka nad ryzalitem dekorowana jest kartuszem i zwieńczona figurą kamiennego orła.

Tuż po wojnie na przełomie 1945/1946 r. obiekt oddano w użytkowanie teatrowi. W latach 1954 - 1956 budynek przekształcono (głównie wnętrze i fasada) i rozbudowano. W trakcie gruntownego remontu przeprowadzonego w ostatnich latach dawnej siedzibie „Sokoła" przywrócono pierwotny wystrój architektoniczny.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-549 z dn. 13.06.1991 r.

Fot. 26. Dawny Gmach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół" (fot. Biuro ZIR)

Szkoły

Pod koniec lat 70. XIX w. rozwój miasta oraz zwiększenie liczby ludności spowodowały, że obok innych budynków użyteczności publicznej powstawały też nowe szkoły. Początkowo umieszczano je w wynajmowanych i adaptowanych do nowych potrzeb budynkach mieszkalnych. Szybko jednak rozpoczęto duże inwestycje polegające na budowie nowych siedzib.

Żeńska Szkoła Wydziałowa im. Scholastyki, ob. gmach Uniwersytetu Rzeszowskiego, ul. Grunwaldzka 11

Budynek wzniesiony w latach 1879 - 1880, prawdopodobnie wg proj. Edwarda Wrześniewskiego. Duży, trójkondygnacyjny budynek o symetrycznej 12-osiowej elewacji zaakcentowanej płytkimi ryzalitami po bokach, zwieńczonymi tympanonami. Detal architektoniczny w postaci boniowanych ścian parteru, gzymsów międzykondygnacyjnych, obramień okiennych z trójkątnymi przyczółkami, okna ryzalitów 2 piętra rozdzielono jońskimi pilastrami.

Fot. 27. Dawna Żeńska Szkoła Wydziałowa im. Scholastyki (fot. Biuro ZIR)

Gmach seminarium nauczycielskiego i bursa, ul. Jałowego 24 i Towarnickiego 3

Budynki wzniesione w 1897 r., wg projektu zapewne Ignacego Kinela. Są to trzykondygnacjowe budynki o symetrycznych zryzalitowanych elewacjach z trójkątnymi naczółkami nad ryzalitami. Dekorację elewacji dopełniają: częściowe licowanie czerwoną cegłą, boniowanie parteru oraz nadokienne naczółki. Oś środkową elewacji frontowej seminarium zaakcentowano rzędem tralek.

Fot. 28. Dawna Bursa seminarium nauczycielskiego (fot. Biuro ZIR)

Budynki są objęte ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków pod nr A-497 z dn. 15.03.2011 r.

Gmach II Gimnazjum, ob. II Liceum Ogólnokształcące, ul. Jałowego 22

Budynek zniesiony w latach 1903 - 1904, zapewne wg projektu inż. Bałabana. Posiada eklektyczny wystrój. Jest to piętrowy budynek o dobrych proporcjach, zdobiony skromnym, klasycyzującym detalem architektonicznym.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1103 z dn. 24.06.1981 r.

Fot. 29. Dawny Gmach II Gimnazjum (fot. Biuro ZIR)

Krajowa Niższa Szkoła Rolnicza w Rzeszów - Miłocinie ob. Zespół Szkół Agroprzedsiębiorczości, ul. Miłocińska 75

Powstała w 1906 r. z funduszy Wydziału Krajowego, na terenie folwarku miłocińskiego. Gmach szkolny wzniesiono jako murowany, dwukondygnacyjny. W sąsiedztwie szkoły wzniesiono trójkondygnacyjny spichlerz oraz trzy domy mieszkalne przeznaczone dla dyrektora i nauczycieli oraz woźnego.

Fot. 30. Budynek dawnej Krajowej Niższej Szkoły Rolniczej w Miłocinie (fot. Biuro ZIR)

W latach 1941 - 1944 budynek szkoły wykorzystywany był przez Wehrmacht. W 1944 r. szkoła została uruchomiona ponownie, kilkakrotnie zmieniała nazwę, zawsze wiodącym profilem kształcenia pozostawały kierunki związane z rolnictwem i ogrodnictwem. Od 1999 r. działa tu Zespół Szkół Agroprzedsiębiorczości im. Mikołaja Kopernika.

Budynek szkoły to murowany, podpiwniczony, dwukondygnacyjny obiekt, na rzucie prostokąta, z symetrycznymi głębokimi ryzalitami od wsch. strony i płytkimi od zach. Jedenastoosiowa fasada z ryzalitem zwieńczonym szczytem - na osi. Zachowany detal w postaci ramowych podziałów elewacji, opasek okiennych, nadokienników, podokienników, gzymsu pośredniego i okapowego, ozdobnego szczytu nad wejściem, częściowo zachowała się także stolarka okienna oraz drzwiowa zewnętrzna i wewnętrzna.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Krajowa Szkoła Mleczarska na Staromieściu, ob. Technikum Mleczarskie i Zespół Szkół Spożywczych im. dra Tadeusza Rylskiego, ul. Warszawska 20

Szkoła otwarta została w 1903 r. Dla potrzeb szkoły wykorzystano budynki zbankrutowanej niemieckiej mleczarni parowej spółki Dampfmolkerei Wilkensa i Oswalda. Do istniejącego budynku dobudowano skrzydło

Fot. 31. Dawna Krajowa Szkoła Mleczarska na Staromieściu (fot. Biuro ZIR)

złożone z łącznika i nowego budynku wg projektu architekta Tadeusza Stryjeńskiego. Dobudowana część posiada odmiennie opracowaną, modernistyczna elewację. Zespół uległ wielu przekształceniom. W latach 20. XX w. szkoła została rozbudowana. W 1953 r. wzniesiono nowy gmach szkolny, internat i salę gimnastyczną. W pocz. lat 70. XX w. zespół budynków ponownie przebudowano: wyburzono budynek gospodarczy i centralną część najstarszego budynku szkolnego.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Budynek dawnej szkoły żydowskiej, ul. Bożnicza 2

Wybudowany po pożarze miasta w 1842 r., w miejscu budowli z XVIII w., zapewne z wykorzystaniem reliktów jej piwnic. Usytuowany został na terenie ówczesnej dzielnicy żydowskiej tuż przy synagodze staromiejskiej. Pomimo przekształceń obiektu dokonanych zwłaszcza w związku z jego adaptacją w latach 70. XX w. na potrzeby Archiwum Państwowego, bryła budynku jest ważnym elementem przestrzennym zabudowy tej części miasta.

Fot. 32. Budynek dawnej szkoły żydowskiej (fot. Biuro ZIR)

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1001 z dn. 22.06.1988 r.

Banki

Bank Austro - Węgierski, ul. 3 Maja 21

Wzniesiony wg proj. krakowskiego architekta Teodora Hoffmanna w 1905 r.. W 1938 r. przebudowany przez Kazimierza Michalskiego. Neoklasyczny z elementami modernizmu. Wolnostojący, dwukondygnacyjny, wysoko podpiwniczony budynek na rzucie podkowy, nakryty czterospadowym dachem. Na osi fasady pięcioosiowy ryzalit zwieńczony balustradką. Wysoka partia cokołowa i parter - boniowane, kondygnacje rozdzielone gzymsem, w zwieńczeniu profilowany gzyms, w partii ryzalitu - na wolutowych krokształynach. Na piętrze ryzalitu wysokie arkadowe okna z płycinami podokiennymi, osie okienne rozdzielone pilastrami. Portal w formie pilastrów dźwigających trójkątny szczyt. We wnętrzu uwagę zwracają: geometryczny układ płycin, wielka sala wsparta na 2 kolumnach o głowicach z liści papirusu, hall wejściowy z okładziną z zielonego sztucznego marmuru.

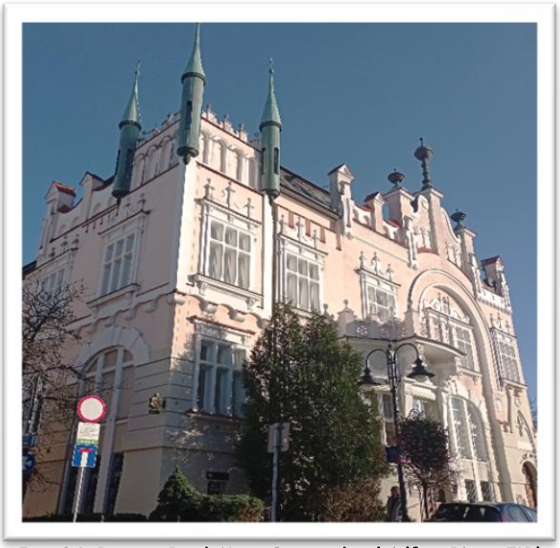
Fot. 33. Dawny Bank Austro - Węgierski (fot. Biuro ZIR)

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1185 z dn. 28.02.1983 r.

Bank Kasy Oszczędności, ul. 3 Maja 23

Wybudowany w latach 1906 - 1908, wg proj. Jana Perosia ze Lwowa, zdobywcy II nagrody w konkursie na projekt. Budynek wyróżnia się rozczłonkowaną bryła i oryginalną architekturą: eklektyczna elewacja, o wystroju z elementami neogotyku, renesansu i baroku połączonymi w duchu secesji. Budynek spełniać miał podwójną funkcję - użytkowany był jako bank, ale też miał funkcję reprezentacyjną. Ta dwojakość funkcji znalazła swoje odzwierciedlenie zarówno w ukształtowaniu bryły budynku, jak i jego wnętrz.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-806 z dn. 28.06.1993 r.

Fot. 34. Dawny Bank Kasy Oszczędności (fot. Biuro ZIR)

Hotele

Do okazałych, wyróżniających się w zabudowie miasta końca XIX w. i początków XX w. budynków użyteczności publicznej należały hotele. Zachowane do dzisiaj te zabytkowe budynki pochodzą w głównej mierze właśnie z okresu przełomu wieków oraz z okresu międzywojennego. Wzrost liczby hoteli w mieście przypadający na koniec XIX w. świadczył o ówczesnym rozwoju miasta i wzroście jego znaczenia jako centrum administracyjnego i handlowego. W końcu tego stulecia akta wymieniają 6 hoteli: Grand, Krakowski, Imperial, Luftmaszyna, Trzy Korony i Victoria.

Hotel Luftmaszyna, ob. kamienica, na rogu ul. Kościuszki i Słowackiego

Wybudowany w 1833 r., rozbudowany k. lat 80. XIX w. wg planów budowniczego Kazimierza Miecznikowskiego dla Ozjasza Finka, właściciela restauracji w budynku obok, mieszczącym największą w mieście salę widowiskową. Odbywały się w niej spektakle teatrów przyjezdnych, podobno występowała tu także Helena Modrzejewska, a także teatr z Japonii. Po I wojnie światowej zlikwidowano hotel, budynek przebudowano na kamienicę czynszową.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Hotel „Krakowski" na Nowym Mieście, Plac Wolności 2

Budynek z 2 poł. XIX w., gruntownie przebudowany w 1903 r. wg proj. Franciszka Stążkiewicza. Budynek zachował bogatą dekorację architektoniczną: pasy pozornego boniowania parteru, narożny wykusz zwieńczony hełmem, tralkowe balustrady, obramienia okienne.

Kilka hoteli zlokalizowanych było w okolicach dworca kolejowego - hotel „Bristol" przy ul. Kolejowej, „Imperial" przy pl. Kilińskiego, czy „Lwowski" przy ul. Grottgera. W okresie

Fot. 35. Dawny Hotel „Krakowski" (fot. Biuro ZIR)

międzywojennym powstał m.in. zachowany do dziś modernistyczny budynek hotelu „Polonia” przy ul. Kolejowej.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1183 z dn. 25.07.1988 r.

Hotel „Reichshof”, ul. Asnyka 10

Zbudowany dla barona Stefana Roppa, 30. lata XX w. wg proj. warszawskiego architekt Zygmunta Tarasina. Modernistyczny, o bryle złożonej ze zróżnicowanych wysokościowo elementów, elewacjach rozczłonkowanych rozmieszczonymi rytmicznie, prostokątnymi oknami i kolistymi oknami klatki schodowej. Płaskie dachy, brak dekoracji - to elementy modernizmu połowy lat 30. XX w. Modernistyczna architektura budynku zwraca uwagę elementami nawiązującymi do architektury okrętów - tego rodzaju rozwiązania modne były w połowie lat 30. XX w. i występowały w różnych częściach Polski (Gdynia, Katowice, Warszawa).

Fot. 36. Budynek dawnego Hotelu „Reichshof” (fot. Biuro ZIR)

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Domy kultury

Dom Kultury WSK, ob. Instytut Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego, ul. Dąbrowskiego 83

Budynek wzniesiony został w latach 1953 - 1956 wg projektu Józefa Polaka wraz z zespołem. Jest podręcznikowym przykładem socrealizmu. Gmach, dobrze wkomponowany w otaczającą zabudowę, został doskonale wyeksponowany - cofnięty w stosunku do linii zabudowy ul. Dąbrowskiego, z zakomponowanym przed nim obszernym placem z dużymi socrealistycznymi budynkami mieszkalnymi po bokach. Za domem kultury urządzono park zaprojektowany w latach 60. XX w. wg proj. Stanisławy Godyckiej z Rzeszowa. W założeniu miejsce to stanowić miało centrum robotniczego osiedla.

Fot. 37. Dom Kultury WSK, obecnie budynek Uniwersytetu Rzeszowskiego
(fot. Biuro ZIR)

Budynek dwukondygnacyjny z trójkondygnacyjną częścią środkową mieszczącą salę widowiskową. Trójosiowa fasada z osią zaakcentowaną rodzajem trójosiowego wgłębnego portyku z kolumnami wielkiego porządku. Pomiędzy kolumnami troje drzwi wejściowych, wyżej - duże prostokątne okna z metalowymi balustradami. W osiach skrajnych elewacji prostokątne płyciny flankowane pilastrami. Elewacje zwieńczone są belkowaniem i malowanym fryzem o motywach kwiatowych i profilowanym gzymsem wieńczącym. Ponad

gzymsem balustrada obiegająca całość budynku. We wnętrzu, po generalnym remoncie, częściowo zachowano pierwotny wystrój z lat 50. XX w., a częściowo z lat 60. XX w.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-974 z dn. 28.01.1992 r.

Wojewódzki Dom Kultury, dawny Żydowski Dom Ludowy, ul Stefana Okrzei 7

Budynek wybudowano w latach 1926-1929 dzięki finansowemu wsparciu Fundacji im. Adolfa Tannenbauma w Rzeszowie, na podstawie projektu inż. Rudolfa Handow. Kiedy obiekt został oddany do użytku był ówcześnie najnowocześniejszym budynkiem w Rzeszowie. Wykonany został z zastosowaniem konstrukcji żelbetonowej oraz wyposażony w indywidualne instalacje: wodociągową, kanalizacyjną, centralnego ogrzewania, elektryczną, telefoniczną i wentylacyjną. Budynek posiadał również windę.

Wolnostojący budynek zbudowany został na rzucie wydłużonego prostokąta z późniejszą dobudówką przy elewacji południowej. Podpiwniczony, trójkondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem mansardowym, z elewacją frontową wschodnią. Elewacje budynku z wysokim cokołem oraz zwieńczone gzymsem. Elewacja wschodnia sześcioosiowa, symetryczna, z dwuosiowym ryzalitem w środkowej części, zwieńczony trójkątnym szczytem. Elewacja boczne wieloosiowe, niesymetryczne, z murowanym z cegły tarasem na parterze od strony północnej oraz balkonem na I piętrze od strony południowej. Budynek dekorowany pilastrami, boniami oraz zgeometryzowaną dekoracją płycinową.

Budynek ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Obiekty użyteczności publicznej doby socrealizmu

Szybki rozwój Rzeszowa w okresie powojennym jako stolicy województwa wpłynął na powstanie w mieście kilku obiektów użyteczności publicznej charakterystycznych dla architektury okresu socrealizmu. Oprócz ww. budynku Domu Kultury WSK:

- gmach Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, obecnie Podkarpacki Urząd Wojewódzki, wg projektu Ludwika Pisarka przy współudziale architekta warszawskiego Marcina Weinfelda, ul. Grunwaldzka 15; (objęty ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków nr A-1499 z dn. 01. 12. 2017 r.),
- Dom Partii, gmach Komitetu Wojewódzkiego PZPR, obecnie siedziba Sądu Apelacyjnego, ul. Piłsudskiego 28, wg projektu Józefa Polaka. Obiekt reprezentatywny dla architektury socrealizmu: zwarta, masywna bryła, elewacja frontowa z monumentalną kolumnadą; ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa,
- Budynek Komendy Wojewódzkiej Policji, ul. Dąbrowskiego 30, projekt Gerarda Pająka; ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa,

Fot. 38. Dawny gmach Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (fot. Biuro ZIR)

Fot. 39. Siedziba Sądu Apelacyjnego (fot. Biuro ZIR)

- Budynek kina „Zorza”, ul. 3 Maja 28; ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa,
- Ośrodek Rehabilitacyjno - Edukacyjno - Wychowawczy, ul. Staszica 10; ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa,
- Szpital MSWiA, ul. Krakowska 16; ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa,

Fot. 40. Budynek kina „Zorza” (fot. Biuro ZIR)

- Budynek Wydziału Komunikacji UM, Plac Ofiar Getta 7; ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa,
- Gmach poczty na ul. Moniuszki 1.

Architektura koszarowa

Budownictwo wojskowe ma w Rzeszowie wielowiekową tradycję. Do dzisiejszych czasów zachowały się jednak głównie zespoły koszarowe powstałe za czasów monarchii austrowęgierskiej. Ponieważ dopiero w tym czasie w Rzeszowie pojawiły się stałe jednostki wojskowe, którym należało zapewnić zaplecze - mieszkania/koszary, magazyny, itp. Pierwszy garnizon pojawił się niedługo po zajęciu Galicji przez wojska austriackie. Został rozlokowany na terenie zespołu klasztornego reformatów (rzeszowskie zgromadzenie zostało skasowane). Z czasem większość zabudowań rozebrano, a z pozyskanego materiału budowano nowe obiekty magazynowe. Kościół również został przeznaczony na cele wojskowe - magazyn (wprowadzono nowe kondygnacje we wnętrzu), a obok wybudowano piekarnię (ob. ul. Reformacka). Ówczesny rzeszowski magazyn żywnościowy, należał do większych w Galicji. Budynki na terenie zespołu poreformackiego były używane na magazyny również przez wojsko polskie po odzyskaniu niepodległości. Zespoły koszar austriackich użytkowane były również w późniejszych czasach, otrzymały wówczas nowe nazwy.

Koszary Kraińskiego (Koszary Hallera), ul. Piłsudskiego 8-10

Najstarszy budynek o funkcji koszarowej, wzniesiony w latach 20. XIX w., prawdopodobnie na zajazd, w latach 40. XIX w. został zaadaptowany przez właściciela na koszary. Otrzymał formę piętrowego czworoboku z dużym wewnętrznym dziedzińcem. Pomieszania na piętrze skrzydeł (oprócz płd.) skomunikowano zewnętrznymi galeriami. Elewacja frontowa rozczłonkowana parami pilastrów, zwieńczona gzymsem koronującym. W skrzydle frontowym zlokalizowano sień przejazdową. Koszary otrzymały nazwę ich właściciela, ponieważ były własnością prywatną, a miasto mające obowiązek kwaterunkowy wynajmowało je dla wojska.

Fot. 41. Dawne Koszary Kraińskiego (zdjęcie Biuro ZIR)

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-632 z dn. 27.11.1989 r.

Koszary Hasklerowskie (Koszary Bema), po płd. stronie ul. Piłsudskiego 21

Początkowo był to jeden budynek z lat 40. XIX w. oraz prostopadły do niego budynek gospodarczy. W 1884 r. wzniesiono budynek równoległy do pierwszego, przy ob. ul. 8 Marca. Całość stworzyła zespół koszarowy z placem musztrowym oraz budynkami gospodarczymi. W zabudowaniach mieścił się również szpital.

W 2 poł. lat 70. XIX w. koszary Kraińskiego i Hasklerowskie zostały wykupione przez miasto unowocześnione. W 1889 r. w koszarach Kraińskiego zostało otwarte kasyno wojskowe. Kolejne zmiany w strukturze rzeszowskiego garnizonu związane były z rozpoczętą w 1868 r. reformą całego wojska monarchii austro - węgierskiej. Jej wynikiem było zwiększenie obsady rzeszowskich jednostek. W następstwie, w 1884 r. powstał przy ob. Pl. Kilińskiego budynek dla kadr 55 batalionu Obrony Krajowej (OK) - tzw. I koszary OK.

Budynek wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1275 z dn. 24.06.1981 r.

I Koszary Obrony Krajowej (Koszary Kilińskiego), Pl. Kilińskiego 1

Po decyzji lokalizacji w Rzeszowie Oddziałów Obrony Krajowej w 1883 r. powstały budynki na dawnym terenie tzw. Cyganówki. Powstały w 1884 r., pierwszy w Rzeszowie budynek od podstaw wybudowany na potrzeby wojskowe. Piętrowy budynek o prostych podziałach ramowych, dekorowany ryzalitami i gzymsami.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

II Koszary Obrony Krajowej (Koszary Kilińskiego), ul. Bardowskiego 2

Powstał w 1884 r. wraz z budynkiem I Koszar OK. Jest to piętrowy budynek, na niewysokim cokole, przykryty dachem dwuspadowym w układzie kalenicowym.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Fot. 42. Dawne II Koszary Obrony Krajowej (fot. Biuro ZIR)

III Koszary Obrony Krajowej (Koszary Kilińskiego), ul. Batorego 9

W 1887 r. wybudowano kolejny budynek w dla koszarów OK. Jest to rozłożysty murowany, dwukondygnacyjny, 23-osiowy budynek. Fasada dzielona trzema ryzalitami, o rozbudowanej dekoracji, ozdobiona została boniowaniem, gzymsami i opaskami okiennymi.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Fot. 43. Dawne III Koszary Obrony Krajowej (fot. Biuro ZIR)

Dawne koszary im. Głowackiego, ul Batorego 20

Fot. 44. Dawne koszary im. Głowackiego, ul. Batorego 20 (fot. Biuro ZIR)

Powstał na pocz. l. 90. XIX w., jest to dwupiętrowy budynek.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Koszary kawaleryjskie (Koszary Głowackiego), ul. Lwowska 5

Wzniesione w miejscy baraków nad Wisłokiem w latach 1895 - 1898. Po płn. stronie ul. Lwowskiej. Powstał potężny zespół murowanych, parterowych budynków krytych cztero- i dwuspadowymi dachami pokrytymi dachówką. Przystosowane do potrzeb kawaleryjskich mieściły m.in. stajnie, a najbardziej charakterystycznym budynkiem była ujeżdżalnia. Obecnie zespół przetrwał w mało zmienionej formie, oprócz dysharmonizującego, obecnie głównego, wielokondygnacyjnego budynku powstałego zapewne w l. 50. XX w. Zdecydowana większość budynków zachowała swoją bryłę, kształt połaci, stajnie (ob. budynki nr 18, 19, 20, 21, 22, 23) posiadają także skromny wystrój architektoniczny - gzymsy, nadproża okienne dekorowane łukami odcinkowymi z kluczem.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Zespół koszar piechoty (Koszary Poniatowskiego), ul. Lwowska 4

Koniec XIX w. Obecnie historyczny zespół tworzą trzy budynki: wartownia usytuowana wzdłuż ul. Lwowskiej, położony w głębi budynek koszarowy na rzucie litery E oraz znajdujący pomiędzy nimi budynek magazynowy.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Koszary 3 pułku ułanów (Koszary Piłsudskiego), na Rzeszów - Wygnańcu przy ul. Dąbrowskiego 22 wraz z gmachem Komendy Wojewódzkiej Policji

Teren zagospodarowany w 2 poł. lat 90. XIX w. wg proj. Hołubowicza, zbudowane przez firmę Hojarczyk i Wimmer z Wieliczki. Powstał duży zespół obiektów o zróżnicowanych funkcjach, w kolejnych latach przebudowywanych stosownie do potrzeb stacjonujących tu jednostek. Całość zespołu jest dobrze czytelna, zachowała się także większość budynków wzniesionych na przełomie XIX/XX w. Oprócz pojedynczych obiektów, nadal użytkowane przez jednostkę wojskową. Część budynków zachowała oryginalne bryły, niektóre (nr 17 i 30), zachowały także architektoniczny wystrój elewacji. W skład zespołu wchodzi również ujeżdżalnia. W 1914 r. zespół adaptowany został na potrzeby pułku artylerii OK, prace wykonał rzeszowski budowniczy Emilewicz. Ponowna rozbudowa miała miejsce w 30. latach XX w.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Strzelnica przy ul. Strzelniczej 33

Zlokalizowana na płn. od Staroniwy, l. 90. XIX w. Zachował się jeden z zabytkowych budynków: murowany, parterowy o skromnym wystroju elewacji, który powstał zapewne po 1920 r.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Duże koszary piechoty OK (Koszary Sobieskiego), ul. Langiewicza 4

Powstały w 1901 r., wybudowane przez K. Hołubowicza na siedzibę sztabu i batalionu 17 pp OK. Budynki na zach. od ob. ul. Langiewicza zachowały trójkondygnacyjną bryłę, prosty podział ramowy elewacji; w budynkach przy ulicy - także fryz koronujący w formie kimationu. Uzupełnieniem koszar było powstanie w 1907 r., przy ul. Hoffmanowej 4, zespołu nowoczesnego szpitala, co zakończyło zasadniczy cykl inwestycyjny w tej jednostce. Szpital składał się z dwupiętrowego budynku głównego (przebudowa w 60. lata XX w.) oraz niewielkiego, parterowego budynku kostnicy o zachowanym wystroju architektonicznym. Szpital pełnił swoją funkcję do 1927 r., kiedy został przekształcony w Izbę Chorych.

W całości, zespół koszar Obrony Krajowej w Rzeszowie był pod względem wielkości drugim po Lwowie zespołem tej formacji w całej Galicji. Po odzyskaniu niepodległości szpital pełnił swoją funkcję do 1927 r., kiedy to został zdegradowany do funkcji Izby Chorych.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Infrastruktura kolejowa

Wynalezienie maszyny parowej oraz rozwój, ściśle z tym faktem powiązanej, kolei żelaznej wywarło ogromny, wieloaspektowy wpływ na życie społeczeństw XIX i 1 poł. XX w. Powstanie w Rzeszowie kolejowego węzła komunikacyjnego było dla miasta silnym czynnikiem stymulującym jego rozwój gospodarczy, ułatwiało wymianę towarów, dynamizowało rozwój demograficzny, miało nadto wpływ na rozwój jego struktury przestrzennej. Pierwsze połączenie kolejowe uzyskał Rzeszów w 1858 r. w związku z budową w latach 1852 - 1861 r. Kolei Galicyjskiej Karola Ludwika, łączącej Kraków ze Lwowem, a w 1889 r. rozpoczęto budowę nowej linii kolejowej, która połączyła Rzeszów z Jasłem. Pomimo starań Rady Miasta nie udało się w XIX w. przeforsować budowy linii kolejowej z Rzeszowa w kierunku północnym - do Sandomierza. Połączenie takie miało szansę realizacji w okresie powstawania COP-u, na przeszkodzie stanęła jednak wojna. Zrealizowano je dopiero w l. 70. XX w. (i niestety funkcjonowało bardzo krótko).

Rzeszowski zespół kolejowy prawie w całości powstał poza obszarem administracyjnym miasta - na gruntach Ruskiej Wsi. Miejscowość ta dzięki usytuowaniu blisko stacji kolejowej bardzo szybko przekształciła się z osady wiejskiej w osadę kolejowo -rzemieślniczą. Gwałtownie wzrosła tu liczba ludności, a co za tym idzie - liczba inwestycji budowlanych, rozwinął się handel i usługi. Tereny pomiędzy Ruską Wsią a centrum zapełniła zwarta zabudowa a ten szybki proces urbanizacji w konsekwencji doprowadził w 1901 r. do wchłonięcia całej wsi przez miasto.

Budowie węzła kolejowego towarzyszyła oczywiście budowa całej infrastruktury związanej z jego obsługą - parowozowni, warsztatów, budynków magazynowo- składowych, administracyjnych, dworcowych, strażnic itp. Część takich historycznych obiektów przetrwała do dzisiaj w niezmienionej postaci, część nie istnieje, a część uległa mniejszym lub większym przekształceniom wskutek zniszczeń wojennych lub innych przyczyn. Wielkie znaczenie strategiczne jakie miały linie i węzły kolejowe powodowało, że podczas działań wojennych obiekty kolejowe były szczególnie narażone na niszczenie przez walczące strony.

Zespół dworca głównego, Plac Dworcowy 1

1860 r. - lata 20. XX w. Wielokrotnie niszczony podczas wojen. Składa się z szeregu budynków o różnych funkcjach i stanie zachowania. Dworzec z 1860 r., jeden z ciekawszych budynków dworcowych, przekształcony w 90. latach XIX w., w 1915 i 1943 r. uległ uszkodzeniom, w latach 50. XX w. został odbudowany i znacznie zniekształcony - ze starego obiektu zachowała się częściowo bryła. Sąsiadujący z dworcem od wsch., duży budynek administracyjny wzniesiono w 90. latach XIX w.: trójkondygnacyjny, pozbawiony został pierwotnego detalu lecz zachował pierwotną formę. Budynki warsztatów pomocniczych na płn. od dworca:

fragmentarycznie zachowany detal architektoniczny. Budynek administracyjny z 20. lat XX w., dwie hale warsztatowe (k. XIX w., 1939 - 1945) oraz zapadnia do wyciągania zestawów kołowych usytuowana pomiędzy obiema halami z zespołem urządzeń, zachowane są w stanie dobrym. Budynki hal wachlarzowych parowozowni: jeden całkowicie przekształcony a drugi - rozebrany w 2008 r. Dobrze zachowana jest wieża ciśnień z k. XIX w. lub pocz. XX w. Neogotycki zespół budynków stacji pomp przy moście kolejowym na Wisłoku (budynek pompy parowej, budynek pompy elektrycznej i budynek mieszkalny) jest obecnie nieużytkowany i wymaga remontu. Dwa neogotyckie budynki Dyrekcji Kolei z ok. 1910 r. przy ul. Batorego 24, 26, wyróżniają się wielkością, charakterystyczną bryłą oraz naturalnym kolorem cegły. Dobrze zachowany jest długi budynek administracyjno - magazynowy na zach. od dworca, złożony z czterech połączonych obiektów, z których pierwszy (ob. Komisariat Policji) jest dwukondygnacyjny, pozostałe - parterowe. Warto podkreślić, że tego typu budynki magazynowe, dawniej powszechnie występujące na każdej większej stacji i łatwo rozpoznawalne dzięki detalowi architektonicznemu, są dzisiaj na terenie woj. podkarpackiego rzadkością.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Zespół stacyjno - dworcowy Rzeszów - Staroniwa, os. Pułaskiego, ul. ks. Sondeja 4

Fot. 45. Budynek Dworca Staroniwa (fot. Biuro ZIR)

Tworzą go: dworzec kolejowy (1889 - 1891), budynek administracyjny (ul. ks. Sondeja 7), piętrowy budynek mieszkalny (ul. ks. Sondeja 9), nastawnia, budynek spedycji oraz starodrzew otaczający zabudowę. Powstał w 90. latach XIX w. Dworzec jest typowym budynkiem dworcowym wznoszonym wg urzędowych dyrektyw austriackich. Jest to budynek piętrowy flankowany krótkimi, parterowymi skrzydłami i długim zadaszeniem na słupach - od strony torów. Część piętrową budynku, z szachulcową ścianką kolankową, kryje naczółkowy dach dwuspadowy, natomiast parterowe skrzydła nakryte są dachami dwuspadowymi. Położony obok wydłużony, piętrowy budynek mieszkalny również zachował w znacznym stopniu swą pierwotną dekorację i formę, pomimo zmiany dachu z mansardowego na prosty, dwuspadowy.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Budownictwo mieszkaniowe – architektura willowa

Fot. 46. willa W. Pilińskiego, Al. Pod Kasztanami 8 (fot. Biuro ZIR)

Architektura willowa - domy o charakterze reprezentacyjnym budowane w ogrodach nie występują zbyt licznie na terenie Rzeszowa w porównaniu do podobnych miast tej skali. W 2 poł. XIX w. i na początku XX w. w miastach ówczesnej Galicji, na zapleczu centrów miast powstawały dzielnice willowe. Zapewne brak koncepcji urbanistycznej, opracowanego planu „regulacji" miasta spowodował, że w Rzeszowie dzielnice willowe nie wykształciły się. Pojedyncze wille powstawały w ścisłym centrum (róg Jagiellońskiej i Zygmuntowskiej, Alsa) oraz na jego

obrzeżach i przy drogach wylotowych z miasta. Przykładem namiastki takiej dzielnicy jest Aleja Pod Kasztanami, gdzie wzniesiono trzy, malowniczo usytuowane wille, powstałe w niewielkich odstępach czasu począwszy od końca XIX w., a także część ulicy Ks. Jałowego oraz fragmenty ulic Króla Augusta i Reymonta.

Typowy przykład architektury willowej na terenie Rzeszowa reprezentują następujące obiekty: willa W. Pilińskiego – Al. Pod Kasztanami 8, „Willa pod Sową" – Al. Pod Kasztanami 10, willa przy Al. Pod Kasztanami nr 2/4/6, willa przy ul. Alsa 8, willa „Kotowicza" przy ul. Dekerta 4, willa Holzerówka przy ul. Sokoła 7, willa przy ul. Unii Lubelskiej 4, ul. Chrzanowskiej 10, ul. Kasprowicza 6 i ul. Króla Augusta 16.

Fot. 47.Willa przy ul. Chrzanowskiej 10 (fot. Biuro ZIR)

Fot. 48. Willa "Holzerówka ", ul. Sokoła 7 (fot. Biuro ZIR)

Fot. 49. Willa przy ul. Kasprowicza 6 (fot. Biuro ZIR)

Budownictwo mieszkaniowe – kamienice

Zabytkowe kamienice zachowane na terenie Rzeszowa są przede wszystkim świadectwem rozwoju miasta począwszy od poł. XIX w.

Do poł. XIX w. piętrowe kamienice i parterowe domy murowane występowały jedynie wokół Rynku i jego najbliższej okolicy, tj. przy ulicach: Pańskiej (ob. ul. 3 Maja), Krakowskiej (ob. ul. Jałowego), Sandomierskiej (ob. ul. Grunwaldzkiej).

Najważniejszy plac miasta - Rynek posiada obecnie zabudowane trzy pierzeje: płd. - wsch. i płn. W pozbawionej dziś zabudowy pierzei zach. stoi jedynie Ratusz. Obecnie zachowane pierzeje tworzą w większości dwukondygnacyjne, rzadziej trójkondygnacyjne kamienice powstałe w okresie XV - XX w. Zabudowa została ukształtowana po wielkim pożarze Rynku w 1842 r., który doszczętnie strawił wszystkie domy. Kamienice przyrynkowe wielokrotnie przebudowywane i nadbudowywane przeszły swoistą ewolucję budowlaną. Ostateczną bryłę, formę i wystrój architektoniczny otrzymały w zasadzie dopiero na przełomie XIX/XX w. i w pocz. XX w. W tym czasie rozpoczął się także proces zabudowywania wolnych działek

przyrynkowych oraz niezabudowanych miejsc na zapleczach działek. Na zapleczu płd. pierzei rynkowej wykształciła się zabudowa płn. pierzei ulicy „zatylnej", która grupowała żydowską zabudowę powstającą, dosyć chaotycznie, już od końca XVII w. Tak więc począwszy od poł. XIX w. i w 2 poł. stulecia nadbudowane zostały niemal wszystkie budynki w rynku Starego Miasta i w dużej części Nowego Miasta.

Duży wpływ na zmianę oblicza architektonicznego miasta, zwłaszcza od lat 90. XIX w., wywarła działalność w Rzeszowie kilku architektów, którzy w indywidualny sposób przenieśli na rzeszowski grunt nowe nurty i tendencje rozwijające się w galicyjskiej architekturze końca XIX w. Zaliczyć do nich należy: Kazimierza Hołubowicza, Piotra Emilewicza, Tadeusza M. Tekielskiego, Ludwika Holzera, Izaaka Appermana. Duże znaczenie miała też działalność architektów przybyłych z większych ośrodków, przede wszystkim z Krakowa, jak Tadeusz Stryjeński czy Zygmunt Hendel.

W k. XIX w. zabudowa Rzeszowa nawiązywała do form historyzmu - najczęściej neorenesansu. Nadal obowiązywał też detal o klasycystycznej proweniencji z boniowanymi elewacjami parteru, między kondygnacyjnymi gzymsami, otworami okiennymi zdobionymi naczółkami i płaskimi podokiennymi płycinami. Zauważalne są jednak pewne zmiany: stopniowo wzrastały rozmiary kamienic, zaczęły pojawiać się budynki trójkondygnacyjne oraz nowa forma kamienicy - kamienica czynszowa o charakterystycznym rzucie zabudowy w czworobok z małym podwórkiem w środku. Reprezentacyjne kamienice zlokalizowane były przede wszystkim w Rynku oraz przy obecnych ulicach: 3 Maja, Zamkowej, Jałowego, Jagiellońskiej, Zygmuntowskiej, Grunwaldzkiej, Kościuszki. Ulica 3 Maja przed rozbiorami nazywana Pijarską, a następnie Pańską miała szczególnie reprezentacyjny charakter.

W architekturze obecnego Rzeszowa istotną rolę ogrywają też kamienice wzniesione w początkach i pierwszej dekadzie XX w. Znajdujemy też realizacje nawiązujące do secesji. W tym czasie swoje realizacje w Rzeszowie wykonali m.in. dwaj znani architekci - Tadeusz M. Tekielski i Piotr Emilewicz.

Kamienica Tekielskiego, wybudowana przy ul. 3 Maja 32, w 1910 r. - to eklektyczny budynek należący do czołowych przykładów rzeszowskiej architektury późnego historyzmu. Usytuowana w narożu ulic, zbudowana została na rzucie wieloboku, z trójboczną fasadą. Wysoko podpiwniczona, trójkondygnacyjna, z użytkowym poddaszem zaznaczonym wąskimi oknami - w bocznych częściach fasady. Środkowa część fasady zwieńczona wysokim, trójkątnym szczytem z trójdzielnym oknem, rozczłonkowana jest dwukondygnacyjnymi wykuszami na potężnych schodkowych konsolach - w osiach skrajnych. Uwagę zwraca półkoliście zamknięty portal wejściowy z drzwiami o dekoracyjnej secesyjnej kracie. W pracach architekta widoczne jest nawiązanie do twórczości znanego architekta Teodora Talowskiego, którego jednym z głównych naśladowców na terenie Galicji był Tadeusz M. Tekielski Kolejnym interesującym przykładem naśladownictwa twórczości T. Talowskiego jest rzeszowska kamienica przy ul. Jałowego 27.

Charakterystycznym przykładem dzieł Piotra Emilewicza jest, m. in., kamienica na rogu ul. Jagiellońskiej 1 i 3 Maja 18, z wyeksponowanym narożnikiem w formie półokrągłego wykuszu, której styl określono jako „historyzm zmodernizowany". W podobnym duchu wzniesiono okazałą kamienicę z dekoracyjnymi szczytami, wykuszami i balkonami przy ul. Sobieskiego 12 (pl. Wolności 3), przypisywaną Emilewiczowi oraz tzw. kamienicę Weiberga wzniesioną ok. 1910 r. wg projektu Ludwika i Karola Holzerów przy obecnej ul. Kreczmera. Do ważnych dzieł Piotra Emilewicza należy zbudowany w 1912 r. dom własny - obecnie kamienica przy ul. Zygmuntowskiej 2 z charakterystycznym wykuszem w osi środkowej elewacji frontowej. Niektórzy badacze przypisują Emilewiczowi kolejne realizacje: kamienicę przy ul. Jagiellońskiej 4, zdobioną pilastrami w wielkim porządku kamienicę przy Jagiellońskiej 7 i kamienicę przy ul. 3 Maja 24.

Wspomniane powyżej kamienice projektowane przez dwóch znaczących w Rzeszowie architektów - T. Tekielskiego i P. Emilewicza stworzyły w rejonie ulic Jagiellońskiej, Zamkowej i Zygmuntowskiej i częściowo 3 Maja harmonijnie skomponowany zespół.

Wśród architektów działających w Rzeszowie od lat 90. XIX w. do I wojny światowej warto zwrócić uwagę na Izaaka Appermana, wiedeńskiego projektanta rządowego, autora projektu i wykonawcę budynku z początku XX w. przy ul. 3 Maja 11 o bogatej dekoracji. Projektował Urząd Skarbowy w Rzeszowie, ob. budynek Funduszu Zdrowia, magazyn tytoniowy, ob. areszt w zespole Miejskiej Komendy Policji. Być może wg jego projektu wzniesione też zostały kamienice przy ul. Przesmyk 2 i ul. Króla Kazimierza 29 oraz ul. Lisa Kuli 6. Architekt ten działający w dużej mierze dla zleceniodawców narodowości żydowskiej stosował dość powtarzalny kostium architektoniczny - płytkie boniowania elewacji, podkreślone osie okienne, ornament złożony z geometrycznych form. Taki typ dekoracji występuje w rejonie Nowego Miasta, w płd. pierzei Placu Śreniawitów i w budynkach na początku ul. Dąbrowskiego.

W kamienicach z 20. lat XX w. chętnie stosowano środki formalne epoki historyzmu. Np. kamienica przy ul. Jagiellońskiej 18 - nakryta mansardowym dachem, ozdobiona arkadkowym fryzem czy wspomniana kamienica przy Jagiellońskiej 7 z pilastrami w wielkim porządku, przypisywana Emilewiczowi. Mansardowy dach kryje kamienicę przy ul. Grunwaldzkiej 5 - o regularnej kompozycji fasad. Z końca lat. 20. XX w. pochodzi dom na rogu ulic Dąbrowskiego i Unii Lubelskiej, z tarasem wspartym na dwóch toskańskich kolumnach.

Od poł. lat 30. XX w. w architekturze kamienic przeważać zaczęły rozwiązania modernistyczne. Pozbawione detalu architektonicznego Np. kamienica Uzarskich, ul. Dekerta 1, 1935 r. wg proj. Karola Holzera, z narożnymi balkonami - loggiami. Tego samego autora kamienice przy ul. Jagiellońskiej 12, Sobieskiego 3, Asnyka 2a, czy wille przy ul. Lenartowicza 20 i ul. Króla Stanisława Augusta 1. Inne przykłady: to Kamienica dla córki prezydenta miasta Romana Krwotyogulskiego przy ul. Jagiellońskiej 32, wg projektu ówczesnego architekta miejskiego - Tadeusza Mulickiego, z elewacją zaakcentowaną trójkątnym wykuszem i balkonami obejmującymi narożnik budynku; oraz kamienica ul. Kraszewskiego 7 - duża trzypiętrowa kamienica z zaokrąglonym narożnikiem objętym długim balkonem, z mocnym pionowym „elementem” w formie okna klatki schodowej. Kolejnym przykładem jest kamienica na rogu ulic: Jagiellońskiej i Lisa - Kuli; 4. Na rogu Asnyka i Sobieskiego wzniesiona w 1937 r. wg proj. Jerzego Mackiewicza pod kierunkiem Karola Holzera; 5. Na rogu Targowej i Naruszewicza oraz kamienice przy ulicach: Dekerta 3 i 5, PCK 4 i 8, R. Alsa 2.

Obok kamienic powstawały też bloki budowane dla rodzin wojskowych przy ulicach Szopena i Langiewicza. Blok przy ul. Szopena - o rozbudowanej kompozycji - posiada ciekawie rozwiązany zaokrąglony, „cofnięty” narożnik zaakcentowany biegnącymi przez całą wysokość lizenami. Uwagę zwraca też prosta, lecz dominująca skalą, bryła budynku przy ul. Grunwaldzkiej 6 wybudowanego w 1936 r. dla firmy „Schaiter i Ska” wg proj. Józefa Wetzsteina.

Budownictwo mieszkaniowe – budownictwo drewniane

Ponad 90% budownictwa drewnianego zachowanego w granicach administracyjnych miasta Rzeszowa, które znajduje się w GEZ to budownictwo wiejskie występujące w dzielnicach, które jeszcze do l. 50. XX w. w większości były odrębnymi wsiami (Biała, Budziwój, Drabinianka, Pobitno, Przybyszówka, Słocina, Staromieście, Staroniwa, Wilkowyja, Zalesie, Załęże, Zwięczyca, Matysówka, Pogwizdów Nowy, Bzianka, Miłocin). Zdecydowanie największą grupę tworzą budynki zachowane na Staromieściu (ok. 100 obiektów), następnie w Pobitnie i Staroniwie (ponad 30), Budziwoju, Słocinie, Drabiniance (ok. 20), w pozostałych wsiach - poniżej 10 w każdej. Naturalnie ogólny zasób budynków drewnianych jest znacznie

większy - w GEZ ujęte zostały wyselekcjonowane, najciekawsze, najlepiej zachowane przykłady tego budownictwa.

Podczas prac terenowych związanych z rozpoznaniem zasobu niejednokrotnie stwierdzano brak obiektów bądź też gruntowną przebudowę budynków znajdujących się w GEZ Rzeszowa. Budynki nieistniejące lub przebudowane w sposób uniemożliwiający określenie ich cech historycznych i stylowych zostały wykreślone z ewidencji. Niemniej następne również ulegają modernizacji, w większości wypadków naruszającej i przekraczającej kanon budownictwa ludowego, wypaczając jego obraz. Modernizacja obejmuje z reguły: wymianę więźby, zmianę formy dachu, pokrycia, rozbudowę czy nadbudowę budynku, ocieplanie zrębu grubym styropianem, stosowanie tynków, sidingu, wymianę stolarki drzwiowej i przede wszystkim, bardzo powszechną, wymianę stolarki okiennej na okna z PCV, w większości przypadków związaną ze zmianą wielkości otworów i ich proporcji, stosowanie nietradycyjnych okien, np. bezpodziałowych lub z podziałem poziomym. Pomimo tego opisanego wyżej pesymistycznego obrazu zachowania zasobu budownictwa drewnianego należy podkreślić, że na ok. 50 obiektów datowanych na XIX w. około połowa to budynki stosunkowo mało przekształcone.

Dominującą konstrukcją jest w omawianym budownictwie konstrukcja wieńcowa (zrębowa), czasem wspomagana systemem sumikowo - łątkowym, głównie przy otworach wejściowych do budynku (gdzie rolę łątki pełni wpuszczony w podwalinę jeden ze słupów ościeżnicy drzwi przedłużony do oczepu), czy łączeniu krótkiej, dostawionej do budynku mieszkalnego w późniejszym czasie części gospodarczej. W zwęgłowaniach belki łączone są na obłap z pozostawionymi krótkimi ostatkami (w budynkach najstarszych) oraz - głównie w budynkach z l. 20 - 40. XX w.: na jaskółczy ogon, czasem również z pozostawionymi krótkimi ostatkami. Powszechne szalowanie domów (ok. 90% obiektów) w znacznym stopniu utrudnia bardziej szczegółowe analizy odnośnie stosowanych materiałów i szczegółów konstrukcji.

Powszechne do pocz. XX w. wysokie dachy czterospadowe, nadające budynkom szczególnych proporcji, na obszarach wiejskich kryte prawie wyłącznie słomą, nie występują. Podobnie jak budynki kryte strzechą. Niezmienioną formę dachu czterospadowego odnotowano w kilku przypadkach (np. ul. Studzianki 42, Budziwój). Większość najstarszych zachowanych domów posiada obecnie proste dachy dwuspadowe, czasem naczółkowe. Te ostatnie, powszechne zwłaszcza od lat 20. XX w., występują na terenie Rzeszowa najczęściej.

Większość domów mieszkalnych na terenie siedliska zwrócona jest do drogi ścianą szczytową. Wszystkie odnotowane budynki mieszkalne i mieszkalno-gospodarcze to budynki szerokofrontowe. Program przestrzenny zachowanych obiektów jest bardzo zróżnicowany: od klasycznego jednotraktu (izba - sień - komora), niekiedy zredukowanego tylko do sieni i izby (np. na Staromieściu), poprzez domy półtoratraktowe (izba - sień i kuchnia - komora) po obiekty bardziej rozbudowane, dwutraktowe. Czasem program przestrzenny domów jest poszerzony o dodatkowe pomieszczenie gospodarcze (np. wozownia) lub inwentarskie, wznoszone równocześnie z budynkiem mieszkalnym lub dostawiane w okresie późniejszym.

Dekoracja domów jest najczęściej bardzo skromna. Jeśli występuje, sprowadza się zasadniczo do ozdobnego wyrzynania dolnych końcówek desek szalunku szczytów, układania szalunku szczytów w „jodełkę", czy rzadziej już występującego wyrzynania wiatrołapów w „koronkę", stosowania ozdobnego listwowania szalunku z fryzem arkadkowym w zwieńczeniu ścian, malowania listwowania szalunku w kolorze innym niż sam szalunek. Nie brak motywu promienistego zachodzącego słońca tzw. słonecka (szczyt ganku domu, ul. Beskidzka 106). Całkowity brak dekoracji zachowanych drewnianych obramień okiennych równoważony jest przez bardziej dekoracyjnie traktowane drzwi wejściowe, chociaż przykładów na to zachowało się niewiele. Ciekawym elementem dekoracyjnym, występującym zwłaszcza w okolicach Pobitna jest „pseudoboniowanie" narożników ścian profilowanymi kwadratowymi i prostokątnymi

deseczkami, naśladującym niewątpliwie boniowanie narożników ścian budynków murowanych. W niektórych obiektach to „pseudoboniowanie" ujmuje również otwory wejściowe do budynku.

Zdecydowanie bogatsze w dekorację są dostawiane najczęściej w późniejszym czasie ganki z dużymi płaszczyznami okien o bogatych podziałach wewnętrznych, z odcinkowo kształtowanymi szczeblinami, często bardzo ozdobnymi i dekoracyjnymi szczytami.

Nieoszalowany zrąb ścian jest rzadkością. Jeśli występuje - jest w przypadku budynków najstarszych bielony, jednak najczęściej jest malowany środkiem ochronnym i ewidentnie nie jest traktowany jako element dekoracyjny.

Typowe, drewniane domy miejskie i podmiejskie o charakterze willowym, z rozbudowanym programem przestrzennym, złożonej bryle i oryginalnym detalu w zasadzie nie występują. Tym cenniejsze są zatem te zachowanie nieliczne przykłady z k. XIX i 1 ćw. XX w., przy ulicach: Króla Augusta 22, Lwowska 8 (A-762 z dnia 13.04.1981 r.), Partyzantów 17, zespół domu obejmujący dom oraz studnię przy ul. Wierzbowa 4-6 (A-1240 z dnia 04.09.1991 r.). Część obiektów, szczególnie w miejscowościach gdzie oddziaływanie Rzeszowa było silniejsze, można zaliczyć do skromnej mieszkalnej architektury podmiejskiej (zwłaszcza zach. okolice cmentarza na Pobitnie).

Nielicznie zachowane wolnostojące budynki gospodarcze (kuźnie, wozownie, spichlerze, stodoły), w każdym odnotowanym przypadku konstrukcji zrębowej, są w większości przystosowane do nowych funkcji (najczęściej garaże), lub pozostają nieużytkowane. Są to zarówno duże budynki szerokofrontowe (np. ul. Paderewskiego 142) jak i niewielkie, wąskofrontowe (np. wozownia, ul. Prusa 42).

Kapliczki

Zasób zabytków o charakterze kultowym wzbogaca wyjątkowo duża liczba kapliczek istniejących na terenie Rzeszowa. Ich duża ilość związana jest z wiejską metryką niektórych dzielnic miasta, w których pobożność indywidualna miała inny charakter niż miejska. Większość z ponad stu zabytkowych tutejszych kapliczek była wynikiem prywatnych fundacji najczęściej o cechach wotywnych. Można wśród nich wyszczególnić kilka typów. Kapliczki figuralne - dominującym akcentem jest rzeźba w otwartej przestrzeni, kapliczki „domkowe" - o formie kubaturowej (należy je odróżnić od kaplic, w których mogło się zbierać parę, osób) oraz kapliczki słupowe i krzyże. Najliczniejszą grupą są kapliczki słupowe, najczęściej dwu-trzykondygnacyjne, mieszczące w swojej strukturze nisze z rzeźbami Matki Boskiej, świętych.

Najefektowniejszymi są kapliczki figuralne z pełnoplastycznymi rzeźbami. Najczęściej umieszczano rzeźbę Matki Boskiej w różnych typach ikonograficznych i znaczeniowych. Wartościowe artystycznie obiekty powstawały w kręgu świątyń i ich kolatorów. Do nich zaliczyć należy kapliczkę z figurą Matki Boskiej Królowej Polski obok budynku Sokoła (K. J. Markowski z Lwowa, 1901 r.). W tym typie jest także figura przy kościele na Staromieściu (wyk. warsztat Janika 1911 r.) oraz figura Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej (NMP NP) w otoczeniu plebani słocińskiej (wyk. Rusinek z Boguchwały, 1932 r.) czy też w pozostałościach parku siedziby Jędrzejowiczów na Staromieściu (ok. 1904 r.). Rzadziej przedstawiany był Chrystus, np. Serce Jezusa (otoczenie kościoła na Staromieściu, wyk. warsztat Janika, 1911 r.).

Osobną grupą są tzw. „Nepomuki", kapliczki ze św. Janem Nepomucenem. Dobrym przykładem sztuki kamieniarskiej jest św. Jan usytuowany po wsch. stronie mostu zamkowego. Rzeźba parokrotnie translokowana, wykonana w 1897 r. przez Jan Czubę z Tarnowa, który miał swój zakład także w Rzeszowie. Rzeźba Nepomucena jest także w otoczeniu kościoła w Przybyszówce (k. XVIII w.) oraz na Pobitnie (ul. Polna 8, 4 ćw. XIX w.). Inną postacią umieszczaną w kapliczkach był św. Antoni Padewski (Staromieście, otoczenie

plebani, 1920 r. z fund. Jędrzejowiczów) czy też Jan z Dukli (przed kościołem Bernardynów, 1901 r.). Figura św. Jana Nepomucena (1743 r.) zlokalizowana jest także przy ul. Św. Jakuba (Rzeszów – Bzianka).

Kapliczki domkowe. Specyficzną ich formą jest kapliczka przy ul. Staromiejskiej w pobliżu skrzyżowania z ul. Lubelską. Wysoka, murowana, na planie ośmioboku o bogatej dekoracji architektonicznej. Po czterech stronach głębokie wnęki na rzeźby. Wybudowana w 1889 r. Na terenie miasta powstało także kilka utrzymanych w zbliżonej stylistyce kapliczek - wybudowanych na planie prostokąta; o ostrołukowych otworach; przekrytych czteroszczytowi daszkami; w niektórych z nich zachowane wyposażenie z drew. ołtarzykami (Zwięczyca, ul. Jarowa 27, 1882 r.; Biała, ul. Świętojańska 89, 1881 r.; Przybyszówka, ul. Dębicka 346, 4 ćw. XIX w.).

Bardzo popularne były kapliczki słupowe o zróżnicowanej wysokości. Niskie, gdzie powyżej cokołu tworzono niszę na przedstawienie rzeźbę/obraz (Pobitno, ul. Spółdzielcza 6, 1908 r.), wyższe dwukondygnacyjne - nad cokołem budowano dwa, najczęściej zwężające się segmenty z niszami o wyłamanych półkoliście naczółkach i dekoracji sztukatorskiej: Budziwój, ob. ul. Podleśna nr 1, 1882 r.; Słocina, ul. św. Rocha przed nr 228, kapliczka św. Rocha, 1 ćw. XIX w.; Słocina - ul. św. Rocha 213, ok. k. XIX w.; Bzianka - ul. Kalinowa 10, 1843 r.; Staromieście, ul. Robaka i Bałuckiego, 1905 r.

Najwyższe, dominujące nad otoczeniem są kapliczki trzysegmentowe (Staromieście, ul. Lubicz 37, 1846 r. zdobiona wydatnymi gzymsami, pilastrami, opaskami, zwieńczona latarnią z Chrystusem Frasobliwym).

Wśród kapliczek znajdują się obiekty wartościowe, ze względu na historię bądź walory artystyczne wpisane do rejestru zabytków:

- Kapliczka ul. Jarowa 27 (Zwięczyca) - 1882 r., kapliczka domkowa z drewnianymi ołtarzykami. Wpisana do rejestru zabytków pod nr A-1234 z dn. 20.03.2014 r.;
- Kapliczka dworska Św. Floriana, ul. Powstańców Śląskich 14, poł. XIX w. Wpisana do rejestru zabytków pod nr A -180 z dn. 09.10.2006 r.;
- Kapliczka przy ul. Staroniwskiej 81. Wpisana do rejestru zabytków pod nr A-1235 z dn. 20.03.2014 r.;

Pomniki

Pomnik Powstańców Styczniowych usytuowany we wsch. części Starego Cmentarza. Powstał w 1886 r., w formie wysokiego, kamiennego kopca z inskrypcjami, herbem Rzeczpospolitej, zwieńczony jest krzyżem z orłem u podstawy. Wykonał go zapewne Jan Czuba z Tarnowa (sygnatura u podstawy pomnika).

Pomnik Grunwaldu w Budziwoju, ustawiony 500. rocznicę bitwy pod Grunwaldem. Na ziemnym kopcu został umieszczony cokół z kolumną zwieńczoną koroną, na której przysiadł orzeł. Pomnik został wykonany wg projektu inżyniera Klaudiusza Angermana z Boguchwały, natomiast rzeźbę orła wykonał rzeszowski warsztat Janika (skrzyżowanie ulic Budziwojskiej i ul. Jana Pawła II, 1910 r.).

Figura Matki Boskiej Królowej Polski w zespole Krajowej Niższej Szkoły Rolniczej w Rzeszów - Miłocin (1926 r.). Została ona umieszczona na kamiennym kopcu poświęconym pomięci uczniów Szkoły Rolniczej, którzy polegli w obronie ojczyzny w latach 1914 - 1920, w celu manifestowania postaw patriotycznych.

Pomnik ks. Stojałowskiego, niewyszukany w formie i naiwny w wykonaniu obelisk upamiętniający znanego galicyjskiego działacza, wykonany przez Marcina Białego z Przybyszówki (Rzeszów - Przybyszówka, ul. Dębicka 428, 1901 r., 1912 r.). Wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. B-845 z dn. 26.02.1981 r.

Pomnika Walk Rewolucyjnych wykonany wg projektu rzeźbiarza Mariana Koniecznego (późniejszego profesora i rektora ASP w Krakowie), wzniesiony w latach 1971-1974. Idea budowy monumentu zrodziła się

w 1966 roku i miał on stanowić upamiętnienie Tysiąclecia Państwa Polskiego. Wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A – 1827 z dnia 08.08.2024 r.

Lata okupacji niemieckiej spowodowały zniszczenie trzech pomników w centrum Rzeszowa. Był to pomnik Adama Mickiewicza (R. Lewandowski, 1892 r.) na pl. Mickiewicza, pomnik Tadeusza Kościuszki (M. Korpala, 1898 r.) na Rynku oraz Leopolda Lisa - Kuli (E. Wittig, 1932 r.) przy pl. Farnym. W latach 80. i l. 90. XX w. wszystkie trzy pomniki zostały wykonane na nowo na kanwie pierwowzorów. Nie są one zabytkami sensu stricto, ale w pewien sposób odtwarzają niematerialne już wartości nieistniejących dzieł.

Zabytkowe założenia zieleni:

Ogród Miejski im. Solidarności

Ogród Miejski im. Solidarności usytuowany jest przy ul. Reformackiej, najstarszy z rzeszowskich parków, między ulicami Dąbrowskiego, Chrzanowskiej i Langiewicza, zlokalizowany jest na terenie dawnego ogrodu klasztornego franciszkanów reformatów. Ogród klasztorny założony został w XVIII w. wraz z powstaniem zespołu kościelno-klasztornego. Obraz ukształtowanego już w całości zespołu: kościół, klasztor, zabudowania gospodarcze i rozległy ogród - ukazuje plan Wiedemanna z 1762 r.

Po kasacji zakonu w 1787 r. nastąpiło oddzielenie ogrodu od zespołu i w 1871 r. - przekształcenie go w park miejski. W latach 30. XX w. powiększono park o teren wzdłuż ul. Langiewicza, tzw. „nowy park" oraz niewielki obszar od strony ul. Dąbrowskiego. W ogrodzie powstała altana, w której grywała wojskowa orkiestra i odbywały się festyny. W części płn. - wsch. mieścił się domek ogrodnika i mała oranżeria. W 1927 r. wmurowano kamień węgielny pod pomnik J. Słowackiego. Po 1945 r. wybudowano drewniany pawilon kawiarni w pobliżu stawu (nieistniejący). W 1952 r. ustawiono rzeźby z pałacu w Siarach oraz fontannę Dionizosa (rzeźby i fontannę zwrócono w 1979 r.). W latach 60. XX w. park uległ przekształceniom wg projektu architekta Stanisława Majki: rozebrano ogrodzenie, pawilon kawiarni, domek ogrodnika i cieplarnię, przekształcono staw, założono rosarium i kwiatowe rabaty. W l. 70. XX w. żwirowane alejki zastąpiono asfaltowymi. W 2007 r. ustawiono zostały rzeźby czterech pór roku, w 2008 r. - nową fontannę. Prace związane z odnową parku zostały zakończone w 2020 roku i obejmowały m.in. budowę fontanny, wykonanie nowych alejek parkowych, montaż elementów małej architektury.

Park założony jest na planie prostokąta z głównym wejściem od ul. Dąbrowskiego. Poprzeczne ścieżki dzielą przestrzeń na prostokątne wnętrza. W płn. - zach. części, w której położony był staw, znajduje się fontanna. Najstarsze okazy drzewostanu posiadają ok. 200 lat, najliczniej występują drzewa w wieku ok. 100 lat. Obok drzew rodzimych, jak: kasztanowce, brzozy, dęby, lipy, klony, występują tu także okazy egzotyczne, m.in. orzech czarny, platan klonolistny, katalpa, wiąz górski, kasztan jadalny.

W latach 2019-2020 Gmina Miasto Rzeszów realizowała zadanie inwestycyjne pn. „Rewitalizacja Ogrodu Miejskiego im. Solidarności". Pierwszy etap prac realizowano w 2019 r. i obejmował on głównie rozbiórkę nawierzchni z mieszanek mineralno-bitumicznych oraz prowadzenie robót ziemnych związanych z przygotowaniem terenu pod podbudowę pod nawierzchnię z kostki granitowej i nawierzchnię asfaltową. Prace kontynuowane były w 2020 r., kiedy to zrealizowano drugi etap inwestycji, który objął następujące działania: wykonanie nowych alejek parkowych z betonu asfaltowego, budowa fontanny, wymiana oświetlenia terenu, wykonanie placu zabaw wraz ze strefami bezpieczeństwa z płytek granitowych, montaż elementów małej architektury oraz modernizacja zieleni poprzez nowe nasadzenia i założenie trawników.

Ogród wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1234 z dn. 19.11.1991 r.

Park im. Szafera w zespole dworsko - parkowym w Rzeszowie – Słocinie, ul. Powstańców Śląskich, ul. Paderewskiego

Park im. Szafera w zespole dworsko - parkowym w Rzeszowie – Słocinie znajduje się wzdłuż ulic Powstańców Śląskich i Paderewskiego. Powstał w XIX w. jako element założenia dworsko - pałacowego o powierzchni ok. 6 ha. Najstarsza faza rozplanowania ogrodów pochodzi zapewne z XVIII w. Na mapie katastralnej z poł. XIX w. widoczne jest rozległe założenie dworsko - parkowe i folwarczne. Dwór znajduje się we wnętrzu parku o wielobocznym obrysie, z głównym wjazdem od strony wsch. - od strony folwarku. Przed płd. elewacją dworu - owalny gazon. Park posiada kompozycję swobodną, kształtowaną przez swobodnie rozplanowane ścieżki, drzewa, niską zieleń. W płn. części parku znajdowały się stawy.

Pomimo niekorzystnych przekształceń w 2 poł. XX w. nadal czytelna jest sieć dróg o nieregularnym układzie. Częściowo zachowały się też elementy układu hydrologicznego. Bardzo bogaty jest zestaw gatunkowy drzew, wśród których znajdują się pomniki przyrody (m.in. buk, dąb szypułkowy, jesion wyniosły, platan klonolistny, sosna wejmutka i tulipanowiec amerykański). Z gatunków krajowych występują tu skupienia grabu pospolitego, lipy drobnolistnej i szerokolistnej, brzozy brodawkowatej, kasztanowca, dębu szypułkowego, a także różnych odmian topoli. Z gatunków obcych znajdujemy też m.in. okazy dębu czerwonego czy orzecha czarnego.

Park wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-338 z dn. 19.08.1968 r.

Park w zespole dworsko - parkowym w Rzeszowie - Załężu, ul. Wandy Hrabiny Tarnowskiej

W Załężu od średniowiecza funkcjonował folwark, a jego kolejnymi właścicielami byli Rzeszowscy i Spytek Ligęza, a następnie także Lubomirscy czy Skrzyńscy. Od 1860 r. stał się własnością Jędrzejowiczów, którzy w IV ćwierci XIX w. przebudowali istniejącą siedzibę na pałac. Następnie posiadłość sprzedano Potockiemu. W 1937 r. majątek przeszedł na własność spółki „Łąka Rolniczo Leśna Spółka z o. o. w Łące", a zarządzała nim do końca wojny Wanda Tarnowska - pracująca m.in. nad upiększeniem parku.

Spośród elementów dawnego zespołu zachował się pałac, park, brama wjazdowa i mur ogrodzeniowy, aleje i szpalery prowadzące do zespołu. W bezpośrednim otoczeniu pałacu skupione są najcenniejsze nasadzenia parku, jak: pomnikowe dęby szypułkowe, jesion wyniosły i sosny wejmutki, po płn. i wsch. stronie pałacu znajdują się aleje grabowe, także lipowa aleja prowadząca do bramy wjazdowej i lipowe szpalery przy ul. Załęskiej - po płn. i płd. stronie wjazdu, stanowiące istotne elementy zespołu. Prawdopodobnie lipowa aleja oraz szpaler lipowy po płd. stronie wjazdu do zespołu pochodzą z początków XX w., natomiast szpaler lipowy płn. - z domieszką kasztanowca pospolitego - może pochodzić z 1 ćw. lub początku 2 ćw. XX w.

Park jest wpisany do rejestru zabytków jako część założenia dworsko-parkowego pod nr A-308 z dn. 16.02.2009 r.

Park w zespole dworsko - parkowym w Rzeszowie - Staromieściu, ul. Rycerska

Pierwszy murowany dwór na Staromieściu, zapewne z 2 poł. XVIII w., w poł. XIX w. otoczony był niewielkim parkiem widocznym na planie katastralnym z 1849 r. Park usytuowany był w płd. - wsch. części założenia, od płn. i zach. graniczył z zabudowaniami gospodarczymi. Powierzchnia parku zmieniała się, gdyż sukcesywnie przyłączano do niego nowe obszary. W latach 80. XIX w. park został poszerzony w kierunku zach. - do drogi z Rzeszowa do Sokołowa Młp. Z tego traktu prowadziła aleja dojazdowa usytuowana na osi pałacu. Na planie katastralnym z pocz. XX w. widoczna jest ponadto ścieżka okalająca polanę główną parku w jego zach. oraz gazon z podjazdem podkreślający osiowość bryły pałacu i zach. części parku. Płn. granicę parku stanowiła droga wydzielająca część gospodarczą, łącząca trakt na Sokołów z drogą prowadzącą przez wieś Staromieście.

Zasadnicze zmiany w rozplanowaniu i funkcji założenia przyniosła 2 poł. XX w. W 1944 r. majątek Jędrzejowiczów został przejęty na rzecz Skarbu Państwa. Park z pałacem przekazano spółdzielni „Jedność", która prowadziła w obiekcie produkcję ogrodniczą. W parku urządzono boisko sportowe z torem żużlowym, a w zach. części - plac do zabaw tanecznych. W 1954 r. teren dawnego zespołu dworsko - parkowego przekazano szpitalowi - nastąpiły wówczas nieodwracalne zmiany w parku. Nowa droga prowadząca od strony ul. Rycerskiej podzieliła park na dwie części wydzielone ogrodzeniami: wsch., funkcjonującą jako park dla pacjentów szpitala przeciwgruźliczego i zach., przylegającą od płd. do budynku szpitala miejskiego. W latach 90. XX w. wybudowano nowe skrzydło szpitala wzdłuż drogi dojazdowej, niejako „w poprzek" dawnego parku. W ten sposób zmienił się obszar i granice parku, jego kompozycja została przekształcona, pojawiły się elementy degradujące przestrzeń dawnego założenia.

W roku 2019 rozpoczęła się realizacja zadania pn. „Zagospodarowanie zdegradowanego parku przy ul. Rycerskiej w Rzeszowie". Z uwagi jednak na rozpoczęte postępowanie dotyczące zwrotu terenu parku na rzecz byłych właścicieli, realizacja zadania na chwilę obecną nie została zakończona.

Park wpisany jest do rejestru zabytków jako część założenia dworsko-parkowego pod nr A-398 z dn. 16.02.2010 r.

Park w zespole dworskim w Rzeszowie - Zalesiu, ul. Ćwiklińskiej

Park w zespole dworskim w Rzeszowie – Zalesiu jako własność rodziny Gumińskich istniał już w 1 poł. XIX w. Na mapie katastralnej z ok. poł. XIX w. widoczny jest nieistniejący dziś dwór poprzedzony gazonem, zlokalizowany w centrum parku ograniczonego potokiem, z komponowanym układem ścieżek. Obecny dwór wzniesiono zapewne w 4 ćw. XIX w. w innym miejscu. Zapewne w tym samym czasie poszerzono park obejmując znaczny teren na płn. od potoku. Park ten, o urozmaiconej rzeźbie terenu, składa się z płd. części starszej o zniekształconym obecnie układzie kompozycyjnym, pełniącym rolę zieleni towarzyszącej obiektom dydaktycznym oraz części młodszej, położonej na płn. od potoku Młynówka, o krajobrazowym rozwiązaniu przestrzennym, obecnie także przekształconym, pełniącym rolę rekreacyjno-sportową. W drzewostanie przeważają krajowe gatunki drzew liściastych: jesiony, lipy, brzozy, graby, klony.

Park wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1007 z dn. 11.10.1978 r.

Park przy szkole rolniczej w Rzeszowie - Miłocinie, ul. Miłocińska

Park przy szkole rolniczej określany jako ogrodowo - leśny, w którego skład wchodzą dwa założenia zieleni: ogród szkolny i tzw. park leśny. Ogród szkolny znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie budynku szkoły, pierwsze drzewa i krzewy ozdobne krajowe i zagraniczne pojawiły się w nim zaraz po założeniu placówki, a szata roślina uzupełniana jest do dziś. Park leśny stanowi założenie naturalne, jest to pozostałość rozciągającego się tu jeszcze w XIX w. lasu Lipina będącego płd. krańcem Puszczy Sandomierskiej. W latach 80. XIX w. las Lipina został wykarczowany, z wyjątkiem jego zach. skrawka, którego drzewostan nie osiągnął prawdopodobnie wtedy jeszcze wieku rębnego. Kompleks ten stanowi ciekawy przykład zespołu roślinności właściwej dla tutejszego środowiska przyrodniczego z typowym drzewostanem wielogatunkowego lasu liściastego, w którym dominującymi gatunkami jest buk zwyczajny, lipa drobnolistna, dąb szypułkowy, grab pospolity, jesion wyniosły, brzoza brodawkowa, topola i osika. Na terenie dawnego zespołu szkoły rolniczej znajduje się ponadto staw, usytuowany w płn. - zach. części założenia, będący pozostałością po dawnym folwarku miłocińskim.

Park ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Park na Lisiej Górze, przy ul. Żeglarskiej

Park na Lisiej Górze założony został w 1919 r., gdy miasto wykupiło znaczny teren lasu z nadrzecznymi łęgami - pozostałość po rozparcelowanym majątku w Zwięczycy. Inicjatorem urządzenia w tym miejscu parku był prezydent miasta dr Roman Krogulski. Zakładano go kilkanaście lat - posadzono drzewa i krzewy, wytyczono liczne ścieżki spacerowe, ustawiono ławki. Posiada wybitne cechy dendrologiczne i florystyczne z dębowym starodrzewem. Starodrzew ten jest chroniony jako rezerwat przyrody.

Pozostałość parku w Rzeszowie - Zwięczycy, ul. Jarowa

Pozostałość parku po zabudowaniach dworskich i folwarcznych w Zwięczycy z okazałym drzewostanem, między innymi tulipanowiec, dereń jadalny, lipy.

Pozostałość alei dojazdowej do dawnego zespołu dworsko-parkowego w Dworzysku

Aleja dojazdowa do dworu na Dworzysku (ob. ul. Dworzysko), składająca się z pomników przyrody: dębów, klonów, modrzewi, kasztanowca oraz dwóch jesionów.

Pozostałe tereny zielone

Poza wyżej przedstawionymi na terenie miasta Rzeszowa znajduje się dość znaczna liczba historycznych niewielkich ogrodów zlokalizowanych przy licznie powstających w Rzeszowie w 2 poł. XIX w. i 1 poł. XX w. domach i willach. Zabytkowa zieleń zlokalizowana jest także na dwóch zabytkowych cmentarzach - na cmentarzu starym przy ul. Targowej oraz cmentarzu na Rzeszów - Pobitnie.

W północno-zachodniej części miasta znajduje się również pozostałość Lasu „Dębina”, z drzewami liczącymi nawet 120 lat. Las ten związany jest z dawną wsią Załęże, do której przynależał administracyjnie, nosząc nazwę „Dembina”. Dawniej znajdował się w nim regularny układ alei leśnych i funkcjonował tutaj Zwierzyniec. Kompleks leśny udokumentowany jest na austriackich mapach wojskowych z XVIII-XIX w. oraz mapach katastralnych z 1849 r.

Cmentarze i sztuka sepulkralna

Rozwój przestrzenny Rzeszowa, który nastąpił na początku XX w. i w przeciągu ostatnich kilkunastu lat przełożył się również na zróżnicowanie zasobu sztuki sepulkralnej występującej na terenie miasta. Oprócz nekropoli o charakterze miejskim - Cmentarz Stary oraz na Rzeszów - Pobitnie, występują cmentarze dawnych wsi wchłoniętych przez rozrastające się miasto. Te dwie grupy mają inną charakterystykę. Cmentarze miejskie odzwierciedlają strukturę społeczną i posiadają przez to większy zasób cennych indywidualnych nagrobków. Natomiast na cmentarzach o metryce wiejskiej ich liczba jest mniejsza, występują za to rodzinne kaplice grobowe, których nie ma na Cmentarzu Starym czy Rzeszów - Pobitnie. W związku z powyższym nie należy oceniać wszystkich nekropoli razem.

Cmentarz Stary, ul. Targowa

Cmentarz Stary przy ul. Targowej wiedzie prym wśród miejskich nekropoli. Wyznacznikiem nie jest czas powstania, lecz zachowany zasób sztuki sepulkralnej. Powstały głównie w 2 poł. XIX w. i na pocz. XX w., odzwierciedla czas prosperity miasta. Rozwój Rzeszowa, bogacenie się jego mieszkańców znalazło wyraz w pracach zlecanych dobrej klasy artystom.

Najstarszy cmentarz znajdował się przy rzeszowskiej farze. Edykt cesarza Józefa II spowodował jego zamknięcie. Nowy cmentarz założono w 1792 r. przy ówczesnym kościele św. Ducha, na terenie ogrodu szpitalnego, z czasem powiększając jego powierzchnię do obecnych rozmiarów. Znajduje się tu kaplica p.w. św. Trójcy (1787 - 1792., przebudowywana w XIX w.). Obecnie cmentarz rozciąga się od ul. Targowej do nadbrzeża Wisłoka. Podzielony jest dwiema głównymi wzdłużnymi alejami oraz alejkami poprzecznymi. Najstarsze nagrobki pochodzą z 1810 r. (M. Lerer) i 1813 r. (I. Tustanowski). Zasadniczy jednak zasób tworzą pomniki powstałe w 2 poł. XIX w. Na rzeszowskim cmentarzu można prześledzić rozwój form sztuki sepulkralnej jak również różnorodność warsztatów, które wykonywały nagrobki.

Na cmentarzu licznie reprezentowane są popularne nagrobki w formie postumentów z krzyżami, stell. Mniej powszechne są takie formy, jak cippusy czy tomby. Licznie występują nagrobki o rozbudowanej dekoracji rzeźbiarskiej, w tym pełnoplastyczne rzeźby figuralne. Nekropolia jest także miejscem pochówku wielu zasłużonych dla miasta obywateli burmistrzów, żołnierzy, adwokatów, lekarzy i innych osób, które na różnych polach działalności zawodowej, religijnej czy społecznej odcisnęły swój ślad na historii miasta i regionu.

Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-308 z dn. 13.11.1968 r.

Cmentarz Rzeszów - Pobitno, ul. Lwowska 31

Cmentarz założono na terenie dawnej wsi Pobitno, na gruntach kupionych przez miasto od Potockich z Łańcuta. Wraz z cmentarzem zostały wybudowane w 1909 r.: kaplica i dom grabarza. Oficjalne otwarcie nekropoli nastąpiło 1 stycznia 1910 r.

Cmentarz jest nekropolią o klarownym układzie kwaterowym wyznaczonym przez centralną aleję na osi płn. - płd. oraz przez aleje do niej poprzeczne. Całość został obwiedziona ceglanym murem z płd. bramą główną. Zachowało się wiele zabytkowych nagrobków, głównie z rzeszowskiej pracowni rodziny Janików. Z ciekawych przykładów sztuki sepulkralnej warsztatów spoza Rzeszowa: grobowiec rodziny Pastuszeńków z lwowskiej pracowni Henryka Periera (w 1906 r. przejął warsztaty Schimserów i stał się potentatem na lwowskim rynku kamieniarskim); czy też pochodzące z pracowni Trembeckich z Krakowa (np. nagrobek Płonków, który został wykonany wg projektu Xawerego Dunikowskiego, a został translokowany ze Starego Cmentarza).

W obrębie cmentarza znajduje się również kwatera z obeliskiem upamiętniającym żołnierzy poległych w czasie I wojny światowej, powstała w 1936 r. Na cmentarzu są także mogiły żołnierzy i pomordowanych w czasie II wojny światowej.

Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1127 z dn. 25.11.1982 r.

Cmentarz na Czekaju - żydowski, ul. Rejtana

Cmentarz na Czekaju założony w 1849 r. poza miastem, na wsch. brzegu Wisłoka, poszerzony w 1920 r. Obecnie położony po wsch. stronie ul. Rejtana. W czasie II wojny doszczętnie zdewastowany. Liczne nagrobki wykorzystano do wybrukowania ulic Asnyka, Szopena i innych, oraz rynku w Tyczynie. Obecnie na terenie cmentarza zachowały się 754 nagrobki, w większości wyłamane. Najstarsza macewa pochodzi z 1851 r.

Wcześniejszy cmentarz ludności żydowskiej w pobliżu synagog, wytyczony prawdopodobnie w XVII w., został zniszczony w czasie II wojny światowej. Jego część została w 1621 r. zajęta pod wał obronny budowany wokół Nowego Miasta.

Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1130 z dn. 14.01.1983 r.

Cmentarz w Rzeszowie - Budziwoju, ul. Budziwojska

Cmentarz w Budziwoju powstał zapewne w 1 ćw. XX w. (głównie powstałe w l. 20 - 40. XX w. postumenty z krzyżami) ale można wśród nich znaleźć innych niż do tej pory twórców. Znajdujemy tutaj nagrobek Józefa Stachurskiego (zm. 1931 r.) z płaskorzeźbą - portretem Chrystusa wykonanym w pracowni Rusinka z Boguchwały. Z jego warsztatu pochodzi też płaskorzeźba Jezusa w Ogrójcu (Maria Konkolowa, zm. 1945 r.). Poza Rusinkiem jest również kilka nagrobków z warsztatu miejscowych monopolistów - rodziny Janików.

Cmentarz w Rzeszowie - Przybyszówce, ul. Dębicka

Cmentarz na Przybyszówce powstał przed 1862 r. Najstarszym ze znalezionych nagrobków na tej nekropolii jest stella z ok. 1890 r. (Władysław Łabędź Szameyt, zm. 1890 r.) ze znanego już ze Starego Cmentarza zakładu Fabiana Hochstima z Krakowa. Wśród zasobu zabytkowych nagrobków dominują pomniki powstałe w 1 ćw. XX w., a stylistycznie są to głównie postumenty i stelle z krzyżami/krucyfiksami, obeliski. Dominują nagrobki z warsztatu Janików, wśród nich także postumenty z rzeźbami np. Marii (Jan Cisło, zm. 1918; rodziny Dąbrowskich, zm. 1919, 1920 r.).

Cmentarz ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Cmentarz przykościelny na Słocinie, ul. Paderewskiego,

Cmentarz przykościelny na Słocinie zawierający klasycystyczny nagrobek z rzeźbą smutnego mężczyzny, żeliwne krzyże i pochówki z pocz. XX w., m.in. proboszcza Słocińskiego ks. R. Malinowskiego zm. 1916 r. - nagrobek charakteryzuje się bogatą metaloplastyką krzyża i ogrodzenia.

Cmentarz w Rzeszowie - Słocinie, ul. Słocińska,

Cmentarz w Rzeszowie – Słocinie powstał zapewne w 1 poł. XIX w. Jednym z najstarszych nagrobków jest pomnik Władysława Jaklińskiego (zm. 1885 r.) - wyniosła stella z nałożonym krzyżem. Pozostałe zabytkowe nagrobki prezentują skromne formy i pochodzą z lat 20 i 30. XX w. Jest też kilka postumentów z pełnoplastycznymi rzeźbami Marii, Chrystusa, które powstały w warsztacie Janików (Anna Kuligłówna, zm. 1923 r.; rzeźba NMP NP). W centrum cmentarza znajduje się kaplica grobowa z tablicą fundacyjną Józefa Niemaszka na bocznej elewacji budynku.

Cmentarz ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Cmentarz w Rzeszowie - Staromieściu, ul. Zapolskiej

Cmentarz na Staromieściu powstał zapewne z 1 poł. XIX w. Wśród twórców nagrobków obecny jest warsztat Janików: zarówno w formach prostych, jak i pomnikach z rzeźbami. Poprzez analogie do innych cmentarzy - warsztat J. Czuby, czy krakowski warsztat E. Stehlika, który wykonał nagrobek miejscowego proboszcza ks. W. Cybulskiego (zm. 1880 r.) z rzeźbą Najświętszej Marii Panny NP. Najcenniejszym i zapewne najstarszym nagrobkiem jest pomnik proboszcza ks. Stanisława Walickiego (zm. 1846 r.) - w formie bogato rzeźbionej antycznej stelli zwieńczonej urną, może być powiązany z którymś z lwowskich warsztatów. Na cmentarzu staromiejskim wybudowana została także niewielka murowana, otwarta kaplica.

Cmentarz ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Cmentarz przycerkiewny na Zalesiu, ul. Zelwerowicza

Wzmianki o cerkwi na Zalesiu są datowane na XV w. i zapewne od tamtego czasu istniał wokół świątyni cmentarz. Obecnie w płn. - zach. narożniku cmentarza znajduje suę siedem nagrobków, głównie właścicieli Zalesia. Dobrej klasy pomniki, charakteryzujące się artystycznym detalem, pochodzą głównie z krakowskiego warsztatu E. Stehlika, jest też jeden przykład rzeszowskiego zakładu Janika.

Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-67 z dn. 27.01.2003 r.

Cmentarz komunalny w Rzeszowie - Zalesiu, ul. Robotnicza

Cmentarz komunalny w Rzeszowie - Zalesiu istniał już 1 poł. XIX w. W 1860 r. powstała kaplica ufundowana przez A. Sołtykiewicza, profesora rzeszowskiego gimnazjum. Nagrobki zabytkowe występują nielicznie. Wśród nich można wymienić: zdekompletowany już nagrobek A. Michałka (zm. 1883 r., wyk. J. Kulesza z Krakowa); kamienny cokół z postacią aniołka (A. Michałek, zm. 1916 r.), płaczkę na pomniku T. Hanasiewicza (zm. 1907 r., naczelnik sądu w Tyczynie).

Cmentarz ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa.

Wśród miejsc pocmentarnych wymienić należy:

- najstarszy cmentarz żydowski, który zlokalizowany był na obecnym placu między synagogami, ul. Bożnicza.
- Cmentarz Żydowski na terenie obecnego Placu Ofiar Getta, ob. obszar zieleni parkowej. Założony w XVI w., zlikwidowany przez hitlerowców w 1939 r. i włączony w obręb getta. Po wojnie plac po dawnym kirkucie zagospodarowano zielenią, w 1951 r. stanął tu Pomnik Wdzięczności Żołnierzom Radzieckim autorstwa Bazylego Wójtowicza (1951 r.), a teren otrzymał nazwę Placu Zwycięstwa (1952 r.). W 1990 r. zmieniono nazwę na Plac Ofiar Getta. W 2005 r. na placu ustawiono bazaltowy głaz z granitową tablicą z napisem w języku hebrajskim i polskim: „W tym miejscu znajduje się XVI-wieczny cmentarz żydowski zniszczony w czasie drugiej wojny światowej przez hitlerowskiego okupanta. W lecie 1942 r. gromadzono tutaj Żydów przed wywiezieniem do obozów zagłady”.
- Cmentarz choleryczny przy ul. Faustyny w Słocinie. Założony w 1831 r., ponownie wykorzystywany na przełomie 1848 i 1849 r. oraz w latach 1872 - 1873. Na środku cmentarza ustawiono dębowy krzyż, otoczony płotkiem. Cmentarz jest ogrodzony systematycznie przycinanym żywopłotem. Wzdłuż ogrodzenia rosną dęby, lipy i kilkudziesięcioletnie jarzębiny.

Zabytkowe budynki gospodarcze, przemysłowe i inne

Fabryka Maszyn „Kuźnia”, ul. Batorego 22

Budynek powstał ok 1920 r. W roku 1932 mieściła się w nim Fabryka Maszyn „Kuźnica” z odlewnią, warsztatem ślusarskim, kuźnią i 2 szopami. Budynek o charakterze przemysłowym, o dużych gabarytach.

Obiekty ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Dawny młyn, ul. Lwowska 100

Młyn powstał ok 1930 r. Budynek usytułowany przy głównej trasie Rzeszów - Łańcut po stronie południowej. Budynek trzykondygnacyjny, o dużych gabarytach i urozmaiconej bryle.

Obiekty ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Dawny młyn parowy oraz dom właściciela młyna, ul. Łąkowa 2 i 6

Młyn oraz dom właściciela młyna stanowiły niegdyś element dawnego założenia o funkcji mieszkalno-przemysłowej. Młyn został wniesiony w roku 1933 i przebudowany w roku 1938. Budynek jest wielkogabarytowy o nieregularnej bryle. Ceglane elewacje dekorowane są skromnym detalem architektonicznym w postaci międzykondygnacyjnych gzymsów i narożnych lizen oraz obramieniach okien ze zwornikami. Dom właściciela powstał w 1927 r. wraz z nieistniejącym już tartakiem. Nawiązuje do stylu wiktoriańskiego, który charakteryzuje się nieregularną bryłą ze strzelistą wieżyczką, urozmaiconym dachem oraz drewnianą elewacją.

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

Dawny spichlerz, ul. Starowiejska 9

Spichlerz został wybudowany w ok. roku 1850 r. Obiekt ten jako jedyny zachował się z dawnego założenia zespołu pałacowo-parkowego wraz z folwarkiem na Zwięczycy. Budynek murowany, na planie prostokąta, kryty dachem dwuspadowym.

Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

Ciąg pawilonów handlowo-usługowych zwanych „Wiatą" przy ul. Hetmańskiej

Wiata handlowo-usługowa powstała w latach 1970-1973 wg. projektu Stanisława Majki i znajduje się na terenie osiedla Generała Grota Roweckiego. Konstrukcję obiektu stanowi żelbetonowy szkielet, składający się z trzydziestu dziewięciu słupów w formie stylizowanej litery „T", przykryty wspólnym zadaszeniem. W konstrukcji powstały pawilony tworzące naprzemienny układ z podcieniami. Szkielet konstrukcji nośnej wykonano w oparciu o pracę dyplomową opracowaną w latach 1968-1969 na Wydziale Budownictwa Lądowego i Komunalnego Wyższej Szkoły Inżynieryjnej w Rzeszowie, pod kierunkiem doc. dr. inż. Eugeniusza Leskiego. Prefabrykowane elementy spłupów wykonano systemem poligonowym w Rzeszowskim Przedsiębiorstwie Produkcji Elementów Budowlanych, za zgodą dyrektora Rzeszowskiego Zjednoczenia Budownictwa mgr. inż. Ludwika Chmury.

Obiekt ujęty w gminnej ewidencji zabytków.

5.2.4. Zabytki ruchome *[1] [2] [3]*

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową".

Wystrój i wyposażenie świątyń

Zabytki ruchome Rzeszowa zgromadzone są głównie w świątyniach rzymskokatolickich. Nielicznie zachowały się zabytki z okresu średniowiecza, nieco tylko liczniej późnego renesansu. Zasadniczy trzon stanowią dzieła powstałe w epoce baroku i przełomu XIX i pocz. XX w. Były to czasy powstawania nowych świątyń i fundowania ich wyposażenia, a także barokizacji wnętrz już istniejących, takich jak rzeszowska fara.

Poziom artystyczny, co zrozumiałe jest zróżnicowany. Występują jednak dzieła wybitne, uznanych twórców, będące ikonami swoich epok stylistycznych.

Wyposażenie kościoła oo. Bernardynów pw. Wniebowzięcia NMP

W Rzeszowie niewiele jest przykładów dzieł sztuki gotyckiej. Jednym z nich jest będąca w kulcie rzeźba Matki Boskiej (XV lub XVI w.), umieszczona w ołtarzu w bocznej kaplicy. Następne omawiane dzieła pochodzą już z czasów fundacji rzeszowskiego zgromadzenia przez Mikołaja Spytka Ligęzę. Wśród nich ołtarz główny franciszkańskiej świątyni powstały w kręgu sztuki niderlandzkiej, który może być datowany na l. 30 XVII w. Wypełniająca przestrzeń prezbiterium struktura retabulum zapełniona jest płaskorzeźbami ilustrującymi sceny Męki Pańskiej z centralną sceną Opłakiwania Chrystusa po zdjęciu z krzyża (część scen z alabastru). Dzieło to transformujące w swojej strukturze zapóźnione cechy gotyku, jednocześnie pełne wyrafinowania i wysokiego poziomu artystycznego jest uznawane przez naukowców za wyjątkowy w skali kraju przykład sztuki manierystycznej.

Z donacji Mikołaja Spytka Ligęzy powstał także marmurowo alabastrowy ołtarzyk Ukrzyżowania (przypisywany Sebastianowi Sali, pierwotnie umiejscowiony w krypcie pod prezbiterium) oraz klęczące postacie adoratorów przedstawiające członków rodziny Ligęzów umieszczone w niszach w bocznych ścianach prezbiterium (ok. 1 ćw. XVII w.). Te alabastrowe, niemal naturalnej wielkości rzeźby są bardzo interesującym i rzadkim przykładem sztuki o charakterze kommemoratywnym.

Opisane dzieła stanowią pojedyncze elementy w wystroju bernardyńskiej świątyni mającym w większości charakter barokowy.

Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Stanisława i św. Wojciecha

W prezbiterium znajduje się zespół renesansowych nagrobków, z których najstarszym jest nagrobek nieznanej kobiety z k. XVI w., kolejnym - o interesującej formie - jest nagrobek Jana Rzeszowskiego (zm. 1583 r.). Najbardziej rozbudowany jest dwukondygnacyjny nagrobek Rzeszowskich z pocz. XVII w., którego autorstwo naukowcy wiążą z pracownikiem warsztatu Santi Gucciego. Na XVII w. datowane są także dzieła kamieniarskie: chrzcielnica - rzadki przykład wykorzystania szarego alabastru i kropielnice.

Niemiej wystrój kościoła utrzymany jest w stylistyce barokowej. Ołtarze boczne, z 4 ćw. XVII w. i 1 ćw. XVIII w., w latach 50 XVIII w. zostały poddane „uwspółcześnieniu", gdy starszym strukturom dodano nowszą dekorację o elementach rokoka. Wg hipotezy T. Zauchy prace z l. 50. mogą być wiązane z rzeszowskim stolarzem Kazimierzem Krzementowskim. Po 1750 r. Fara otrzymała dobrej klasy artystycznej ołtarz główny, w którym znajduje się obraz Ukrzyżowania (J. Schonburn, 1857 r.). Z XVIII w. pochodzi również ambona i belka tęczowa. W nastawach ołtarzowych rzeszowskiej fary znajdują się dzieła malarstwa sztalugowego począwszy od XVII w. do czasów współczesnych.

Wyposażenie kościoła oo. Pijarów (ob. kościół parafialny pw. Św. Krzyża)

Jedyna świątynia, której wyposażenie powstało w jednej epoce i zasadniczo jest jednorodne stylistycznie. W skład późnobarokowego wystroju wchodzą: ołtarz główny i dwa ołtarze boczne, ołtarz w kaplicy św. Kalasancjusza, ambona. Na ścianach wnętrza znajdują się epitafia Lubomirskich. Warto się zatrzymać przy rozbudowanym późnobarokowym epitafium Jerzego Ignacego Lubomirskiego. Wyjątkowej wartości jest bogata dekoracja sztukatorska świątyni, której autorem był najprawdopodobniej wybitny artysta J. Ch. Falconi, autor m.in. sztukaterii na łańcuckim zamku.

Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Józefa w Rzeszowie – Staromieściu

Kościół pw. Św. Józefa na Staromieściu posiada skromne w liczbie, ale cenne wyposażenie, które jest kompilacją pozostałości po wystroju wcześniejszych staromiejskich świątyń oraz wyposażenia nowej. Z wystroju wcześniejszego kościoła zachowały się m.in.: rokokowa chrzcielnica, rzeźba św. Józef (2 poł. XVIII w.), kropielnica (XVII/XVIII w.). Po wybudowaniu świątyni w 1900 r. kompletowano kolejne elementy wyposażenia: kamieniarski wystrój kościoła w postaci zespołu kamiennych ołtarzy bocznych, nielicznie występujących na terenie Rzeszowa, a także kamiennych portali i rzeźb. Dwa neogotyckie ołtarze boczne (św. Katarzyny i św. Antoniego) powstały w rzeszowskim warsztacie rodziny Janików (pocz. XX w.); jednak istnieją domniemania, że wg projektu pochodzącego spoza pracowni. Ustawione w nich pierwotnie drewniane rzeźby tytularne zostały umieszczone przy filarach. Z warsztatu Janików pochodzą także rzeźby zdobiące otoczenie świątyni - Serce Jezusa i Matka Boża z Dzieciątkiem; jemu też przypisuje się rzeźbę patrona kościoła na fasadzie świątyni. Ok. 1910 r. powstał trzeci z neogotyckich ołtarzy pw. Dzieciątka Jezus oraz ambona w podobnej stylistyce. Witraże zostały zamówione w krakowskiej pracowni Żeleńskich (przed 1915 r., w l. 50. XX w. odnawiane przez nich po zniszczeniach II wojny światowej). Konfesjonały i ławki zaprojektował Jan Fischer z Lwowa (1929 r., 1932 r.; ławki wyk. Jan Kot z Trzebowniska). Jednym z ostatnich elementów wyposażenia był ołtarz główny, do którego powstały w 1944 r. rzeźby autorstwa prof. Kazimierza Bieńkowskiego z Poznania. W l. 1961 - 1962 powstała nowa polichromia autorstwa Eugeniusza Muchy (zamalowana została powstała w 1920 r. polichromia Michała Leszczyńskiego pod kierunkiem Juliana Krupskiego). Już poza wyposażeniem świątyni, przy plebanii stoi rzeźba św. Antoniego Padewskiego, ufundowana przez miejscowych kolatorów - Jędrzejowiczów, a wykonana w znanym krakowskim warsztacie Trembeckich.

Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Rocha w Słocinie

Wystrój kościoła pw. św. Rocha w Słocinie dokumentuje historię wcześniejszych kościołów tej wsi. Wśród najstarszych elementów wyposażenia znajdują się: krucyfiksy (XVII - XVIII w.), feretrony (XVIII w.) i późniejsze XIX-wieczne obrazy. Natomiast nową świątynię przyozdobiono kompletem ołtarzy. Ołtarze boczne, neostylowe, powstały zapewne na pocz. XX w. Jeden z nich pw. św. Rocha był wcześniej ołtarzem głównym. Obecny ołtarz główny wykonany został przez firmę Woźniaka z Krakowa, zakupiony na wystawie sztuki polskiej w 1925 r., a obrazy do niego wykonał Jan Bukowski (1926 r.). Niewielki ołtarz, niedopasowany do wnętrza świątyni jest swoistą wypadkową stylistyczną łączącą m.in. strukturę gotyckiego ołtarza szafiastego z elementami barokowymi. Wyjątkowo cenną jest polichromia kościoła, która przez swoją formę oraz intensywność barw, stanowi o specyfice świątyni. Malowidła w prezbiterium wykonał Jerzy Makarewicz (1936 r.), natomiast pozostałe wspomniany już Bukowski (uznany artysta, autor polichromii m.in. w kościele Jezuitów w Krakowie, kaplicy kościoła Mariackiego i wielu innych). Kaplicę grobową istniejącą w zespole kościelnym zdobi neogotycki ołtarzyk z obrazem św. Maurycego, a na ścianach umieszczono epitafia właścicieli Słociny.

Wyposażenie kościoła oo. Reformatów

Zniszczenia spowodowane przez użytkowanie świątyni jako magazynu przez kolejne wojska spowodowały, że nie przetrwało do naszych czasów oryginalne wyposażenie kościoła oo. Reformatów. Jego namiastką jest zachowana w niewielkim stopniu polichromia przedstawiająca m.in. św. Franciszka i św. Dominika, św. Bernardyna ze Sieny, św. Kapistrana oraz rozbudowaną scenę z chóru muzycznego (z datą 1719 r.). Barokowy ołtarz główny (1745 - 1746), z lwowskiej pracowni Sebastiana Fesingera, został przywieziony w 1922 r. z Lwowa. Z podobnego czasu pochodzi ołtarz boczny, przeniesiony z cerkwi

w Kańczudze. Z Lwowa pochodzi także istniejąca w kościele rokokowa ambona. Zachował się także zespół zabytkowych witraży.

Wyposażenie kaplicy św. Huberta

Wnętrze kaplicy św. Huberta jest zdobione bogato freskami (klasyczną techniką al fresco), w tym iluzorycznymi przedstawieniami św. Huberta (w mensie ołtarzowej) i św. Trójcy (w sklepieniu kopuły). Ich autorstwo jest nieznane. Do wyposażenia wnętrza świątyni należy niewielki ołtarzyk z wizerunkiem Madonny z dzieciątkiem, umieszczonym przed sceną „nawrócenia świętego Huberta", obecnie zdemontowany. Powyżej nad sceną nawrócenia, umieszczono medalion z sentencją S. Huberte venantium patrone protegr eos qui te colunt.

Skromnie na tle rzeszowskich świątyń przedstawia się natomiast zabytkowe wyposażenie świątyń w Budziwoju, Przybyszówce czy Zalesiu. Do wybudowanej w 1906 r. budzi wojskiej świątyni przeniesiono ze starego kościoła barokowy obraz Matki Bożej Śnieżnej z XVII w. (Obecnie przeniesiony do nowo wybudowanego kościoła). Pozostały wystrój powstał w większości w pocz. XX w. - m. in. eklektyczny ołtarz główny, feretrony, konfesjonał, ławki. Dwa ołtarze boczne to już późniejszy wyrób pochodzący z 1962 r. W Przybyszówce zabytkowy kościół wybudowano na pocz. XIX w. i po ukończeniu świątyni zaczęto kompletować jej wystrój. Zostały sprowadzone trzy barokowe ołtarze. Pochodziły one z jednego z krakowskich kościołów. Cerkiew, a obecnie kościół w Zalesiu zdobią dwa ołtarze z pocz. XX w. (ok. 1909 r.), z których jeden po usunięciu ikonostasu stał się ołtarzem głównym. Na XVII w. datowany jest obraz Matka Boska z Dzieciątkiem tzw. Zaleską.

Na wyposażenie kaplicy św. Trójcy składa się neobarokowy ołtarz główny z obrazem Trójca Święta autorstwa rzeszowianina Jana. N. Sz. Morawskiego, a także zespół epitafiów.

5.2.5.Zabytki archeologiczne *[1][3][4]*

Obszar miasta jest jednym z ciekawszych i bardzo zróżnicowanych, pod względem archeologicznym, w województwie podkarpackim. Z tego względu przekłada się to na ilość badań wykopaliskowych, jakie zostały tu przeprowadzone. Mimo to, pozostaje nadal wiele nierozstrzygniętych kwestii. Nie wszystkie z przedstawionych w niniejszym opracowaniu stanowisk archeologicznych mają taką samą wartość poznawczą. Na obszarze miasta zarejestrowano zarówno duże osady, które były zasiedlone przez długi czas nie tylko przez jedną, ale więcej kultur (są to tzw. stanowiska wielokulturowe), jak również pojedyncze znaleziska (ślady osadnictwa oraz punkty osadnicze). Przedstawiona niżej sytuacja osadnicza wyraźnie uwydatnia luki w bazie źródłowej co widać przede wszystkim w dysproporcji ilości stanowisk z poszczególnych okresów chronologicznych. Wiąże się to zapewne z określonymi preferencjami osadniczymi ludności poszczególnych kultur, jednak wydaje się, że sytuacja ta odzwierciedla przede wszystkim braki, które wynikają m.in. z niedostępności wielu obszarów na terenie miasta (tereny zabudowane, ogródki działkowe itp.).

Obszar miasta obejmuje 8 niepełnych „arkuszy" AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski), dla których badania powierzchniowo-poszukiwawcze, w celu zlokalizowania stanowisk archeologicznych, prowadzone były głównie w latach 60.-90. XX w., a także w 2008 r. i są fragmentarycznie aktualizowane przy różnych okazjach.

W 2017 roku Gmina Miasto Rzeszów rozpoczęła zakrojoną na dużą skalę inwestycję pt. Przebudowa ulic: 3 Maja, Kościuszki i Grunwaldzkiej, w ramach której zaplanowana była modernizacja i gruntowana

renowacja trzech najważniejszych deptaków/ulic Starego Miasta, stanowiących jednocześnie, obok Rynku i najbliższych okolic zamku, najcenniejsze i najważniejsze historyczne elementy zabytkowego układu urbanistycznego. Inwestycje rozpoczęto w 2017 roku od prac na ulicy 3 Maja, w trakcie których natrafiono na pozostałości dawnego cmentarza parafialnego, otaczającego kościół farny św. Wojciecha i Stanisława. W związku z tym konieczne było wstrzymanie robót budowlanych i rozpoczęcie badań archeologicznych, które de facto objęły nie tylko rejon kościoła, ale także inne obszary ulicy niegdyś zwanej Paniagą. Odkryto wówczas płd.-zach. skraj cmentarza przykościelnego z 39 pochówkami oraz fragment otaczającego go muru kamiennego, datowanego na początek XVI wieku. W pozostałych wykopach odsłonięto elementy dawnej nawierzchni ulicy składającej się maksymalnie z 8 poziomów drewnianych belek, a także galicyjski kanał burzowy. Ponadto odkryto także trzy pochówki w wykopie przy kościele św. Krzyża oraz zabudowania związane z dawnym klasztorem pijarów m. in. ogrodzenie i budynek apteki.

Rok później, w 2018 roku przystąpiono z kolei do prac wykopaliskowych na ulicy Kościuszki, które poprzedzały planowaną inwestycję budowlaną. Pierwszy wykop ulokowany był po południowej stronie dzwonnicy Kościoła Farnego, tuż przy styku ul. Kościuszki z ul. 3 Maja. Celem wykopu było rozpoznanie nawarstwień oraz odkrycie kontynuacji cmentarza przykościelnego i kamiennego ogrodzenia. Drugi wykop ulokowany był w zachodniej części ulicy, pomiędzy Placem Farnym a kamienicami nr 11 i 15, a jego celem było uchwycenie pełnej szerokości odkrytego w ramach sondażu drewnianego moszczenia dawnej nawierzchni ulicy, tj. kilkupoziomowego traktu o długości niemal 20 metrów i szerokości 5 metrów. Kolejne wykopy usytuowane były na styku ul. Kościuszki z ul. Grunwaldzką oraz z ul. Słowackiego. Ich celem było rozpoznanie nawarstwień kulturowych oraz kontekstu pomiędzy ul. Kościuszki, a ulicami bezpośrednio z nią sąsiadującymi. Piąty z wykopów zlokalizowany był na wysokości kamienicy nr 9, a jego lokalizacja została narzucona odkrytymi w trakcie nadzoru pozostałościami dawnej, drewnianej nawierzchni. Przeprowadzone na ul. Kościuszki badania archeologiczne pozwoliły odkryć pozostałości dawnej konstrukcji ulicy, którą tworzyły 2-3 metrowe drewniane belki. W trakcie badań pozyskano również wiele zabytków ruchomych, m.in. ludzkie i zwierzęce kości, monety, ceramikę czy fragmenty odzieży i biżuterii.

W 2020 r., w ramach kontynuacji prac związanych z przebudową głównych deptaków śródmiejskich Rzeszowa, rozpoczęły się badania archeologiczne na ul. Grunwaldzkiej, poprzedzające planowaną przebudowę ulicy, które kontynuowano w latach 2021-2022. W ramach inwestycji wykonano wyprzedzające badania archeologiczne wraz z wykonaniem robót odtworzeniowych. Przeprowadzone badania archeologiczne pozwoliły odkryć relikty Bramy Sandomierskiej z przełomu XVI i XVII wieku oraz fragmenty kamiennej nawierzchni ulicy z XVII wieku i galicyjskiego bruku, a także fragmenty kamiennych fundamentów dawnych zabudowań. W trakcie badań pozyskano również wiele zabytków ruchomych, m.in. monety, ceramikę (kafle, fajki, dziecięce zabawki, naczynia), zabytki metalowe (podkowy, ostrogi, podkówki do butów), zabytki szklane (stemple, naczynia).

W 2018 r. przeprowadzone zostały także badania archeologiczne w ramach prowadzonej inwestycji pn. „Rozbudowa ul. Podkarpackiej na odcinku od ul. 9 Dywizji Piechoty do granicy miasta Rzeszowa”, na terenie stanowiska archeologicznego Rzeszów-Zwięczyca 14 (AZP 104-76/42), na powierzchni 1 ara. W efekcie przeprowadzonych badań archeologicznych pozyskano zabytki archeologiczne w postaci krzemienia i ceramiki.

W 2019 r. prowadzone były badania archeologiczne w trakcie realizowanych robót związanych z inwestycją pn. „Rozbudowa ul. Wieniawskiego”. Badania polegały na przeprowadzeniu prospekcji terenowej w celu weryfikacji terenu pod kątem występowania materiału zabytkowego na powierzchni, przeprowadzeniu badań interwencyjnych przed budową w tym miejscu poszerzonego odcinka ulicy Wieniawskiego,

sporządzeniu dokumentacji rysunkowej, fotograficznej i opisowej oraz opracowaniu wyników badań archeologicznych w formie sprawozdania.

W latach 2021 – 2022 w ramach inwestycji pn. „Rozbudowa układu komunikacyjnego ulic Siemieńskiego, Kochanowskiego, Żółkiewskiego, Batorego i Styki" zrealizowano wykopaliskowe badania archeologiczne, w trakcie których odkryto pozostałości międzywojennej fabryki cukierków „ALIMA", relikty historycznej zabudowy ulic oraz zabytki ruchome, m. in. pojemniki przeznaczone na produkty apteczne.

W latach 2022 -2023 w ramach zadania „Budowa Rzeszowskiego Centrum Komunikacyjnego", prowadzono rewaloryzację sąsiedztwa zabytkowego zespołu stacji kolejowej Rzeszów Główny. Podczas wykonywania robót ziemnych zostały odkryte m.in. relikty murów fundamentowych historycznej kamienicy. W związku z tym odkryciem przeprowadzono interwencyjne wykopaliskowe badania archeologiczne, które pozwoliły na odsłonięcie całości zabytkowych murów. Ponadto, w trakcie badań archeologicznych towarzyszących pracom ziemnym, pod istniejącą nawierzchnią Placu Dworcowego natrafiono na zabytkową kostkę ceramiczną.

W 2023 r. prowadzono archeologiczne badania wykopaliskowe w pobliżu stanowiska Rzeszów – Przybyszówka 2, pod inwestycję budowy dróg łączących ul. Wołyńską z ul. Potokową. Odkryto około 15 obiektów, w tym doły posłupowe i dwie jamy osadowe, które nie zawierały materiałów pozwalających na dokładne określenie chronologii stanowiska.

W latach 2023-2024, w związku z budową drogi DW 878 od al. Tadeusza Rejtana do ul. Generała Maczka, odbyły się badania archeologiczne na stanowiskach Rzeszów 26, Rzeszów 27 oraz w pobliżu stanowiska Rzeszów 44. Odkryto liczne obiekty, których chronologia obejmowała okres wpływów rzymskich - kultury przeworskiej oraz czasy nowożytne. Znaleziono znaczne ilości materiału ruchomego głównie w postaci kafli, ceramiki oraz przedmiotów metalowych. Stanowisko Rzeszów 27 posiadało charakter osady oraz miejsca produkcji związanego z XVI-XVII w. wsią Pobitno.

Również w tych latach prowadzono prace archeologiczne przy okazji rozbudowy osiedla domów jednorodzinnych, w pobliżu oraz na stanowiskach Rzeszów-Zwięczyca 3 i Rzeszów-Zwięczyca 13. Odkryto wówczas liczne obiekty, ceramikę, zabytki krzemienne, w tym z obsydianu, datowane na okres neolitu – kultury ceramiki wstęgowej rytej. Odkrycia te były przesłanką do połączenia obu stanowisk w jedno większe stanowisko archeologiczne.

W trakcie badań przed inwestycyjnych na stanowisku Rzeszów 32 w 2024 r., związanych z poszerzaniem cmentarza Wilkowyi, na w sumie 55 arach, odkryto 44 obiekty, których chronologia obejmowała okres neolitu (prawdopodobnie kulturę malicką – znalezisko np. naczynia na pustej nóżce) oraz kulturę przeworską (znaleziska przedmiotów metalowych, 2 fibul oraz 2 monet i wióra z obsydianu).

Od grudnia 2024 r. rozpoczęto także prace wykopaliskowe na ul. Wieniawskiego, na stanowisku Rzeszów 111, których zakończenie planowane jest w 2025 r.

Paleolit

Najstarszy odcinek dziejów człowieka stanowi epoka kamienia wraz z jej najstarszym etapem, czyli paleolitem. Z obszaru obecnego Rzeszowa znane są pierwsze ślady działalności człowieka datowane na IX tys. p.n.e. - paleolit schyłkowy. Z tego czasu pochodzą pierwsze znaleziska i są to głównie narzędzia krzemienne w postaci m.in. grocika trzoneczkowatego, odkryte na stanowisku Rzeszów 25 (tzw. „Skałka"). Na stanowisku Rzeszów - 36 zarejestrowano krzemienny rdzeń do produkcji wiórów i odłupków, z których wykonywano różnego rodzaju narzędzia (skrobacze, drapacze itp.). Bardzo ogólnie z okresem paleolitu wiązać

można wyroby krzemienne odkryte na stan. Rzeszowie 41. Równie ogólnie można datować zabytki krzemienne w postaci odłupków, przekłuwaczy czy fragmentów siekier, zarejestrowane w: Rzeszowie-Budziwoju 2, Rzeszowie-Przybyszówce 6, Rzeszowie 98, Rzeszowie 106, Rzeszowie-Słocinie 8 oraz Rzeszowie-Słocinie 10.

Kultury neolityczne

W najmłodszej fazie epoki kamienia - neolicie (początek ok. VI tys. lat temu), doszło do zasiedlenia obszaru przez ludność osiadłą. Dokonał się wtedy ogromny skok cywilizacyjny związany z umiejętnością uprawy roli i hodowli zwierząt. Na dużą skalę zastosowano także ekstensywne rolnictwo wypaleniskowe. Wtedy też po raz pierwszy zaczęto wykonywać naczynia z gliny, które wypalano w ogniskach.

Z obszaru Rzeszowa znanych jest ponad 30 stanowisk datowanych ogólnie na okres neolitu. Są to m.in.: Rzeszów-Biała 4, Rzeszów-Budziwój 6, 11, Rzeszów - Przybyszówka 5 i 13, 14, 15 , Rzeszów 2, 4, 12, 14, 17, 32-33, 49, 57, 61, 63, 67, 80, 83, 86, 88, 91, 98-99, 110-111, Rzeszów-Słocina 3, Zwięczyca stan. 5 (stanowisko nie posada lokalizacji) oraz Rzeszów-Zwięczyca 8, na których odkryto przede wszystkim charakterystyczne fragmenty ceramiki oraz pojedyncze wyroby krzemienne, toporki (stan. Rzeszów 2, Rzeszów 91) a także siekierki lub ich fragmenty (Zwięczyca stan. 5 – stanowisko nie posiada lokalizacji), Rzeszów-Zwięczyca 8).

Kultura ceramiki wstęgowej - neolityczna, nazwana tak ze względu na charakterystyczne zdobienie naczyń ornamentem „rytej wstęgi" (ok. 5600/5500 do 4600/4500 p. Chr.). Ludność kultury preferowała żyzne gleby lessowe i w ich obrębie zakładała rozległe osiedla z charakterystycznymi tzw. „długimi domami". Na terenie Rzeszowa zarejestrowano około 20 stanowisk: Rzeszów stan. 3, 9, 16, 23-26, 31, 32, 42, 50, 55, 65, 114, 117, Rzeszów-Przybyszówka 11, Rzeszów-Załęże 5, Rzeszów-Zwięczyca 3, 4 i Zwięczyca stan. 2 (stanowisko nie posiada lokalizacji). Zabytki odkryte na wymienionych stanowiskach to głownie fragmenty naczyń i narzędzia krzemienne, także motyka z łupku (Rzeszów 9). Do najciekawszych należą zabytki pozyskane podczas badań wykopaliskowych, przeprowadzonych w Rzeszowie-Zwięczycy 3, gdzie oprócz ogromnej ilości ceramiki oraz narzędzi krzemiennych wystąpiła motyka w kształcie kopyta szewskiego wykonana z amfibolitu, przedmioty obsydianowe, a także fragment figurki kobiecej. Zarejestrowano tu ślady neolitycznej osady: ślady po tzw. długich domach oraz gliniankach zlokalizowanych wzdłuż domów. W Rzeszowie 3 także wystąpiły fragmenty naczyń, narzędzia krzemienne, kamienne, fragmenty siekier oraz fragmenty tzw. kopyt szewskich (rodzaj motyki). Stanowisko Rzeszów-Zwięczyca 4, Rzeszów 23, 24 oraz 25 („Skałka") wpisane zostały do rejestru zabytków pod numerami: odpowiednio A-441, A-443, A-444 z dn. 23.12.1968 r. oraz A-689 z dn. 22.12.1971 r. Osada ze stanowiska Rzeszów 16 jest najlepiej rozpoznaną osadą kultury ceramiki wstęgowej rytej na obszarze Rzeszowa. Materiały pozyskane podczas badań w latach 1960 - 1965 pozwoliły na wydzielenie 5 horyzontów czasowych. Zarejestrowane ślady działalności ludzkiej to przede wszystkim pozostałości po domach w postaci rzędów słupów oraz glinianek, z których pobierano glinę na oblepianie ścian budynków. Materiał zabytkowy to głownie ceramika i narzędzia krzemienne, kamienne, przęśliki oraz duże ilości polepy. Innym bardzo istotnym stanowiskiem kultury jest Rzeszów-Zwięczyca 3. Odkryto m.in. fragment figurki kobiecej, narzędzia obsydianowe oraz motykę w kształcie kopyta szewskiego.

Kultura malicka - neolityczna, związana z falą ludności napływowej z południa z tzw. cyklu lendzielsko -polgarskiego, z obszaru Węgier (ok. 4700-4600 do 4100/4000 p.n.e.). W okresie jej istnienia nastąpiły zmiany w zdobieniu naczyń i w technologii ich produkcji. Naczynia zdobione były ornamentyką kłutą, kreskową i stempelkową oraz plastyczną malowaną. Na stanowiskach: Rzeszów stan. 1, 3-4, 16, 20, 22, 24, 31, 41, 54, 117 i Rzeszów-Zwięczyca 3, zarejestrowano przede wszystkim charakterystyczne fragmenty naczyń i narzędzia

krzemienne. Znamienny jest fakt częstego współwystępowania na tych samych stanowiskach zabytków kultury malickiej z materiałami wcześniej istniejącej kultury ceramiki wstęgowej rytej (np. Rzeszów 24, 31, 117, Rzeszów-Zwięczyca 3. Na ślady kultury malickiej natrafiono także podczas prac archeologicznych prowadzonych na Rynku.

Kultura lubelsko - wołyńska (kultura ceramiki biało malowanej) powstała wskutek przekształceń w środowisku kultury malickiej, spowodowanych migracjami z płd. i wsch. (początek ok. 4500 do 3500 p.n.e.). Naczynia zdobione ornamentem malowanym białą farbą. Na terenie Polski płd. - wsch. stanowiska tej kultury nie są zbyt liczne. W Rzeszowie fragmenty naczyń, a także narzędzia krzemienne i kamienne należące do tej kultury odkryto na stanowisku Rzeszów-Zwięczyca 3.

Kultura pucharów lejkowatych (ok. 4500 do 3000/2900 p.n.e.). Kultura kończyła proces neolityzacji na terenie Europy Środkowej. Charakterystyczne są naczynia w formie pucharów oraz amfor o wysokim poziomie technologicznym. Z obszaru Rzeszowa zabytki wiązane z tą kulturą znane są ze stanowisk, na których zarejestrowano głównie fragmenty oraz wióry krzemienne czy narzędzia (tzw. drapacze): Rzeszów 31, 55, 116.

Kultura ceramiki sznurowej (ok. 3100/3000 do ok. 2000 p. n.e.) - od specyficznego sposobu zdobienia ceramiki za pomocą odcisków sznura. Bardzo charakterystyczne są również topory kamienne oraz siekierki. Z obszaru miasta znane są stanowiska: Rzeszów 100 – „na brzegu Wisłoka w Białej”[2] znaleziony został toporek kamienny (obecnie stanowisko nie istnieje) oraz Rzeszów-Słocina 1 – gdzie znaleziono gładzoną siekierkę z krzemienia pasiastego W pierwszym przypadku.

Epoka brązu

W ogólnym zakresie kultury i życia codziennego kontynuowano osiągnięcia neolitu, szczególnie w zakresie produkcji żywności, natomiast pojawiła się umiejętność pozyskania brązu.

Kultura mierzanowicka (ok. 2300 do 1600 p.n.e.), rolniczo - pasterska. Zabytki to przedmioty z brązu lub miedzi, także z krzemienia oraz paciorki fajansowe. Naczynia zdobione były ornamentem w postaci odciskanego sznura oraz elementami plastycznymi. Z obszaru Rzeszowa znane są stanowiska: Rzeszów 31, 54-55, 88. Odkryte zabytki to przede wszystkim fragmenty naczyń oraz narzędzia krzemienne. Dodatkowo zarejestrowano 2 znaleziska luźne, które również można wiązać z kulturą mierzanowicką (Rzeszów 5 oraz Rzeszów-Zwięczyca 13.

Kultura trzciniecka (1600 do ok. 1400 p. Chr.). Ludność tej kultury prowadziła wielokierunkową gospodarkę, co wiązało się m.in. z wykorzystaniem terenów uprzednio niepreferowanych. Zabytki kultury trzcinieckiej to głównie naczynia w typie waz z daszkowatymi brzegami oraz ornamentem w postaci żeberek, a także wyroby brązowe (np. szpile). Z tą jednostką kulturową można wiązać stanowiska: Rzeszów 4, 88 i 117, lecz zabytki to prawie wyłącznie ceramika naczyniowa.

Kultura łużycka, z której nastaniem widoczna jest intensyfikacja osadnictwa. W młodszej i późnej epoce brązu oraz we wczesnej epoce żelaza Polskę płd. - wsch. zamieszkiwała ludność tarnobrzeskiej grupy kultury łużyckiej. Okres jej istnienia przypadał na późny okres epoki brązu i wczesną epokę żelaza (1300/1200 do ok. 400 p.n.e.). Charakterystyczne dla niej było grzebanie zmarłych na dużych, płaskich cmentarzyskach po wcześniejszym skremowaniu zwłok (tzw. pola popielnicowe). W znaleziskach częste są naczynia w typie garnków, waz oraz kubków, o chropowatych powierzchniach, zdobione ornamentyką plastyczną oraz przedmioty z brązu (narzędzia, broń, ozdoby), później również żelazne. Na terenie Rzeszowa zlokalizowano

[2] Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego Rzeszów 100 (AZP 104-76/12) sporządzona dnia 2.11.1984 r. przez A. Lubelczyka i J. Młynarskiego

około 20 stanowisk kultury łużyckiej: Rzeszów 3, 26, 31, 41, 54, 70, 74, 76, 78, 90, Rzeszów-Budziwój 5-7, 9-10, Rzeszów- Przybyszówka 2, 3 i Rzeszów - Zwięczyca 11, które istniały w późnej epoce brązu. Zabytki jakie zostały odkryte to przede wszystkim bardzo charakterystyczne fragmenty naczyń (m.in. z dziurką pod wylewem oraz talerze - placki), a także grot brązowy (Rzeszów 10).

Epoka żelaza

Kultura łużycka - zewidencjonowano następujące stanowiska, które wiązać można z okresem halsztackim (wczesna epoka żelaza): Rzeszów 2, 25, 54, 94 oraz kilka stanowisk datowanych na przełom epoki brązu oraz epoki żelaza: Rzeszów 12, 21, 36, 95, 117, Rzeszów-Zwięczyca 3.

Kultura pomorska (ok. 600/500 i 500 p. Chr.), współistniejąca z kulturą łużycką, której osadnictwo mogło przetrwać nawet do okresu lateńskiego (ostatnie wieki p.n.e.). Model życia ludności wiązał się z pasterstwem. Ceramika zdobiona była wyświecaniem powierzchni naczyń, stosowaniem ornamentyki rytej i stempelkowej. W znaleziskach występują przedmioty żelazne (narzędzia, ozdoby) oraz szklane (paciorki). Z kulturą pomorską można wiązać stanowisko Rzeszów 25 („Skałka"), na którym odkryto materiał ceramiczny charakterystyczny dla tej jednostki kulturowej a także paciorek szklany. Podobne paciorki są typowymi zabytkami dla końca okresu halsztackiego oraz początku okresu lateńskiego.

Kultura lateńska, łączona z Celtami, trwała w przeciągu ostatnich czterech wieków p.n.e. Nastąpił wówczas przełom związany ze zdobyczami cywilizacyjnymi w dziedzinie rolnictwa i rzemiosła. Powszechnie stosowano m.in. pług, piłę czy młotek. Pojawiły się także naczynia wykonywane na kole z charakterystyczną domieszką grafitu. Z obszaru Rzeszowa znany jest jeden zabytek, który możemy wiązać z kulturą lateńską a mianowicie miecz żelazny, znaleziony w korycie Wisłoka, odkryty na stanowisku Rzeszów 12 (obecnie stanowisko nie istnieje).

Kultura przeworska to okres wpływów rzymskich, w ciągu czterech pierwszych wieków n.e. Charakterystyczne dla niej zabytki to naczynia lepione ręcznie, przęśliki gliniane, ciężarki tkackie, narzędzia oraz ozdoby, głównie zapinki. Z obrębu miasta pochodzi około 50 stanowisk: Rzeszów 1-4, 12, 21, 24, 25 („Skałka"), 26-27, 35-36, 38, 40-41, 50, 52-53, 55, 57-59, 62-64, 85, 88, 92, 93, 98,104, 108, 113, 116, Rzeszów-Budziwój 2-4, 8, 10, Rzeszów-Przybyszówka 1, 10-12, 14-15, Rzeszów-Załęże 3, Rzeszów-Zwięczyca 3, 6, 10. Zabytki odkryte na stanowiskach to głównie charakterystyczne fragmenty naczyń, także grot żelazny (Rzeszów 21) oraz 2 fragmenty terra sigillata (naczynia importowane z obszaru Imperium Rzymskiego), znalezione w Rzeszowie 2.

Kilka stanowisk: Rzeszów stan. 31-32, 37, 68, Rzeszów-Biała 2-3, Zwięczyca stan. 1 (stanowisko nie posiada lokalizacji), ze względu na występowanie charakterystycznego materiału zabytkowego (ceramiki toczonej na kole garncarskim), może być ściślej datowanych na późny okres rzymski (od 2 poł. II w. n. e. do poł. IV w. n. e.).

Na szczególną uwagę zasługuje stanowisko Rzeszów 10, gdzie odkryty został skarb monet oraz Załęże stan. 6 (AZP 103-77/3 – stanowisko nie istnieje), gdzie również znaleziono monety, przede wszystkim denary z I - II w n.e. Niestety oba skarby zaginęły. Są też widoczne ślady penetracji w postaci pojedynczych monet. Podczas budowy drogi odkryto brązową monetę Maksymiana Herkulesa (286-305, 307-310) w Zwięczycy na stan. 1 (AZP 104-76/16 – stanowisko nie istnieje). W Rzeszowie przy ul. Dąbrowskiego (Rzeszów 13 – stanowisko bez dokładnej lokalizacji) znaleziono w 1930 r. brązową monetę Probusa (276-282). Obydwa znaleziska pochodzą z późnego okresu rzymskiego. Według notatek znajdujących się w Muzeum Okręgowym

w Rzeszowie, w bliżej nieokreślonym miejscu na terenie Rzeszowa miano również znaleźć złoty solid Walentyniana (364-375). Moneta zaginęła.

Innym wartym szczególnej uwagi stanowiskiem jest Rzeszów 93 (na ob. Osiedlu Zalesie), gdzie odkryto grób ciałopalny kultury przeworskiej, w postaci popielnicy ze spalonymi kośćmi oraz wyposażeniem w postaci umba, ostrogi, noża i fragmentu zapinki. Stanowisko to jest domniemanym cmentarzyskiem z okresu rzymskiego co ze względu na bardzo rzadkie występowanie tego typu cmentarzysk na obszarze województwa podkarpackiego zasługuje na wyjątkową uwagę. Ze względu na swoją lokalizację jest szczególnie zagrożone zniszczeniem z powodu postępującej tam zabudowy mieszkaniowej. Stanowisko to zostało wpisane do rejestru zabytków pod nr A-473 z dnia 14.07.1969 r. Drugim stanowiskiem z tego okresu, które zostało wpisane do rejestru zabytków jest Rzeszów-Zwięczyca 10 (nr A-897 z dnia 12.02.1992 r.).

Okres wczesnego średniowiecza

W okresie od 2 poł. IV w. n.e. do końca V w. miały miejsce ruchy ludnościowe, określane jako wędrówki ludów.

Na skutek przemieszczeń ludności napłynęła ze wschodu na ziemie Polski ludność słowiańska. Miało to miejsce na początku VI w. Na ten czas datuje się początek wczesnego średniowiecza, który trwał do połowy wieku XIII. Charakterystyczne dla tego okresu zabytki to przede wszystkim naczynia garnkowate lepione ręcznie (później również obtaczane), zdobione linią falistą, znakami garncarskimi na dnach, przęśliki gliniane, ciężarki tkackie oraz narzędzia żelazne (nożyce, noże, sierpy), broń (topory). Z obszaru miasta Rzeszów znanych jest ponad 30 stanowisk: Rzeszów stan. 2, 7-8, 24, 26, 40-41, 45-48, 51, 60, 71, 73, 75, 79, 81-82, 87, 91, 94, 98, 102, 104, 107, 113, 115, Rzeszów-Słocina 5-8, Rzeszów-Załęże 151, Rzeszów-Zwięczyca 6, 9. Bardzo ogólnie na okres średniowiecza datuje się znaleziska z Rzeszowa 92, oraz Rzeszowa-Zwięczycy 12. Natomiast bardziej szczegółowo można datować zabytki z następujących stanowisk: Rzeszów 115, Rzeszów-Przybyszówka 8, które pochodzą prawdopodobnie z IX - X w. Na VII - IX w. ustalona została chronologia dla materiałów pozyskanych podczas badań wykopaliskowych na stanowisku Rzeszów 68. Prawdopodobnie na przedział VII - XII w. można ustalić chronologię zabytków ze stanowiska Rzeszów 3, na VII - IX datowane są materiały ze stanowiska Rzeszów 19, natomiast z Rzeszowa-Zwięczycy 3 na VIII - X w. Z kolei zabytki ze stanowisk: Rzeszów 108-110 i 112 posiadają chronologię XII - XIII a także XIII w.

Osadnictwo wczesnośredniowieczne z obszaru Rzeszowa charakteryzowało się otwartą zabudową, wśród której dominowały ziemianki i półziemianki. W d. Budziwoju zlokalizowane jest domniemane cmentarzysko tatarskie – stanowisko Rzeszów-Budziwój 1, datowane na okres średniowieczny bez większych podstaw. Ze względu na znaczne walory poznawcze stanowisko datowane również na okres wczesnego średniowiecza - Rzeszów 19 zostało wpisane do rejestru zabytków (A-666 z dnia 22.12.1971 r.).

Na obszarze obecnego miasta istniały we wczesnym średniowieczu ośrodki osadnicze, które dały początek późniejszym wsiom Staromieście, Ruska Wieś, Staroniwa, Pobitno i Załęże. Pojedyncze stanowiska archeologiczne oraz ich koncentracje w obrębie tych miejscowości można interpretować, jako zalążki późniejszych wsi. Najwyraźniej widać to na przykładzie stanowiska Rzeszów 3, które pokrywa się z zasięgiem późniejszej Ruskiej Wsi. Zespół stanowisk zlokalizowanych na lewym brzegu rzeki Przyrwy może być zalążkiem średniowiecznego Staromieścia.

Późne średniowiecze

W XIV - XV w., kiedy to Rzeszów był już właściwie miastem lokacyjnym, w jego obecnych granicach istniało szereg stanowisk archeologicznych. Są to: Rzeszów stan. 30, 54-55, 68, 72, 101, 103-104, 106, 108-109, Rzeszów-Przybyszówka 8-9, Rzeszów-Załęże 4. Zabytki pozyskane na wymienionych stanowiskach to przede wszystkim ceramika (garnki, misy oraz dzbany).

Stanowiska archeologiczne stanowią część gminnej ewidencji zabytków miasta Rzeszowa i opracowane zostały dla nich karty adresowe zabytków nieruchomych. Obecnie w wykazie gminnej ewidencji zabytków znajduje się 192 stanowiska archeologiczne (z czego 3 ujęte są podwójnie – patrz Uwagi w tabeli: Aneks nr 3).

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych *[1] [2][3]*

Zlokalizowane w mieście liczne instytucje artystyczne i instytucje kultury prowadzą działalność badawczo - naukową i kolekcjonerską, dbają skutecznie o podnoszenie poziomu kultury mieszkańców, równocześnie stanowiąc atrakcję dla turystów.

Muzeum Okręgowe w Rzeszowie z oddziałami: Muzeum Historii Miasta Rzeszowa i Muzeum Etnograficzne

Muzeum posiada zbiory w liczbie 250 000 eksponatów, o wartości artystycznej i naukowej oraz jakości istotnej w skali kraju.

Gmach główny Muzeum Okręgowego przy ul. 3 Maja

Gmach główny Muzeum Okręgowego mieści działy Archeologii, Sztuki oraz Historii.

Dział Archeologii dokumentuje pradziejowe i wczesnohistoryczne dzieje południowo - wschodniej Polski posiadając w swoich zbiorach kilkadziesiąt tysięcy eksponatów. Jest on wynikiem między innymi kilkudziesięciu lat badań prowadzonych przez pracowników Muzeum i dalej w ten sposób uzupełniany. Zbiór charakteryzuje duża liczba obiektów pochodzących z epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza. Jednym z wyróżników jest słynny skarb ze Świlczy, w którego skład wchodzą złote i srebrne ozdoby.

Natomiast Dział Historyczny, którego zasób oblicza się na ponad dwadzieścia tysięcy eksponatów, charakteryzuje się dużym podzbiorem różnego rodzaju militariów (broni, umundurowania, ekwipunku). Istotnym w strukturze Muzeum jest także Dział Sztuki z dwiema charakterystycznymi kolekcjami. Jedną z nich jest Galeria Dąmbskich, która prezentuje cenne obrazy malarstwa zachodnioeuropejskiego. Druga to Galeria Malarstwa Polskiego z dziełami tak uznanych artystów jak Aleksandr Kotsis, Wojciech Gerson, Władysław Czachórski, Henryk Siemiradzki, Maksymilian Gierymski, Aleksander Gierymski, Józef Chełmoński, Józef Brandt, Wojciech Kossak, Ferdynand Ruszczyc, Jacek Malczewski, Leon Wyczółkowski, T. Axentowicz, Andrzej i Zbigniew Pronaszkowie, Jan Cybis, Tytus Czyżewski, Hanna Rudzka - Cybisowa, Artur Nacht - Samborski. W skład zasobu działu wchodzą m.in. zróżnicowane dzieła rzemiosła artystycznego w tym ciekawe przykłady z zakresu ubioru. Wyróżnikiem całego Muzeum jest także unikalny zbiór - spuścizna po Edwardzie Januszu c.k. fotografie działającym w Rzeszowie na przełomie XIX/XX w. Warte docenienia są dwie już publikacje na temat fotografa, jednak dziwi brak informacji o nim na stronie internetowej Muzeum.

Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli

Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli posiada jedną ze znaczniejszych w skali kraju kolekcji dotyczących kultury ludowej. Muzeum jest działem Muzeum Okręgowego. Gromadzi ono unikalne już dzieła rzeźby i malarstwa ludowego, strojów noszonych na przełomie XIX i XX w. W zasobie Muzeum znajduje się także cenny zbiór ludowych instrumentów muzycznych. Pozyskiwane są i opracowywane wyroby ludowego rzemiosła artystycznego z zakresu ceramiki, zabawkarstwa. Oprócz eksponatów klasycznie muzealnych instytucja przechowuje duży zasób udokumentowanej w sposób mechaniczny spuścizny szeroko rozumianej kultury ludowej w postaci materiałów z prac terenowych - wywiadów (w formie tekstowej i nagrań), rysunków, fotografii, nagrań fonicznych i wideo dokumentujących ludową obrzędowość. Muzeum gromadzi także dokumenty dotyczące historii wsi. Wyodrębniony zbiór stanowi spuścizna po Franciszku Kotuli, imienniku Muzeum.

Biuro Wystaw Artystycznych

Instytucja prowadzi działalność kulturalną polegającą przede wszystkim na upowszechnianiu współczesnych sztuk plastycznych, popularyzacji wiedzy o sztuce oraz organizacji imprez kulturalno-oświatowych, a także wystaw plenerowych.

Biuro Wystaw Artystycznych prowadzi szeroką prezentację swoich zbiorów, a więc materialnego dziedzictwa kulturowego Miasta Rzeszowa. W utworzonej strony internetowej pn. „Zbiory BWA w Rzeszowie" zaprezentowane zostały m.in. zdjęcia około 1400 obrazów, grafik, rzeźb i innych obiektów artystycznych. Znakomita większość dzieł to obrazy Jerzego Nowosielskiego czy Józefa Szajny; następnie prace na papierze – grafiki, rysunki, pastele, techniki autorskie; w liczbie 20 rzeźb oraz po kilka przykładów artystycznej tkaniny, szkła i ceramik.

Galeria Fotografii Miasta Rzeszowa

Placówka podejmuje liczne działania związane z upowszechnieniem wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta, ochronę lokalnych tradycji fotograficznych Rzeszowa oraz podejmowała działania na rzecz upamiętniania i utrwalania w pamięci mieszkańców ważnych wydarzeń historycznych poprzez organizację wystaw. Stale realizowane są działania związane z powiększaniem kolekcji galerii.

Galeria Fotografii Miasta Rzeszowa posiada bogaty zbiór fotografii przedstawiających Rzeszów od 1886 r. aż po czasy współczesne. Najcenniejszym zbiorem w archiwum Galerii jest kolekcja 1875 negatywów szklanych pochodzących z Zakładu Fotograficznego Edwarda Janusza. Galeria posiada także bogate zbiory fotograficzne dotyczące Rzeszowa i Podkarpacia pochodzące z okresu od lat 50. do lat 80. XX w. autorstwa znanych rzeszowskich fotografików: Andrzeja Listwana, Jacka Fischera, Jerzego Jawczaka, Zdzisława Postępskiego czy Jacka Stankiewicza. Galeria dokumentuje współczesne życie miasta – fotografowane są ważne wydarzenia, uroczystości, imprezy kulturalne i sportowe, inwestycje.

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna

Placówka, w ramach rozpoznawania i praktycznego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego, gromadzi i udostępnia materiały na temat historii i spuścizny kulturowej Rzeszowa i okolic, a także podejmuje działania ukierunkowane na promocję i pogłębianie świadomości mieszkańców w zakresie materialnej i niematerialnej spuścizny kulturowej Rzeszowa oraz budowanie lokalnej tożsamości. W ramach działalności

kulturalnej organizowane są spotkania, prelekcje oraz konkursy do mieszkańców miasta jak i wszystkich zainteresowanych osób.

W ofercie udostępnianych czytelnikom zbiorów w filiach i oddziałach bibliotecznych znajdują się książki naukowe, popularnonaukowe oraz literatura piękna dawna i współczesna dla dorosłych, a także dla dzieci i młodzieży.

Ofertę biblioteczną w zakresie udostępniania zbiorów wzbogacają zbiory specjalne:

- dokumenty dźwiękowe z muzyką poważną klasyczną i współczesną, rozrywkową, jazzem, ludową, nuty, partytury, wyciągi fortepianowe;
- grafikę i plastykę;
- rękopisy m.in.: dokument arcybiskupa Jana Rzeszowskiego z 1433 r. zatwierdzający wyposażenie kościoła we wsi Buszcze, przywilej organizowania jarmarków w Łańcucie z 1726 r. wystawiony przez króla Augusta II, mowy sejmowe z XVIII wieku; listy pisarzy polskich z początku XX wieku;
- zbiór kartografii (mapy, plany, atlasy);
- audiobooki (książka „mówiona") z literaturą piękną i faktu do słuchania;
- starodruki, w tym najcenniejsze: „Biblia Święta" z 1563 r., „Zwierciadło" Mikołaja Reja z 1568 r., „Chronica Polonorum" Macieja Miechowity z 1521 r., „Familiarum Collequiorum" Erazma z Rotterdamu z 1535 r., „Apokrypha" Marcina Lutra z 1535 r., „Historia Polski" Jana Długosza z 1615 r.; „Żywoty świętych" Piotra Skargi z 1644 r.;
- mikrofilmy (z rocznikami wybranych, zmikrofilmowanych gazet regionalnych i ogólnopolskich);
- wydawnictwa elektroniczne na CD, takie jak: słowniki, encyklopedie, herbarze, kolekcje historycznych dokumentów źródłowych, programy dla dzieci;
- filmy fabularne i dokumentalne;
- normy (z zakresu bibliotekarstwa i informacji naukowej);
- dokumenty życia społecznego dot. Rzeszowa i Podkarpacia.

Pracownia Dżepetta w Teatrze Maska

Pracownia Dżepetta to utworzone w 2024 r. muzeum lalek teatralnych. Jego siedziba znajduje się w podziemiach Teatru Maska w Rzeszowie, który jest jego organizatorem. W klimatycznych pomieszczeniach można obejrzeć m. in. stylizowane maski teatralne, lalki, projekty scenograficzne, rekwizyty i kostiumy z archiwalnych spektakli Teatru. Prezentowane obiekty stanowią część bogatych zbiorów Teatru, który w ciągu 70 lat działalności artystycznej współpracował z najwybitniejszymi scenografami polskiego teatru lalek, m.in. Janem Berdyszakiem, Alim Bunschem, Adamem Kilianem, Andrzejem Aleksandrem Łabińcem, Leokadią Serafinowicz, Rajmundem Strzeleckim, Zenobiuszem Strzeleckim.

Muzeum Dobranocek ze zbiorów Wojciecha Jamy

Działalność Muzeum Dobranocek ze zbiorów Wojciecha Jamy skierowana jest na zachowywanie i praktyczne wykorzystywanie zasobów dziedzictwa związanego z dobranockami, realizowana jest głównie przez przygotowywanie wystaw, ale także m.in. poprzez organizację konkursów, warsztatów i lekcji muzealnych.

W zbiorach znajdują się bezcenne eksponaty z realizacji filmów animowanych: oryginalne lalki filmowe, projekty, scenariusze, storyboardy, folie animacyjne. Są także różnorodne przedmioty z życia codziennego ozdobione wizerunkami bajkowych postaci m.in.: wydawnictwa, zabawki, figurki, ceramika,

walory filatelistyczne, numizmaty, proporczyki, plakietki, przywieszki, artykuły spożywcze i kosmetyczne, opakowania po słodkościach, przezrocza małoobrazkowe, filmy na szpulach, kasetach i płytach.

Rzeszowskie Piwnice – Podziemna Trasa Turystyczna

Rzeszowskie Piwnice to interaktywna instytucja kultury działająca w strukturach Estrady Rzeszowskiej – samorządowej instytucji kultury Miasta Rzeszowa.

Utworzenie Rzeszowskich Piwnic jest wynikiem realizacji projektu „Rzeszowskie Piwnice – interaktywna instytucja kultury" w ramach działania 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020. Przedmiotem projektu był zakup sprzętu i wyposażenia, który pozwolił na stworzenie nowej odsłony dotychczasowej Podziemnej Trasy Turystycznej jako interaktywnej instytucji kultury, łączącej aspekty historyczne z nowoczesnymi technikami i metodami ukazania wielowątkowej historii Rzeszowa w szerszej niż dotąd perspektywie. Realizacja projektu pozwoli na wdrożenie nowoczesnej oferty kulturalno-edukacyjnej Rzeszowskich Piwnic. Będzie to oferta nowa, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym.

Idea działania instytucji zakłada połączenie i przenikanie się perspektyw – historycznej i współczesnej oraz lokalnej i ponadregionalnej. Ukierunkowana jest ona na rozwój sztuki współczesnej w Rzeszowie – stolicy województwa podkarpackiego, a także jej szeroką prezentację, wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i historycznego Rzeszowa na rzecz rozwoju kompetencji kulturowych i edukacji kulturalnej społeczeństwa.

Działalność kulturalna prowadzona jest w czterech Strefach:

- Strefa A. Skwer Kultury - usytuowana na płycie rzeszowskiego Rynku,
- Strefa B. Przestrzeń wielofunkcyjna – usytuowana na poziomie -1, bezpośrednio pod Skwerem Kultury,
- Strefa C. Rzeszowskie Piwnice - przebiegająca przez podziemne pomieszczenia piwnic i korytarzy – położonych pod powierzchnią Rynku,
- Strefa D. Virtual Lab - przestrzenie warsztatowe - usytuowane w pobliżu wyjścia z Rzeszowskich Piwnic,
- Oferta kulturalna Rzeszowskich Piwnic jest skierowana do szerokiej grupy odbiorców. U podstaw koncepcji leży łączenie, synergia i wielowątkowość we wszystkich aspektach: pokoleniowym, kulturowym oraz dotyczącym oferty kulturalnej.

Inicjatywa jest zgodna z najnowszymi trendami w muzealnictwie - polegającymi na interdyscyplinarnym sposobie przedstawiania zbiorów. Warto jednocześnie podkreślić, że koncepcja Rzeszowskich Piwnic znacząco wykracza poza dotychczas stosowane w Polsce rozwiązania multimedialne, poprzez nieszablonowość i nowatorskie spojrzenie na opowieść o sztuce, tradycji oraz historii miasta i regionu.

Realizacja misji dydaktycznej, rozwojowej i promocyjnej odbywa się poprzez:

- organizację koncertów, konferencji, seminariów i paneli dyskusyjnych,
- przeprowadzanie badań,
- organizację warsztatów, szkoleń, kursów,
- organizację plenerów, konkursów, przeglądów i festiwali,
- projekcje filmów,
- organizację spektakli teatralnych, muzycznych itp.,
- realizację działań animacyjnych wspomagających lokalne społeczności w działaniach twórczych,
- działania interdyscyplinarne, będące połączeniem powyższych.

Muzeum Historii Miasta Rzeszowa, ul. Rynek 12

Stała ekspozycja muzealna - „Sześć wieków Rzeszowa (1354 - 1944)" przybliża dzieje miasta od czasów najdawniejszych aż do końca II wojny światowej. W czterech salach wystawowych prezentowane są eksponaty związane z kultura, tradycją, religią oraz życiem codziennym i politycznym miasta i jego mieszkańców.

Muzeum Diecezjalne, ul. Zamkowa 4

Muzeum Diecezjalne to instytucja kościelna założona w 1997 roku przez biskupa Kazimierza Górnego. Zostało oficjalnie otwarte 22 września 1998 roku w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego w Rzeszowie. Zbiory to dzieła sztuki sakralnej, które wyszły z użycia, jednak ze względu na wiek diecezji większość eksponatów z jej terenu znajduje się w muzeach przemyskim i tarnowskim.

Kolekcja, która tworzą obecnie ekspozycję stałą to zabytki rzeźby drewnianej przekazane z drewnianych kościołów parafialnych w Lublii, Sławęcinie, Łężynach, Bieczu czy Trzcianie. W ekspozycji muzeum diecezjalnego znajdują się również zabytki sztuki cerkiewnej. Część ekspozycji stanowi dział rzemiosła artystycznego. Sztukę użytkową 2 poł. XIX w. reprezentują 2 brązowe lichtarze, ofiarowane z kościoła parafialnego w Bieczu oraz neorokokowy lichtarz, dar ks. Pałęgi.

Muzeum Energetyki Podkarpackiej, ul. 8 marca 6

Muzeum Energetyki Podkarpackiej powstało przy okazji obchodów 100-lecia podkarpackiej energetyki. Zwiedzający mogą bezpłatnie obejrzeć unikatowe eksponaty z początków ubiegłego wieku, które pracownicy PGE Dystrybucja uratowali przed zniszczeniem. Znajdują się tu m.in. liczniki Szpotańskiego, amperomierze, watomierze, aparaty monterskie, zegary ze starej elektrowni czy miliamperomierz z 1935 r. Uwagę przykuwa służący do komunikacji telefon produkcji radzieckiej oraz jeden z pierwszych polskich komputerów - Meritum wyprodukowany w 1985 r.

Muzeum Uniwersytetu Rzeszowskiego, al. Rejtana 16c

Muzeum ma w swych zbiorach około 7 000 eksponatów. Są to pamiątki dotyczące dziejów Uniwersytetu oraz trzech Uczelni: Filii Akademii Rolniczej w Rzeszowie, Filii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Rzeszowie i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Muzeum posiada też eksponaty dotyczące życia naukowego na terenie obecnego województwa podkarpackiego. Część zbiorów stanowią materiały zgromadzone przez Muzeum Oświaty, a pozyskane przez pracowników Instytutu Pedagogiki oraz słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku UR, między innymi książki pochodzące z XIX i początków XX w.

Muzeum Mleczarstwa, ul. Warszawska 20

Muzeum Mleczarstwa zlokalizowane jest w Zespole Szkół Spożywczych w Rzeszowie przy ul. Warszawskiej 20, dawnej Krajowej Szkole Mleczarskiej, powołanej w 1903 roku. Muzeum usytuowane jest w halach produkcyjnych dawnego budynku szkolnej mleczarni. Muzeum gromadzi urządzenia i maszyny związane z mleczarstwem oraz dokumenty, pamiątki i archiwa obrazujące powstanie i działalność Spółdzielczości Mleczarskiej w Galicji, a także Krajowej Szkoły Mleczarskiej.

Muzeum Techniki i Militariów, ul. Kochanowskiego 19

Przedmiotem działalności Muzeum Techniki i Militariów jest gromadzenie, inwentaryzowanie, katalogowanie, przechowywanie, renowacja i konserwacja zbiorów i zabytków oraz prowadzenie działalności edukacyjnej i wydawniczej a w szczególności udostępnianie do zwiedzania i organizowanie wystaw, imprez, uroczystości i rekonstrukcji historycznych. W zbiorach muzealnych znajdują się między innymi: zbiory w postaci odrestaurowanych zabytkowych samochodów, samoloty wojskowe i cywilne, pojazdy wojskowe w tym czołg T-34, zabytkowe motocykle, umundurowanie polskich służb mundurowych od 1945 r. do czasów obecnych, przedmioty codziennego użytku, które towarzyszyły nam dawniej, zabytkowy sprzęt sportowy, RTV – sprzęt radiowo-telewizyjny.

Schron Atomowy Marysieńka - Muzeum Techniki i Militariów. Rzeszów, ul. Królowej Marysieńki 3.

Schron „Marysieńka" znajdujący się na rzeszowskim osiedlu Wilkowyja to jeden z oddziałów Prywatnego Muzeum Techniki i Militariów.

Schron i dom wybudowany w latach 50tych XX w., jeszcze w pierwszej dekadzie XXI wieku był w zarządzie Wojska Polskiego. Pod ziemią turyści mogą zwiedzić aż kilkanaście przeciwatomowych pomieszczeń m. in. kwatery sanitarne, kotłownię, rozdzielnię elektryczną, kuchnię, gabinet lekarski, czy hydrofornię z własnymi studniami głębinowymi, która zaopatrywała w wodę cały podziemny obiekt. W schronie można podziwiać oryginalne urządzenia i wyposażenie wojskowe. Na ekspozycję składa się również centrala telefoniczna, stacja dowodzenia, wyposażenie sypialni, a także dalekopisy, które służyły dawniej do wysyłania wiadomości oraz do dziś funkcjonujący, służący do nasłuchu radiowego odbiornik OK.

Izba Regionalna - Muzeum Historii Staromieścia, ul. Skrajna 1

W grudniu 2021 roku w Rzeszowie w Staromieściu przy ulicy Skrajnej 1 i 3 miało miejsce uroczyste otwarcie Staromiejskiej Izby Historycznej przy Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 3 (SP nr.13).

Siedzibą muzeum jest budynek, który wraz ze szkołą został wybudowany w latach 1945-52. W jego piwnicach znajduje się Izba Regionalna, w której można znaleźć pamiątki związane ze szkołą w Staromieściu i najsłynniejszym działaczem społecznym, autorem opery chłopskiej, Janie Robaku. Są też wydawane od lat Zeszyty Staromiejskie. Jednym z celów działania Staromiejskiej Izby Historycznej jest gromadzenie i archiwizacja materiałów związanych ze Staromieściem oraz szerzenie wiedzy o jego historii wśród mieszkańców.

Inicjatorami i współtwórcami są Stowarzyszenie Przyjaciół, Rada Osiedla Staromieście, Rzeszowski Dom Kultury i wszyscy mieszkańcy dzielnicy „starszej niż Rzeszów", którzy przekazali sprzęty użytku codziennego i archiwalia rodzinne.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne *[1] [2] [3]*

Dziedzictwo niematerialne odgrywa istotną rolę w jednoczeniu i określaniu kulturowej tożsamości grup społecznych. Zgodnie z konwencją UNESCO, to tradycje, zwyczaje, formy wyrazu, wiedza i umiejętności przekazywane z pokolenia na pokolenie, które wspólnoty, grupy lub czasami jednostki uznają za część swojego

dziedzictwa kulturowego. Obejmuje to m.in. zwyczaje, rytuały, święta, sztukę oralną, muzykę, taniec, rzemiosło, praktyki społeczne. Poniżej przedstawiono kilka wybranych przykładów z terenu Rzeszowa.

Gwara

Rzeszów leży na terenie obszaru dialektalnego określanego przez badaczy jako południowa część Pogranicza wschodniego młodszego, inaczej Małopolski wschodniej późniejszej, która obejmuje płd. - wsch. część Kotliny Sandomierskiej, Pogórze Dynowskie i Przemyskie oraz Bieszczady. Gwary tego rejonu wchodzą one w skład większego obszaru gwarowego, określanego jako „poddialekt południowo - wschodni".

Po II wojnie światowej, w wyniku przesiedleń ludności i napływu nowych mieszkańców z różnych obszarów Polski, skład ludnościowy tych terenów zmienił się, co przyczyniło się do modyfikacji i unifikacji tutejszego języka, znacznie szybciej postępującej w środowiskach miejskich, w których język zbliżony jest do normy ogólnopolskiej.

Pierwszym procesem, występującym w rzeszowskiej gwarze, jest zamiana spółgłosek c, s, z, dz na cz, sz, ż,dż. Zauważalna jest także wymowa e i o zbliżona do i/y i u, np. mieiszkali = mieszkali, rzeymyk = rzemyk. Zdarza się też słyszeć asynchroniczną wymowę spółgłosek wargowych miękkich (p, b, f w, ś, ź, ć, ch, dź, m, n, l, j, k, g): pjec = piec, w pjecu = w piecu, bjeda = bieda, mjeli = mieli, mniasto = miasto.

Notuje się również miękką wymowę l, np. nalieżał = należał, sklieipowy = sklepowy, tyl'ko = tylko, Wiel'kanuc = Wielkanoc, kliuski = kluski, mlieczna = mleczna. Typowa dla gwary rzeszowskiej jest wymowa chi zamiast chy, np. muchi = muchy, chiba = chyba, chitry = chytry. Często też mamy do czynienia z uproszczeniami słów, w których występuje trz, drz, np. wyczymał = wytrzymał, trzeba = czeba.

Występują również uproszczenia grup spółgłoskowych, polegające w najprostszym tłumaczeniu na skrócaniu słów. Takie zjawisko możemy dostrzec w mowie potocznej wskutek tempa oraz mniejszej staranności w mówieniu, np. zmar = zmarł, barsz = barszcz. Ostatnim „kruczkiem" wymowy jest tendencja do zastępowania spółgłoski k w grupie kt przez ch, np. chtoś = ktoś, chtóry = który. Dodajmy, że są to jedynie wybrane przypadki, jakie możemy zaobserwować w naszej rodzimej gwarze.

Nie należy jednak pominąć kolejnego, dość kluczowego aspektu w przypadku gwary rzeszowskiej, a mianowicie zapożyczeń z języka ukraińskiego, to m.in. czeremcha, czeresznia = czereśnia, durny = głupi, taskać = nieść coś z wysiłkiem. Funkcjonuje też kilka zapożyczeń z języka niemieckiego, wynika to z wpływów za czasów zaboru austryjackiego, np. bratrura = piekarnik, fajny = udany, ładny, nachkastlik = szafka nocna.

O łączności tych terenów z kresami płd. wsch. świadczy duża liczba wyrazów wspólnych z językiem Lwowa i okolic, np. bynajmniej = przynajmniej, mytka = szmatka do mycia naczyń, naładować = przygotować, wykrzykniki: ta dzie, ta joj, ta co.

Istnieje również charakterystyczne dla Rzeszowa określenie „od Rzeszowa", używane już tylko w języku najstarszych seniorów: „jestem/jadę z Rzeszowa", oznaczało z miasta, ale „jestem/jadę od Rzeszowa" oznaczało, że z najbliższych okolic Rzeszowa).

Strój rzeszowiaków

Strój rzeszowski – strój ludowy używany przez grupę etnograficzną Rzeszowiaków.

Strój damski

Dziewczęta w XIX wieku splatały włosy w warkocze i przystrajały je kwiatkami i wstążkami. Po ślubie młode panny czepiono i nakładano „chamełkę", tj. krążek trzciny na który zakładano chustkę lub czepiec. Chustki na głowach nosiły zarówno panny jak i mężatki. Chustki te noszone były zarówno koło domu lub też na polu, a przez mężatki i do kościoła. Mogły być one zarówno lniane, konopne lub bawełniane wszystkie o kształcie kwadratu. „Mała chustka" była wykonana z bawełnianego płótna, zdobiona była białym lub czerwono-granatowym haftem, a brzegi obrabiano w ząbki. Koszule damskie w białe roślinne hafty płaskie lub dziurkowane, oraz czerwono-niebieskie o motywach roślinnych rozpowszechniły się pod koniec XIX wieku. Rękaw koszuli sięgał dłoni i był do góry marszczony na dole wszyty w haftowany mankiet. Spódnice szyto pierwotnie z białego płótna, ale również noszono spódnice wełniane, w przeróżnych kolorach od bardzo jasnych do najciemniejszych. Mogły być one „gładkie" lub w kwiaty. Do końca XIX wieku a nawet na początku XX wieku zachowały się tak zwane „spódnice materialne" jedwabne, w jednym kolorze. Zapaski podobnie jak i spódnice ulegały różnym zmianom. Na przełomie XIX i XX wieku zapaski wykonywano z płótna i ozdabiano je haftem, bardzo bogatym, dziurkowanym i płaskim, nicią białą albo czerwona i niebieską. Gorsety noszone pod koniec XIX wieku szyte były z aksamitu, sznurowane lub zapinane na haftki z małymi zachodzącymi na siebie tackami. Początkowo wykonywano go głównie z czarnej tkaniny, ale także z granatowej i bordowej. Na początku gorsety zdobiono skromnie naszywanymi wzdłuż krawędzi i brzegów metalowym sznureczkiem i rzędami srebrnych cekinów. Z czasem zaczęto używać cekinów wielokolorowych, a haftowane nimi motywy stały się duże. Ponadto w modę wszedł haft koralikowy, a dodatkowo pomiędzy te ornamenty wplatano jeszcze wielobarwny haft płaski. Katanka to kaftan kobiecy. Szyto go, w zależności od pory roku, z różnych tkanin wełnianych i bawełnianych z licznymi haftami atłasowymi i angielskimi. W XX wieku szyto katanki z aksamitu. Brzegi pliski, rękawów i dół zdobiono ząbkami, układanymi z kolorowych wstążek. Zamiast wstążek aksamitnych i koralików stosowano płaski haft z kolorowego jedwabiu.

Strój męski

Na głowie mężczyźni nosili zarówno na co dzień jak i od święta słomiany kapelusz szyty z plecionki zrobionej z niedojrzałych źdźbeł żytnich. Innym rodzajem nakrycia głowy był tzw. kapelusz „makowy" – czarny filcowy, podobnego kształtu jak słomkowy. Krawędź „kani" miał podwiniętą ku górze. Główka kapelusza ozdobiona była aksamitką z licznymi ozdobami i sznurkiem. Pod koniec XIX wieku wykształciła się specjalna koszula świąteczna. Płat tylny koszuli był marszczony, natomiast płat przedni był zdobiony częściowo „dziurczastym", a częściowo pełnym haftem białym. Kołnierzyk szeroki na 3 cm, a rękawy koszuli były długie i szerokie. Spodnie zwane „sukienieki" szyte były z niebieskiego sukna, w różnych odcieniach. Spodnie te zdobione były „oblamówkami" czyli podłużnymi aplikacjami z czerwonego sukna zdobionymi różnokolorowym jedwabiem. Kamizela – kamizola bez rękawów była najczęściej z tego samego sukna co spodnie. Na froncie kamizelki, w zależności od miejscowej mody przyszywano guziki (do czterech rzędów) i niezależnie od nich biegły rzędami „kwiateczki" z krótko strzyżonej włóczki. Po bokach kamizelki, na wysokości bioder, były kieszenie przykrywane „kłapkami" wyciętymi w trzy płytsze lub głębsze zęby. Wierzchnim ubiorem męskim „była" sukmana, brązowa, szyta z grubego bardzo sztywnego płótna. Sukmany te zdobione były sznurkami kręconymi z kolorowej włóczki Sukmana ze „sznurkami" zdobiona była szlakiem złożonym z 4 równoległych sznurków, żółtych lub białych. Szlak ten biegł wzdłuż kołnierzyka i spadał wzdłuż rozcięcia na przodzie, po obu stronach aż do pasa. Między równoległymi sznurkami z tego samego materiału układane były gęste zygzaki. W poprzek ornamentu począwszy od dołu przyszyte były po trzy włóczkowe kutasiki.

Pas rzeszowski to kolejny element tego stroju, który był noszony na koszuli lub sukmanie. Był on długi i wąski, zakończony na jednym końcu żelazną sprzączką. Wykonany był on z białej grubej skóry szerokości

ok. 5 cm. Sposobem zdobienie podzielony był pas na dwie części: opasającą i zwisającą. Część opasająca była podzielona na odcinku przy pomocy mosiężnych „koluch", które je łączyły, a od nich zwisały mosiężne łańcuszki. Opasająca część pasa, na długości ok. 90 cm ozdobiona była trzema szeregami drobnych warkoczyków z zielonego safianu. Między owymi warkoczami nabijano po dwa rzędy przylegających do siebie mosiężnych „pereł". Zwisająca część zdobiona była wyłącznie stemplem, kółkami i gwiazdkami.

Obrzędowość i wierzenia

Badania nad kultura ludową Rzeszowszczyzny prowadzi Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli posiadające jedną ze znaczniejszych kolekcji dotyczących kultury ludowej. Oprócz eksponatów muzealnych przechowuje duży zasób udokumentowanej spuścizny szeroko rozumianej kultury ludowej w postaci materiałów z prac terenowych: wywiadów w formie tekstowej i nagrań, rysunków, fotografii, nagrań fonicznych i wideo dokumentujących ludową obrzędowość. Muzeum gromadzi także dokumenty dotyczące historii wsi. Wyodrębniony zbiór stanowi spuścizna po Franciszku Kotuli. Jak wskazują publikowane materiały tematyka rzeszowskiej kultury ludowej jest tak obszerna, że ramy niniejszego opracowania pozwolą jedynie na ogólnikowe jej przedstawienie.

Większość obrzędów ludowych, podobnie jak w całym kraju, związana jest z kalendarzem obrzędowym i następującymi po sobie świętami kościelnymi czy zmianami pór roku.

Legendy, podania i nazwy historyczne

Legenda to opowieść przekazywana ustnie lub pisemnie, często o charakterze historycznym lub religijnym, która łączy wątki prawdziwe z elementami fantastycznymi. Ma na celu wyjaśnienie pochodzenia miejsc, zjawisk, tradycji lub bohaterów i często zawiera przesłanie moralne lub kulturowe. Z racji swojego charakteru legendy i podania nie są podparte źródłami historycznymi, a przekazywane z pokolenia na pokolenie wersje podlegają zmianom i przekształceniom. Poniżej przedstawiono kilka z nich.

Najprawdopodobniej najstarszą legendą opowiadaną o Rzeszowie jest Legenda o świętym Wojciechu. Opowiada ona, że w trakcie swojej podróży z Pragi do Gniezna św. Wojciech przejeżdżał również przez okolice Rzeszowa. Święty postanowił zatrzymać się na pobliskim wzgórku, aby odpocząć. Mieszkańcy Starego Rzeszowa, czyli obecnej dzielnicy Staromieście zaprosili go do swoich domów. W podziękowaniu za gościnę, podczas spotkania z mieszkańcami, św. Wojciech wygłosił kazanie. W miejscu, odpoczynku i modlitwy świętego stoi obecnie kapliczka Matki Bożej przy tzw. „Starej Drodze".

Jednym z przekazów jest legenda o straży grobowej w Słocinie o tzw. „Turkach". Powracający z odsieczy wiedeńskiej do swoich rodzinnych domów chłopi, przybyli dokładnie w trakcie trwania obrzędów Triduum Paschalnego. Uznali, że po tak długiej podróży, przebiorą się z brudnych i zniszczonych ubrań w piękne zdobyczne stroje tureckie i udadzą się bezpośrednio na mszę. W pierwszej chwili wywołali popłoch wśród wiernych, ale ówcześni mieszkańcy Słociny szybko poznali twarze swoich bliskich. Po pierwszej radosnej chwili przywitania rodzin, w obliczu poważnego obrzędu Wielkiego Piątku, przebrani za „Turków" chłopi objęli wartę przy Grobie Pańskim. Wiernym, tak to się spodobało, iż następnego roku chłopi ponownie przebrali się w zdobyczne stroje i objęli straż grobową, a zwyczaj ten przeniósł się na sąsiednie okolice.

Legenda tłumacząca genezę nazwę dawnej wsi Budziwój, obecnej dzielnicy Rzeszowa, opowiada o ataku Tatarów i bohaterskiej obronie mieszkańców. Tatarzy w roku 1624 najechali na okolice Rzeszowa, planując dalsze wyprawy łupieżcze. Kiedy dotarli do budziwojskiej wsi, mieszkańcy postanowili się bronić. Chłopi i ludzie z okolicznych wiosek walczyli z najeźdźcami, a kilku młodych szybko dotarło do Rzeszowa,

by ostrzec mieszkańców i obrońców miasta. Wiadomość dotarła do rzeszowskiego zamku i zbudziła nawet Kasztelana Mikołaja Spytko Ligęzę, który sprawnie zorganizował obronę. Kasztelan odparł Tatarów pod murami miasta, a następnie pokonał ich nad rzeką Wisłok. Dzięki odwadze mieszkańców wioski, którzy „obudzili wojów" do walki, miejscowość zyskała nazwę Budziwój na pamiątkę ich bohaterskiej postawy.

Przykładem spuścizny kulturowej jest również zachowane i stosowane nazewnictwo tradycyjne i historyczne. W Rzeszowie wiele lokalnych nazw jest stosowanych do dzisiaj np. Plac Garncarski, Olszynki czy Lisia Góra. W przestrzeni miasta, w tym w mowie potocznej jego mieszkańców, nadal funkcjonują takie nazwy jak: „Paniaga" (d. ul. Pańska, a obecnie ulica-deptak 3 Maja), „Wisłoczysko" lub „Stare Wisłoczysko" (starorzecze Wisłoka), czy „Żwirownia" (zalane dawne wyrobisko kamieni i żwiru, obecnie popularne kąpielisko). Inne pozostające w użyciu nazwy o nowszym rodowodzie to np. „Plac Balcerowicza" lub „Balcerek" (plac targowy z nazwą wyprowadzoną od nazwiska Leszka Balcerowicza), „Wueren" (d. gmach WRN, czyli Wojewódzkiej Rady Narodowej, obecnie Podkarpackiego Urzędu Wojewódzkiego. Historyczne nazwy wykorzystywane są m.in. do nazewnictwa sporządzanych przez Miasto miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, nazw nowych osiedli mieszkaniowych lub jednostek urbanistycznych, np. Biała-Zastruże, Staromieście-Brzeźnik, Budziwój-Dębina, Wilkowyja-Kamionka.

Historyczne nazwy wykorzystywane są m.in. do nazewnictwa sporządzanych przez Miasto miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, nazw nowych osiedli mieszkaniowych lub jednostek urbanistycznych, np. Biała-Zastruże, Staromieście-Brzeźnik, Budziwój-Dębina, Wilkowyja-Kamionka.

Przykładem rozwoju i ewolucji dziedzictwa kulturowego jest tworzenie nowych jego elementów. Przykładem może być nowoczesna „legenda" o wielkiej żabie, czy specyficzne dla Rzeszowa określenia m.in.: „szafa" (długi wieloklatkowy wieżowiec mieszkalny) i „koło" (autobus linii MPK nr 0A lub 0B jeżdżący dookoła centrum miasta).

Muzyka

Muzyka ludowa i tradycyjne instrumenty stanowią istotny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przekazywanego z pokolenia na pokolenie. W Polsce szczególne miejsce zajmują cymbały, które zostały wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ramach Konwencji UNESCO. Ten unikatowy instrument strunowy, popularny zwłaszcza w regionach południowo-wschodniej Polski, m.in. na Podkarpaciu, odgrywa ważną rolę w tradycyjnych obrzędach, weselach i festynach. Gra na cymbałach wymaga nie tylko umiejętności technicznych, ale i znajomości lokalnych melodii, co czyni je symbolem żywej tradycji muzycznej i tożsamości kulturowej danego regionu. Dziś głównym patronem gry na cymbałach w Rzeszowie jest Wojewódzki Dom Kultury w Rzeszowie, który upowszechnia grę na cymbałach, organizując Spotkania Cymbalistów.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Rejestr zabytków nieruchomych

Rejestr zabytków zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków (art.8). Wpis do rejestru odbywa się na mocy decyzji WKZ wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być też wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9. ust.2).

Według stanu na początek roku 2025 w rejestrze zabytków znajduje się około 170 wpisów z terenu miasta, które obejmują m. in. pojedyncze obiekty (ok. 200 obiektów), zespoły obiektów (9 wpisów) oraz tzw. wpisy obszarowe obejmujące np. układy urbanistyczne (tj. układ średniowiecznego miasta i nowego miasta, zespół budowlany, oraz układ przestrzenny zespołu budowlanego ulicy Dekerta). Na terenie Rzeszowa zlokalizowanych jest ponadto 11 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych.

Pomnik historii

Uznanie za Pomnik Historii jest jedną z czterech ustawowo określonych form ochrony zabytków. Za Pomnik Historii uznaje się zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnym znaczeniu i wartości dla kultury. Rangę Pomnika Historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w drodze rozporządzenia, na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Na terenie Rzeszowa brak jest tej prawnej formy ochrony.

Park kulturowy

Park kulturowy to następna forma ochrony zabytków, wprowadzona na mocy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Park kulturowy powołuje mocą uchwały rada miejska, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16. ust. 1 i 5). Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w powiązaniu z ochroną środowiska naturalnego.

Na terenie Rzeszowa nie utworzono dotychczas żadnego parku kulturowego.

Ochrona ustalona w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

Prawną formą ochrony zabytków, której stanowienie należy do kompetencji gminy są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Nowo tworzone mpzp a także ich zmiany podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Dodatkowo w trakcie procedury uzyskania ww. uzgodnienia prowadzone są ustalenia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w celu określenia zasad ochrony zabytków, w tym także ustalenia stref ochrony konserwatorskiej, na terenie miasta Rzeszowa.

Rejestr zabytków ruchomych

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków ruchomych

nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Na terenie miasta Rzeszowa większość zabytków ruchomych wpisanych rejestru zabytków znajduje się w świątyniach rzymskokatolickich. Pozostałe wpisy dotyczą obiektów będących w dużym stopniu własnością prywatną, a liczbowo dominują w nich zwarte zbiory będące przykładem miejscowego kolekcjonerstwa.

5.4. Zabytki z terenu miasta Rzeszowa ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków

Ewidencja zabytków, w brzmieniu w/w Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.), art. 21, jest podstawą dla sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Ewidencja zabytków jest uporządkowanym zbiorem opracowań, wykonywanym wg jednorodnych wzorców, stanowiącym podstawowe informacje o obiektach zabytkowych. Krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków prowadzi Generalny Konserwator Zabytków. Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Natomiast gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) danej gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków[3].

Gminna Ewidencji Zabytków miasta Rzeszowa przyjęta została Zarządzeniem Nr VII/168/2015 Prezydenta Miasta Rzeszowa z dnia 24 kwietnia 2015 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków i jest na bieżąco aktualizowana Zarządzeniami Prezydenta.

Według stanu na 01.01.2025 r. w gminnej ewidencji zabytków znajduje się 1191 zabytków nieruchomych. Podział obiektów w gminnej ewidencji zabytków ze względu na pełnione funkcje:

- 9 układów urbanistycznych;
- 42 obiektów pełniących funkcje sakralne;
- 977 nieruchomości (głównie domy i kamienice);
- 19 pozycji pełniących funkcję parków i cmentarzy;
- 47 obiektów kolejowych;
- 97 kapliczek.

[3] Art. 22 ust. 5 pkt 3 częściowo został uznany za niezgodny z art. 64 ust. 1 i 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz.U.2023.951) z dniem 11 maja 2023 r. Zgodnie z tym wyrokiem wymieniony wyżej przepis traci moc w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przed dokonaniem takiego ograniczenia.

W gminnej ewidencji zabytków ujęto także 192 stanowiska archeologiczne (z czego 3 ujęte są podwójnie – patrz Uwagi w tabeli: Aneks nr 3).

Spis obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków miasta Rzeszowa dostępny jest na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej Urzędu Miasta Rzeszowa i jest poddawany systematycznej aktualizacji.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformułowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron miasta Rzeszowa, a także szans i zagrożeń.

Mocne strony:

1) Bogaty zasób zabytków miasta, w tym wpisanych do rejestru zabytków;
2) Duży zasób obiektów nieruchomych i zespołów obiektów o znacznych wartościach architektonicznych, historycznych, artystycznych oraz o cennych walorach krajobrazowych;
3) Bogaty zasób zabytków ruchomych i dzieł sztuki zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach (głównie Muzeum Okręgowe, Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli, Muzeum Historii Miasta Rzeszowa, Muzeum Diecezjalne);
4) Opracowana i odpowiednio aktualizowana Gminna Ewidencja Zabytków;
5) Szczegółowo rozpoznana historia miasta;
6) Prowadzone badania archeologiczne w ostatnich latach oraz cenne odkrycia archeologiczne w latach 2016-2024 dot. historii Rzeszowa;
7) Zadbany zespół staromiejski o zachowanym historycznym rozplanowaniu i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi;
8) Istnienie zabytków będących świadectwem różnorodności kulturowej i wielowymiarowej historii miasta;
9) Charakterystyczne muzea (Muzeum Dobranocek ze zbiorów Wojciecha Jamy, Pracownia Dżepetta, Muzeum Mleczarstwa, Muzeum Techniki i Militariów w tym Schron Atomowy Marysieńka, Muzeum Energetyki Podkarpackiej, Muzeum Uniwersytetu Rzeszowskiego, Izba Regionalna - Muzeum Historii Staromieścia);
10) Prężnie działające instytucje kultury prezentujące dziedzictwo i historię miasta (Rzeszowskie Piwnice – Podziemna Trasa Turystyczna, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Rzeszowie);
11) Zachowane zabytkowe zespoły zieleni (Ogród Miejski im. Solidarności, Park im. Szafera w zespole dworsko - parkowym w Rzeszów – Słocinie, Park w zespole dworsko - parkowym w Rzeszów – Załęże, Park w zespole dworsko - parkowym w Rzeszów – Staromieściu, Park w zespole dworskim w Rzeszów – Zalesie, Park przy szkole rolniczej w Rzeszów – Miłocinie, Park na Rzeszów – Lisia Góra) oraz

zabytkowa zieleń zlokalizowana na terenie zabytkowych cmentarzy (cmentarz stary przy ul. Targowej, cmentarz na Rzeszowie – Pobitnie) i przy zabytkowych domach i willach;

12) Systematycznie prowadzone prace konserwatorskie obiektów zabytkowych na terenie miasta;
13) Uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach i strategiach rozwoju miasta;
14) Organizowanie imprez kulturalnych mających na celu promocję miasta;
15) Dobre sprawowanie opieki i ochrony nad historycznym zasobem zabytkowym przez Samorząd Miasta;
16) Realizacja licznych działań kulturalnych w ramach funkcjonowania miejskich jednostek kultury: Biura Wystaw Artystycznych, Galerii Fotografii Miasta Rzeszowa, Estrady Rzeszowskiej, Muzeum Dobranocek ze zbiorów Wojciecha Jamy, Rzeszowskiego Domu Kultury czy Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Rzeszowie;
17) Walory przyrodnicze, w tym obszary chronione (Obszar Natura 2000 „Wisłok Środkowy z Dopływami", Obszar Natura 2000 „Mrowle Łąki", Rezerwat przyrody o charakterze leśnym „Lisia Góra", pomniki przyrody), wpływające na atrakcyjność miasta;
18) Dziedzictwo niematerialne związane z m.in. gwarą rzeszowską, czy strojem rzeszowskim;
19) Korzystne warunki rozwoju turystyki m.in. ze względu na zachowane dziedzictwo kulturowe oraz odpowiednią infrastrukturę transportową (np. dworzec główny w centrum miasta, położenie miasta przy trasie A4 oraz zakończonych odcinków drogi Via Carpatia, lokalizacja lotniska Jasionka w bliskiej odległości od miasta);
20) Przebieg Wschodniego Szlaku Rowerowego Green Velo na terenie miasta;
21) Usytuowanie kamienia milowego na trasie szlaku pielgrzymkowego św. Jakuba na terenie miasta (Podkarpacka Droga św. Jakuba Via Regia);
22) Miejsca pamięci historycznej oraz pomniki (również zabytkowe) na terenie miasta;
23) Prezentacja zasobów turystycznych miasta na stronie internetowej Urzędu Miasta Rzeszowa;
24) Wysoki poziom pozyskiwania środków z innych źródeł na dofinansowanie zadań własnych samorządu z zakresu sprawowania opieki nad zabytkami miasta;
25) Aktywnie działające organizacje samorządowe i stowarzyszenia działające w celu ochrony zabytków i zachowania dziedzictwa;
26) Dotacje celowe z budżetu miasta Rzeszowa na prace remontowo-konserwatorskie zabytków wpisanych do rejestru zabytków, jako narzędzie wspierające właścicieli zabytków w prawidłowym dbaniu i utrzymywaniu posiadanych przez nich obiektów zabytkowych;
27) Współpraca z Narodowym Instytutem Dziedzictwa w zakresie ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Słabe strony:

1) Nadmierna ekspansja budownictwa mieszkalno-usługowego dewaloryzującego historyczne układy przestrzenne;
2) Brak harmonijnego dostosowania nowopowstającego budownictwa do zabytkowego otoczenia i historycznej ekspozycji krajobrazowej;

3) Brak skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego zespołu staromiejskiego ze względu na znikomą ilość miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
4) Istniejące elementy dysharmonizujące zabudowę w historycznym centrum miasta (m.in. powojenne pawilony, bloki, wieżowce);
5) Wtórnie wykonane ciągi komunikacyjne w historycznym centrum miasta, nie nawiązujące do pierwotnych założeń (m.in. Al. Piłsudskiego);
6) Brak pełnego pokrycia najcenniejszej śródmiejskiej części Rzeszowa miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
7) Brak spójnej, długofalowej polityki przestrzennej i jej nieczytelność;
8) Dokonane przekształcenia w obrębie istniejących zabytkowych zespołów, poprzez wprowadzenie elementów nowej zabudowy, nie liczącej się z lokalną tradycją, architekturą i historycznymi uwarunkowaniami;
9) Brak wykonywania szczegółowych badań architektonicznych oraz konserwatorskich dla obiektów zabytkowych przeznaczonych do remontu, skutkujący błędnym opracowaniem projektów budowlanych i programów prac konserwatorskich oraz nieprawidłowościami w przebiegu prac budowlano-konserwatorskich i restauratorskich;
10) Znikoma ilość prowadzonych badań naukowych nad obiektami zabytkowymi oraz ich dokumentowania na terenie miasta;
11) Nieprawidłowe modernizacje obiektów zabytkowych (prowadzone często bez wymaganych zezwoleń) powodujące bezpowrotną utratę wartości historycznych i kulturowych;
12) Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
13) Niewystarczająco dobry stan zachowania niektórych zabytków na terenie miasta, będących zarówno własnością miasta jak i innych podmiotów;
14) Zanik architektury drewnianej;
15) Zły stan techniczny części kapliczek i krzyży przydrożnych oraz prowadzenie działań remontowych powodujących zatracenie ich pierwotnej struktury, a także niekorzystne przekształcenia ich otoczenia;
16) Brak objęcia ochroną rejestrową wielu cennych nagrobków na cmentarzach z terenu Rzeszowa – zagrożenie nieodwracalną degradacją;
17) Brak objęcia ochroną rejestrową wielu zabytków z terenu miasta, w wyniku czego zagrożonych destrukcją;
18) Brak odpowiedniego wyeksponowania i oznaczenia wielu cennych zabytków z terenu miasta;
19) Występowanie agresywnej reklamy na zabytkowych obiektach i w historycznych obszarach;
20) Brak wystarczających nakładów na ochronę zabytków i prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru;
21) Niewystarczające wykorzystanie przez miasto dóbr kultury dla rozwoju turystyki;
22) Niewykorzystany potencjał miasta związany z jego bogatą historią;
23) Niewłaściwe wykorzystywanie obiektów zabytkowych i wprowadzanie funkcji niedostosowanych do ich zabytkowego charakteru;

24) Niewykorzystanie potencjału historycznych terenów zielonych (Las Dębina) i zabytkowych parków (Zalesie, Załęże, Słocina);
25) Słaba promocja walorów kulturowych i turystycznych;
26) Mała liczba noclegów o kategorii turystycznej;
27) Brak konkurencyjności turystycznej miasta w stosunku do innych regionów;
28) Stosunkowo niski poziom wiedzy mieszkańców Rzeszowa o jego lokalnym dziedzictwie, tradycji i historii miasta.

Szanse:

1) Zwiększenie środków budżetowych miasta na działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami;
2) Udostępnienie na cele kulturalne Zamku Lubomirskich;
3) Zwiększenie atrakcyjności turystycznej dzięki nowym, tematycznym szlakom turystycznym;
4) Odpowiednie wyeksponowanie historycznych elementów przestrzeni miejskiej m.in. pl. Ofiar Getta, pl. Wolności;
5) Działania związane z opracowaniem nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz aktualizacja istniejących pod kątem ochrony obiektów i obszarów dziedzictwa kulturalnego;
6) Systematyczna aktualizacja wszystkich dokumentów strategicznych i planistycznych pod kątem ochrony dziedzictwa kulturowego;
7) Wpisanie większej ilości zabytków z terenu Rzeszowa do Rejestru Zabytków Województwa Podkarpackiego (w tym obiektów architektury powojennej);
8) Rozszerzenie granic ochrony konserwatorskiej w centralnej części miasta;
9) Kontynuacja badań archeologicznych na terenie miasta wraz kolejnymi odkryciami związanymi z historią Rzeszowa;
10) Pozyskiwanie wsparcia finansowego ze źródeł zewnętrznych na prace konserwatorskie i restauratorskie zabytków;
11) Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi komunikacji (Internet, mobilne aplikacje) dla popularyzacji walorów przyrodniczych, krajobrazowych i zasobów dziedzictwa kulturowego miasta;
12) Wyposażenie zabytków rejestrowych w tablice informacyjne z kodami QR;
13) Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych miasta, przyciągająca turystów (m.in. poprzez opracowanie monografii dla rzeszowskich obiektów sakralnych, wydawanie nowych publikacji, albumów);
14) Rosnąca świadomość społeczeństwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i wzrost zainteresowania zasobami zabytkowymi miasta przez jego mieszkańców;
15) Wzmacnianie poczucia zakorzenienia wśród mieszkańców poprzez promowanie tradycji, historii i kultury Rzeszowa;
16) Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne, w tym również przez inwestorów prywatnych w zakresie respektowania prawidłowej praktyki konserwatorskiej w realizacjach prac przy zabytkach;

17) Wykorzystanie historycznej różnorodności kulturowej miasta pod kątem rozwoju turystyki zarówno lokalnej jak i ponadlokalnej;
18) Opracowanie i aktualizacja dokumentów strategicznych, które przyczynią się do poprawy warunków życia ludności i stanu dziedzictwa kulturowego - uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju miasta (m.in. MPZP, GPR);
19) Pozyskiwanie przez samorząd nowych terenów/obiektów zabytkowych z terenu Rzeszowa i ich odpowiednia ochrona;
20) Współpraca transgraniczna;
21) Aktywne organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony zabytków i promocji dziedzictwa;
22) Aktualizacja uchwały dotacyjnej pod kątem rozszerzenia możliwości dotowania prac przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, nie wpisanych do rejestru zabytków;
23) Współpraca z NGO w obszarze realizacji zadań publicznych z zakresu ochrony i promocji zabytków;
24) Opracowanie i przyjęcie Gminnego Programu Rewitalizacji;
25) Przyjęcie Uchwały Krajobrazowej;
26) Angażowanie na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami Rzeszowa szerokiego grona interesariuszy tj. organizacji pozarządowych, ośrodków akademickich i naukowych, państwowych instytucji kultury, pomiotów prywatnych i sektora biznesu;
27) Właściwe wykorzystywanie obiektów zabytkowych i wprowadzanie funkcji dostosowanych do ich zabytkowego charakteru;
28) Propagowanie przez samorząd prawidłowych wzorów i dobrych praktyk konserwatorskich w zakresie sprawowania należytej opieki nad obiektami zabytkowymi gminy.

Zagrożenia:

1) Niekontrolowany rozwój inwestycyjny na obszarze miasta wkraczający w historyczny układ urbanistyczny oraz zaburzający historyczną kompozycję krajobrazową;
2) Obniżanie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez ich modernizacje oraz niewłaściwe i często bezprawne przebudowy;
3) Degradacja zabytkowych cmentarzy i parków;
4) Brak podejmowania działań mających na celu objęcie ścisłą ochroną cennych obiektów z terenu miasta (m.in. zaniechania wpisów do rejestru zabytków, brak mpzp);
5) Brak dbałości o podnoszenie konkurencyjności turystycznej miasta w stosunku do innych regionów;
6) Degradacja stanowisk archeologicznych w skutek procesów inwestycyjnych, w szczególności niepoprzedzonych badaniami;
7) Zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków poprzez zachwianie równowagi między celami ekonomicznymi a ochroną dziedzictwa;
8) Niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i popularyzacji zabytków;
9) Zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie prywatnym i publicznym, w tym braki w edukacji kulturowej i niedostateczna świadomość wartości zasobów kulturowych;
10) Zanik lokalnych tradycji dawnych wsi przyłączanych do miasta Rzeszowa;

11) Brak kompleksowej i spójnej polityki ochrony krajobrazu kulturowego;
12) Założenie wyższości rozwoju inwestycyjnego miasta ponad dziedzictwo kulturowe, w tym presja urbanistyczna;
13) Suburbanizacja, powodująca niekontrolowane przemieszanie zabudowy historycznej ze współczesną, przy jednoczesnym wypieraniu z przestrzeni zabudowy historycznej (w szczególności drewnianej);
14) Wykonywanie błędnych opracowań projektów budowlanych i programów prac konserwatorskich w wyniku braku przeprowadzonych szczegółowych badań architektonicznych, konserwatorskich i archeologicznych;
15) Nieprawidłowy przebieg prac budowlano-konserwatorskich i restauratorskich, wynikający z braku odpowiedniej diagnostyki i opracowań naukowych obiektów zabytkowych;
16) Sytuowanie nadmiernie rozbudowanych instalacji fotowoltaicznych na dachach budynków zabytkowych oraz w bezpośrednim otoczeniu zabytków, czy w obrębie zabytkowych układów urbanistycznych;
17) Wprowadzanie do obiektów zabytkowych nowych funkcji niedostosowanych do charakteru obiektu i jego historycznego przeznaczania;
18) Wprowadzanie do obiektów zabytkowych funkcji o charakterze zamkniętym dla ogółu społeczeństwa;
19) Bliskość i przedłużanie się trwającego konfliktu zbrojnego przy granicy wschodniej kraju.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego.

Określone w programie priorytety oraz kierunki działań wynikają z:

- ustawowo określonych celów, jakim służyć powinny programy opieki nad zabytkami (ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 87, ust.2),
- dokumentów strategicznych i planistycznych z terenu miasta,
- wniosków wynikających z analizy SWOT stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego miasta,
- analiz i ocen zasobu dziedzictwa kulturowego miasta i jego stanu zachowania,
- z wyznaczonych kierunków polityki krajowej oraz regionalnej.

Priorytety, kierunki, zadania programu opieki

Niniejszy Program jest kontynuacją Programu opracowanego na lata 2021 - 2024. Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego miasta, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju miasta, uaktualniono oraz uzupełniono priorytety i kierunki, w oparciu o które sprecyzowano odpowiednie zadania. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom miasta właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

PRIORYTET I Ochrona dziedzictwa kulturowego wraz ze świadomym kształtowaniem krajobrazu kulturowego

(Materiałem pomocniczym do Priorytetu I oraz kierunków jest Aneks 4: Obszary o istotnej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu, wymagające uwzględnienia przy opracowaniu dokumentów planistycznych miasta – plansze I - XXV).

Kierunek działań I: Poszerzenie zasobu zabytkowego oraz zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego miasta Rzeszowa, układu urbanistycznego i dawnych układów ruralistycznych na terenie miasta.

- Opracowanie i przyjęcie uchwałą Rady Miasta gminnego programu rewitalizacji dla śródmiejskiej części Rzeszowa.
- Opracowanie Strategii rozwoju miasta Rzeszowa do 2035 r. z uwzględnieniem danych i postulatów dotyczących ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Sporządzenie i uchwalenie uchwały ustalającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane (w szczególności dla śródmiejskiej części Rzeszowa).
- Sporządzanie i uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi oraz historycznych układów przestrzennych.
- Uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz innych aktach planistycznych ochrony obiektów i obszarów zabytkowych, w tym stanowisk archeologicznych, dziedzictwa kulturowego oraz stref ochrony konserwatorskiej wskazanej w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Rzeszowa oraz Strategii rozwoju miasta Rzeszowa, a także zapisów dotyczących ochrony zabytków zawartych w niniejszym Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami m. Rzeszowa.
- Aktualizacja Studium wartości kulturowych miasta Rzeszowa (Studium historyczno-urbanistycznego miasta Rzeszowa).
- Rozważenie powołania parku kulturowego w obrębie zespołu staromiejskiego oraz opracowania planu jego ochrony w celu stworzenia skutecznej ochrony i promocji walorów kulturowych i krajobrazowych miasta Rzeszowa.
- Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (gez):
  - prowadzenie monitoringu dotyczącego stanu zachowania obiektów zabytkowych i ich przeznaczenia,
  - weryfikacja obiektów ujętych w gez pod kątem zgodności ze stanem faktycznym,
  - bieżąca aktualizacja gez,
  - typowanie zabytków proponowanych do ujęcia w gez (w szczególności powstałych po 2 pol. XX w.),
  - opracowywanie nowych kart adresowych zabytków,
  - stworzenie i udostępnienie danych dotyczących gez w Geoportalu Miasta Rzeszowa.
- Wspieranie i podejmowanie działań zmierzających do poszerzenia obszaru ochrony konserwatorskiej centralnej części miasta.
- Wspieranie inicjatyw oraz podejmowanie działań zmierzających do wpisania do rejestru zabytków obiektów zespołów zabudowy oraz układów przestrzennych posiadających wartości historyczne, artystyczne lub naukowe, które dotychczas nie figurują w rejestrze, w szczególności następujących

(w ślad za rekomendacjami zawartymi w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa z dnia 26 września 2023 r.):

układy przestrzenne:

- osiedle Majsterskie z okresu COP-u,
- osiedle Dąbrowskiego - część COP-owska modernistyczna i część socrealistyczna,
- zespół domów przy ul. Karpińskiego, stanowiących pozostałości dawnego układu przestrzennego osiedla kolejowego Budy Ruskowsiańskie,
- zespół willi i domów przy ul. Króla Augusta i Reymonta wraz z osiedlem „Budowlanych”,

zespoły zabudowy kolejowej:

- zespół stacyjno-dworcowy Rzeszów Główny wraz z zespołem parowozowni głównej,
- zespół kolejowej stacji pomp i filtrów,
- zespół koszar kolejowych przy ul. Batorego,
- zespół stacyjno-dworcowy Rzeszów Staroniwa (aktualnie trwa procedura wpisu do rejestru zabytków),

obiekty użyteczności publicznej powstałe w dobie autonomii galicyjskiej oraz okresie międzywojennym:

- zespół dawnej Krajowej Niższej Szkoły Rolniczej na Miłocinie,
- gmach dawnej Dyrekcji Okręgu Skarbowego, obecnie siedziba Narodowego Funduszu Zdrowia,
- dawny Zakład wychowawczy, obecnie Dom Zakonny oo. Saletynów przy ul. Dąbrowskiego,
- gmach III Liceum Ogólnokształcącego,
- gmach d. Żydowskiego Domu Ludowego, ob. Wojewódzkiego Domu Kultury,
- budynek dawnej szkoły na osiedlu Budziwój,

budynki mieszkalne powstałe do lat 30. XX. w., w tym m.in.:

- domy mieszkalne przy Placu Wolności 15a, 15b,
- kamienice przy ul. Jagiellońskiej 1 i 4, ul. Kraszewskiego 3 i 5, ul. Sobieskiego 17, ul. Sokoła 4, Pl. Śreniawitów 2, ul. Szopena 59,
- wille przy ul. Alsa 8, Poniatowskiego 3, ul. Fredry 6, ul. W. Pola 10, ul. Króla Augusta 16 wraz z ogrodzeniem, ul. Szopena 38 i 57,

obiekty architektury modernistycznej okresu międzywojennego, w szczególności:

- gmach poczty przy ul. Moniuszki,
- blok mieszkalny Funduszu Kwaterunku Wojskowego przy ul. Szopena 16,
- dawny hotel barona Roppa przy ul. Asnyka 10,
- kamienice, m.in. przy ul. Kraszewskiego 7, ul. Naruszewicza 13, ul. Lenartowicza 25,
- willa przy ul. Zygmuntowskiej 1–3,
- budynek bramny dawnego WSK PZL-Rzeszów, przy ul. Hetmańskiej,

obiekty architektury socrealistycznej:

- gmach kina „Zorza”,
- gmach dawnego „Domu Partii”, obecnie Sądu Apelacyjnego,
- gmach Komendy Wojewódzkiej Policji,

zabytki techniki:

- zespół młyna parowego z willą właściciela na osiedlu Pogwizdów Nowy,
- schron przeciwatomowy „Marysieńka” wraz z częścią nadziemną (dom jednorodzinny) oraz otoczeniem, w granicach działki,

inne wartościowe obiekty i zespoły zabytkowe, w tym:

- kamienica - dawne koszary im. Głowackiego, ul. Batorego 20,
- kamienica - dawne koszary im. Kilińskiego, ul. Batorego 9,
- spichlerz popałacowy na osiedlu Zwięczyca,
- zespół Hali Targowej wraz z wiatą,
- budynek Filharmonii Podkarpackiej (wraz z mozaikami Z. Brodowskiego),
- dawny młyn parowy wraz z willą właściciela młyna, ul. Łąkowa 2.

Kierunek działań II: Poprawa stanu zachowania oraz zahamowanie procesów degradacji zabytków i ich otoczenia

- Wspieranie przez samorząd Miasta dalszej konsekwentnej rewitalizacji zespołu zabytkowego Śródmieścia Rzeszowa.
- W historycznym centrum miasta dążenie do wymiany istniejącej dysharmonizującej zabudowy na nową dostosowaną gabarytami, bryłą i jakością architektury(preferowane konkursy architektoniczno-urbanistyczne).
- Dążenie do zachowania historycznych układów planistycznych dawnych miejscowości przyłączonych do miasta, w szczególności pozostałości dawnego rozplanowania wsi na obszarach siedliskowych oraz poprawa ładu przestrzennego dawnych centrów wsi.
- Nawiązywanie w nowych realizacjach inwestycyjnych do lokalnych tradycji kształtowania zabudowy - poszanowanie i kultywowanie we współczesnych realizacjach lokalnych tradycji budowlanych, w tym na obszarach dawnych wsi.
- Opracowywanie dokumentacji projektowych na prace budowlane, remontowe i konserwatorskie przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością Gminy Miasto Rzeszów, zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. W pierwszej kolejności należy uwzględnić obiekty znajdujące się w złym stanie, a prezentujące znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne.
- Przeprowadzanie badań architektonicznych, konserwatorskich i archeologicznych oraz sporządzanie opracowań badawczych i naukowych do celów poprzedzających przygotowanie procesów inwestycyjnych przy zabytkach.
- Wykonywanie bieżących prac budowlanych, remontowo-konserwatorskich oraz restauratorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością Gminy Miasto Rzeszów.
- Uwzględnienie w działaniach inwestycyjnych realizowanych przez Gminę prawidłowego zagospodarowania otoczenia zabytkowych obiektów.
- Zapobieganie pogarszaniu stanu zachowania zabytkowej zabudowy miasta - podejmowanie przez samorząd inicjatyw zachęcających właścicieli obiektów zabytkowych do przeprowadzania prac remontowo-konserwatorskich, z uwzględnieniem zachowania formy, bryły, wystroju elewacji i wnętrz klatek schodowych, detalu, stolarki okiennej i drzwiowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, jak również dbałości o otoczenie zabytku (ochrona historycznych ogrodzeń i małej architektury).
- Rewaloryzacja głównych ulic śródmiejskich wraz z przeprowadzeniem niezbędnych badań archeologicznych.
- Dążenie do przywrócenia, dla historycznych dróg, jak również ciągów pieszych, szlachetnych nawierzchni podkreślających zabytkowy charakter tych ulic (w wysokiej jakości wykonania np. z kostki lub płyt kamiennych).

- Dążenie do ograniczania ruchu kołowego w historycznym centrum miasta wraz ze zwiększeniem ilości deptaków.
- Rewaloryzacja zabytkowych parków:
  - Park w zespole dworsko-parkowym na Słocinie,
  - Park w zespole dworsko-parkowym na Staromieściu,
  - Park w zespole dworsko-parkowym na Zalesiu.

Kierunek działań III: Poprawa stanu zachowania zabytkowych obiektów, zespołów i historycznych obszarów poprzez usprawnienie systemu finansowania/dofinansowania

- Rozszerzenie możliwości udzielania dotacji z budżetu Gminy Miasto Rzeszów na prace konserwatorskie restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach z terenu Rzeszowa ujętych w GEZ, niewpisanych do rejestru zabytków.
- W przypadku inwestycji miejskich na obszarach ochrony archeologicznej lub występowania stanowisk archeologicznych zabezpieczenie środków finansowych na ratownicze badania archeologiczne oraz nadzór archeologiczny.
- Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami m.in. poprzez pozyskiwanie środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych.
- Dofinansowanie dokumentacji zagrożonych zabytków budownictwa drewnianego.

Kierunek działań IV: Opieka nad zabytkami ruchomymi.

- Wykonywanie corocznie bieżących prac konserwatorskich przy nagrobkach na zabytkowych cmentarzach.
- Wykonywanie corocznie prac konserwatorskich przy zabytkowych kapliczkach stanowiących własność Gminy Miasto Rzeszów lub znajdujących się w jej zarządzie.
- Podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną polegającą na wpisie do rejestru zabytków ruchomych najcenniejszych nagrobków znajdujących się na Starym Cmentarzu oraz cmentarzach: na Pobitnie, Staromieściu, Słocinie, Przybyszówce, Zalesiu.

PRIORYTET II: Praktyczne wykorzystanie zasobów i wzmacnianie roli dziedzictwa kulturowego w budowaniu tożsamości miasta

Kierunek działań I: Podnoszenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego miasta

- Wsparcie prac dotyczących konserwacji i digitalizacji historycznych fotografii, w tym pochodzących z warsztatu Edwarda Janusza, istotnych dla spuścizny historycznej miasta.
- Dofinansowanie zakupów eksponatów muzealnych dla muzeów z terenu miasta.
- Opracowanie systemowej identyfikacji zabytków miejskich, celem zapewnienia ich rozpoznawalności, ochrony oraz promocji lokalnego zasobu zabytkowego.
- Wytypowanie obiektów i miejsc do opracowania tematycznych szlaków dziedzictwa, np. szlaku zabytkowych kapliczek, szlaku śladem rodu Lubomirskich, szlaku architektury modernistycznej, szlaku architektury socrealizmu, szlaku architektury modernizmu powojennego.

- Stworzenie szlaku kulturowego miejsc/ osób/ obiektów zapomnianych bądź nieistniejących, a ważnych dla historii i tożsamości Rzeszowa.
- Dokumentacja i popularyzacja historii Rzeszowa poprzez prezentację historycznych cmentarzy, np.:
  - utworzenie internetowej bazy zawierającej dane na temat historii nekropolii, wybitnych osób na niej pochowanych, informacje o artystach tworzących nagrobki, fotografie oraz dokumentację prac konserwatorskich,
  - utworzenie lapidarium z elementów zabytkowych nagrobków,
  - wykonanie na zabytkowych cmentarzach ujednoliconych tablic informacyjnych, zawierających krótką historię, prezentację i lokalizację najciekawszych nagrobków.
- Wprowadzenie w przestrzeń pl. Ofiar Getta czytelnej wizualnie informacji o historii tego miejsca.

Kierunek działań II: Promocja dziedzictwa oraz upowszechnianie wiedzy w zakresie dziedzictwa kulturowego

- Wspieranie inicjatyw zmierzających do upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta, np. w postaci publikacji przewodnikowych, popularnonaukowych i albumowych, publikacji wyników badań historycznych, konserwatorskich i archeologicznych.
- Współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie realizacji przez nie zadań publicznych z zakresu ochrony zabytków, opieki nad zabytkami oraz promocji lokalnego zasobu zabytkowego.
- Aktywne włączanie się miasta i prowadzonych przezeń instytucji kultury w coroczne obchody Europejskich Dni Dziedzictwa, pozwalające na szerokie propagowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i zapewniające organizowanym imprezom reklamę na terenie całego województwa za pośrednictwem plakatów z programem obchodów oraz regionalnych mediów.
- Organizacja wydarzeń kulturalnych:
  - Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych,
  - Święto Paniagi,
  - koncerty okolicznościowe na dziedzińcu Zamku Lubomirskich,
  - eventy i imprezy okolicznościowe w przestrzeni Rynku w Rzeszowie.
- Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).
- Wspieranie istniejących zakładów rzemieślniczych praktykujących dawne zawody, cechy i unikatowe, historyczne fachy.
- Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej.
- Popularyzowanie historii oraz kultywowanie lokalnych tradycji dawnych wsi (obecnych osiedli), włączonych w granice administracyjne Rzeszowa.
- Używanie, stosowanie i przywracanie (także w stosunku do nieistniejących miejscowości) historycznych nazw miejscowych - przysiółków, nazw rodzimych, charakterystycznych dla specyfiki lokalnej Rzeszowa itp.

- Zintegrowanie działań promocyjnych Rzeszowa w zakresie turystyki z działaniami samorządu wojewódzkiego, gmin ościennych, ze szczególnym uwzględnieniem gmin Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego oraz powiatu, np. poprzez stworzenie szlaków atrakcji turystycznych miasta i regionu.
- Stworzenie atrakcyjnej, opartej na najwyższych standardach strony internetowej poświęconej zabytkom miasta.
- Wspieranie działań promujących turystykę pieszą i rowerową na terenie samego miasta i jego okolic opartej o dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze.

8. INTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w *Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1) prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi: uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
2) finansowych – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, wsparcie finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, w zależności od możliwości finansowych gminy;
3) koordynacyjnych – obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
4) społecznych – obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
5) kontrolnych – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028 został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Prezydent będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miasta.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
2) efektywność wykonania zadań;

3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiadającymi za zabytki.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Według ustawy dotacje celowe z budżetu państwa mogą być przeznaczane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dodatkowo dotacje na działania przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków mogą być udzielane przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego (gminy, powiaty województwa) na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót, jeśli:
- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z ustawą utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków – państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane w szczególnych przypadkach tj. zgodnie z art. 107a-107e ustawy. Kary nakładane są m.in. za podejmowanie działań bez pozwolenia lub wbrew pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora ochrony zabytków. Wpływami do Funduszu mogą też być zasądzenia przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Środki, zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków przeznaczane są m.in. na dofinansowanie ww. nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Najważniejsze potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Miasta Rzeszowa w latach 2025-2028 przedstawiono w poniższej tabeli (Tabela 1). Zaznaczyć należy, iż są to wybrane źródła możliwości pozyskania dofinansowania.

Tabela 1. Potencjalne źródła dofinansowania działań i zadań z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dla Miasta Rzeszowa w latach 2025-2028

Źródła Krajowe	
Źródła dofinansowania	**Cele i przedmiot dofinansowania**
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	1) Program „Ochrona zabytków” Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. O dofinansowanie mogą ubiegać się podmioty posiadające osobowość prawną oraz siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. O dofinansowanie w ramach programu nie mogą ubiegać się m.in. państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne. Nabór do programu Ochrona zabytków odbywa się zazwyczaj dwa razy do roku. 2) Program „Ochrona zabytków archeologicznych” Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. O dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury, państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne uczelnie akademickie, niepubliczne uczelnie akademickie, podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

	3) Program „Kultura ludowa i tradycyjna” Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. O dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury, które nie są współprowadzone przez ministra, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, podmioty prowadzące działalność gospodarczą. 4) Program „Wspieranie działań muzealnych” Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacja zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. O dofinansowanie mogą ubiegać się: samorządowe instytucje kultury, które nie są współprowadzone przez ministra, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. 5) Program „Groby i cmentarze wojenne w kraju” Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń. O dofinansowanie mogą ubiegać się następujące podmioty sprawujące opiekę nad grobem lub cmentarzem wojennym: samorządowe instytucje kultury, które nie są współprowadzone przez ministra, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne. 6) Program „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju” Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. O dofinansowanie mogą ubiegać się podmioty sprawujące opiekę nad miejscem pamięci: samorządowe instytucje kultury, które nie są współprowadzone przez ministra, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie publiczne i uczelnie niepubliczne, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.
Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków	Środki Podkarpackiego Konserwatora Zabytków przeznaczane są na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa podkarpackiego. Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o udzielenie dotacji: osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie.

Samorząd Województwa Podkarpackiego	Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku mogą obejmować nakłady konieczne wymienione w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego.
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji	Fundusz Kościelny Kościelne osoby prawne będą mogą ubiegać się o przyznanie dotacji na realizację w zadań dotyczących konserwacji i remontów obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej.
Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnoprawnych	Program „Dostępna przestrzeń publiczna” Dotacje w ramach działalności funduszu udzielane są na m.in. likwidację barier architektonicznych i komunikacyjnych (w tym, także w obiektach zabytkowych).
Źródła zagraniczne:	
Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027	Głównym celem jest wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu poprzez inwestycje realizowane przy wsparciu ze środków unijnych. 1) Działanie FEPK.06.01 Zrównoważony rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych EFRR.CP5.I - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich 020 - Infrastruktura biznesowa dla MŚP (w tym parki i obiekty przemysłowe), 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 168 - Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych. 2) Działanie FEPK.05.05 Kultura EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury. 3) Działanie FEPK.05.06 Szlaki turystyczne EFRR.CP4.VI – Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych. 165 – Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych.
Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027	Głównym celem programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego m.in. poprzez wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym.

	W sektorze kultury planowane są działania mające na celu ochronę zabytków o światowym i krajowym znaczeniu.
Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027	Głównym celem programu jest utrwalenie warunków sprzyjających konkurencyjności makroregionu oraz wyższej jakości życia w Polsce Wschodniej. Celem szczegółowym jest m.in. rozwój społeczno-gospodarczy dzięki turystyce.

Dodatkowe informacje można znaleźć na stronie Narodowego Instytutu Dziedzictwa w publikacji „Źródła finansowania opieki nad zabytkami" pod adresem: https://ksiegarnia.nid.pl/produkt/zrodla-finansowania-opieki-nad-zabytkami/.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTAMI

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 t.j.)., na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest miasto Rzeszów;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze miasta Rzeszowa.

Miasto jako właściciel obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, jest ustawowo zobligowane do opieki nad tymi obiektami. Opieka nad zabytkiem polega w szczególności na:

- naukowym badaniu i dokumentowaniu zabytku;
- prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczeniu i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Miasto powinno dołożyć wszelkich starań, aby stan zachowania zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów. Miasto planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków w latach obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami. W budżecie gminy, co roku, zabezpieczone są środki przeznaczone na zabytki, co jest uzależnione od potrzeb i możliwości budżetowych gminy.

Zgodnie z art. 81 ww. ustawy dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowalne przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa w trybie i na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. W myśl

powyższych przepisów Gmina Miasto Rzeszów przyjęła **Uchwałę XXI/351/2025 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 18 lutego 2025 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej z budżetu Miasta Rzeszowa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Gminy Miasto Rzeszów, niestanowiących jej wyłącznej własności.**

Zaleca się, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2025-2028 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Dodatkowym rozwiązaniem byłaby przyznanie dotacji również dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Spis fotografii:

Fot. 1. Kościół parafialny pw. św. Stanisława i św. Wojciecha (fot. Biuro ZIR)
Fot. 2. Klasztor i kościół oo. Bernardynów (fot. Biuro ZIR)
Fot. 3. Zespół kościelno-klasztorny oo. Pijarów (fot. Biuro ZIR)
Fot. 4. Kościół oo. Reformatów (fot. Biuro ZIR)
Fot. 5. Dawny kościół św. Trójcy (fot. Biuro ZIR)
Fot. 6. Kościół pw. Chrystusa Króla (fot. Biuro ZIR)
Fot. 7. Kościół pw. św. Józefa na Staromieściu (fot. Biuro ZIR)
Fot. 8. Kościół pw. św. Marcina i św. Rocha na Słocinie (fot. Biuro ZIR)
Fot. 9. Kościół pw. Matki Bożej Śnieżnej (fot. Biuro ZIR)
Fot. 10. Kościół pw. Św. Mikołaja na Przybyszówce
Fot. 11. Kaplica myśliwska pw. Św. Huberta na Miłocinie (fot. Biuro ZIR)
Fot. 12. Dawna Cerkiew greckokatolicka na Zalesiu
Fot. 13. Synagoga Staromiejska (fot. Biuro ZIR)
Fot. 14. Synagoga Nowomiejska (fot. Biuro ZIR)
Fot. 15. Zamek Lubomirskich (fot. Biuro ZIR)
Fot. 16. Pałac Letni Lubomirskich (fot. Biuro ZIR)
Fot. 17. Dworek Piątkowskiego (fot. Biuro ZIR)
Fot. 18. Dworek Skrzyńskich (fot. Biuro ZIR)
Fot. 19. Pałacyk Burgallera (fot. Biuro ZIR)
Fot. 20. Pałac Jędrzejowiczów (fot. Biuro ZIR)
Fot. 21. Dworek Władysława Jędrzejowicza (fot. Biuro ZIR)
Fot. 22. Dwór Chłapowskich (fot. Biuro ZIR)
Fot. 23. Dworek Gumińskich (fot. Biuro ZIR)
Fot. 24. Ratusz (fot. Biuro ZIR)
Fot. 25. Dawny budynek Rady Powiatowej (fot. Biuro ZIR)
Fot. 26. Dawny Gmach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” (fot. Biuro ZIR)
Fot. 27. Dawna Żeńska Szkoła Wydziałowa im. Scholastyki
Fot. 28. Dawna Bursa seminarium nauczycielskiego
Fot. 29. Dawny Gmach II Gimnazjum (fot. Biuro ZIR)
Fot. 30. Budynek dawnej Krajowej Niższej Szkoły Rolniczej w Miłocinie (fot. Biuro ZIR)
Fot. 31. Dawna Krajowa Szkoła Mleczarska na Staromieściu (fot. Biuro ZIR)
Fot. 32. Budynek dawnej szkoły żydowskiej (fot. Biuro ZIR)
Fot. 33. Dawny Bank Austro - Węgierski (fot. Biuro ZIR)

Fot. 34. Dawny Bank Kasy Oszczędności (fot. Biuro ZIR)
Fot. 35. Dawny Hotel „Krakowski" (fot. Biuro ZIR)
Fot. 36. Budynek dawnego Hotelu „Reichshof" (fot. Biuro ZIR)
Fot. 37. Dom Kultury WSK, obecnie budynek Uniwersytetu Rzeszowskiego
Fot. 38. Dawny gmach Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (fot. Biuro ZIR)
Fot. 39. Siedziba Sądu Apelacyjnego (fot. Biuro ZIR)
Fot. 40. Budynek kina „Zorza" (fot. Biuro ZIR)
Fot. 41. Dawne Koszary Kraińskiego (zdjęcie Biuro ZIR)
Fot. 42. Dawne II Koszary Obrony Krajowej (fot. Biuro ZIR)
Fot. 43. Dawne III Koszary Obrony Krajowej (fot. Biuro ZIR)
Fot. 44. Dawne koszary im. Głowackiego, ul. Batorego 20 (fot. Biuro ZIR)
Fot. 45. Budynek Dworca Staroniwa (fot. Biuro ZIR)
Fot. 46. willa W. Pilińskiego, Al. Pod Kasztanami 8
Fot. 47.Willa przy ul. Chrzanowskiej 10 (fot. Biuro ZIR)
Fot. 48. Willa "Holzerówka ", ul. Sokoła 7 (fot. Biuro ZIR)
Fot. 49. Willa przy ul. Kasprowicza 6 (fot. Biuro ZIR)

Źródła pozyskania danych, bibliografia:

[1] Gminny program opieki nad zabytkami miasta Rzeszowa na lata 2021 – 2024. Autor: EKO – GEO GLOB. Rzeszów 2021 r.
[2] Gminny program opieki nad zabytkami miasta Rzeszowa na lata 2017 – 2020. Autor: mART Marta Danielska. Listopad 2017 r.
[3] Gminny program opieki nad zabytkami miasta Rzeszowa na lata 2013 – 2016. Autor: Bartosz Podubny. Listopad 2012 r.
[4] Sprawozdanie z realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Rzeszowa na lata 2021 – 2024. Dane za lata 2021-2022. Rzeszów 2023 r.
[5] Z. Trześniowski, „Od Rzeszowa…" Legendy i opowieści z regionu rzeszowskiego, wyd. Podkarpacki Instytut Książki i Marketingu, Rzeszów 2008
[6] Muzea w Polsce - https://muzeasp.pl/index.php
[7] Muzea - Serwis informacyjny Urzędu Miasta Rzeszowa - https://erzeszow.pl/43-kultura/7224-muzea.html Kultura
[8] Schron „Marysieńka" - https://podkarpackie.travel/produkt/-schron-marysienka
[9] Schron przeciwatomowy „Marysieńka" - https://www.rzeszow-info.pl/artykul/885,schron-przeciwatomowy-marysienka
[10] https://obliview.erzeszow.pl/open-obliview/
[11] Mapa Miega z lat 1779 – 1783 - https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=osm%2C163%2C165&bbox=2440611.2525232765%2C6449600.058665631%2C2458736.382855399%2C6456221.416240836
[12] Austriacka mapa Franciszko-Józefinska z lat 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) - https://maps.arcanum.com/en/map/thirdsurvey25000/?bbox=2440611.2525232765%2C6449600.058665631%2C2458736.382855399%2C6456221.416240836&map-list=1&layers=129
[13] M. Furtak., Centralny Okręg Przemysłowy (COP) 1936-1939, Architektura i Urbanistyka, Łódź 2014, s.299
[14] Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Rzeszowie
[15] Mapy archiwalne Polski i Europy Środkowej, Stadt Reichshof, plan Rzeszowa z 1944 r. - http://igrek.amzp.pl/result.php?cmd=id&god=Rzesz%C3%B3w&cat=TPEURCE
[16] M. Jarosińska, Rzeszów galicyjski w obiektywie Edwarda Janusza, 2010
[17] Projekt *Aktualizacji Studium historyczno-urbanistycznego miasta Rzeszowa*, Biuro Rozwoju Miasta Rzeszowa, Rzeszów 2021

CZĘŚĆ GRAFICZNA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Mapa poglądowa zasobów zabytkowych i obszarów archeologicznych na terenie Rzeszowa w skali 1:25 000

ANEKSY

ANEKS nr 1. Zabytki miasta Rzeszowa wpisane do Rejestru zabytków nieruchomych

ANEKS nr 2. Rejestr zabytków ruchomych z terenu miasta Rzeszowa

ANEKS nr 3. Stanowiska archeologiczne na terenie Rzeszowa

ANEKS nr 4. Obszary o istotnej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu, wymagające uwzględnienia przy opracowaniu dokumentów planistycznych miasta (plansze I – XXV)

ANEKS nr 1. Zabytki miasta Rzeszowa wpisane do Rejestru zabytków nieruchomych (stan na 30.09.2025 r.)
(Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu. Delegatura w Rzeszowie)

LP.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Rejestr Zabytków
1	Rzeszów	Układ urbanistyczny Starego Miasta: 1. Zabudowa dawnego Starego i Nowego Miasta wokół Rynku Starego i Placu Wolności. 2. Synagogi nowomiejska i staromiejska. 3. Zespoły: Zamku i Pałacu Lubomirskich, oo. Pijarów, oo. Bernardynów, oo. Reformatów oraz d. kościoła pw. Świętej Trójcy wraz ze Starym Cmentarzem 4. Inne zabytki znajdujące się obszarze ochrony zaznaczonym na mapie stanowiącej załącznik do decyzji WKZ.		A-325 z dn. 30.01.1969 r.
2	Rzeszów	Zespół budowlany ulicy Dekerta: 1.Budynki mieszkalne przy ul. Dekerta 1, 3, 4, 5, 6. 2. Skwer im. Płk. Kotowicza.		A-1343 z dn. 02.09.2015 r.
3	Rzeszów	Kościół rzym.-kat., zw. seminaryjnym, par. pw. Chrystusa Króla	Jałowego 39	A-1088 z dn. 01.04.1981 r.
4	Rzeszów	Plebania, ob. budynek w zespole par. pw. Chrystusa Króla	Jałowego 37	A-1306 z dn. 29.01.2015 r.
5	Rzeszów	Kościół oo. Pijarów w zespole oo. Pijarów, ob. kościół rzym.-kat., par. pw. św. Krzyża w Rzeszowie	3 Maja 17	A-1027 z dn. 08.06.1979 r.
6	Rzeszów	Kolegium w zespole oo. Pijarów, ob. budynek I LO	3 Maja 15	A-1027 z dn. 08.06.1979 r.
7	Rzeszów	Klasztor w zespole oo. Pijarów, ob. Muzeum Okręgowe	3 Maja 19	A-1027 z dn. 08.06.1979 r.
8	Rzeszów	Ogrodzenie w zespole oo. Pijarów	3 Maja	A-1027 z dn. 08.06.1979 r.
9	Rzeszów-Słocina	Kościół rzym.-kat., par. pw. św. Rocha	Paderewskiego 69a	A-1012 z dn. 15.04.1996 r. (d. A-1281)
10	Rzeszów-Słocina	Dzwonnica w zespole par. pw. św. Rocha	Paderewskiego	A-1012 z dn. 15.04.1996 r. (d. A-1281)
11	Rzeszów-Słocina	Kaplica grobowa Szymanowskich w zespole par. pw. św. Rocha	Paderewskiego	A-1012 z dn. 15.04.1996 r. (d. A-1281)
12	Rzeszów-Słocina	Ogrodzenie w zespole par. pw. św. Rocha	Paderewskiego	A-1012 z dn. 15.04.1996 r. (d. A-1281)
13	Rzeszów-Słocina	Ochronka, ob. dom zakonny w zespole par. pw. św. Rocha	Paderewskiego 71	A-1013 z dn. 06.10.1995 r. (d. A-1279)
14	Rzeszów-Staromieście	Kościół rzym.-kat. par. pw. św. Józefa	Partyzantów 38	A-62 z dn. 16.10.2002 r.
15	Rzeszów	Kościół rzym.-kat. zw. farnym, par. pw. św. Stanisława i św. Wojciecha	Plac Farny 5	A-548 z dn. 13.05.1994 r. (d. A-1270)
16	Rzeszów	Dzwonnica w zespole par. pw. św. Stanisława i św. Wojciecha	Plac Farny	A-548 z dn. 13.05.1994 r. (d. A-1270)
17	Rzeszów	Budynek plebanii w zespole par. pw. św. Stanisława i św. Wojciecha	Plac Farny 5	A-159 z dn. 30.05.2006 r.
18	Rzeszów-Budziwój	Kościół rzym.-kat., par. pw. Matki Bożej Śnieżnej, ob. wyłączony z kultu i nieużytkowany	Podleśna 6	A-191 z dn. 26.02.2007 r.
19	Rzeszów	Kościół oo. Reformatów w zespole oo. Reformatów, ob. kościół rzym.- kat. zw. garnizonowym pw. Matki Bożej Królowej Polski	Reformacka 5	A-1194 z dn. 14.10.1988 r.
20	Rzeszów	Kościół rzym.-kat., par. pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w zespole klasztoru oo. Bernardynów	Sokoła 8	A-37 z dn. 18.10.1949 r.
21	Rzeszów	Klasztor w zespole klasztoru oo. Bernardynów	Sokoła 8	A-37 z dn. 18.10.1949 r.
22	Rzeszów	Kapliczka św. Jana z Dukli zespole klasztoru oo. Bernardynów	Sokoła 8	A-37 z dn. 18.10.1949 r.

23	Rzeszów-Zalesie	Cerkiew grek.-kat. pw. Soboru Przesławnej Bogurodzicy, ob. Kościół rzym.-kat., par. pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	Zelwerowicza 1	A-67 z dn. 27.01.2003 r.
24	Rzeszów-Zalesie	Dzwonnica w zespole d. cerkwi grek.-kat. pw. Soboru Przesławnej Bogurodzicy	Zelwerowicza	A-67 z dn. 27.01.2003 r.
25	Rzeszów-Zalesie	Ogrodzenie w zespole d. cerkwi grek.-kat. pw. Soboru Przesławnej Bogurodzicy	Zelwerowicza	A-67 z dn. 27.01.2003
26	Rzeszów	Dom	Alsa 6	A-1111 z dn. 24.11.1987 r. (d. A-1175)
27	Rzeszów	Kamienica	Asnyka 1 / Sobieskiego7	A-1245 z dn. 15.11.1991 r.
28	Rzeszów	Kamienica	Bernardyńska 10	A-1085 z dn. 26.10.1988 r. (d. A-1195)
29	Rzeszów	Szkoła żydowska, ob. Archiwum Państwowe	Bożnicza 2	A-1001 z dn. 22.06.1988 r. (d. A-1182)
30	Rzeszów	Bożnica Staromiejska, tzw. Mała, ob. Archiwum Państwowe	Bożnicza 4	A-646 z dn. 25.03.1987 r. (d. A-1157)
31	Rzeszów	Dom	Chodkiewicza 12	A-1238 z dn. 28.08.1991 r.
32	Rzeszów	Willa	Chrzanowskiej 10	A-1091 z dn. 16.04.1981 r.
33	Rzeszów-Zalesie	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Ćwiklińskiej 1	A-1007 z dn. 11.10.1978 r.
34	Rzeszów-Zalesie	Park w zespole dworsko-parkowym	Ćwiklińskiej	A-1007 z dn. 11.10.1978 r.
35	Rzeszów	Kamienica	Dąbrowskiego 2	A-120 z dn. 09.06.2005 r.
36	Rzeszów	Dworek wraz z ogrodem	Dąbrowskiego 19	A-963 z dn. 15.06.1979 r. (d. A-1025)
37	Rzeszów	Dom Kultury WSK, ob. budynek Uniwersytetu Rzeszowskiego	Dąbrowskiego 83	A-974 z dn. 28.01.1992 r. (d. A-1249)
38	Rzeszów	Letni Pałac Lubomirskich	Dekerta 2	A-292 z dn. 31.05.1968 r.
39	Rzeszów	Ogrodzenie w Letnim Pałacu Lubomirskich	Dekerta 2	A-292 z dn. 31.05.1968 r.
40	Rzeszów	Willa w zespole willi	Dekerta 4	A-1336 z dn. 15.02.2016 r.
41	Rzeszów	Ogrodzenie w zespole willi	Dekerta 4	A-1336 z dn. 15.02.2016 r.
42	Rzeszów	Kamienica	Gałęzowskiego 1	A-1003 z dn. 21.07.1988 r. (d. A-1187)
43	Rzeszów	Kamienica	Gałęzowskiego 4	A-1219 z dn. 13.01.1988 r. (d. A-1178)
44	Rzeszów	Kamienica	Grodzisko 3	A-934 z dn. 17.12.1975 r.
45	Rzeszów	Kamienica	Grottgera 26	A-1248 z dn. 28.01.1992 r.
46	Rzeszów	Kamienica	Grunwaldzka 2 (Kościuszki 8, Matejki 13)	A-121 z dn. 16.06.2005 r.
47	Rzeszów	Kamienica	Grunwaldzka 6	A-1086 z dn. 13.06.1988 r. (d. A-1185)
48	Rzeszów	Gmach Urzędu Wojewódzkiego	Grunwaldzka 15	A-1499 z dnia 1.12.2017 r.
49	Rzeszów	Kamienica z oficynami	Grunwaldzka 20	A-684 z dn. 12.11.1985 r. (d. A-1158)
50	Rzeszów	Kamienica	Grunwaldzka 24	A-114 z dn. 12.04.2005 r.
51	Rzeszów	Kamienica	Grunwaldzka 36	A-971 z dn. 06.10.1997 r. (d. A-1287)
52	Rzeszów	Kamienica	Hetmańska 2	A-973 z dn. 16.12.1991 r. (d. A-1247)
53	Rzeszów	Willa	Hetmańska 13	A-972 z dn. 17.04.1989 r. (d. A-1200)
54	Rzeszów	Kamienica	Jabłońskiego 3	A-551 z dn. 15.09.1982 r. (d. A-1117)
55	Rzeszów	Kamienica	Jabłońskiego 5	A-1120 z dn. 15.09.1982 r. (d. A-1118)
56	Rzeszów	Kamienica	Jabłońskiego 8	A-975 z dn. 07.02.1995 r. (d. A-1276)
57	Rzeszów	Willa Wanga w zespole willi, ob. budynek Sekcji Ruchu Drogowego Komendy Miejskiej Policji	Jagiellońska 11	A-1249 z dn. 24.01.1979 r. (d. A-1020)

58	Rzeszów	Budynek gospodarczy w zespole willi	Jagiellońska 11	A-1249 z dn. 24.01.1979 r. (d. A-1020)
59	Rzeszów	Ogrodzenie w zespole willi	Jagiellońska 11	A-1249 z dn. 24.01.1979 r. (d. A-1020)
60	Rzeszów	Kamienica	Jagiellońska 12	A-1083 z dn. 28.03.1990 r. (d. A-1214)
61	Rzeszów	Willa Wiśniewskich, ob. willa	Jagiellońska 35	A-1183 z dn. 29.12.1988 r. (d. A-1197)
62	Rzeszów	Dworek Karpińskiego, ob. Pałac Biskupów Rzeszowskich wraz z ogrodem	Jałowego 6 (ob. 2)	A-1028 z dn. 15.06.1979 r.
63	Rzeszów	Kamienica	Jałowego 10	A-1119 z dn. 07.04.1993 r. (d. A-1259)
64	Rzeszów	Kamienica	Jałowego 12	A-1121 z dn. 15.06.1979 r. (d. A-1026)
65	Rzeszów	Kamienica	Jałowego 19	A-1226 z dn. 12.02.1991 r.
66	Rzeszów	Gimnazjum Męskie, ob. II LO	Jałowego 22	A-1103 z dn. 24.06.1981 r.
67	Rzeszów	Seminarium Nauczycielskie, ob. budynek Uniwersytetu Rzeszowskiego wraz z ogrodzeniem od strony zach.	Jałowego 24	A-497 z dn. 15.03.2011 r.
68	Rzeszów	Kamienica wraz z altanką ogrodową	Jałowego 33	A-785 z dn. 25.11.1982 r. (d. A-1119)
69	Rzeszów	Kapliczka	Jarowa 27	A-1234 z dn. 20.03.2014 r.
70	Rzeszów	Kamienica	Kopernika 10	A-115 z dn. 26.04.2005 r.
71	Rzeszów	Kamienica	Kościuszki 5	A-113 z dn. 15.04.2005 r.
72	Rzeszów	Kamienica	Kościuszki 7	A-1248 z dn. 04.10.1988 r. (d. A-1190)
73	Rzeszów	Kamienica	Kościuszki 15	A-1115 z dn. 21.09.1990 r. (d. A-1222)
74	Rzeszów	Willa	Krakowska 4	A-1114 z dn. 11.10.1988 r. (d. A-1193)
75	Rzeszów	Kamienica	Króla Kazimierza 5	A-559 z dn. 18.02.1991 r. (d. A-1227)
76	Rzeszów	Kamienica	Króla Kazimierza 29/ Przesmyk 2	A-127 z dn. 04.10.2005 r.
77	Rzeszów	Kamienica	Króla Kazimierza 31	A-128 z dn. 21.07.2005 r.
78	Rzeszów	Kamienica o charakterze dworu (dworek Bieniaszewskich)	Lisa-Kuli 1	A-206 z dn. 24.04.2007 r.
79	Rzeszów	Willa	Lwowska 8	A-762 z dn. 13.04.1981 r. (d. A-1090)
80	Rzeszów	Kamienica	3 Maja 2	A-1216 z dn. 11.07.1989 r. (d. A-1201)
81	Rzeszów	Kamienica z oficyną	3 Maja 4 i 6	A-1217 z dn. 15.04.1991 r. (d. A-1231)
82	Rzeszów	Kamienica w zespole kamienicy	3 Maja 8	A-1132 z dn. 11.10.1988 r. (d. A-1192)
83	Rzeszów	Oficyna zachodnia w zespole kamienicy	3 Maja 8a	A-1132 z dn. 11.10.1988 r. (d. A-1192)
84	Rzeszów	Oficyna południowa w zespole kamienicy	3 Maja 8b	A-1132 z dn. 11.10.1988 r. (d. A-1192)
85	Rzeszów	Kamienica	3 Maja 9	A-112 z dn. 21.03.2005 r.
86	Rzeszów	Kamienica w zespole kamienic	3 Maja 10	A-1289 z dn. 12.03.1998 r.
87	Rzeszów	Stajnia z wozownią w zespole kamienicy, ob. budynki gospodarcze	3 Maja 10	A-1289 z dn. 12.03.1998 r.
88	Rzeszów	Altana w zespole kamienicy	3 Maja 10	A-1289 z dn. 12.03.1998 r.
89	Rzeszów	Kamienica	3 Maja 20	A-1111 z dn. 30.12.1981 r.
90	Rzeszów	Bank Austro-Węgierski, ob. budynek Banku PKO S. A.	3 Maja 21	A-1185 z dn. 28.02.1983 r. (d. A-1136)
91	Rzeszów	Bursa Kolegium Pijarów, kamienica	3 Maja 22/ Fircowskiego 1	A-1112 z dn. 25.01.1990 r. (d. A-1208)
92	Rzeszów	Pocztowa Kasa Oszczędności z kasynem i siedzibą Muzeum Przemysłowego, ob. budynek banku PKO BP	3 Maja 23	A-806 z dn. 28.06.1993 r. (d. A-1262)

93	Rzeszów	Kamienica	3 Maja 24	A-1184 z dn. 22.05.1990 r. (d. A-1217)
94	Rzeszów	Kamienica	3 Maja 26	A-152 z dn. 05.06.2006 r.
95	Rzeszów	Kamienica	3 Maja 32	A-1168 z dn. 02.07.2013 r.
96	Rzeszów	Budynek koszar w zespole koszar tzw. Hasklerowskich, ob. budynek Wojewódzkiego Inspektora Nadzoru Budowlanego	8 Marca 5	A-1002 z dn. 24.06.1981 r. (d. A-1097)
97	Rzeszów	Kamienica	Matejki 2	A-991 z dn. 19.09.1984 r. (d. A-1144)
98	Rzeszów	Kamienica	Matejki 18	A-1000 z dn. 14.06.1988 r. (d. A-1181)
99	Rzeszów	Kamienica	Mickiewicza 4/ Joselewicza 2	A-1187 z dn. 13.02.1976 r. (d. A-945)
100	Rzeszów	Kamienica	Mickiewicza 5	A-995 z dn. 19.11.1969 r. (d. A-326)
101	Rzeszów	Kamienica	Mickiewicza 7	A-598 z dn. 21.01.1976 r. (d. A-936)
102	Rzeszów	Kamienica	Mickiewicza 8	A-57 z dn. 22.07.2002 r.
103	Rzeszów	Kamienica	Mickiewicza 9	A-650 z dn. 10.09.1976 r. (d. A-731)
104	Rzeszów	Kamienica	Mickiewicza 11	A-651 z dn. 10.09.1976 r. (d. A-732)
105	Rzeszów	Kamienica z oficynami	Mickiewicza 19	A-1218 z dn. 18.11.1991 r. (d. A-1242)
106	Rzeszów	Willa	Moniuszki 4	A-993 z dn. 24.06.1981 r. (d. A-1098)
107	Rzeszów	Dom	Moniuszki 8	A-892 z dn. 23.05.1988 r. (d. A-1184)
108	Rzeszów	Willa	Moniuszki 11	A-1274 z dn. 08.06.1981 r. (d. A-1092)
109	Rzeszów	Kamienica	Okrzei 12 (wraz z Sobieskiego 4-6)	A-688 z dn. 30.12.1981 r. (d. A-1108)
110	Rzeszów	Kamienica	Piłsudskiego 5	A-151 z dn. 05.06.2006 r.
111	Rzeszów	Kamienica	Piłsudskiego 7	A-1135 z dn. 28.02.1983 r.
112	Rzeszów	Koszary Kraińskiego, ob. kamienica	Piłsudskiego 8-10	A-632 z dn. 27.11.1989 r. (d. A-1207)
113	Rzeszów	Budynek koszarowy w zespole koszar tzw. hasklerowskich, ob. kamienica	Piłsudskiego 21	A-1275 z dn. 24.06.1981 r. (d. A-1096)
114	Rzeszów	Budynek gospodarczy w zespole koszar tzw. hasklerowskich, ob. budynek	Piłsudskiego 23	A-1275 z dn. 24.06.1981 r. (d. A-1296)
115	Rzeszów	Kamienica	Piłsudskiego 27 / Targowa 10	A-7 z dn. 05.08.1999 r.
116	Rzeszów	Zamek Lubomirskich, ob. gmach Sądu Rejonowego	Plac Śreniawitów 3	A-40 z dn. 05.05.1950 i 18.05.1993 r.
117	Rzeszów	Fortyfikacje bastionowe z fosą w zespole zamku	Plac Śreniawitów 3	A-40 z dn. 05.05.1950 i 18.05.1993 r.
118	Rzeszów	Hotel "Krakowski", ob. kamienica	Plac Wolności 2	A-1183 z dn. 25.07.1988 r.
119	Rzeszów	Kamienica	Plac Wolności 7	A-1004 z dn. 26.08.1968 r. (d. A-379)
120	Rzeszów	Kamienica	Plac Wolności 11	A-1276 z dn. 11.10.1988 r. (d. A-1191)
121	Rzeszów	Willa w zespole willi	Pod Kasztanami 2-6	A-1173 z dn. 22.06.1987 r.
122	Rzeszów	Ogrodzenie willi w zespole willi	Pod Kasztanami 2-6	A-1173 z dn. 22.06.1987 r.
123	Rzeszów	Willa w zespole willi	Pod Kasztanami 8	A-1250 z dn. 15.06.1979 r. (d. A-1250)
124	Rzeszów	Ogrodzenie willi w zespole willi	Pod Kasztanami 8	A-1250 z dn. 15.06.1979 r. (d. A-1250)
125	Rzeszów	Willa "Pod Sową" w zespole willi	Pod Kasztanami 10	A-1251 z dn. 10.01.1979 r. (d. A-1019)
126	Rzeszów	Ogrodzenie willi w zespole willi	Pod Kasztanami 10	A-1251 z dn. 10.01.1979 r. (d. A-1019)
127	Rzeszów	Kordegarda wraz z fragmentem muru w zespole Letniego Pałacu Lubomirskich	Pod Kasztanami obok nr 10	A-292 z dn. 31.05.1968 r.

128	Rzeszów-Słocina	Spichlerz w zespole dworsko-parkowym	Powstańców Śląskich 1	A-338 z dn. 19.08.1968 r.
129	Rzeszów-Słocina	Dwór w zespole dworsko-parkowym	Powstańców Śląskich 2	A-338 z dn. 19.08.1968 r.
130	Rzeszów-Słocina	Domek myśliwski w zespole dworu	Powstańców Śląskich – obok nr 2	A-338 z dn. 19.08.1968 r.
131	Rzeszów-Słocina	Park w zespole dworsko-parkowym	Powstańców Śląskich	A-338 z dn. 19.08.1968 r.
132	Rzeszów-Słocina	Rządcówka w zespole dworsko-parkowym	Powstańców Śląskich 8	A-338 z dn. 19.08.1968 r.
133	Rzeszów-Słocina	Kapliczka podworska św. Floriana w zespole dworsko-parkowym	Powstańców Śląskich 14	A-180 z dn. 09.11.2006 r.
134	Rzeszów	Kamienica	Przesmyk 2/ Króla Kazimierza 29	A-127 z dn. 04.10.2005 r.
135	Rzeszów	Kamienica	Przesmyk 6	A-838 z dn. 28.07.1989 r. (d. A-1202)
136	Rzeszów	Browar wojskowy, ob. budynek	17 Pułku Piechoty 3	A-458 z dn. 16.11.2010 r.
137	Rzeszów	Dworek tzw. Piątkowskiego	Reformacka 4	A-1182 z dn. 22.08.1968 r. (d. A-333)
138	Rzeszów	Dom	Reformacka 10	A-1186 z dn. 29.03.1993 r. (d. A-1258)
139	Rzeszów	Pałac Jędrzejowiczów w zespole dworsko-parkowym	Rycerska 2-4	A-398 z dn. 16.02.2010 r.
140	Rzeszów	Ratusz	Rynek 1 (Kościuszki)	A-1040 z dn. 31.12.1993 r. (d. A-1268)
141	Rzeszów	Kamienica	Rynek 3	A-1036 z dn. 10.09.1976 r. (d. A-973)
142	Rzeszów	Kamienica	Rynek 4	A-1037 z dn. 01.09.1979 r. (d. A-1043)
143	Rzeszów	Kamienica	Rynek 5	A-381 z dn. 22.08.1968 r.
144	Rzeszów	Kamienica	Rynek 6	A-576 z dn. 10.01.1959 r. (d. A-236)
145	Rzeszów	Kamienica	Rynek 7	A-350 z dn. 11.12.1968 r.
146	Rzeszów	Kamienica	Rynek 8	A-1038 z dn. 12.06.1980 r. (d. A-1063)
147	Rzeszów	Kamienica	Rynek 9	A-894 z dn. 19.06.1979 r. (d. A-1030)
148	Rzeszów	Kamienica	Rynek 10	A-561 z dn. 11.12.1968 r. (d. A-375)
149	Rzeszów	Kamienica	Rynek 11	A-1053 z dn. 05.12.1979 r.
150	Rzeszów	Kamienica	Rynek 12	A-1039 z dn. 18.12.1979 r. (d. A-1054)
151	Rzeszów	Kamienica	Rynek 13	A-1194 z dn. 28.01.1976 r. (d. A-940)
152	Rzeszów	Kamienica	Rynek 14	A-1195 z dn. 28.01.1976 r. (d. A-939)
153	Rzeszów	Kamienica	Rynek 15	A-893 z dn. 28.01.1976 r. (d. A-938)
154	Rzeszów	Kamienica	Rynek 16	A-994 z dn. 13.02.1976 r. (d. A-944)
155	Rzeszów	Kamienica	Rynek 17	A-1084 z dn. 31.12.1975 r. (d. A-935)
156	Rzeszów	Kamienica	Rynek 18	A-895 z dn. 22.05.1981 r. (d. A-1093)
157	Rzeszów	Kamienica	Rynek 19	A-996 z dn. 13.02.1976 r. (d. A-942)
158	Rzeszów	Kamienica	Rynek 24	A-998 z dn. 06.05.1980 r. (d. A-1061)
159	Rzeszów	Kamienica	Rynek 25	A-992 z dn. 13.02.1976 r. (d. A-943)
160	Rzeszów	Pawilon ogrodowy	Słowackiego 10a	A-1277 z dn. 05.11.1976 r. (d. A-986)
161	Rzeszów	Kamienica	Sobieskiego 3	A-1118 z dn. 30.12.1981 r. (d. A-1107)
162	Rzeszów	Kamienica	Sobieskiego 4	A-688 z dn. 30.12.1981 r. (d. A-1108)

163	Rzeszów	Kamienica	Sobieskiego 5	A-543 z dn. 30.12.1981 r. (d. A-1109)
164	Rzeszów	Kamienica	Sobieskiego 6	A-688 z dn. 30.12.1981 r. (d. A-1108)
165	Rzeszów	Kamienica	Sobieskiego 8	A-997 z dn. 31.12.1981 r. (d. A-1110)
166	Rzeszów	Bożnica Nowomiejska tzw. Duża, ob. budynek Biura Wystaw Artystycznych	Sobieskiego 18	A-649 z dn. 24.01.1979 r. (d. A-1021)
167	Rzeszów	Kamienica	Sokoła 2	A-287 z dn. 04.09.2008 r.
168	Rzeszów	Trafika	Sokoła 2	A-999 z dn. 27.03.1992 r. (d. A-1252)
169	Rzeszów	Budynek Towarzystwa Zaliczkowo- Kredytowego Ziemskiego, ob. kamienica	Sokoła 6	A-1005 z dn. 20.07.1979 r. (d. A-1034)
170	Rzeszów	Willa tzw. „Holzerówka”, ob. budynek Teatru im. W. Siemaszkowej	Sokoła 7	A-549 z dn. 13.06.1991 r. (d. A-1236)
171	Rzeszów	Budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, ob. Teatr im. W. Siemaszkowej	Sokoła 9	A-549 z dn. 13.06.1991 r. (d. A-1236)
172	Rzeszów	Budynek Rady Powiatowej, ob. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna	Sokoła 13	A-550 z dn. 18.12.1984 r. (d. A-1145)
173	Rzeszów-Staroniwa	Kapliczka	Staroniwska 81	A-1235 z dn. 20. 03. 2014 r.
174	Rzeszów	Kamienica	Szpitalna 12	A-1417 z dn. 09. 09. 2016 r.
175	Rzeszów-Załęże	Dwór w zespole dworsko-parkowym: park, ogrodzenie z bramą wjazdową , szpaler drzew	Tarnowskiej Hrabiny (Załęska)	A-308 z dn. 16.02.2009 r.
176	Rzeszów	Bursa Seminarium Nauczycielskiego, ob. budynek Uniwersytetu Rzeszowskiego	Towarnickiego 3	A-496 z dn. 15.03.2011 r.
177	Rzeszów	Dworek Skrzyńskich w zespole dworu, ob. siedziba Gazety Codziennej „Nowiny”	Unii Lubelskiej 3	A-1113 z dn. 30.08.1979 r. (d. A-1042)
178	Rzeszów	Willa, nast. Dom Zdrowia dla Dzieci im. Dzieciątka Jezus Fundacji dr Hanasiewicza, ob. Pogotowie Opiekuńcze	Unii Lubelskiej 4	A-597 z dn. 15.06.1979 r. (d. A-1024)
179	Rzeszów	Dom w zespole domu	Wierzbowa 4-6	A-1240 z dn. 04.09.1991 r.
180	Rzeszów	Pałacyk Burgallera, ob. siedziba Polskiego Radia Rzeszów	Zamkowa 1	A-1278 z dn. 22.08.1968 r. (d. A-334)
181	Rzeszów	Budynek Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń, ob. siedziba Polskiego Radia Rzeszów wraz z ogrodzeniem	Zamkowa 3	A-418 z dn. 19.05.2010 r.
182	Rzeszów	Kamienica	Zamkowa 4/6	A-160 z dn. 30.05.2006 r.
183	Rzeszów	Kamienica	Zygmuntowska 2	A-727 z dn. 20.06.1986 r. (d. A-1162)
184	Rzeszów	Park miejski im. Solidarności, d. ogród klasztorny w zespole oo. Reformatów	Chrzanowskiej, Dąbrowskiego, Langiewicza	A-1234 z dn. 19.11.1991 r.
185	Rzeszów	Cmentarz Pobitno	Lwowska 31	A-1127 z dn. 25.11.1982 r.
186	Rzeszów	Dom grabarza w zespole cmentarza	Lwowska 31	A-1127 z dn. 25.11.1982 r.
187	Rzeszów	Kaplica w zespole cmentarza	Lwowska 31	A-1127 z dn. 25.11.1982 r.
188	Rzeszów	Ogrodzenie z bramą główną w zespole cmentarza	Lwowska 31	A-1127 z dn. 25.11.1982 r.
189	Rzeszów	Cmentarz żydowski	Rejtana	A-1130 z dn. 14.01.1983 r.
190	Rzeszów	Cmentarz tzw. Stary	Targowa	A-308 z dn. 13.11.1968 r.
191	Rzeszów	Kaplica cmentarna pw. Św. Trójcy w zespole cmentarza, następnie kościół rzym.-kat., zw. rektoralnym pw. Św. Trójcy, ob. kościół greko-kat., par. pw. Zaśnięcia Najświętszej Bogurodzicy	Targowa 4	A-308 z dn. 13.11.1968 r.
192	Rzeszów-Zalesie	Cmentarz w zespole d. cerkwi grek.- kat. pw. Soboru Przesławnej Bogurodzicy	Zelwerowicza	A-67 z dn. 27.01.2003 r.
193	Rzeszów - Miłocin	Kaplica pw. Św. Huberta	Św. Huberta 55	A-962 z 11.12.1967 r. (d. A-80)
194	Rzeszów	Rzeźba monumentalna - Pomnik Walk Rewolucyjnych w Rzeszowie (bez 4 tablic inskrypcyjnych u podstawy i bez tablic z herbem miasta na szczycie)	na terenie działki ew. nr 583/4 obr. 207	A-1827 z dn. 08.08.2024 r.

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW				
195	Rzeszów	osada (wczesne średniowiecze), AZP 103-76/51, stanowisko Rzeszów 19	lokalizacja niepewna	A-666 z dn. 22.12.1971 r.
196	Rzeszów – Lisia Góra	osada wczesnoneolityczna, AZP 104-76/4, stanowisko Rzeszów 23	lokalizacja przybliżona	A-443 z dn. 23.12.1968 r.
197	Rzeszów, ul. Leśna	osada wielokulturowa, AZP 104-76/5, stanowisko Rzeszów 24	lokalizacja przybliżona	A-444 z dn. 23.12.1968 r.
198	Rzeszów „Skałka”	osada wielokulturowa, AZP 103-76/8, stanowisko Rzeszów 25	lokalizacja niepewna	A-689 z dn. 22.12.1971 r.
199	Rzeszów-Zalesie	cmentarzysko, (kurhan ? z grobem ciałopalnym), AZP 104-76/7, stanowisko Rzeszów 93	lokalizacja przybliżona	A -473 z dn. 14.07.1969 r.
200	Rzeszów-Zalesie	osada wielokulturowa, AZP 104-76/8, stanowisko Rzeszów 94	lokalizacja przybliżona	A-896 z dn. 21.02.1992 r.
201	Rzeszów-Zalesie	osada wielokulturowa, AZP 104-76/32, stanowisko Rzeszów 95	lokalizacja przybliżona	A-895 z dn. 21.02.1992 r.
202	Rzeszów-Zalesie	osada wielokulturowa, AZP 104-76/33, stanowisko Rzeszów 108	lokalizacja przybliżona	A-898 z dn. 19.02.1992 r.
203	Rzeszów-Zalesie	punkt osadniczy (średniowiecze), AZP 104-76/34, stanowisko Rzeszów 109	lokalizacja przybliżona	A-894 z dn. 21.02.1992 r.
204	Rzeszów-Zwięczyca	osada, AZP 104-76/15, stanowisko Rzeszów-Zwięczyca 4	lokalizacja przybliżona	A-441 z dn. 23.12.1968 r.
205	Rzeszów-Zwięczyca	punkt osadniczy, AZP 104-76/25, stanowisko Rzeszów-Zwięczyca 10	lokalizacja przybliżona	A-897 z dn. 12.02.1992 r.
NIEISTNIEJĄCE ZABYTKI NIERUCHOME ZNAJDUJĄCE SIĘ W REJESTRZE ZABYTKÓW				
206	Rzeszów	dom	Rynek 20	1062 z dn. 16.07.1980 r.
207	Rzeszów	dom	Rynek 21	941 z dn. 21.01.1976 r.

ANEKS nr 2. Rejestr zabytków ruchomych z terenu miasta Rzeszowa

(Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu. Delegatura w Rzeszowie)

Lp.	Obiekt	Numer i data wpisu do rejestru zabytków ruchomych
1	wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Stanisława i św. Wojciecha	B-520 (d. B-50) z dn. 02.05.1970 (1 obiekt) (d. B-231) z dn. 02.12.1987 (43 obiekty)
2	wyposażenie zespołu klasztornego oo. Bernardynów	B-774 (d. B-186) z dn. 16.01.1981 (98 obiektów) (d. B-202) z dn. 16.01.1981 (135 obiektów - zespół wotów) B-217 z dn. 04.01.1986 (7 obiektów) B-949 z dn. 8.08.2019 (20 obiektów)
3	wyposażenie kościoła oo. Pijarów pw. Św. Krzyża	B-547 (d. B-187) z dn. 08.06.1979 (40 obiektów) B-866 z dn. 14.11.2017 (organy)
4	wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Marcina w Słocinie	B-84 z dn. 14.112003 (10 obiektów)
5	wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Józefa w Staromieściu	B-53 z dn. 29.01.2002 (27 obiektów)
6	obraz Matka Boska z Dzieciątkiem z kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP w Staroniwie	B-532 (d. B-239) z dn. 20.02.1992 (1 obiekt)
7	obraz Matka Boża z Dzieciątkiem z klasztoru oo. Dominikanów	B-594 z dn. 28.02.1997 (1 obiekt)
8	wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP, dawnej cerkwi w Zalesiu	B-93 z dn. 13.04.2004 (10 obiektów)
9	wyposażenie kościoła pw. Matki Boskiej Śnieżnej w Budziwoju	B-192 z dn. 26.02.2007 (16 obiektów)
10	wyposażenie kościoła rzym.- kat., zw. seminaryjnym., par. pw. Chrystusa Króla	B-707 z dn. 19.02.2016 (6 obiektów)
11	wyposażenie kaplicy pw. Św. Trójcy przy ul. Targowej	B-1034 (d. B-213) z dn. 23.11.1983 (22 obiekty)
12	kolekcja prywatna (m.in. meble, obrazy)	B-28 z dn. 17.10.1960 (90 obiektów)
13	kolekcja prywatna (kolekcja rzeźb i innych dzieł sztuki)	B-192 z dn. 05.10.1978 (1 obiekt) (22 obiekty skreślone z decyzją z 2018 r.) B-193 z dn. 05.01.1979 (67 obiektów) (2 obiekty skreślone decyzją z 2018 r.)
14	kolekcja pasteli portretów autorstwa St. Witkiewicza	B-194 z dn. 12.05.1979 (11 obiektów) B-194/1 z dn. 30.10.1979 (1 obiekt) B-194/11 z dn. 12.10.1979 (1 obiekt)
15	kolekcja (wyposażenie i wystrój jadalni)	B-212 z dn. 27.11.1981 (12 obiektów)
16	samochód osobowy	B-59 z dn. 26.06.2002 (1 obiekt)
17	malowidła w kamienicy Rynek 17	B-773 (d. B-200) z dn. 25.08.1980 (2 obiekty)
18	obraz „Zmartwychwstanie Chrystusa” znajdujący się na Uniwersytecie Rzeszowskim	B-744 (d. B-230) z dn. 28.08.1987 (1 obiekt)
19	Ikona, własność prywatna	B-781 (d. B-252) z dn. 10.02.1988 (1 obiekt)
20	obelisk ks. Stojałowskiego przy ul. Dębickiej w Przybyszówce	B-845 (d. B-206) z dn. 26.02.1981 (1 obiekt)
21	wyposażenie kapliczki przydrożnej przy ul. Jarowej 27 (własność prywatna)	B-640 z dn. 07.02.2014 r. (10 obiektów)
22	polichromia z kapliczki, ul. Jarowa 27 (własność prywatna)	B-741 z dn. 26.01.2016
23	wyposażenie kapliczki przydrożnej przy ul. Staroniwskiej 81 (własność prywatna)	B-653 z dn. 27.02.2014 r. (8 obiektów)
24	grobowiec, cmentarz Pobitno	B-753 z dn. 10.02.2016 r. (1 obiekt)
25	nagrobek, cmentarz ul. Budziwojska (własność prywatna)	B-776 z dn. 10.06.2016 r. (1 obiekt)
26	kolekcja dzieł sztuki autorstwa Józefa Szajny w Rzeszowie, eksponowana w „Szajna-Galeria” w Teatrze im. Wandy Siemaszkowej	B-938 z dn. 13.05.2019 (44 obiekty)
27	Wyposażenie kaplicy Św. Huberta	B-551 z dn. 07.11.2012 r.
28	figura świętego Jana Nepomucena na postumencie, ul. Polna 8 / Morgowa 11	B-1093 z dn. 21.06.2024 r.

ANEKS nr 3. Stanowiska archeologiczne na terenie Rzeszowa

Lp.	Miejscowość	AZP	Funkcja	Chronologia stanowiska	Uwagi
1	Rzeszów 1	103-76/58	osada	neolit (CLP), OWR	
2	Rzeszów 2	103-76/47	osada, ślad osadniczy	neolit, WEB, tarnobrzeska kult. łużycka, OWR, WŚ	
3	Rzeszów 3	103-76/55	osada	neolit (CLP), tarnobrzeska kult. łużycka, OWR (kult. przeworska), WŚ, XIV – pocz. XX w.	
4	Rzeszów 4	103-76/50	osada	neolit (CLP), WEB (kult. trzciniecka), OWR (kult. przeworska), PŚ	
5	Rzeszów 5	stan. bez lokalizacji	ślad osadnictwa (luźne znalezisko)	WEB	
6	Rzeszów 6	stan. bez lokalizacji	ślad osadnictwa (luźne znalezisko)	neolit / WEB	
7	Rzeszów 7	103-76/45	osada	WŚ	
8	Rzeszów 8	103-76/81	osada	WŚ	
9	Rzeszów 9	103-76/53	ślad osadnictwa	neolit (KCWR?)	
10	Rzeszów 10	103-76/3	skarb monet rzymskich		
11	Rzeszów 11	104-76/9 (bez lokalizacji)	ślad osadnictwa (luźne znalezisko)	tarnobrzeska kult. łużycka	stanowisko nie posiada dokładnej lokalizacji
12	Rzeszów 12	104-76/1	ślad osadnictwa	neolit, tarnobrzeska kult. łużycka, OWR	
13	Rzeszów 13	stan. bez lokalizacji	luźne znalezisko monety rzymskiej		
14	Rzeszów 14	stan. bez lokalizacji	ślad osadnictwa (luźne znalezisko)	neolit	
15	Rzeszów 15	104-76/2	luźne znalezisko miecza żelaznego	III / II w. p.n.e.	
16	Rzeszów 16	103-76/57	osada	neolit (KCWR, CLP)	
17	Rzeszów 17	103-76/56	ślad osadnictwa, osada, miasto	pradzieje, neolit (KCWR, CLP, KPL), WEB, tarnobrzeska kult. łużycka, OWR (kult. przeworska), XIV – pocz. XX w.	
18	Rzeszów 18	stan. bez lokalizacji	osada	?	być może rejon stanowiska 22 (?)
19	Rzeszów 19	103-76/51	osada	WŚ	Rej. Zab, A-666 z dn. 22.12.1971 r.
20	Rzeszów 20	103-76/79	osada	neolit (CLP)	
21	Rzeszów 21	104-76/3	osada	tarnobrzeska kult. łużycka, OWR	
22	Rzeszów 22	stan. bez lokalizacji	osada	neolit (CLP)	w starszej literaturze określano jako stan. 18, brak dokładnej lokalizacji
23	Rzeszów 23	104-76/4	osada	neolit (KCWR, CLP)	Rej. Zab. A-443 z dn. 23.12.1968 r.
24	Rzeszów 24	104-76/5	osada	neolit (KCWR), OWR, WŚ	Rej. Zab. A-444 z dn. 23.12.1968 r.
25	Rzeszów 25	103-76/8	ślad osadniczy, osada	paleolit schyłkowy, neolit (KCWR, CLP), tarnobrzeska kult. łużycka, kult. pomorska, OWR	Rej. Zab. A-689 z dn. 22.12.1971 r.
26	Rzeszów 26	103-76/4	osada	neolit (KCWR), tarnobrzeska kult. łużycka, kult. pomorska, OWR, WŚ	

27	Rzeszów 27	103-76/5	ślad osadnictwa	OWR	
28	Rzeszów 28	103-76/25	osada	?	
29	Rzeszów 29	103-76/14	ślad osadnictwa	?	
30	Rzeszów 30	103-76/23	ślad osadnictwa, osada	paleolit schyłkowy, neolit (KCWR, CLP, KPL), kult. mierzanowicka, kult. trzciniecka, tarnobrzeska kult. łużycka, PŚ	
31	Rzeszów 31	103-76/24	osada	neolit, tarnobrzeska kult. łużycka	
32	Rzeszów 32	103-76/19	osada	mezolit, neolit (KCWR, KLP), kult. trzciniecka, OWR (kult. przeworska)	połączone ze stanowiskami Rzeszów 50 i Rzeszów 103
33	Rzeszów 33	stan. bez lokalizacji	ślad osadnictwa	neolit	rejon stan. 16 (?)
34	Rzeszów 35	103-76/26	osada	OWR	
35	Rzeszów 36	103-76/20	osada	paleolit schyłkowy, neolit (KCWR, CLP), kult. trzciniecka, tarnobrzeska kult. łużycka, OWR	
36	Rzeszów 37	103-76/52	ślad osadnictwa	OWR	
37	Rzeszów 38	103-76/31	osada	OWR	
38	Rzeszów 39	103-76/54	ślad osadnictwa	?	
39	Rzeszów 40	102-76/18	ślad osadnictwa	OWR, WŚ	
40	Rzeszów 41	103-76/48	ślad osadnictwa, osada	paleolit, neolit, tarnobrzeska kult. łużycka, OWR (kult. przeworska), WŚ	
41	Rzeszów 42	103-76/1	osada	neolit (KCWR?)	
42	Rzeszów 43	103-76/2	kurhan, grodzisko?	?	
43	Rzeszów 44	103-76/6	ślad osadnictwa	okres nowożytny (XVI w.)	
44	Rzeszów 45	103-76/7	ślad osadnictwa	WŚ	
45	Rzeszów 46	103-76/12	osada	?, WŚ	
46	Rzeszów 47	103-76/13	osada	WŚ	
47	Rzeszów 48	103-76/15	osada	WŚ	
48	Rzeszów 49	103-76/16	osada	neolit	
49	Rzeszów 50	103-76/21	ślad osadnictwa	neolit (KCWR), OWR	obecnie połączone ze stan. Rzeszów 32 i Rzeszów 103
50	Rzeszów 51	103-76/22	osada	?, WŚ	
51	Rzeszów 52	103-76/27	osada	?, OWR, PŚ	
52	Rzeszów 53	103-76/28	ślad osadnictwa	OWR	
53	Rzeszów 54	103-76/29	osada	?, neolit (CLP), tarnobrzeska kult. łużycka, OWR, PŚ	
54	Rzeszów 55	103-76/30	osada	?, neolit (KCWR, CLP), OWR	
55	Rzeszów 56	103-76/32	osada	?	
56	Rzeszów 57	103-76/33	osada	neolit, OWR	
57	Rzeszów 58	103-76/34	osada	OWR	
58	Rzeszów 59	103-76/35	osada	OWR	
59	Rzeszów 60	103-76/36	ślad osadnictwa	WŚ	
60	Rzeszów 61	103-76/37	osada	neolit	
61	Rzeszów 62	103-76/38	osada	OWR	

62	Rzeszów 63	103-76/39	osada	neolit, OWR	
63	Rzeszów 64	103-76/40	osada	OWR	
64	Rzeszów 65	103-76/41	osada	neolit (KCWR)	
65	Rzeszów 66	103-76/42	osada	?	
66	Rzeszów 67	103-76/43	ślad osadnictwa	neolit	
67	Rzeszów 68	103-76/44	osada	OWR, WŚ	
68	Rzeszów 70	103-76/49	ślad osadnictwa	tarnobrzeska kult. łużycka	
69	Rzeszów 71	stan. bez lokalizacji	osada	WŚ	
70	Rzeszów 72	103-76/59	ślad osadnictwa	średniowiecze (XVI w.)	
71	Rzeszów 73	103-76/60	ślad osadnictwa	WŚ	
72	Rzeszów 74	103-76/61	osada	?, tarnobrzeska kult. łużycka	
73	Rzeszów 75	103-76/62	ślad osadnictwa	WŚ ?	
74	Rzeszów 76	103-76/63	osada	tarnobrzeska kult. łużycka?	
75	Rzeszów 77	103-76/64	osada	?	
76	Rzeszów 78	103-76/65	osada	?, tarnobrzeska kult. łużycka	
77	Rzeszów 79	103-76/66	osada	?, WŚ	
78	Rzeszów 80	103-76/67	ślad osadnictwa	neolit	
79	Rzeszów 81	103-76/68	ślad osadnictwa	WŚ	
80	Rzeszów 82	103-76/69	ślad osadnictwa	WŚ	
81	Rzeszów 83	103-76/70	ślad osadnictwa	neolit ?	
82	Rzeszów 84	103-76/71	osada	?	
83	Rzeszów 85	103-76/72	osada	OWR	
84	Rzeszów 86	102-76/19	osada	neolit	
85	Rzeszów 87	103-76/78	osada	WŚ, XIV – pocz. XX w.	
86	Rzeszów 88	103-76/80	osada	neolit, WEB, kult. trzciniecka, OWR	
87	Rzeszów 90	stan. bez lokalizacji	ślad osadnictwa	tarnobrzeska kult. łużycka	
88	Rzeszów 91	104-76/6	osada	neolit (CLP), WŚ	
89	Rzeszów 92	103-77/38	ślad osadnictwa	OWR, PŚ	
90	Rzeszów 93	104-76/7	cmentarzysko	OWR (II w. n.e.)	Rej. Zab. A -473 z dn. 14.07.1969 r.
91	Rzeszów 94	104-76/8	osada	tarnobrzeska kult. łużycka, WŚ	Rej. Zab. A-896 z dn. 21.02.1992 r.
92	Rzeszów 95	104-76/32	osada, cmentarzysko	?, tarnobrzeska kult. łużycka	Rej. Zab. A-895 z dn. 21.02.1992 r.
93	Rzeszów 98	104-76/10	osada	neolit, OWR, WŚ	
94	Rzeszów 99	104-76/11	osada	neolit ?	
95	Rzeszów 100	104-76/12	ślad osadnictwa	neolit	
96	Rzeszów 101	103-77/26	osada	PŚ	
97	Rzeszów 102	103-77/27	ślad osadnictwa	WŚ	
98	Rzeszów 103	103-77/28	ślad osadnictwa	?, PŚ	obecnie połączone ze stan. Rzeszów 32 i Rzeszów 50
99	Rzeszów 104	103-77/32	osada	OWR, WŚ, PŚ	
100	Rzeszów 106	103-77/37	osada	?, epoka kamienia, PŚ	
101	Rzeszów 107	104-77/3	osada	?, WŚ	
102	Rzeszów 108	104-76/33	osada	?, OWR, WŚ, PŚ	Rej. Zab. A-898 z dn. 19.02.1992 r.
103	Rzeszów 109	104-76/34	osada	?, WŚ, PŚ	Rej. Zab. A-894 z dn. 21.02.1992 r.

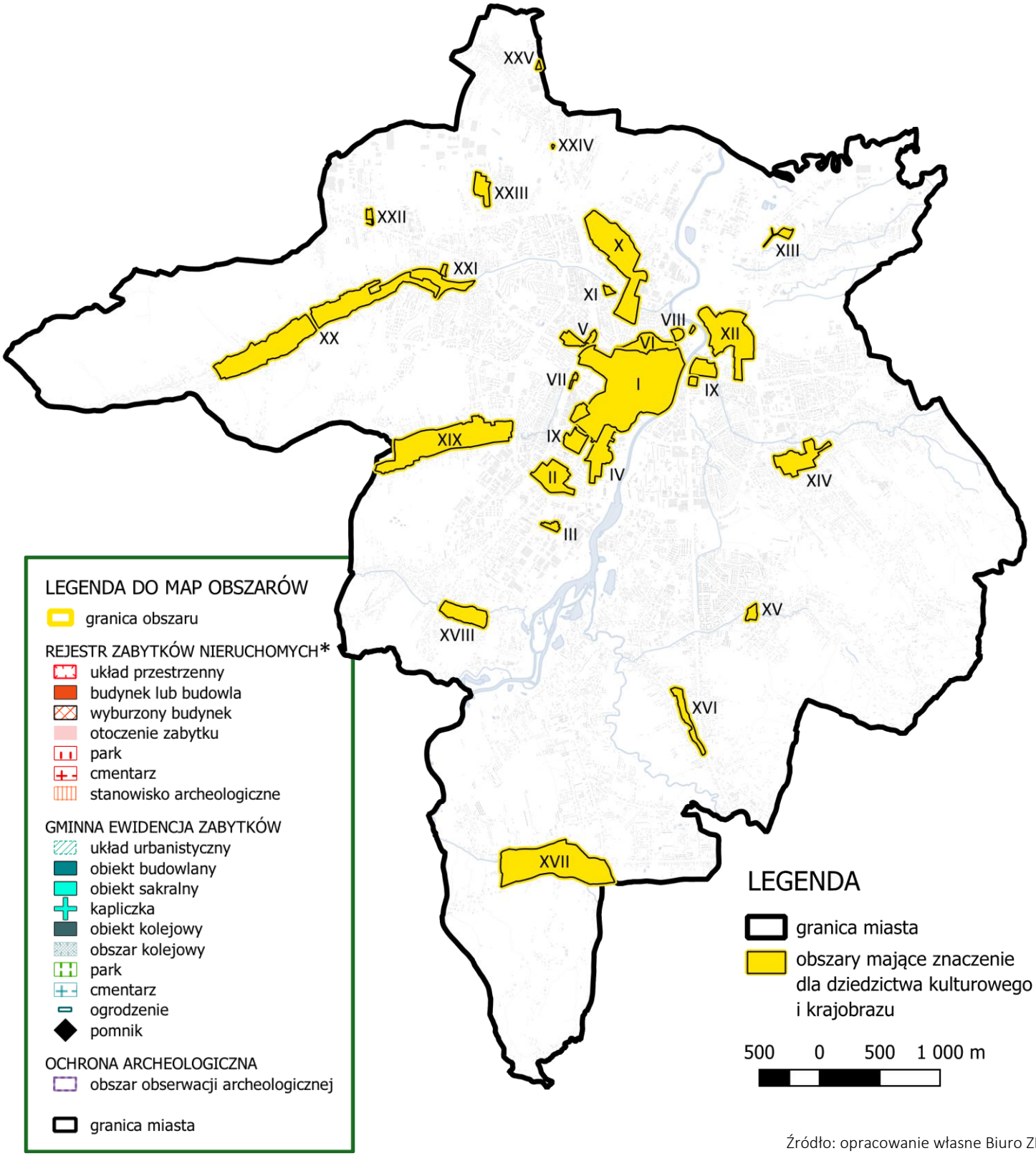
104	Rzeszów 110	104-76/35	osada	?, neolit, WŚ	
105	Rzeszów 111	104-76/36	ślad osadnictwa	?, neolit	
106	Rzeszów 112	104-76/37	ślad osadnictwa	WŚ/PŚ	
107	Rzeszów 113	104-76/38	osada	?, OWR, WŚ	
108	Rzeszów 114	103-76/82	ślad osadnictwa	neolit (KCWR?)	
109	Rzeszów 115	103-76/10	osada	tarnobrzeska kult. łużycka, WŚ	
110	Rzeszów 116	103-76/9	osada	neolit, WŚ	
111	Rzeszów 117	103-76/83	osada	neolit (KCWR, CLP), kult. trzciniecka, tarnobrzeska kult. łużycka, okres nowożytny	
112	Rzeszów 120	103-76/84	osada	XIV – pocz. XX w.	
113	Rzeszów 146	103-76/17	ślad osadnictwa	XV w.	dawniej jako Rzeszów-Załęże 4, w wykazie GEZ ujęte dwukrotnie
114	Rzeszów 147	103-76/18	osada	neolit (KCWR)	dawniej jako Rzeszów-Załęże 5, w wykazie GEZ ujęte dwukrotnie
115	Rzeszów 151	103-77/14	osada	WŚ	dawniej jako Rzeszów-Załęże 9, w wykazie GEZ ujęte dwukrotnie
116	Rzeszów-Biała 2	104-76/39	osada	tarnobrzeska kult. łużycka, OWR	
117	Rzeszów-Biała 3	104-76/40	ślad osadnictwa	OWR ?	
118	Rzeszów-Biała 4	104-76/42	ślad osadnictwa (luźne znalezisko)		
119	Rzeszów-Budziwój 1	105-76/1	cmentarzysko „tatarskie”	średniowiecze	
120	Rzeszów-Budziwój 2	105-76/5	osada	?, OWR	
121	Rzeszów-Budziwój 3	105-76/6	osada	OWR	
122	Rzeszów-Budziwój 4	105-76/7	ślad osadnictwa	OWR	
123	Rzeszów-Budziwój 5	105-76/8	osada	tarnobrzeska kult. łużycka	
124	Rzeszów-Budziwój 6	105-76/9	ślad osadnictwa	neolit, tarnobrzeska kult. łużycka	
125	Rzeszów-Budziwój 7	105-76/10	ślad osadnictwa	tarnobrzeska kult. łużycka	
126	Rzeszów-Budziwój 8	105-76/11	osada	OWR	
127	Rzeszów-Budziwój 9	105-76/12	osada	?, tarnobrzeska kult. łużycka	
128	Rzeszów-Budziwój 10	105-76/47	osada	tarnobrzeska kult. łużycka, OWR	
129	Rzeszów-Budziwój 11	stan. bez lokalizacji	znalezisko luźne	?	
130	Rzeszów-Bzianka 1	103-75/42	ślad osadnictwa	OWR	
131	Rzeszów-Bzianka 2	103-75/43	ślad osadnictwa	OWR	
132	Rzeszów-Bzianka 3	103-75/44	osada	?, OWR	
133	Rzeszów-Bzianka 4	103-75/45	osada	OWR	
134	Rzeszów-Bzianka 5	103-75/46	ślad osadnictwa	epoka kamienia, ?	
135	Rzeszów-Bzianka 6	103-75/47	osada	OWR	
136	Rzeszów-Krasne 3	102-77/31	ślad osadniczy	OWR	
137	Rzeszów-Krasne 4	102-77/32	ślad osadniczy	OWR	
138	Rzeszów- Matysówka 1	104-77/1	osada	tarnobrzeska kult. łużycka, OWR, ?, PŚ	

139	Rzeszów- Matysówka 2	104-77/2	ślad osadnictwa	?	
140	Rzeszów- Matysówka 3	104-77/5	osada	?	
141	Rzeszów- Matysówka 4	104-77/14	osada	?	
142	Rzeszów- Matysówka 5	104-77/15	ślad osadnictwa	tarnobrzeska kult. łużycka	
143	Rzeszów-Pogwizdów Nowy 1	102-76/35	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	
144	Rzeszów-Pogwizdów Nowy 2	102-76/36	osada	wczesne średniowiecze	
145	Rzeszów-Przybyszówka 1	103-76/74	osada	OWR	
146	Rzeszów-Przybyszówka 2	103-76/75	osada	tarnobrzeska kult. łużycka	
147	Rzeszów-Przybyszówka 3	103-76/76	osada	tarnobrzeska kult. łużycka	
148	Rzeszów-Przybyszówka 4	103-76/77	ślad osadnictwa	?	
149	Rzeszów-Przybyszówka 5	103-75/4	ślad osadnictwa	pradzieje, neolit	
150	Rzeszów-Przybyszówka 6	103-75/5	ślad osadnictwa	epoka kamienia	
151	Rzeszów-Przybyszówka 7	103-75/6	ślad osadnictwa	?	
152	Rzeszów-Przybyszówka 8	103-75/7	ślad osadnictwa, osada	WŚ, PŚ (XIV-XV w.)	
153	Rzeszów-Przybyszówka 9	103-75/8	ślad osadnictwa	PŚ	
154	Rzeszów-Przybyszówka 10	103-75/9	osada	OWR	
155	Rzeszów-Przybyszówka 11	103-75/10	osada	neolit (KCWR), OWR (kult. przeworska?)	
156	Rzeszów-Przybyszówka 12	103-75/11	osada	OWR (kult. przeworska?)	
157	Rzeszów-Przybyszówka 13	103-75/12	osada, ślad osadnictwa	?, neolit	
158	Rzeszów-Przybyszówka 14	103-75/13	osada	neolit, OWR	
159	Rzeszów-Przybyszówka 15	103-75/14	ślad osadnictwa, osada	neolit, OWR (kult. przeworska?)	
160	Rzeszów-Przybyszówka 118	103-75/63	ślad osadniczy, osada	?, neolit (KCWR)	
161	Rzeszów-Przybyszówka 119	103-75/69	ślad osadniczy	?	
162	Rzeszów-Słocina 1	103-77/8	ślad osadnictwa	neolit (KCWR)	
163	Rzeszów-Słocina 3	103-77/9	osada, ślad osadnictwa	?, neolit, okres halsztacki	
164	Rzeszów-Słocina 5	103-77/10	osada	?, WŚ	
165	Rzeszów-Słocina 6	103-77/43	ślad osadnictwa	?, WŚ	
166	Rzeszów-Słocina 7	103-77/44	ślad osadnictwa	epoka kamienia, WŚ	
167	Rzeszów-Słocina 8	103-77/47	ślad osadnictwa	?, WŚ	
168	Rzeszów-Słocina 9	103-77/48	ślad osadnictwa	epoka kamienia, ?	
169	Rzeszów-Słocina 10	104-77/4	ślad osadnictwa	?	
170	Rzeszów-Słocina 11	104-77/7	osada	?	
171	Rzeszów-Słocina 12	104-77/8	ślad osadnictwa	?	
172	Rzeszów-Słocina 13	103-77/76	ślad osadnictwa	neolit	
173	Rzeszów-Słocina 14	103-77/77	ślad osadnictwa	neolit	
174	Rzeszów-Słocina 15	103-77/78	ślad osadnictwa	epoka kamienia	
175	Rzeszów-Słocina 16	103-77/82	ślad osadnictwa	epoka kamienia, WEB	
176	Rzeszów-Załęże 3	103-76/11	osada	OWR	
177	Rzeszów-Załęże 7	103-77/12	ślad osadnictwa	?	
178	Rzeszów-Załęże 8	103-77/13	ślad osadnictwa	?	
179	Rzeszów-Zwięczyca 1	stan. bez lokalizacji 104-76/16 ?	ślad osadnictwa	kult. przeworska (późny okres rzymski)	nie ujęte w GEZ
180	Rzeszów-Zwięczyca 2	stan. bez lokalizacji 104-76/14 ?	ślad osadnictwa	neolit (KCWR)	nie ujęte w GEZ

181	Rzeszów-Zwięczyca 3	104-76/13	osada, ślad osadnictwa, cmentarzysko	neolit (KCWR, kult. malicka, kult. lubelsko-wołyńska), tarnobrzeska kult. łużycka, OWR (kult. przeworska), WŚ, okres nowożytny; cmentarzysko - ?,	obecnie połączone ze stan. Rzeszów-Zwięczyca 13
182	Rzeszów-Zwięczyca 4	104-76/15	osada	neolit (KCWR)	Rej. Zab. A-441 z dn. 23.12.1968 r.
183	Rzeszów-Zwięczyca 5	stan. bez lokalizacji 104-76/17 ?	ślad osadnictwa	neolit	nie ujęte w GEZ
184	Rzeszów-Zwięczyca 6	103-76/73	osada	OWR	
185	Rzeszów-Zwięczyca 7	104-76/22	osada	WŚ	
186	Rzeszów-Zwięczyca 8	104-76/23	ślad osadnictwa	neolit	
187	Rzeszów-Zwięczyca 9	104-76/24	osada	?, WŚ	
188	Rzeszów-Zwięczyca 10	104-76/25	osada	OWR	Rej. Zab. A-897 z dn. 12.02.1992 r.
189	Rzeszów-Zwięczyca 11	104-76/26	osada	?	
190	Rzeszów-Zwięczyca 12	104-76/27	osada	?, WŚ	
191	Rzeszów-Zwięczyca 13	104-76/28	osada, ślad osadnictwa	neolit (KCWR), WEB, okres nowożytny, ?	obecnie połączone ze stan. Rzeszów-Zwięczyca 3
192	Rzeszów-Zwięczyca 14	104-76/42	osada	neolit (KCWR)	
193	Rzeszów-Zwięczyca 15	104-76/43	osada	neolit (KCWR), ?	nie ujęte w GEZ, w trakcie procedury tworzenia

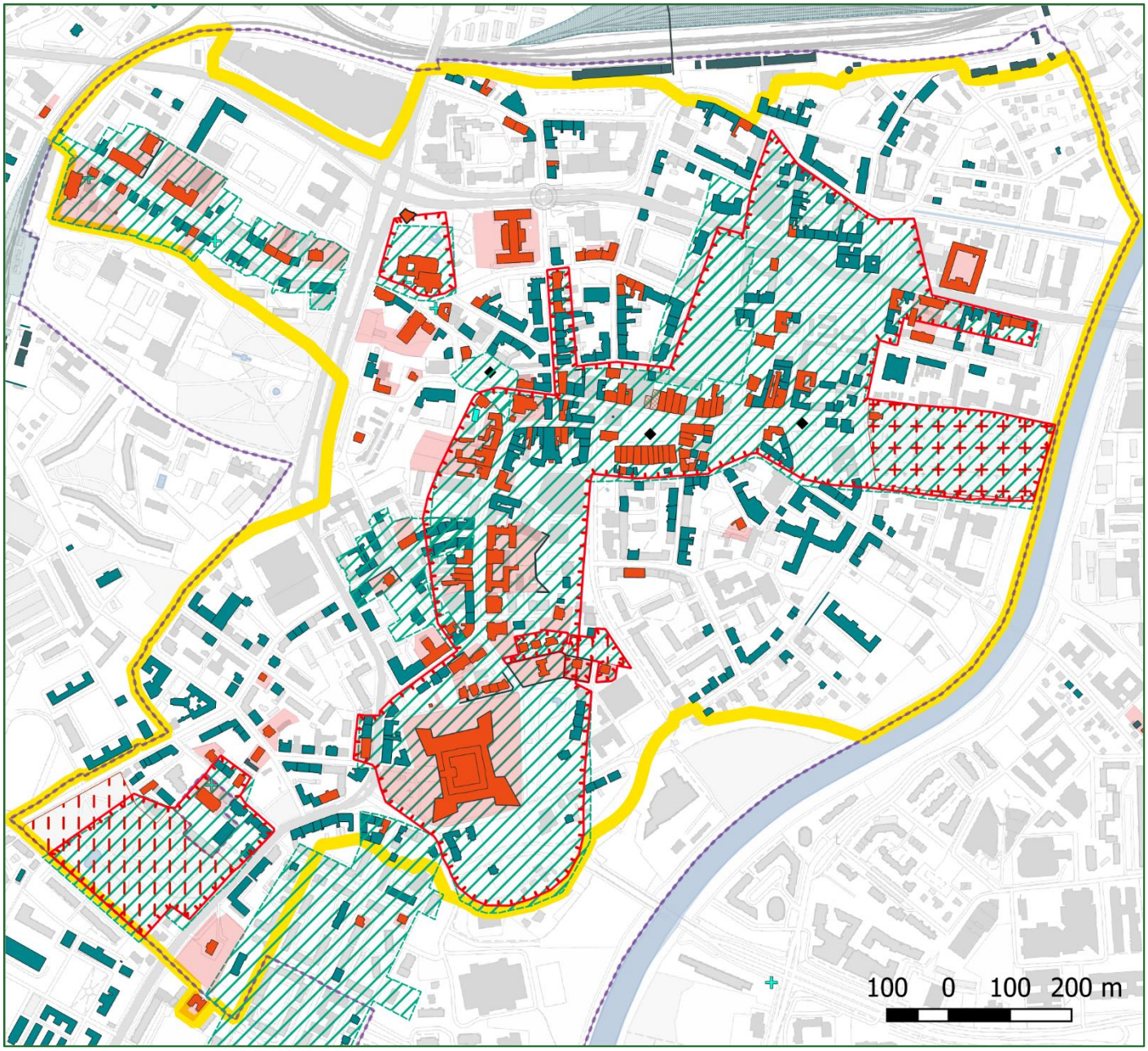
Objaśnienia do tabeli:
KCWR – Kultura ceramiki wstęgowej rytej
CLP – Cykl lędzielsko-polgarski
KPL – Kultura pucharów lejkowatych
WEB – Wczesna epoka brązu
OWR – Okres wpływów rzymskich
WŚ – Wczesne średniowiecze
PŚ – Późne średniowiecze

ANEKS nr 4. Obszary o istotnej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu, wymagające uwzględnienia przy opracowaniu dokumentów planistycznych miasta

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

* Przedstawione granice rejestrowe służą celom poglądowym. Ostateczną decyzję odnośnie zasięgu ochrony konserwatorskiej każdorazowo podejmuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Obszar I (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- układ urbanistyczny Starego i Nowego Miasta (nr rej. A-325 z dn. 30.01.1969 r., w granicach zgodnych z załącznikiem graficznym do decyzji),
- układ przestrzenny zespołu budowlanego ulicy Dekerta (nr rej. A-1343 z dn. 02.09.2015 r., w granicach zgodnych z załącznikiem graficznym do decyzji),
- układ przestrzenny Placu Ofiar Getta, dawnego Placu Zwycięstwa utworzonego na terenie wcześniejszego cmentarza Żydowskiego (ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa),
- układ przestrzenny placu Farnego i skweru Lisa-Kuli (ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa),
- układ przestrzenny ulicy Jałowego (ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa),
- zespół kościoła rzym.-kat. Par. Pw. Chrystusa Króla (nr rej. A-1088 z dn. 01.04.1981 r.),

- zespół oo. Pijarów wraz z ob. Budynkiem I Liceum Ogólnokształcącego (nr rej. A-1027 z dn. 08.06.1979 r., A-1112 z dn. 25.01.1990 r.),
- kościół rzym.-kat. Zw. Farnym par. Pw. Św. Stanisława i św. Wojciecha (A-548 z dn. 13.05.1994 r.),
- zespół klasztoru oo. Bernardynów (nr rej. A-37 z dn. 18.10.1949 r.),
- kościół w zespole oo. Reformatów wraz z dawnym ogrodem klasztornym (ob. Park miejski im. Solidarności) (nr rej. A-1194 z dn. 14.10.1988 r.),
- Ratusz (nr rej. A-1040 z dn. 31.12.1993 r.),
- Zamek Lubomirskich wraz z fortyfikacjami bastionowymi (nr rej. A-40 z dn. 05.05.1950 i 18.05.1993 r.),
- Letni Pałac Lubomirskich wraz z kordegardą (nr rej. A-292 z dn. 31.05.1968 r.),
- dawna Bożnica Staromiejska, tzw. „Mała" (nr rej. A-646 z dn. 25.03.1987 r.),
- Bożnica Nowomiejska, tzw. „Duża" (nr rej. A-649 z dn. 24.01.1979 r.),
- liczne zabytkowe gmachy, kamienice, wille, domy,
- stanowisko archeologiczne Rzeszów 17,

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- obszar obserwacji archeologicznej,
- Podziemna Trasa Turystyczna „Rzeszowskie Piwnice" pod płytą Rynku Starego Miasta i kamienicami przyrynkowymi,
- liczne dobra kultury współczesnej.

Rys. 1. Fragment śródmieścia Rzeszowa (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- utrzymanie historycznego przebiegu ulic z zachowaniem ich szerokości oraz linii zabudowy, a w szczególności linii pierzei,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę Śródmieścia oraz jego fragmentów, wraz z zachowaniem historycznych osi widokowych,
- uzupełnianie zabytkowego układu przestrzennego poprzez odtwarzanie historycznych pierzei i kwartałów zabudowy w Śródmieściu i historycznym centrum, wprowadzanie nowych obiektów harmonizujących z zabytkową tkaną miejską, uzasadnionych historycznie i odnoszących się do tradycji danego miejsca,
- w przypadku nowo projektowanej zabudowy odnoszenie się do specyfiki lokalnej tradycji budowlanej (stosowane materiały wykończeniowe, kolorystyka elewacji i dachów),
- zachowanie historycznych podziałów działek,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego historycznych budynków i budowli,

- rekonstrukcje kostiumów historycznych dla budynków niewłaściwie zmodernizowanych,
- dbałość o prawidłowy „koloryt" Śródmieścia Rzeszowa, poprzez przywracanie historycznej kolorystyki elewacji zabytkowych obiektów zgodnej z lokalną tradycją budowlaną,
- dbałość o należytą estetykę tzw. piątej elewacji, poprzez przywracanie dawnego charakteru dachów zabytkowych obiektów z uwzględnieniem rodzaju pokrycia i kolorystyki uzasadnionej historycznie,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych,
- przywracanie charakteru parterów ulic śródmiejskich poprzez rekonstrukcję historycznych witryn sklepowych,
- zakaz sytuowania nowych obiektów budowlanych wewnątrz kwartałów zabudowy,
- uporządkowanie podwórek i wnętrz kwartałów,
- zachowanie zabytkowych ogrodzeń,
- zachowanie historycznego układu placów z zachowaniem ich wymiarów,
- zachowanie starodrzewu,
- zachowanie parków, ogrodów, skwerów, zieleni w przestrzeniach publicznych, wewnątrz kwartałów zabudowy, zieleni przyulicznej,

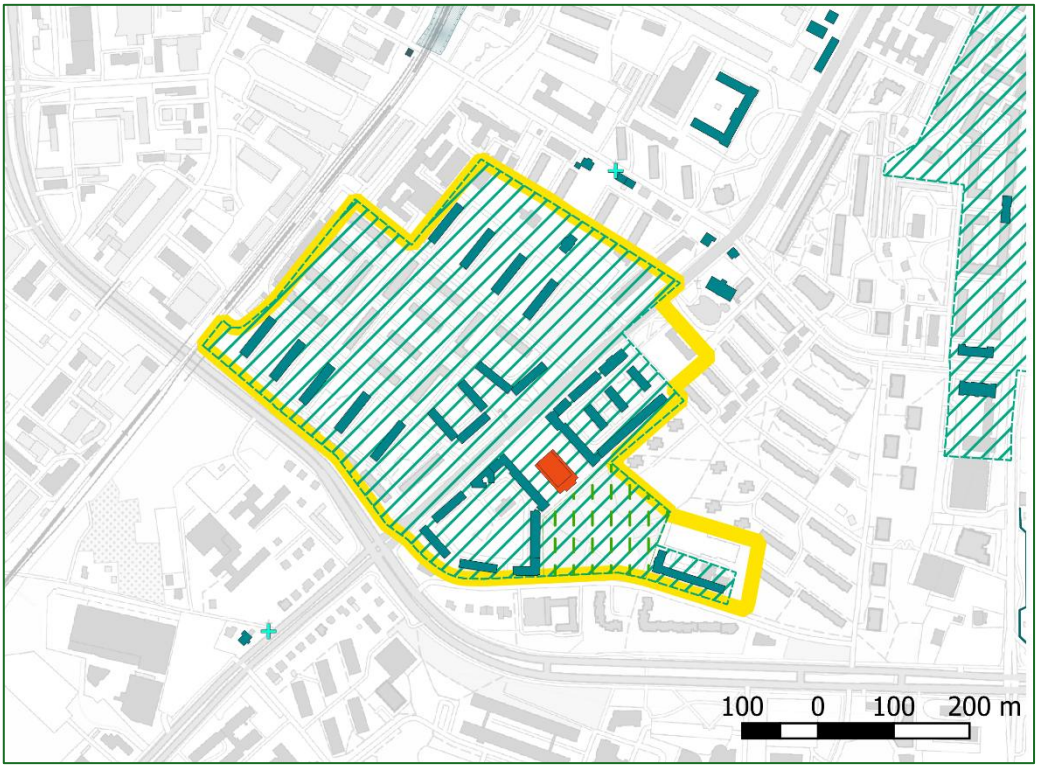

Rys. 2. Rzeszów na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

- nowo projektowane nasadzenia lub rekonstrukcje zieleni współgrające z charakterem historycznej zabudowy, jego skalą, układami placów, ulic, a w zakresie doboru roślinności preferowanie gatunków rodzimych, odpowiednich dla regionu i historycznego występowania,
- zachowanie istniejących, a w uzasadnionych przypadkach przywracanie ogródków frontowych tożsamych dla kontekstu zabudowy willowej tzw. domów w ogrodzie (np. Al. Pod Kasztanami, ul. Jagiellońska, Poniatowskiego, ul. Ks. Jałowego),
- utrzymanie bruku kamiennego lub wprowadzenie go jako nawierzchni placów publicznych, deptaków, alejek parkowych, chodników, jezdni (w przypadku jezdni nie dotyczy ulic klasy zbiorczej i ulic, którymi przebiegają regularne linie transportu publicznego),
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych,
- wyczulenie w procesach inwestycyjnych na szczególne wartości archeologiczne obszaru,
- utrzymanie bruku porfirowego na płycie Rynku Starego Miasta i na ul. Mickiewicza,
- utrzymanie nawierzchni ceglanych na ulicach dojazdowych przy pierzejach zachodniej i północnej placu Wolności,
- rekonstrukcja historycznego wyglądu kordegardy pałacu letniego Lubomirskich wraz z wprowadzeniem nowej funkcji,
- częściowa rekonstrukcja dawnego magazynu wojskowego przy ul. Reformackiej z przeznaczeniem na funkcje kultury,

- zmiana funkcji i zagospodarowania Zamku Lubomirskich z poszanowaniem zasad ochrony dziedzictwa kulturowego,
- utrzymanie i uczytelnianie zabytkowego charakteru oraz estetyki tożsamej dla historycznych stref staromiejskich, w szczególności dla ulic: 3 Maja, Alsa, Dekerta, al. Pod Kasztanami, al. Lubomirskich, Zamkowej, Fircowskiego, Jagiellońskiej, Zygmuntowskiej, Kościuszki, Grunwaldzkiej, Matejki, Kopernika, Bernardyńskiej, Sokoła, Sobieskiego, Okrzei, Mickiewicza, Gałęzowskiego, Kolejowej, Asnyka, Grottgera, Jabłońskiego, Ks. Jałowego, Towarnickiego, Sondeja, Hoffmanowej, Reformatów, Unii Lubelskiej, Króla Kazimierza, Baldachówki, Grodzisko, Leszczyńskiego, Kreczmera, Zamenhoffa, Długosza, Spytka Ligęzy, Szopena, Św. Mikołaja, Żeromskiego.

OBSZAR II – dawnego osiedla COP-owskiego przy ulicy Dąbrowskiego

Obszar II (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

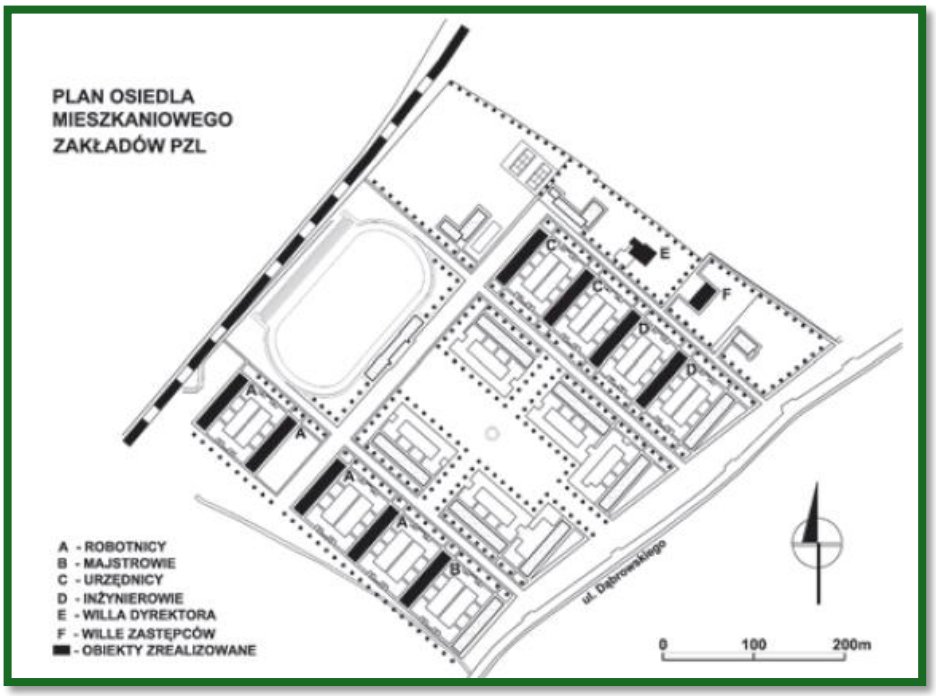
- układ przestrzenny osiedla mieszkaniowego pracowników Wytwórni Silników Samolotowych Nr 2 Polskich Zakładów Lotniczych i Wytwórni Sprzętu Komunikacyjnego Polskich Zakładów Lotniczych (ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa),
- Dom Kultury WSK, ob. budynek Instytutu Muzyki Uniwersytetu Rzeszowskiego (nr rej. A-974 z dnia 28.01.1992 r.),
- park im. Inwalidów Wojennych,
- bloki, willa, budynek Szkoły Podstawowej nr 10,
- stanowisko archeologiczne Rzeszów 16.

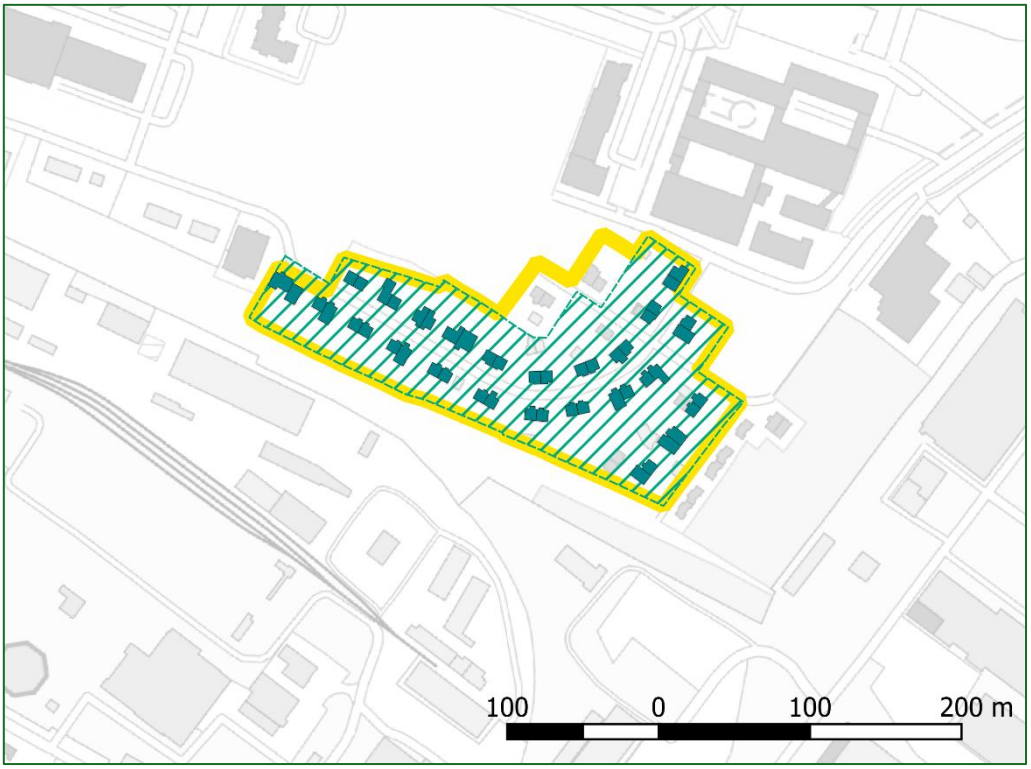
Rys. 3. Fragment dzisiejszego Osiedla Dąbrowskiego (2021r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego układu przestrzennego i uczytelnienie zielonej osi kompozycyjnej osiedla,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- zachowanie architektury obiektów zabytkowych, obiektów publicznych, komercyjnych i bloków mieszkalnych,
- zachowanie zieleni w parku i ogrodzie jordanowskim, międzyblokowej i przyulicznej,
- nowo projektowane nasadzenia lub rekonstrukcje zieleni współgrające z charakterem historycznej zabudowy, jego skalą, układami placów, ulic, a w zakresie doboru roślinności preferowanie gatunków stosowanych w ramach pierwotnego zagospodarowywania osiedla,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy oraz zabudowy wnętrz kwartałów,
- w procesach inwestycyjnych uwzględnienie lokalizacji stanowiska archeologicznego.

Rys. 4. Plan osiedla mieszkaniowego Państwowych Zakładów Lotniczych [13]

Obszar III (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

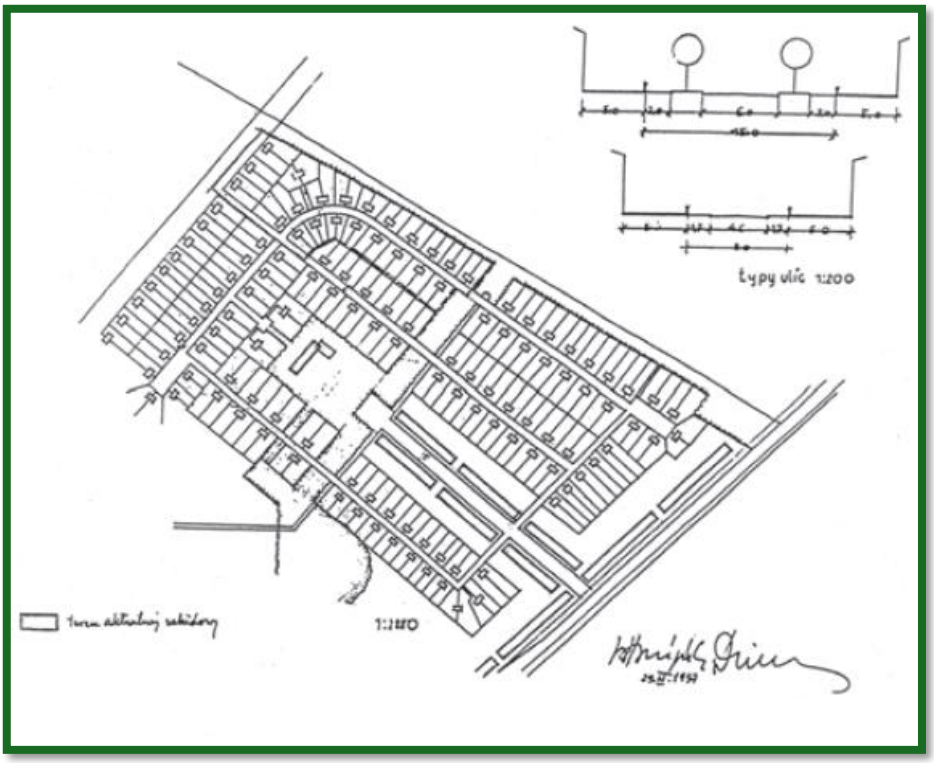
- układ przestrzenny osiedla mieszkaniowego pracowników Fabryki Obrabiarek i Sprzętu Artyleryjskiego Hipolita Cegielskiego, tzw. Osiedle majsterskie (ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa),
- domy przy ulicach Poznańskiej i Wielkopolskiej.

Rys. 5 Osiedle Majsterskie, fragment dzisiejszego Osiedla Dąbrowskiego (2023r.) [10]

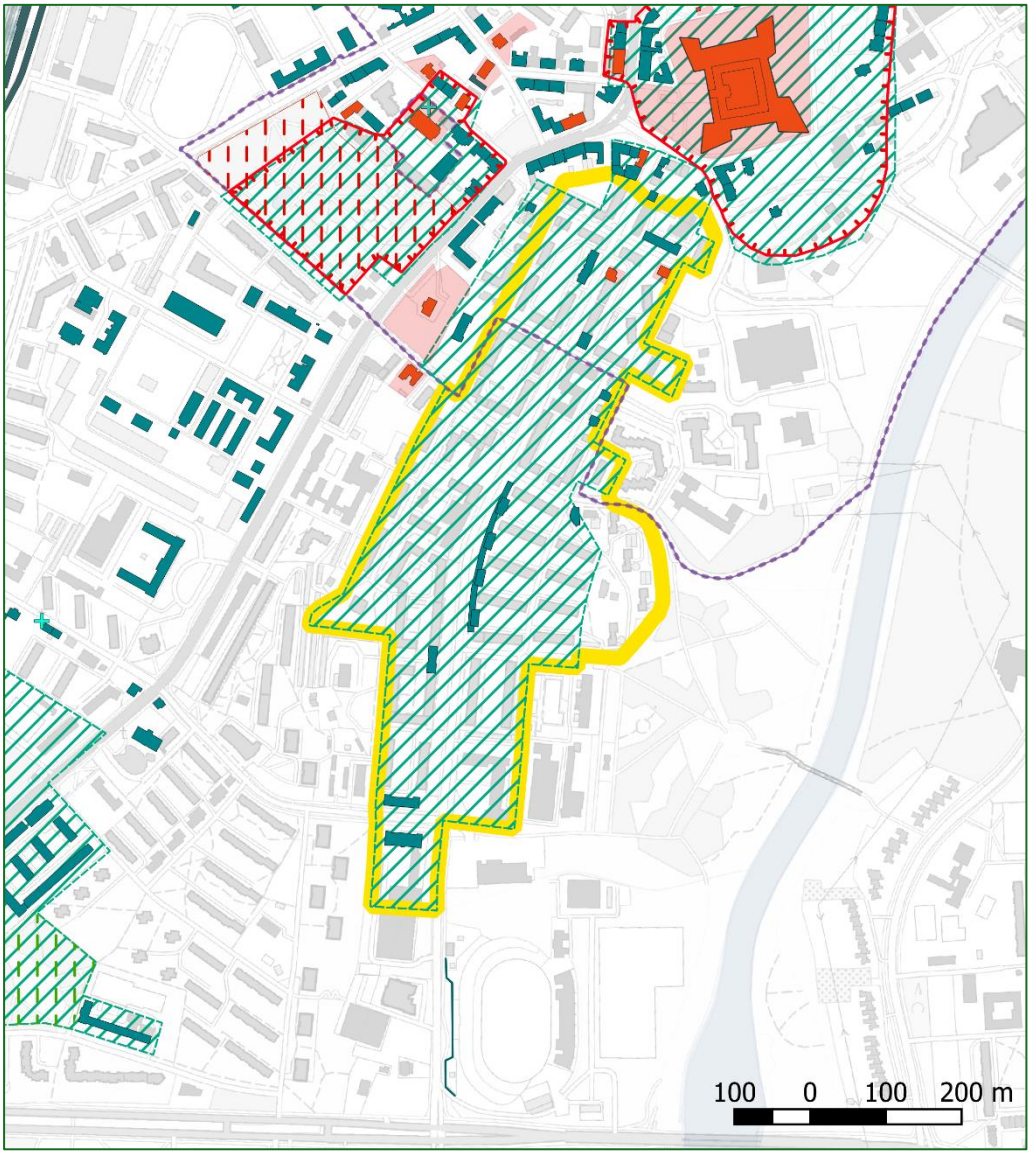
REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego przebiegu ulic z zachowaniem ich szerokości oraz linii zabudowy,
- zachowanie historycznych podziałów działek,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- rekonstrukcje kostiumów historycznych dla budynków niewłaściwie zmodernizowanych,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- w przypadku dalszej rozbudowy „osiedla” uwzględnienie pierwotnej koncepcji planistycznej.

Rys. 6 Plan Osiedla Majsterskiego Zakładów Cegielskiego, który nie został w pełni zrealizowany [14]

OBSZAR IV – dawnego osiedla COP-owskiego przy ulicy Hetmańskiej

Obszar IV (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- układ przestrzenny zabudowy ulicy Hetmańskiej wraz z przyległymi ulicami (ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Rzeszowa),
- zespół pawilonów handlowo-usługowych zwany „wiatą”,
- budynek Zespołu Szkół Mechanicznych w Rzeszowie,
- bloki i kamienice przy ul. Chodkiewicza, Hetmańskiej, Lenartowicza i Staszica, willa przy ul. Hetmańskiej (nr rej. A-972 z dn. 17.04.1989 r.), dom przy ul. Chodkiewicza (nr rej. A-1238 z dn. 28.08.1991 r.)
- fragment stanowiska archeologicznego Rzeszów 17;

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- obszar obserwacji archeologicznej.

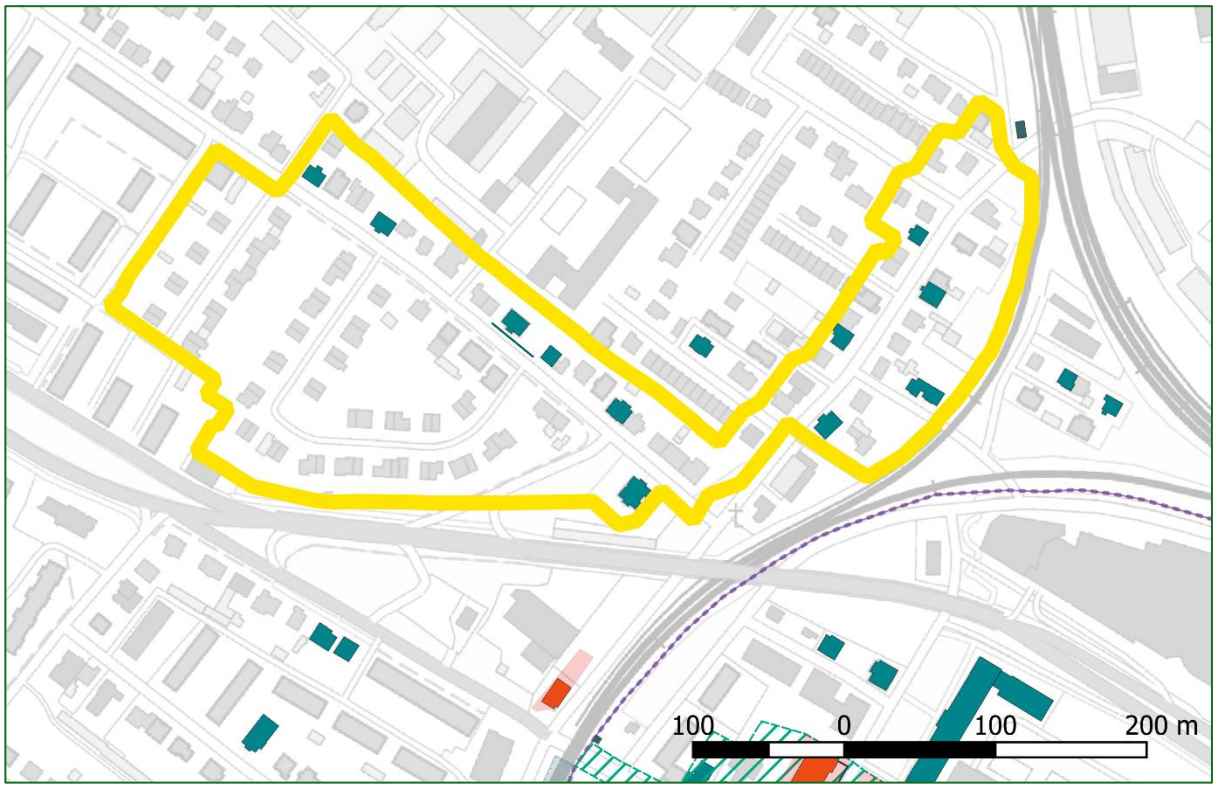

Rys. 7. Fragment dzisiejszego Osiedla Grota Roweckiego (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie układu przestrzennego i uczytelnienie ul. Hetmańskiej jako osi kompozycyjnej osiedla, z dopuszczeniem nowych nasadzeń zieleni,
- zachowanie historycznego przebiegu ulic,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- zachowanie zieleni międzyblokowej i przyulicznej,
- zakaz sytuowania nowych obiektów budowlanych wewnątrz kwartałów zabudowy,
- dostosowanie ewentualnej nowej zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali i bryły zabudowy z zachowaniem proporcji wysokościowych zabudowy i założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej (uzupełnienie pierzei w kwartałach),
- nowo projektowane nasadzenia lub rekonstrukcje zieleni współgrające z charakterem historycznej zabudowy, jego skalą, układami placów, ulic, a w zakresie doboru roślinności preferowanie gatunków stosowanych w ramach pierwotnego zagospodarowywania osiedla,
- usunięcie lub odpowiednia przebudowa obiektów tymczasowych, oczyszczenie przestrzeni otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- wyczulenie w procesach inwestycyjnych na szczególne wartości archeologiczne północnej części obszaru,
- odnowienie zadaszenia i filarów wraz z pawilonami „Wiaty” przy ul. Hetmańskiej 25-39, z docelowym usunięciem pawilonów i kiosków wtórnych (tj. dostawionych później).

OBSZAR V - zabudowy ulic Króla Augusta i Reymonta wraz z osiedlem „Budowlanych”

Obszar V (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

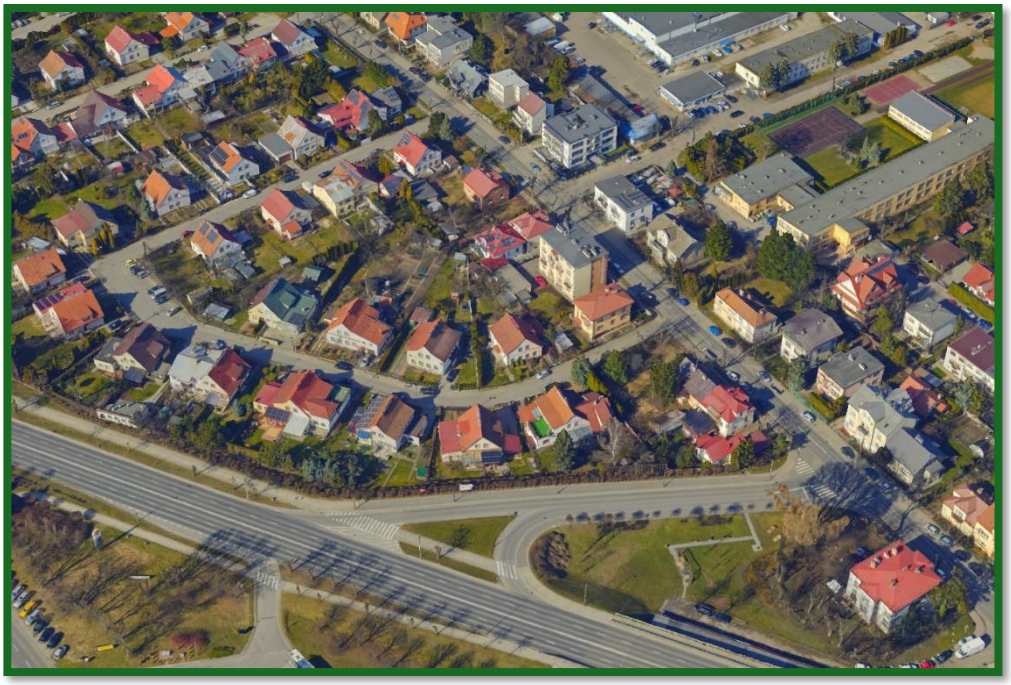
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- kamienice, wille i domy przy ulicy Króla Augusta i Reymonta,

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- układ przestrzenny osiedla „Budowlanych”.

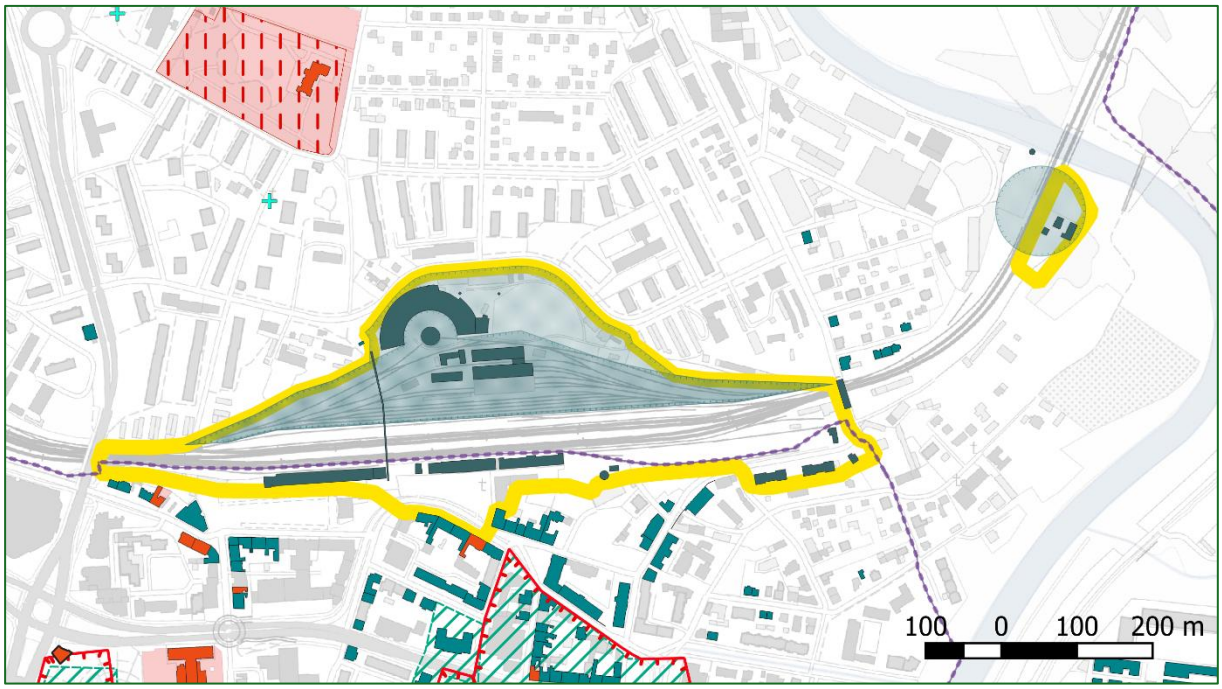

Rys. 8. Fragment dzisiejszego Osiedla Króla Augusta (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie układu przestrzennego osiedla Budowlanych oraz historycznego układu zabudowy ulic Króla Augusta i Reymonta,
- dostosowanie ewentualnej nowej zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali i bryły zabudowy z zachowaniem proporcji wysokościowych zabudowy i założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- zachowanie historycznego przebiegu ulic Króla Augusta i Reymonta,
- zachowanie historycznych podziałów działek,
- zachowanie ogródków, w tym ogródków frontowych i ich ogrodzeń, jako elementów pierwotnych i charakterystycznych dla kontekstu otoczenia istniejącej zabudowy,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- zakaz stosowania nieprzeźroczystych ekranów akustycznych,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych.

OBSZAR VI – zespołu dworca Rzeszów-Główny i parowozowni wraz ze stacją pomp

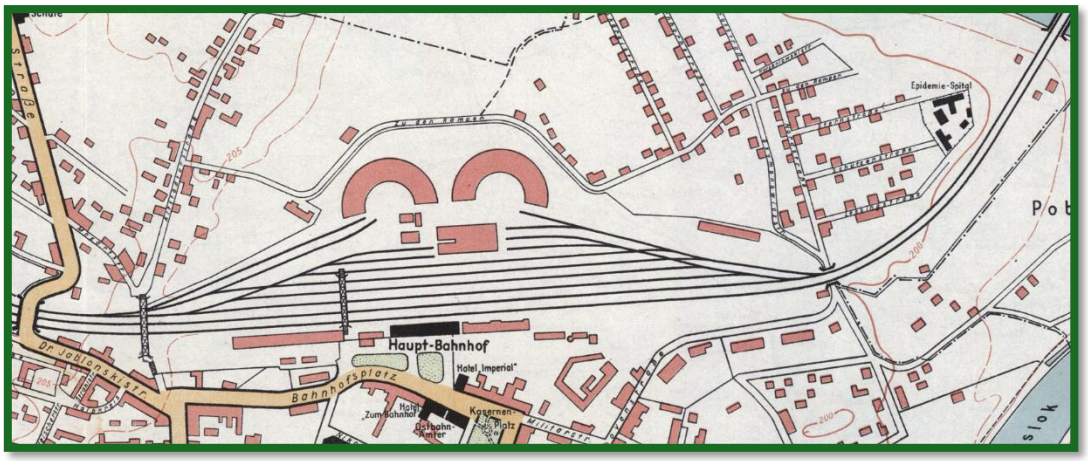

Obszar VI (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- zespół stacji kolejowej Rzeszów Główny,
- zespół Parowozowni Głównej potem Lokomotywowni Pozaklasowej w Rzeszowie,
- zespół koszar kolejowych,
- zespół stacji wodnej,
- stanowisko archeologiczne Rzeszów 3.

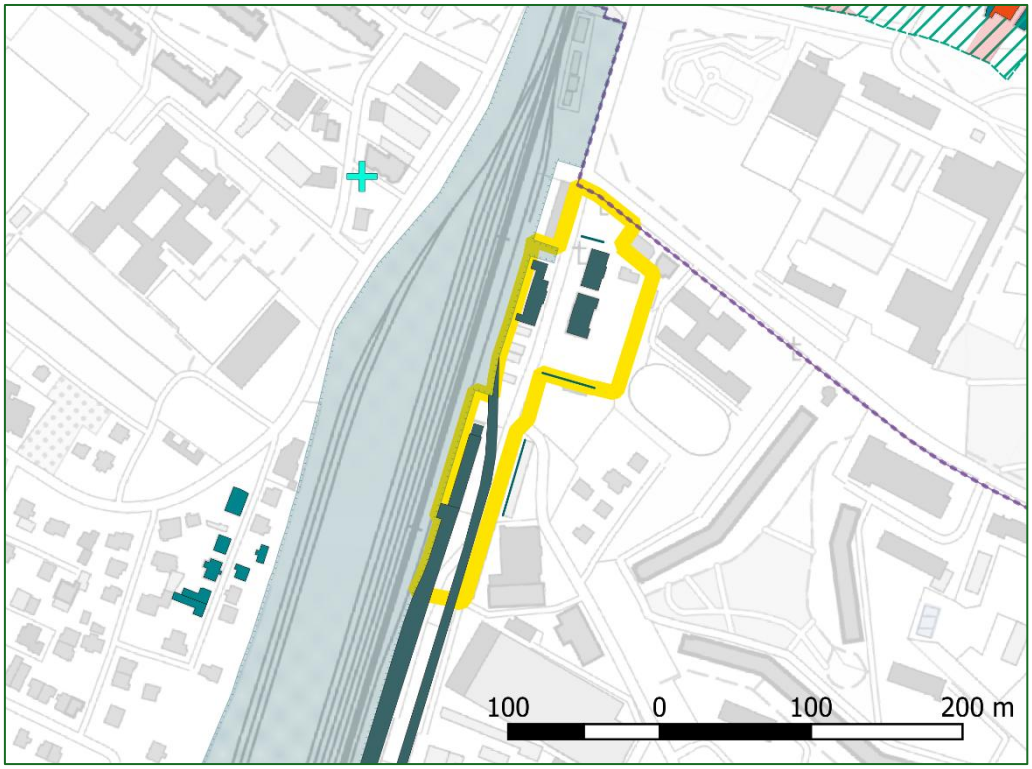

Rys. 9. Fragment mapy Stadt Reichshof, planu Rzeszowa z 1944 r. [15]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg dojazdowych,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego historycznych budynków i budowli,
- zachowanie oryginalnych elewacji ceglanych obiektów zabytkowych,
- rewitalizacja obiektów zabytkowych, z wprowadzeniem nowych funkcji o charakterze ogólnodostępnym,

- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych,
- bezwzględne zachowanie i w zakresie koniecznym rekonstrukcja elementów dawnego zespołu stacji pomp z nadaniem nowych funkcji o charakterze ogólnodostępnym,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych,
- wprowadzanie nowej zabudowy harmonizującej z zabytkową tkanką miejsca, jego charakterem i pierwotną funkcją, z zaleceniem rekonstrukcji obiektów nieistniejących (hala wachlarzowa „lwowska") bądź nawiązywaniem w nowoprojektowanej zabudowie do historycznego kontekstu zespołu,
- uwzględnienie w nowym zagospodarowaniu terenu zachowanych elementów świadczących o historycznej funkcji zespoły tj. fragmentów bruku, elementów historycznego torowiska czy obrotnicy,
- eksponowanie charakterystycznych dla zespołu zabytków ruchomych,
- utrzymanie w należytej sprawności technicznej i estetycznej zachowanych zabytków techniki w obszarze,
- znalezienie zastosowania dla zdemontowanej kładki pieszej stanowiącej integralny element zabytkowy zespołu i jej właściwe wyeksponowanie,
- zagospodarowanie obszaru i jego estetyzacja z zachowaniem cech znamiennych dla charakteru pierwotnej funkcji zespołu,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- w procesach inwestycyjnych uwzględnienie lokalizacji stanowiska archeologicznego.

Obszar VII (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

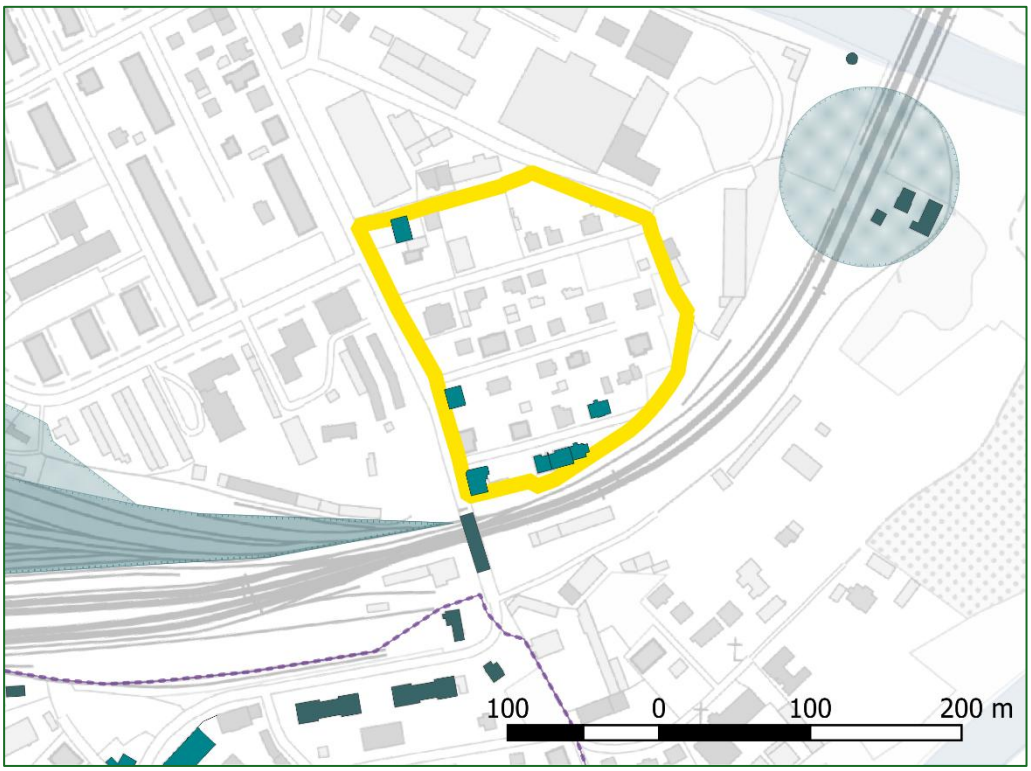
W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:
- zespół stacji kolejowej Rzeszów Staroniwa.

Rys. 10. Fragment zespołu stacji kolejowej Rzeszów Staroniwa (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- utrzymanie historycznego przebiegu ulicy, z zachowaniem jej szerokości i historycznych linii zabudowy,
- zachowanie historycznych podziałów działek,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego historycznych budynków i budowli,
- przywrócenie zabytkowego wyglądu obiektom niewłaściwie zmodernizowanym (m.in. odtworzenie muru pruskiego w obiekcie magazynowym wtórnie otynkowanym),
- zachowanie starodrzewu,
- wyeksponowanie i uczytelnienie zachowanych elementów historycznej nawierzchni bruku i dawnej infrastruktury kolejowej,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych,
- wprowadzanie nowych zabudowań czy elementów infrastruktury drogowej dostosowanych do istniejących zabytkowych obiektów i kontekstu miejsca,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- wprowadzanie nawierzchni brukowanych na jezdniach i chodnikach,
- utrzymanie kameralnego charakteru i estetyki ulicy Sondeja końca XIX wieku.

Obszar VIII (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- domy przy ul. Karpińskiego i Żółkiewskiego.

Rys. 11. Fragment dawnej dzielnicy "Budy", obecnie Osiedla 1000-lecia (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego układu przestrzennego wraz z historycznym przebiegiem ulic,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych oraz innych historycznych budynków na obszarze,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- dostosowanie ewentualnej nowej zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali i bryły zabudowy z zachowaniem proporcji wysokościowych zabudowy i założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- objęcie ochroną w planie miejscowym oraz rekomendowane ujęcie w GEZ kamienicy przy ul. Karpińskiego 11.

Rys. 12. Zdjęcie koszar kawaleryjskich (Głowackiego) pod koniec XIX w. [16]

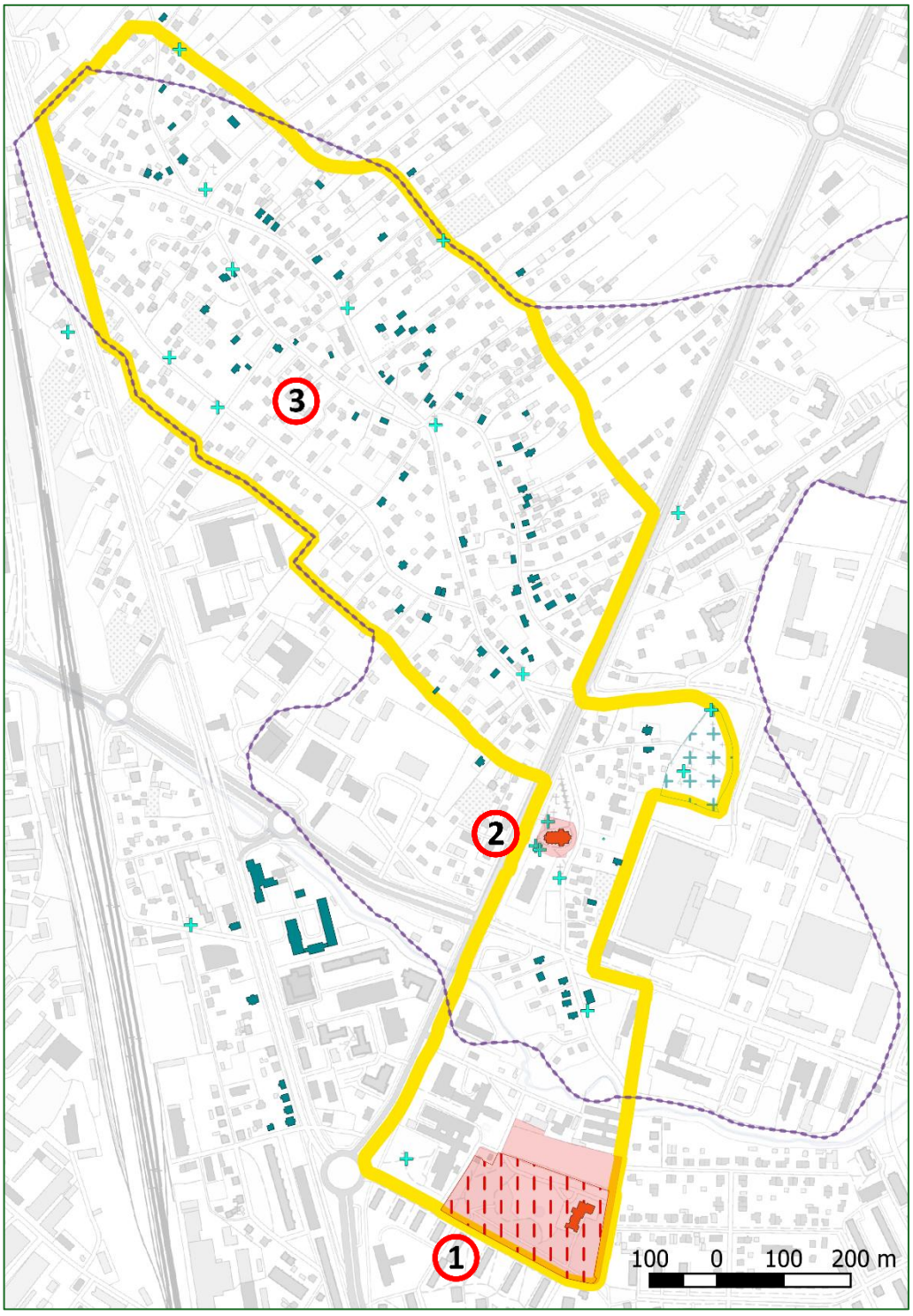
W GRANICACH 4 ODRĘBNYCH TERENÓW ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- budynki w zespole koszar kawaleryjskich (Koszary Głowackiego),
- budynki koszar piechoty (Koszary Poniatowskiego),
- budynki w zespole koszar kawaleryjskich (Koszary Piłsudskiego),
- budynki koszar piechoty (Koszary Sobieskiego).

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie układu przestrzennego wraz z historycznym układem ulic i placów,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- usunięcie lub odpowiednia przebudowa obiektów dysharmonizujących,
- zachowanie zieleni wewnątrz jednostki,
- przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych.

OBSZAR X - dawnej wsi Staromieście wraz z zespołem kościelnym oraz pałacem i parkiem Jędrzejewiczów

Obszar X (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- Pałac Jędrzejowiczów wraz z parkiem (nr rej. A-398 z dn. 16.02.2010 r.),
- Kościół rzym.-kat. par. pw. św. Józefa w granicach oznaczonych na załączniku do decyzji (nr rej. A-62 z dn. 16.10.2002 r.),

- cmentarz przy ul. Zapolskiej,
- budynek przedszkola przy ul. Skrajnej 3,
- liczne domy, kapliczki i krzyże,
- stanowiska archeologiczne: Rzeszów 7, Rzeszów 41, Rzeszów 68, Rzeszów 120, fragment stanowiska Rzeszów 3,

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO :

- zachowany układ przestrzenny dawnej wsi Staromieście,
- obszar obserwacji archeologicznej.

Rys. 13. Fragment dzisiejszego Osiedla Staromieście (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

1 pałacu i parku Jędrzejewiczów:

- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- przywrócenie w maksymalnym stopniu historycznej kompozycji przestrzennej parku pałacowego, wraz z odtworzeniem alejek,
- zachowanie starodrzewu,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych;

2 zespołu kościelnego na Staromieściu

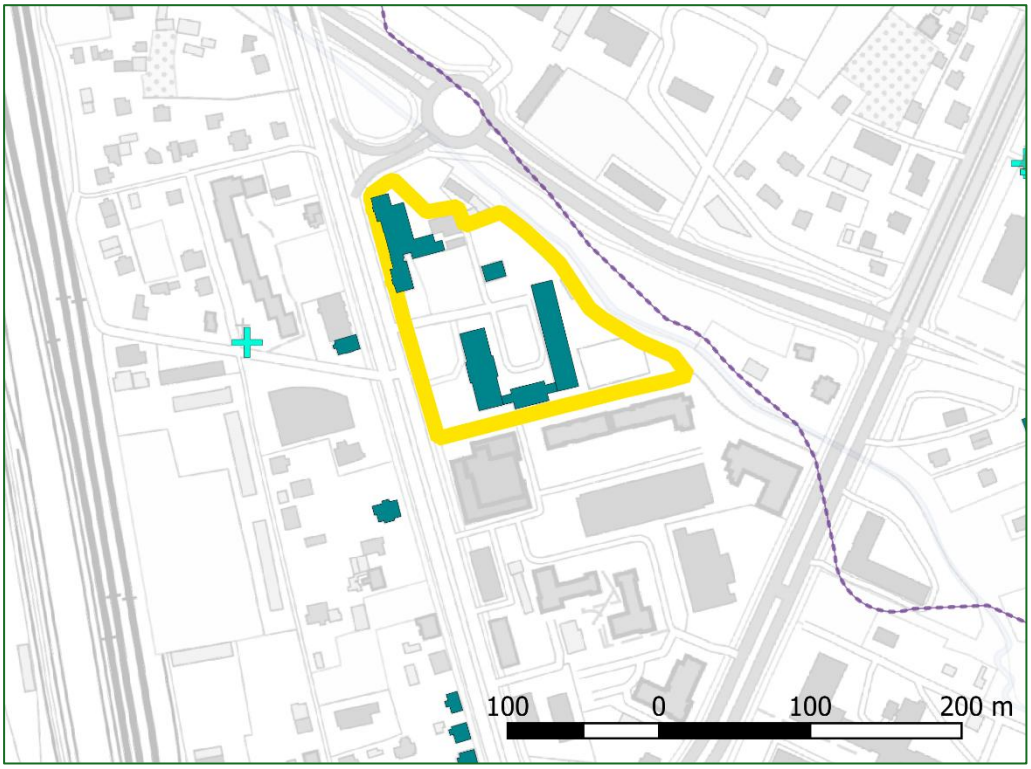
- zachowanie historycznego rozplanowania,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego kościoła oraz obiektów towarzyszących,
- zachowanie ceglanych elewacji i w przypadku remontu dachu kościoła, powrót do historycznego pokrycia dachówką sprzed 1960 r.,
- zachowanie starodrzewu,
- konserwacja i restauracja historycznych elementów układu terenu (m.in. kamiennego muru oporowego od strony wschodniej),
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków;

3 dawnej wsi Staromieście

- zachowanie historycznego układu przestrzennego dawnej wsi i uczytelnienie ul. Staromiejskiej jako części dawnej osi kompozycyjnej wsi,
- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg,
- utrzymanie drobnej skali zabudowy,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- zakaz stosowania nieprzeźroczystych ekranów akustycznych,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- wyczulenie w procesach inwestycyjnych na szczególne wartości archeologiczne obszaru oraz uwzględnienie lokalizacji stanowisk archeologicznych.

Rys. 14. Staromieście na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

Obszar XI (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

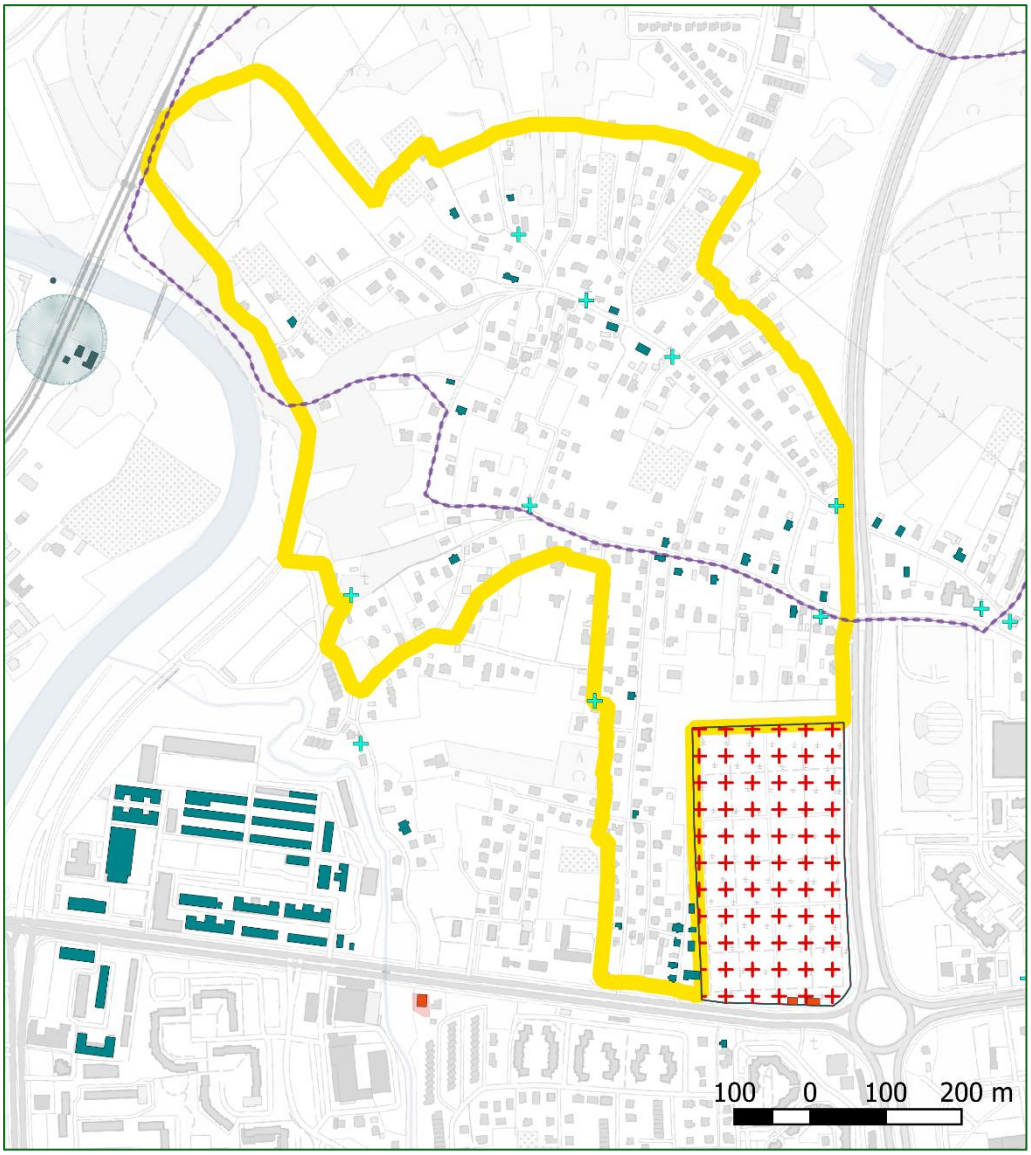
- budynki zespołu Szkoły Mleczarskiej.

Rys. 15. Zespół dawnej Szkoły Mleczarskiej (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego rozplanowania zespołu,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- zachowanie terenów zielonych w obrębie zespołu,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- zakaz stosowania nieprzeźroczystych ekranów akustycznych,
- zachowanie ekspozycji widokowej na zabytek od strony ul. Warszawskiej.

Obszar XII (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- domy, kapliczki i krzyże,
- stanowiska archeologiczne: Rzeszów 10, Rzeszów26 Rzeszów 27, Rzeszów 35, Rzeszów 42, Rzeszów 43;

oraz inne wartości dziedzictwa kulturowego:

- zachowany układ przestrzenny dawnej wsi Pobitno,
- obszar obserwacji archeologicznej.

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

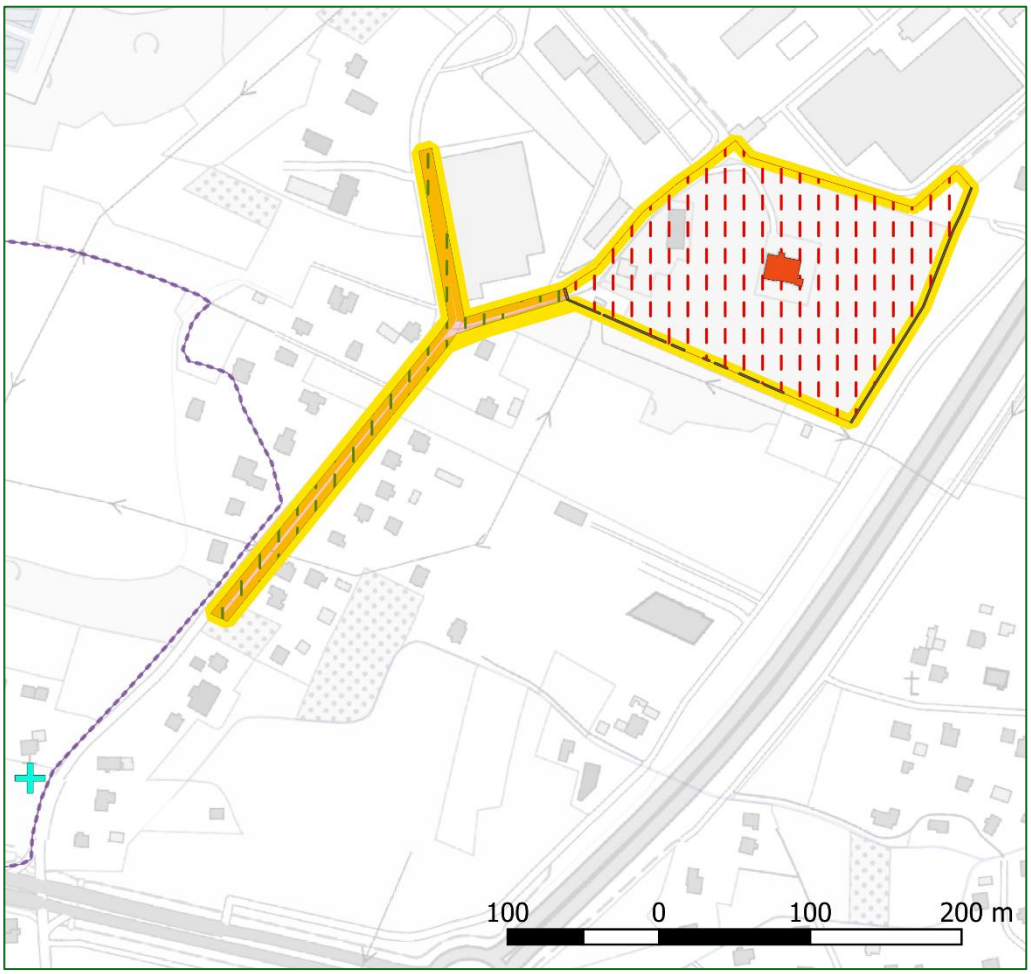
- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg,
- utrzymanie drobnej skali zabudowy,
- ochrona Kopca Konfederatów Barskich i jego wyeksponowanie w otaczającym krajobrazie,
- ochrona terenów zielonych oraz drzewostanów,
- ochrona istniejących wąwozów oraz innych zachowanych naturalnych form rzeźby terenu,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- wyczulenie w procesach inwestycyjnych na szczególne wartości archeologiczne obszaru oraz uwzględnienie lokalizacji stanowisk archeologicznych.

Rys. 16. Fragment dzisiejszego Osiedla Pobitno (2023r.) [10]

Rys. 17. Pobitno na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

Obszar XIII (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- zespół dworsko-parkowy hrabiny Wandy Tarnowskiej na Załężu (nr rej. A-308 z dn. 16.02.2009 r.).

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

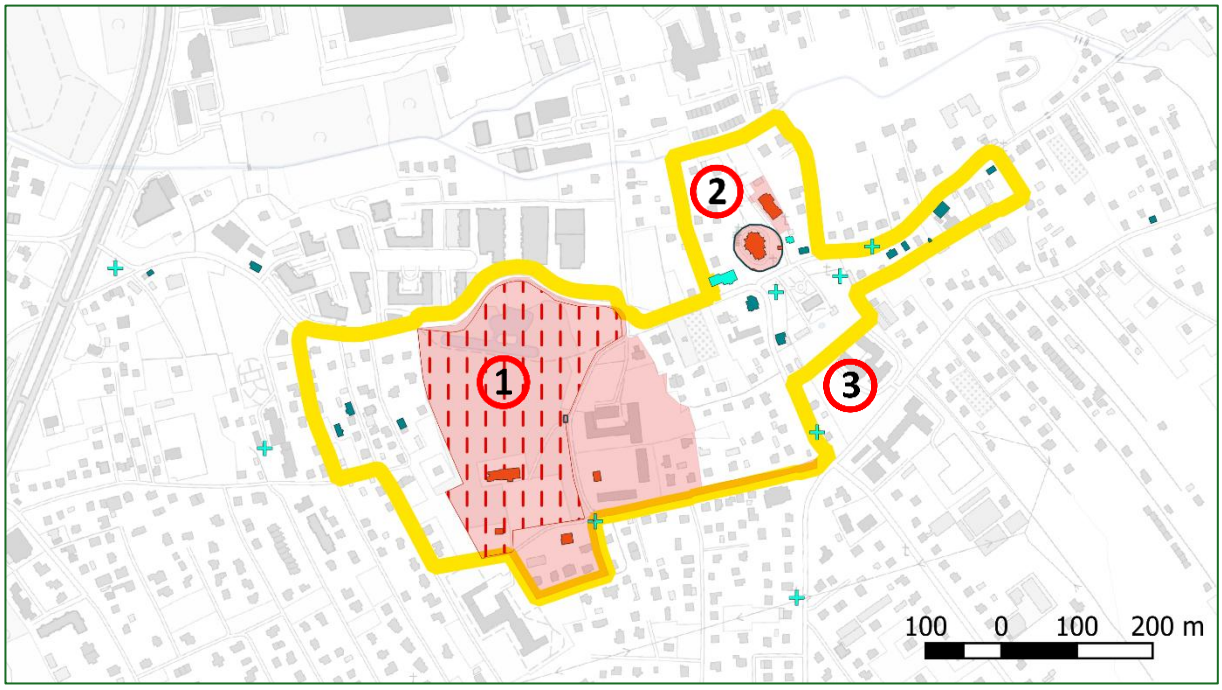
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- zachowanie historycznej kompozycji przestrzennej parku oraz zachowanie starodrzewu,
- zachowanie i wyeksponowanie alei dojazdowej do dworu oraz szpaleru drzew przy Załęskiej i Hrabiny Tarnowskiej,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,

- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych,
- zachowanie i wyeksponowanie widoku na dwór wraz z otaczającym go murem od strony wschodniej.

Rys. 18. Dwór na Załężu (2023r.) [10]

OBSZAR XIV - dawnej wsi Słocina wraz z zespołem kościelnym oraz zespołem dworsko-parkowym i folwarcznym

Obszar XIV (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- zespół kościoła pw. św. Rocha (nr rej. A-1012 z dn. 15.04.1996 r.; A-1013 z dn. 06.10.1995 r.),
- zespół dworsko-parkowy Chłapowskich na Słocinie wraz z otoczeniem (nr rej. A-338 z dn. 19.08.1968 r.),
- domy przy ul. Powstańców Styczniowych, Powstańców Wielkopolskich i Paderewskiego,
- kapliczki,
- stanowisko archeologiczne Rzeszów 58;

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO :

- zachowany fragment układu przestrzennego dawnej wsi Słocina,
- częściowo zachowane rozplanowanie zabudowy dawnego folwarku.

Rys. 19. Słocina na mapie katastralnej z 1849 r. [14]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

1 zespołu dworsko-parkowego i folwarcznego na Słocinie

- zachowanie historycznego układu przestrzennego, z historycznym przebiegiem ulic,
- zachowanie historycznych podziałów działek,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- przywrócenie w maksymalnym stopniu historycznej kompozycji przestrzennej zespołu folwarcznego oraz rekonstrukcja wyburzonego budynku w południowej części zespołu,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy w obrębie parku i dworu,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- dostosowanie ewentualnej nowej zabudowy do obiektów zabytkowych, w zakresie skali i bryły budynków z zachowaniem proporcji wysokościowych zabudowy i założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- zachowanie parku jako dużej enklawy zieleni, z zachowaniem starodrzewu i innych wartościowych nasadzeń,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków;

2 zespołu kościelnego na Słocinie

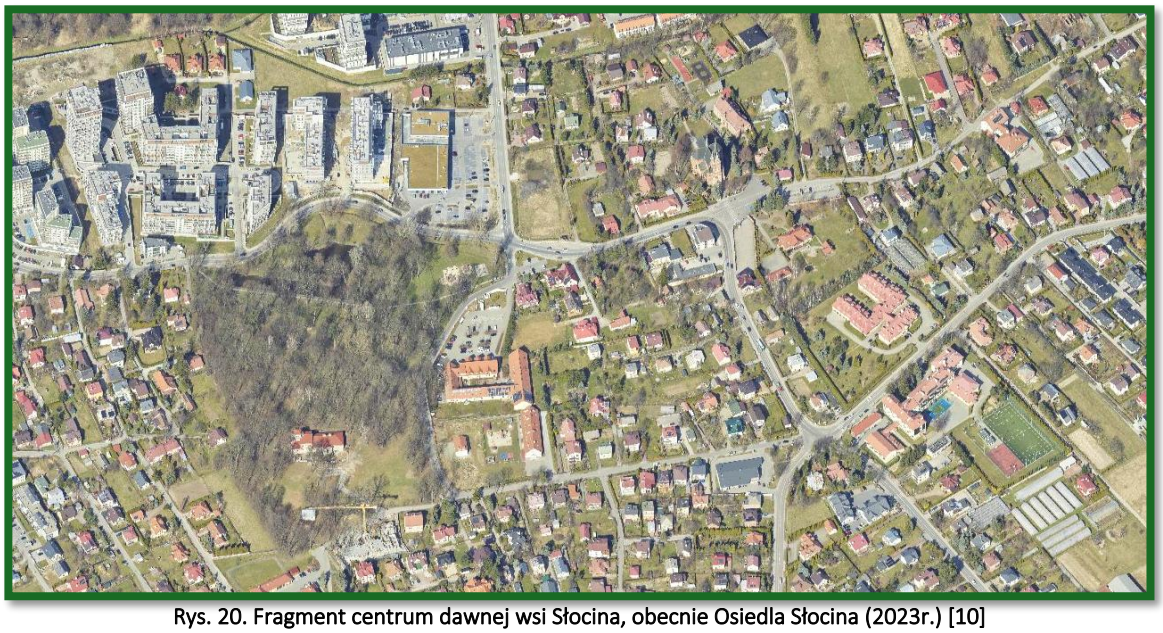
- zachowanie historycznego rozplanowania,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego kościoła oraz obiektów towarzyszących,
- zachowanie ceglanych elewacji z detalami kamiennymi i w przypadku remontu dachu kościoła, powrót do historycznego pokrycia dachówką sprzed 2001 r.,
- zachowanie starodrzewu,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków;

3 dawnej wsi Słocina

- zachowanie historycznego układu przestrzennego dawnej wsi wraz z zachowaniem historycznego przebiegu ulic i dróg,
- utrzymanie drobnej skali zabudowy,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- w procesach inwestycyjnych uwzględnienie lokalizacji stanowiska archeologicznego.

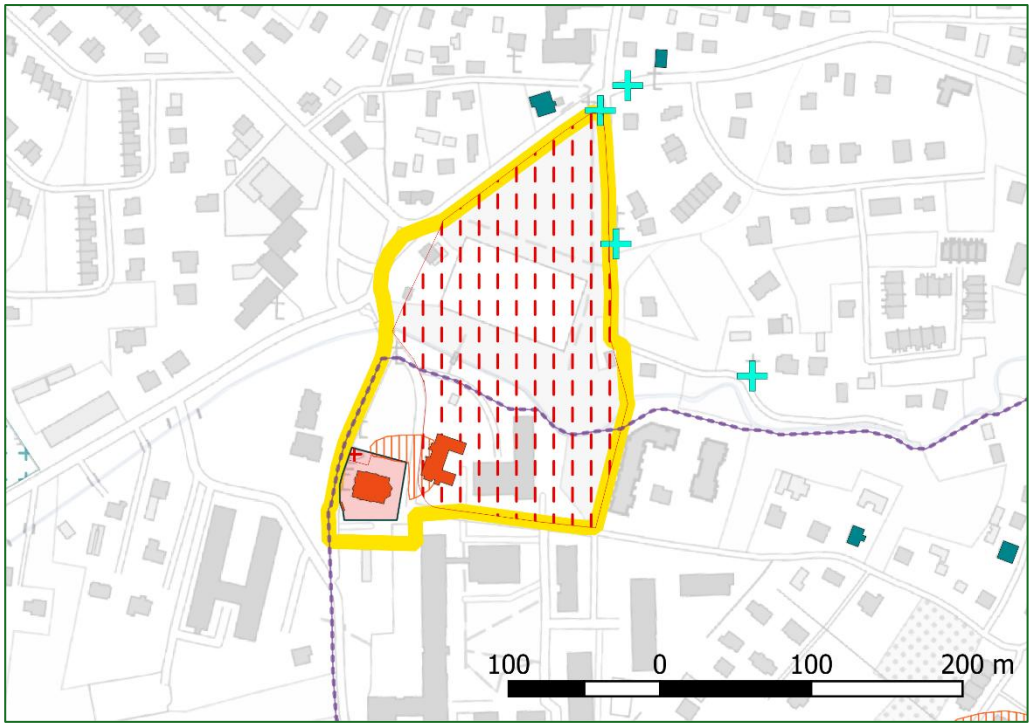

Rys. 21. Słocina na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

Rys. 20. Fragment centrum dawnej wsi Słocina, obecnie Osiedla Słocina (2023r.) [10]

OBSZAR XV - zespołu dworsko-parkowego i dawnej cerkwi na Zalesiu

Obszar XV (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

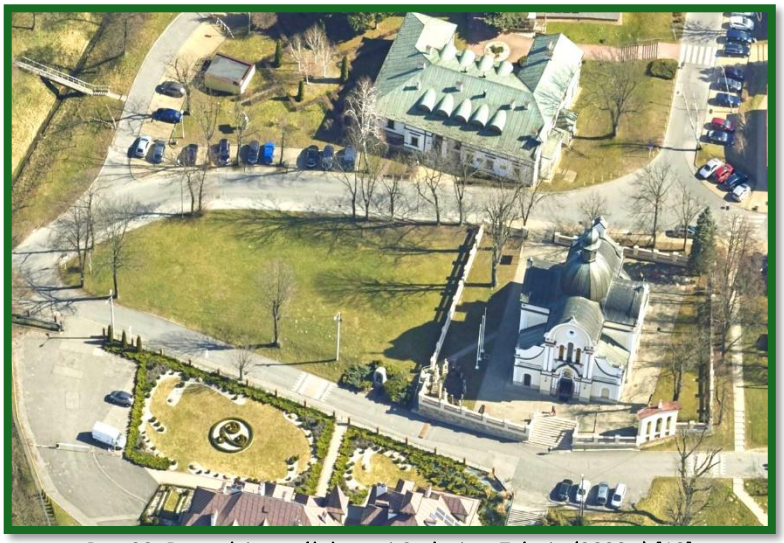
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- dworek Gumińskich wraz z parkiem (nr rej. A-1007 z dn. 11.10.1978 r.),
- zespół kościelny dawnej Cerkwi grek.-kat. pw. Soboru Przesławnej Bogurodzicy, ob. kościoła rzym.-kat., par. pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (nr rej. A-67 z dn. 27.01.2003 r.),
- stanowisko archeologiczne Rzeszów 94 (nr rej. A-896 z dn. 21.02.1992 r.).

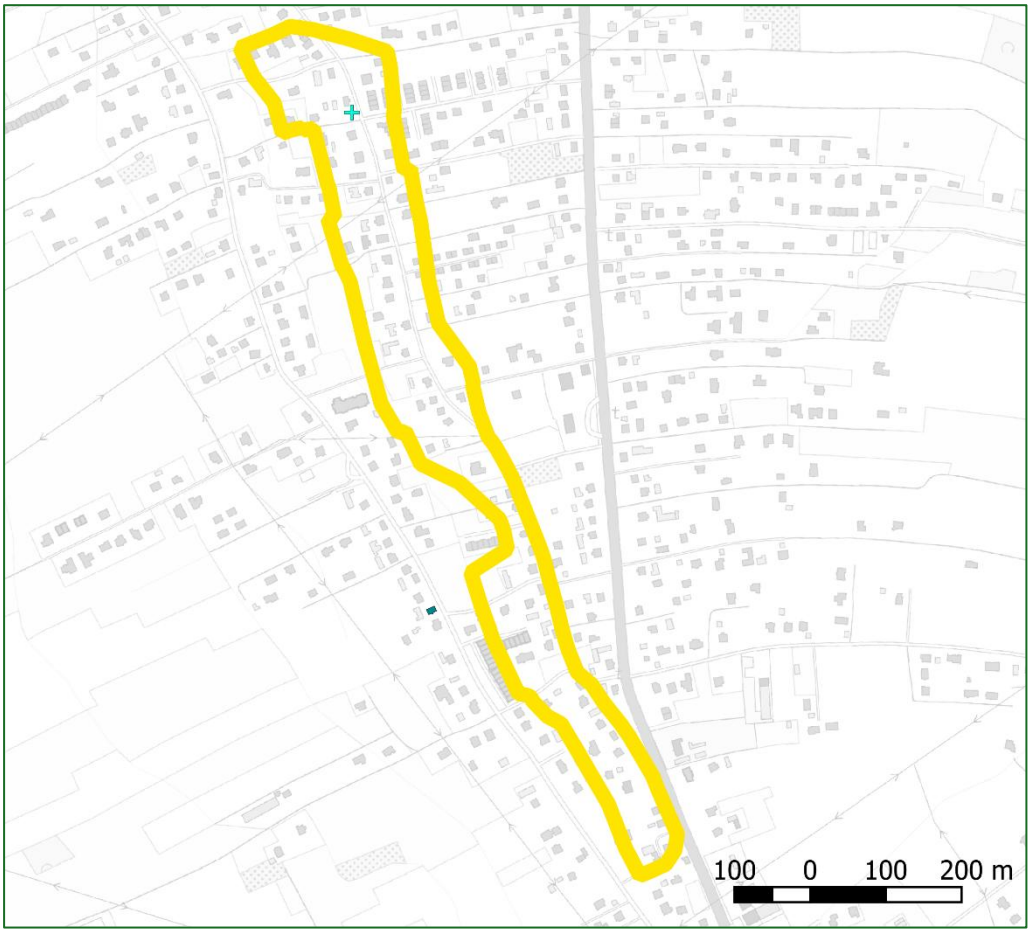
REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego przebiegu ulic z zachowaniem ich szerokości oraz historycznej linii zabudowy, a także rozplanowania terenów zielonych dawnego parku,
- zachowanie historycznych podziałów działek,
- zachowanie zasadniczych proporcji wysokościowych, kształtujących sylwetę całego zespołu oraz jego fragmentów,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego cerkwi oraz obiektów towarzyszących,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- w procesach inwestycyjnych uwzględnienie lokalizacji stanowiska archeologicznego.

Rys. 22. Dworek i zespół dawnej Cerkwi na Zalesiu (2023r.) [10]

OBSZAR XVI - południowego fragmentu dawnej wsi Biała

Obszar XVI (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

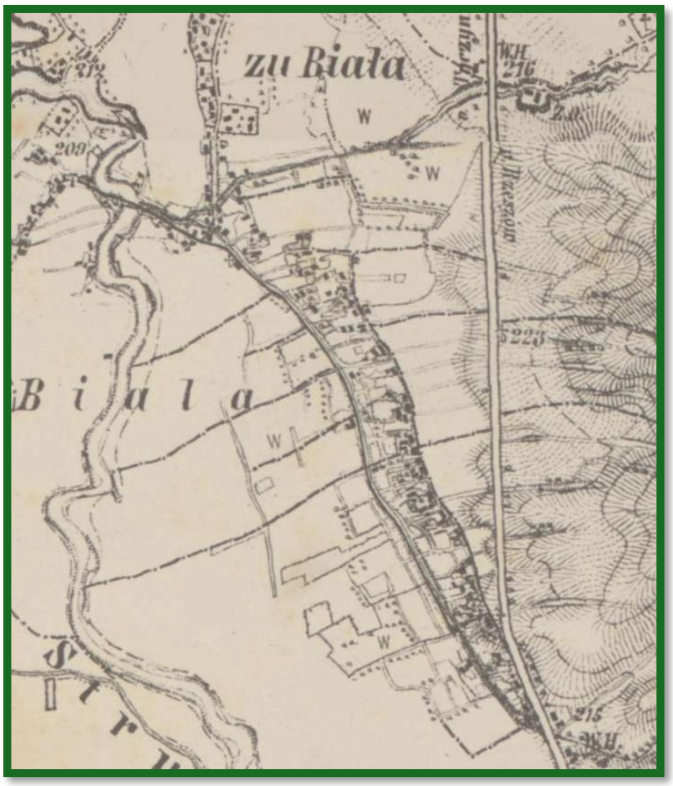
- kapliczka przy ul. Świętojańskiej;

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

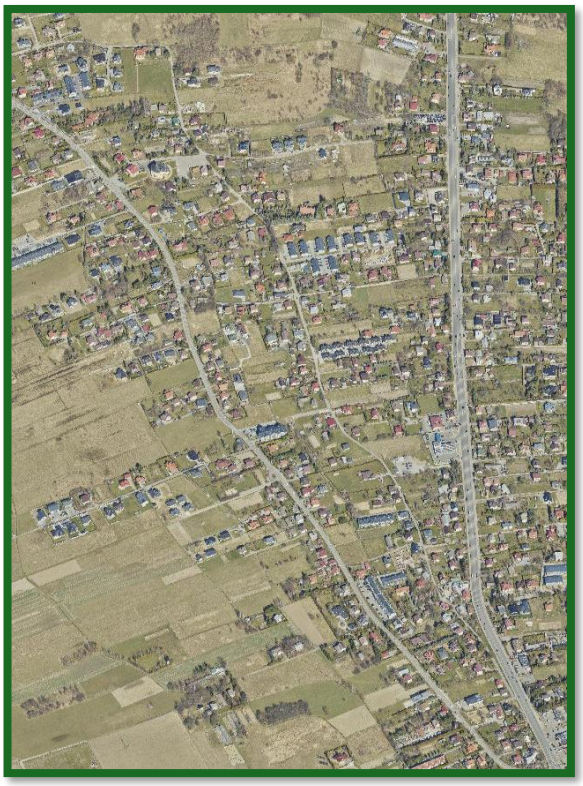
- zachowany fragment układu przestrzennego dawnej wsi Biała.

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg,
- utrzymanie drobnej skali zabudowy,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- zakaz stosowania nieprzeźroczystych ekranów akustycznych,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych.

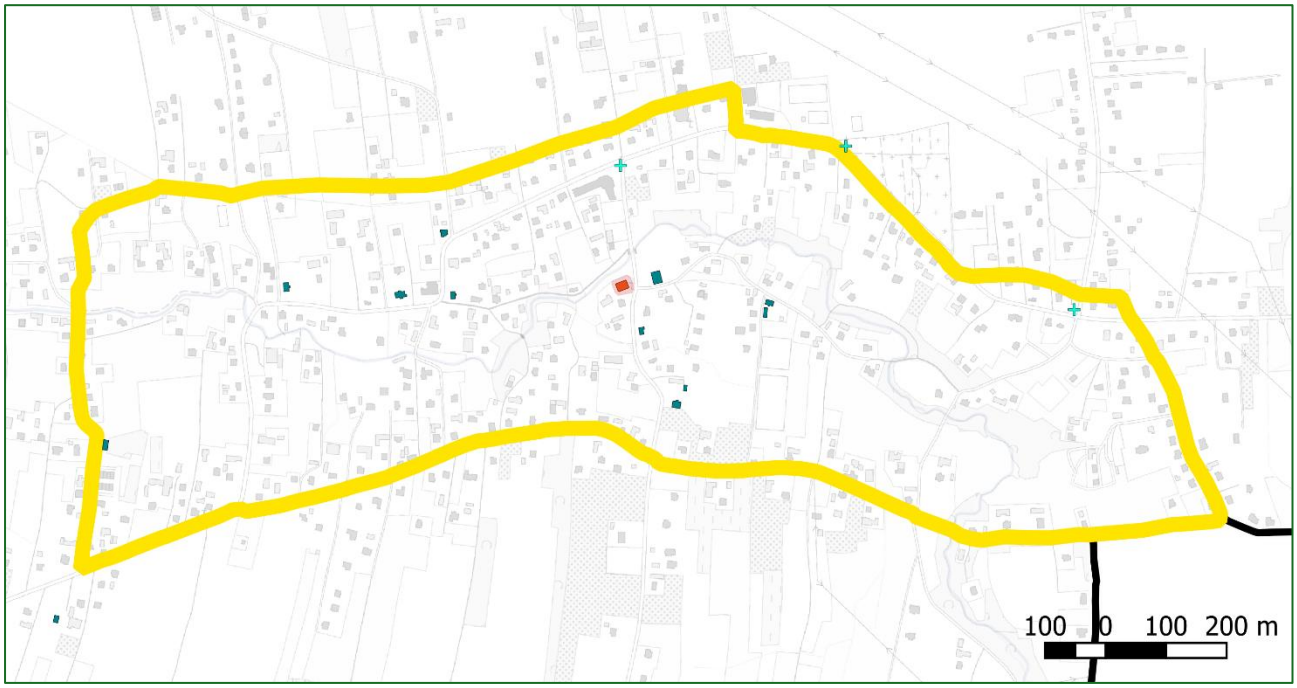

Rys. 24. Biała na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

Rys. 24. Fragment dzisiejszego Osiedla Biała (2023r.) [10]

OBSZAR XVII - dawnej wsi Budziwój

Obszar XVII (skala 1:12 500) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- kościół rzym.-kat. par. pw. Matki Bożej Śnieżnej (nr rej. A-191 z dn. 26.02.2007 r.),
- budynek dawnej szkoły przy ul. Podleśnej 7,
- domy przy ul. Budziwojskiej, Podleśnej, Porąbki, Sportowców,
- stanowisko archeologiczne Rzeszów-Budziwój 1;

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- zachowany układ przestrzenny dawnej wsi Budziwój.

Rys. 25. Fragment dzisiejszego Osiedla Budziwój (2023r.) [10]

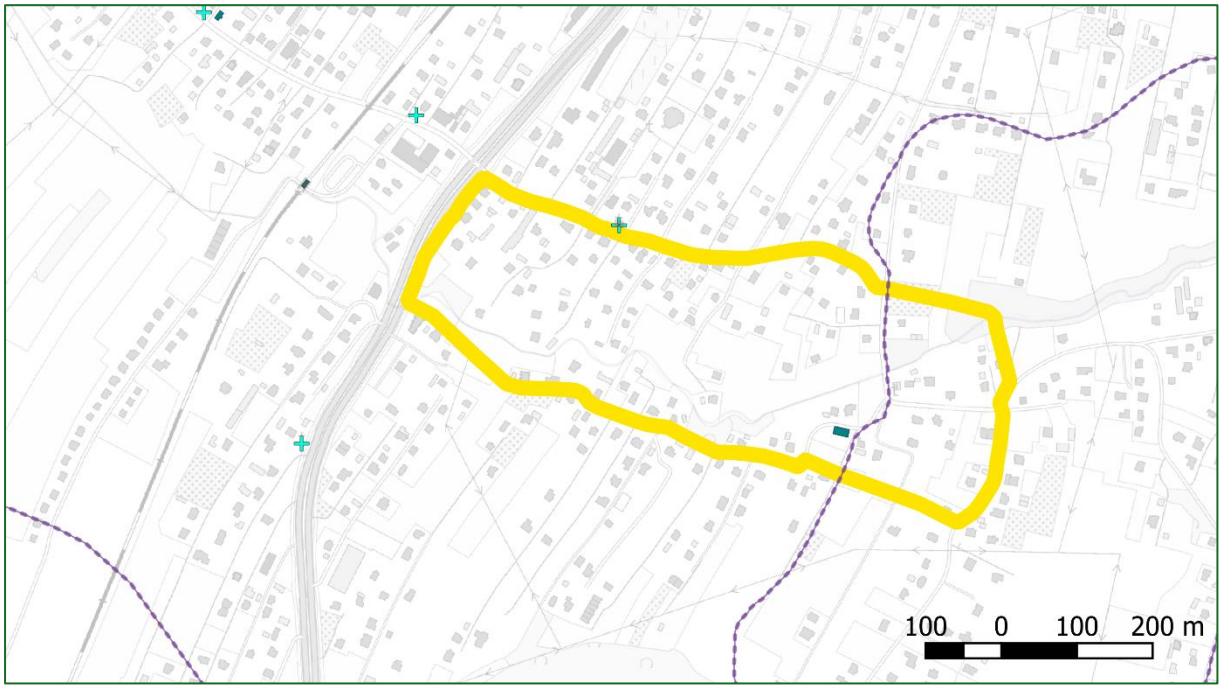
REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego układu przestrzennego dawnej wsi,
- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg,
- ochrona zieleni wzdłuż potoku Hermanówka,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego kościoła wraz z istniejącym ogrodzeniem ,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych, w szczególności obiektów nieużytkowanych tj. dawnego kościoła pw. Matki Bożej Śnieżnej i dawnej szkoły przy ul. Podleśnej 7,
- przywrócenie funkcji kultowej dla kościoła pw. Matki Bożej Śnieżnej,
- adaptacja i wykorzystanie do nowej funkcji dawnego budynku szkoły przy ul. Podleśnej 7,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- w procesach inwestycyjnych uwzględnienie lokalizacji stanowiska archeologicznego.

Rys. 26. Budziwój na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

OBSZAR XVIII - wschodniej część dawnej wsi Zwięczyca

Obszar XVIII (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

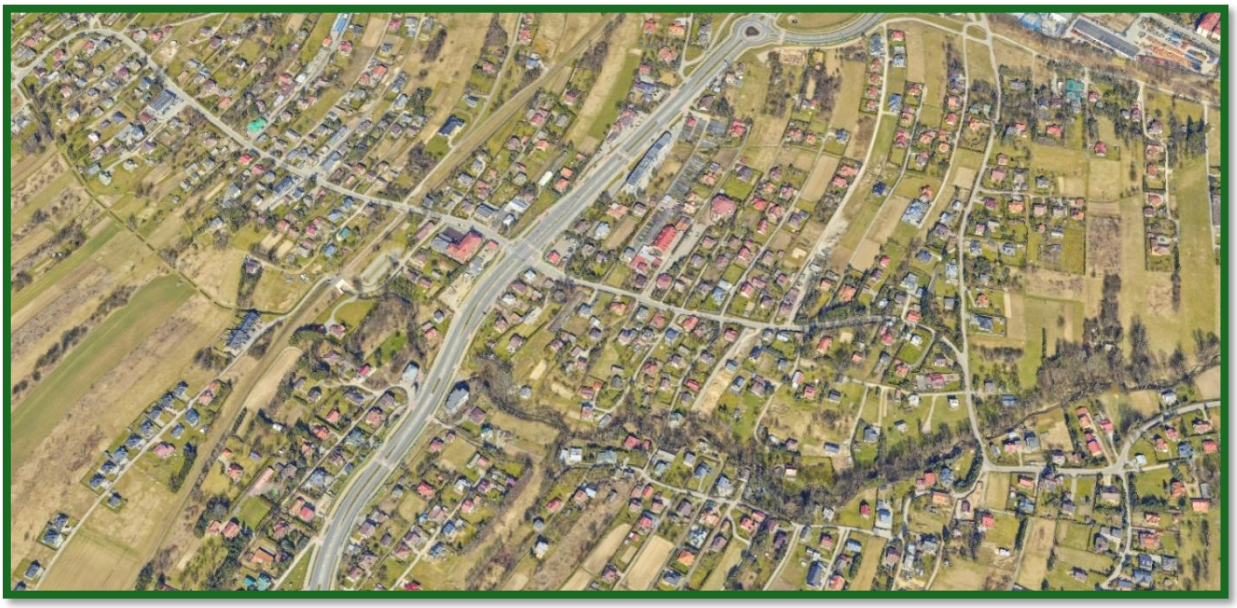
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- spichlerz z dawnego zespołu pałacowego, ul. Starowiejska 9,
- fragment stanowiska archeologicznego Rzeszów-Zwięczyca 3-13;

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- zachowany fragment układu przestrzennego dawnej wsi Zwięczyca,
- fragment obszaru obserwacji archeologicznej.

Rys. 27. Fragment dzisiejszego Osiedla Zwięczyca (2023r.) [10]

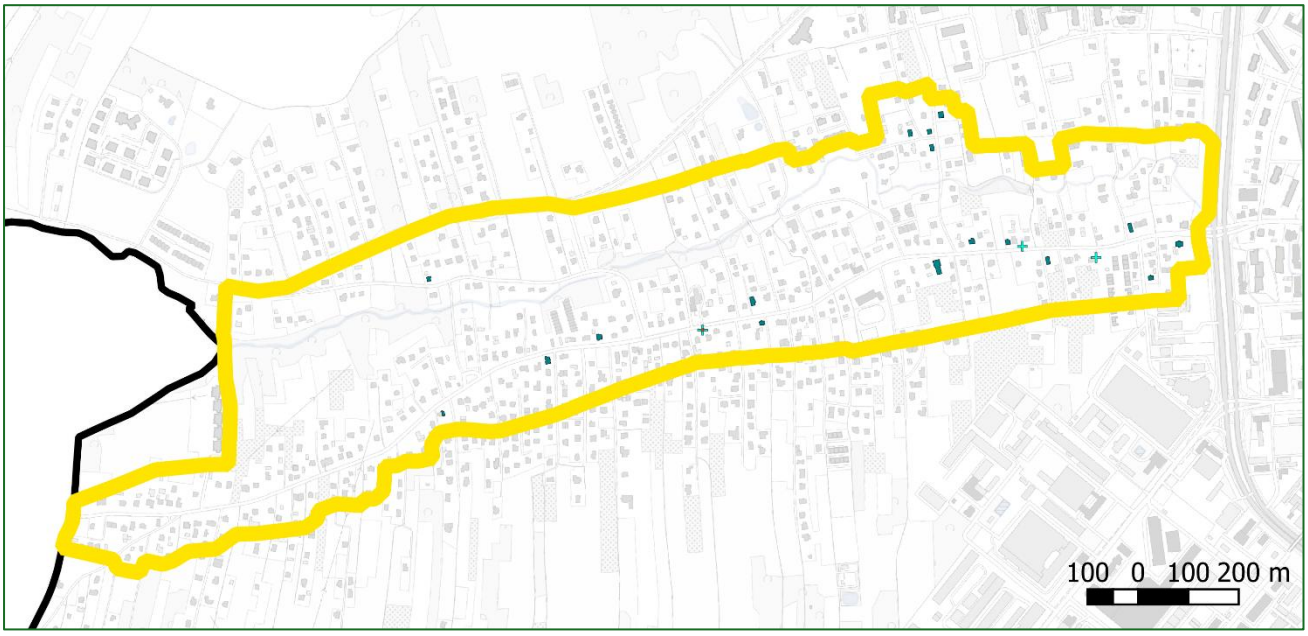
REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg,
- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych, w szczególności dawnego spichlerza przy ul. Starowiejskiej 9,
- adaptacja i wykorzystanie do nowej funkcji dawnego spichlerza przy ul. Starowiejskiej 9,
- wyeksponowanie widoku na dawny zabytkowy spichlerz,
- zachowanie starodrzewu z terenu dawnego zespołu pałacowego,
- zakaz lokalizowania budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- wyczulenie w procesach inwestycyjnych na szczególne wartości archeologiczne wschodniej części obszaru.

Rys. 28. Zwięczyca na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

OBSZAR XIX - dawnej wsi Staroniwa

Obszar XIX (skala 1:15 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- kapliczka Matki Boskiej Śnieżnej przy ul. Staroniwskiej (nr rej. A-1235 z dn. 20.03.2014 r.),
- dawna szkoła (ob. przedszkole) przy ul. Staroniwskiej;
- domy przy ul. Celowniczej, Potokowej, Staroniwskiej, Strzelniczej i Żelaznej,
- kapliczki,
- stanowisko archeologiczne Rzeszów 87;

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- zachowany układ przestrzenny dawnej wsi Staroniwa.

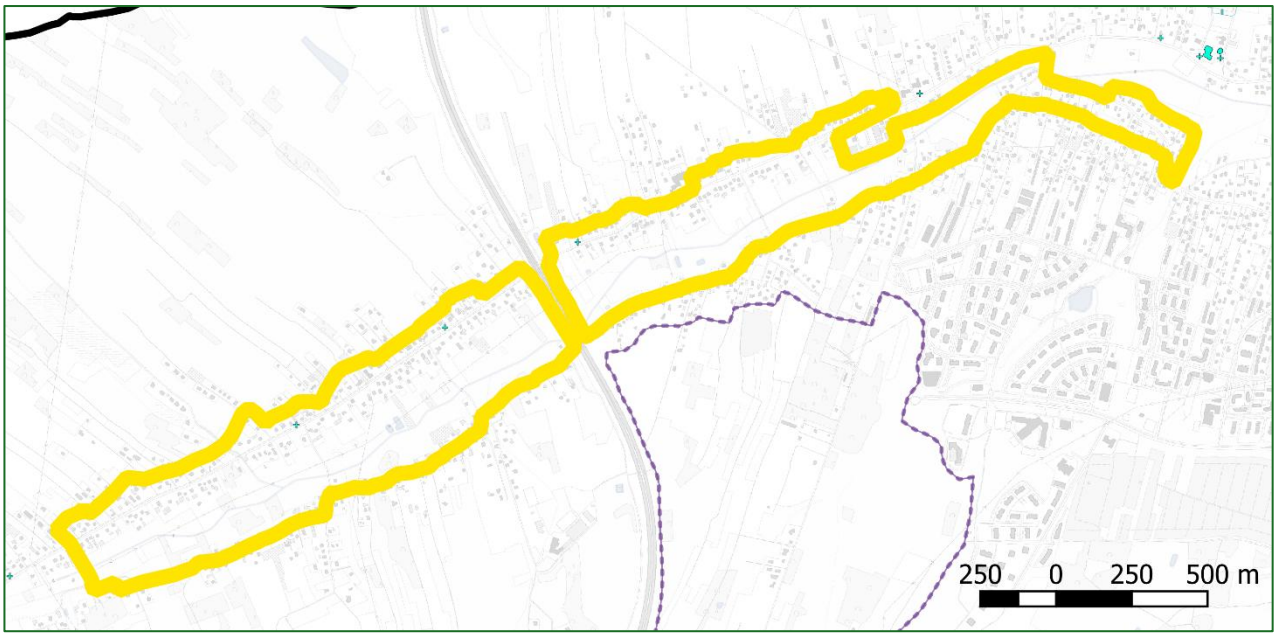
Rys. 29. Fragment dzisiejszego Osiedla Staroniwa (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego układu przestrzennego dawnej wsi,
- zachowanie historycznego przebiegu ulic i dróg,
- zachowanie ulicy Staroniwskiej jako osi kompozycyjnej układu,

- utrzymanie drobnej skali zabudowy,
- ochrona przebiegu i koryta potoku Mikośka,
- ochrona terenów zielonych oraz drzewostanów,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych,
- w procesach inwestycyjnych uwzględnienie lokalizacji stanowiska archeologicznego.

OBSZAR XX - zachodniej części dawnej wsi Przybyszówka

Obszar XX (skala 1:25 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- obelisk Księdza Stojałowskiego przy ul. Dębickiej 428 (nr rej. B-845 (d. B-206) z dn. 26.02.1981),
- kapliczki przy ul. Dębickiej,

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- zachowany układ przestrzenny dawnej wsi Przybyszówka wraz z niezabudowaną doliną Przyrwy.

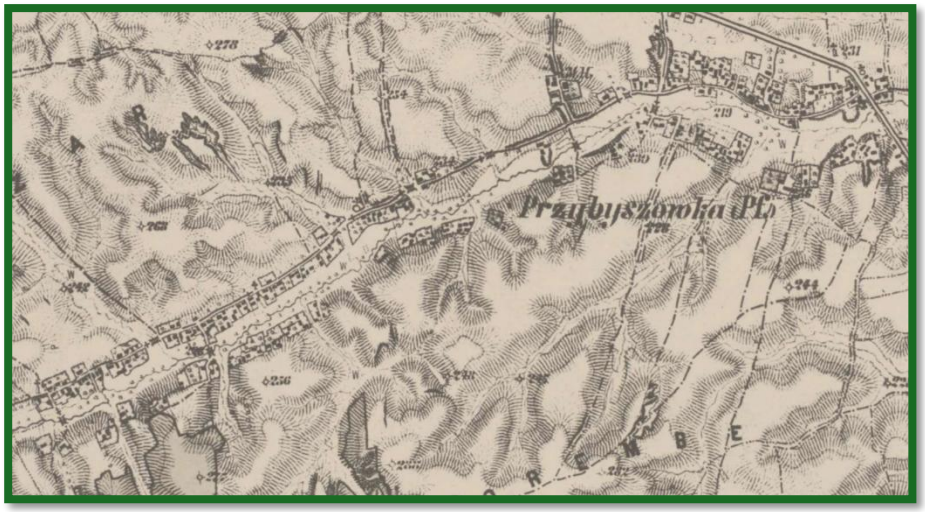
Rys. 30. Fragment dzisiejszego Osiedla Przybyszówka (2023r.) [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- ochrona historycznego układu przestrzennego wsi z zachowaniem historycznego przebiegu ulic i dróg,
- ochrona terenów zielonych oraz drzewostanów,
- ochrona doliny potoku Przyrwy, poprzez zakaz zabudowy dna doliny,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- na terenach na południe od zespołu kościelnego zakaz lokalizowania nowej zabudowy w celu ochrony ekspozycji widokowej na kościół,
- ochrona i eksponowanie historycznych nazw miejscowych.

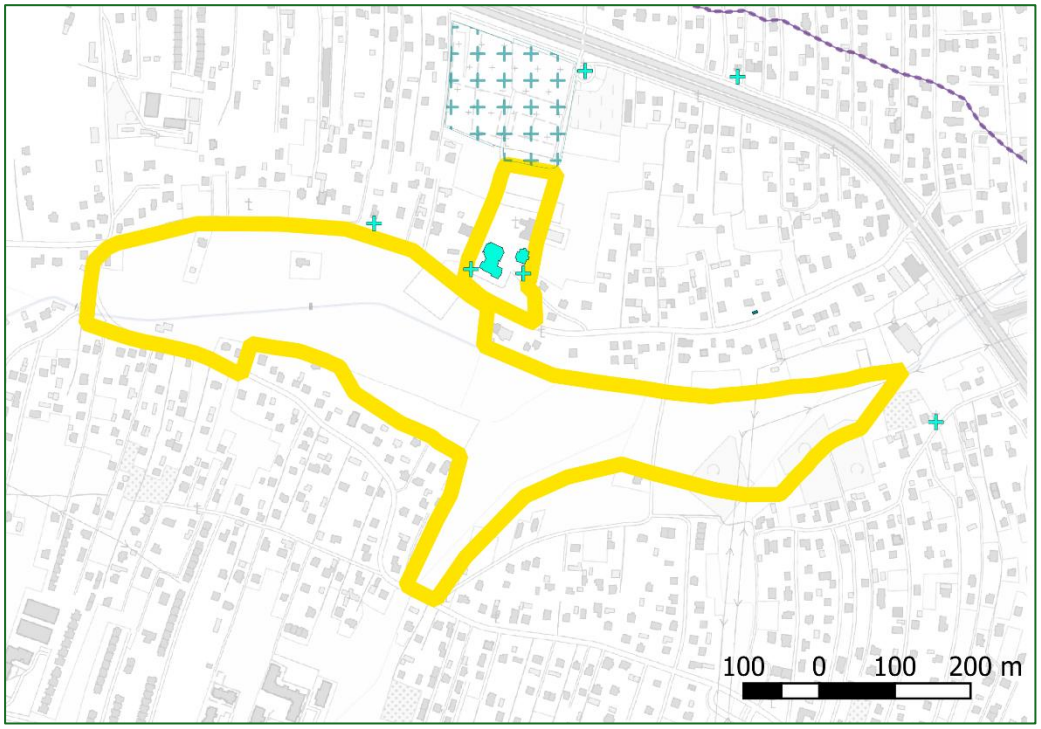

Rys. 31. Fragment dzisiejszego Osiedla Przybyszówka (2021r.) [10]

Rys. 32. Przybyszówka na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

OBSZAR XXI - zespołu kościelnego na Przybyszówce

Obszar XXI (skala 1:10 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- zespół kościoła rzym.-kat. par. pw. Św. Mikołaja.

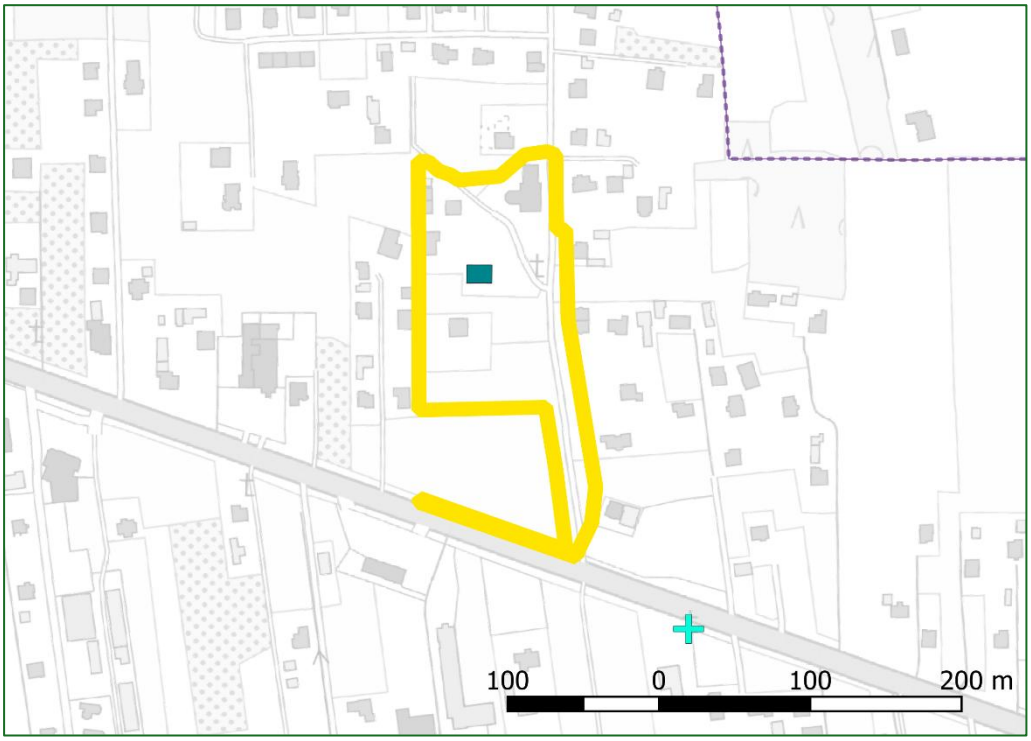

Rys. 33. Kościół pw. Św. Mikołaja [17]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie budynku kościoła jako historycznej dominanty w terenie,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego kościoła oraz obiektów towarzyszących,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- niewskazana jest lokalizacja na tym terenie nowych obiektów,
- zachowanie szerokiej ekspozycji widokowej na zabytek.

OBSZAR XXII - dawnego zespołu dworskiego na Dworzysku

Obszar XXII (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW:

- rządcówka w zespole dworskim Christianich-Grabieńskich,

ORAZ INNE WARTOŚCI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO:

- zachowana aleja dojazdowa do zespołu dworskiego.

Rys. 34. Aleja dojazdowa do dawnego zespołu dworskiego na Dworzysku [17]

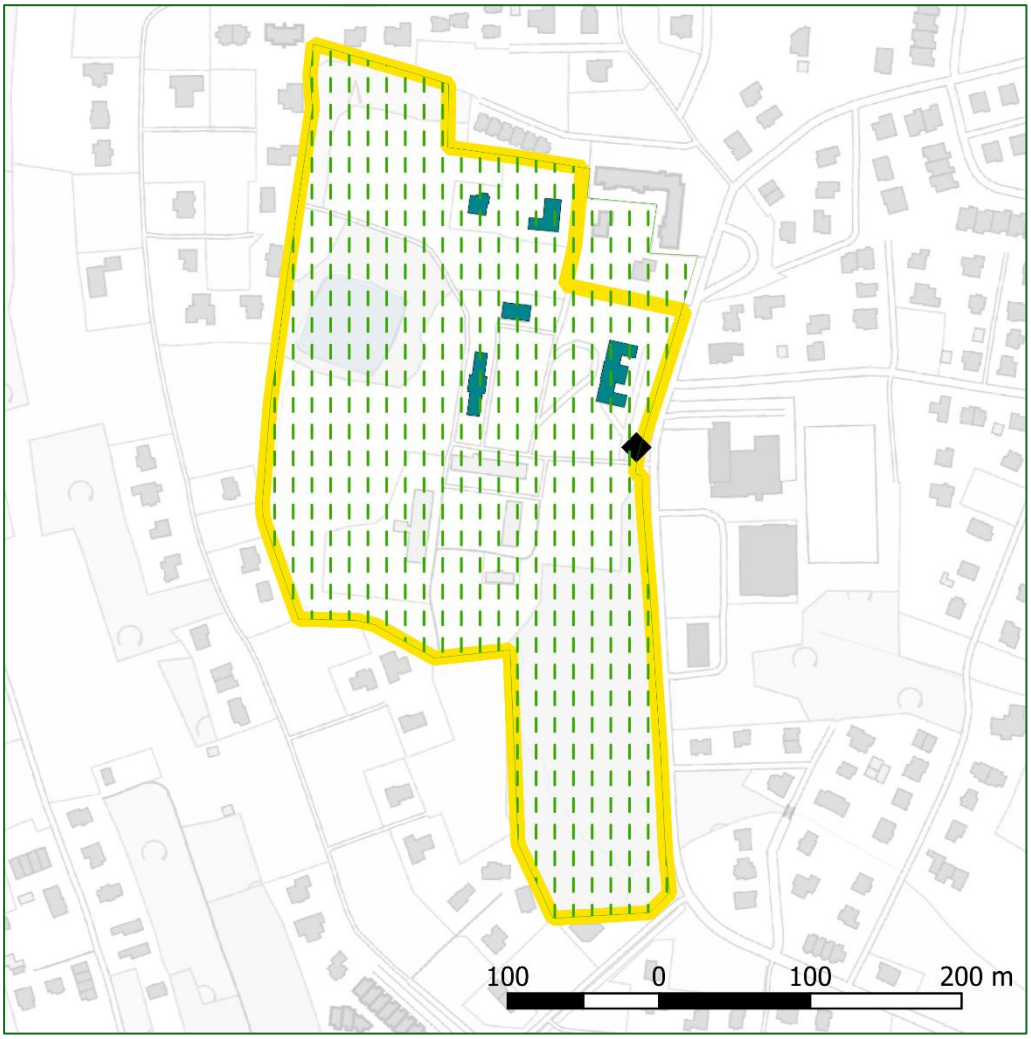
REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie bryły i detalu architektonicznego dawnej rządcówki z dawnego zespołu dworskiego,
- zachowanie zabytkowej lipowej alei dojazdowej,
- utrzymanie skali zabudowy,
- zakaz stosowania ekranów akustycznych przy południowej granicy obszaru, wzdłuż ulicy Krakowskiej.

Rys. 35. Założenie dworskie i parkowe w Przybyszówce-Dworzysku na austriackiej mapie Franciszko-Józefińskiej 1869 – 1887 (III zdjęcie wojskowe Galicji) [12]

OBSZAR XXIII - dawnej Szkoły Rolniczej na Miłocinie

Obszar XXIII (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBSZARY I OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- budynki w dawnym zespole Krajowej Niższej Szkoły Rolniczej (ob. Zespół Szkół Agro-przedsiębiorczości) wraz z parkiem;

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie reliktów pierwotnego założenia folwarcznego i przywrócenie w maksymalnie możliwym stopniu układu zrealizowanego w 1906 r.,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- utrzymanie pokrycia dachów obiektów dachówką ceramiczną,
- zachowanie parku i ogrodu jako dużej enklawy zieleni, z zachowaniem starodrzewu i innych wartościowych nasadzeń,
- odtworzenie stawu i jego najbliższego otoczenia,

Rys. 36. Teren dawnego zespołu Krajowej Niższej Szkoły Rolniczej (2021r.) [10]

- remont, konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych z poszanowaniem wartości historycznych, artystycznych i naukowych, w szczególności spichlerza, domu woźnego i piwnicy,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych.

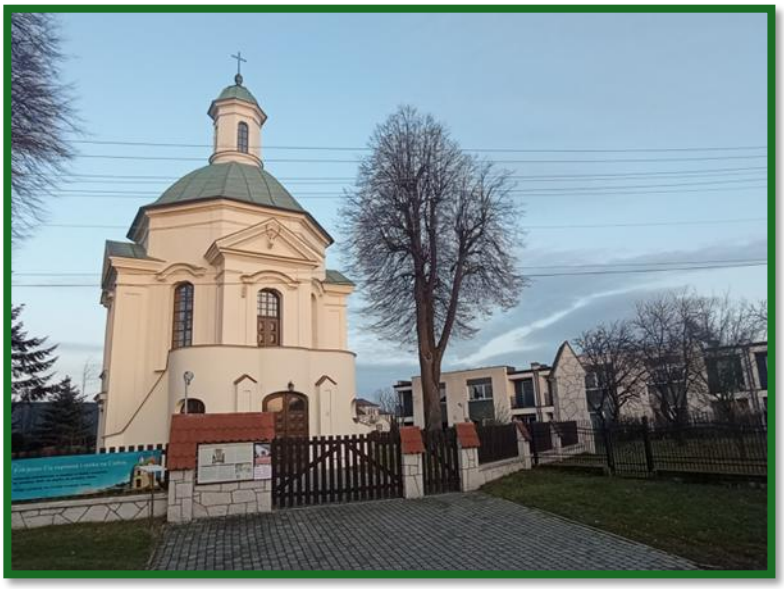
Obszar XXIV (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4
Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW I UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

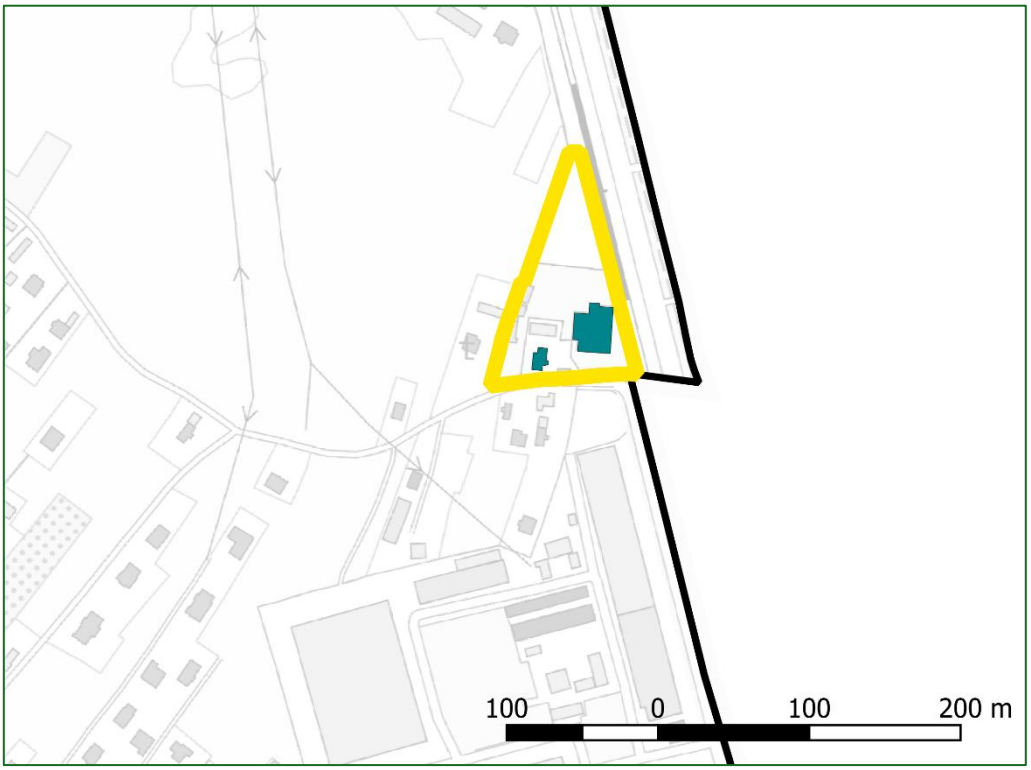
- kaplica myśliwska pw. św. Huberta wraz z najbliższym otoczeniem (nr rej. A-962 z dn. 11.12.1967 r.).

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

- zachowanie historycznego rozplanowania,
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego kaplicy, w przypadku remontu dachu, powrót do historycznego pokrycia dachówką,
- zachowanie starodrzewu,
- zakaz sytuowania nowej zabudowy,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków,
- zachowanie ekspozycji widokowej na zabytek od strony ul. Warszawskiej.

Rys. 37. Kaplica św. Huberta [fot. Biuro ZIR]

Obszar XXV (skala 1:5 000) Legenda do obszaru na początku Aneksu nr 4

Źródło: opracowanie własne Biuro ZIR

W GRANICACH OZNACZONEGO TERENU ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW, M.IN.:

- - młyn parowy oraz dom właściciela młyna, przy ul. Łąkowej.

Rys. 38. Dawny zespół młyna na Pogwizdowie [10]

REKOMENDACJE OCHRONY I OPIEKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARZE:

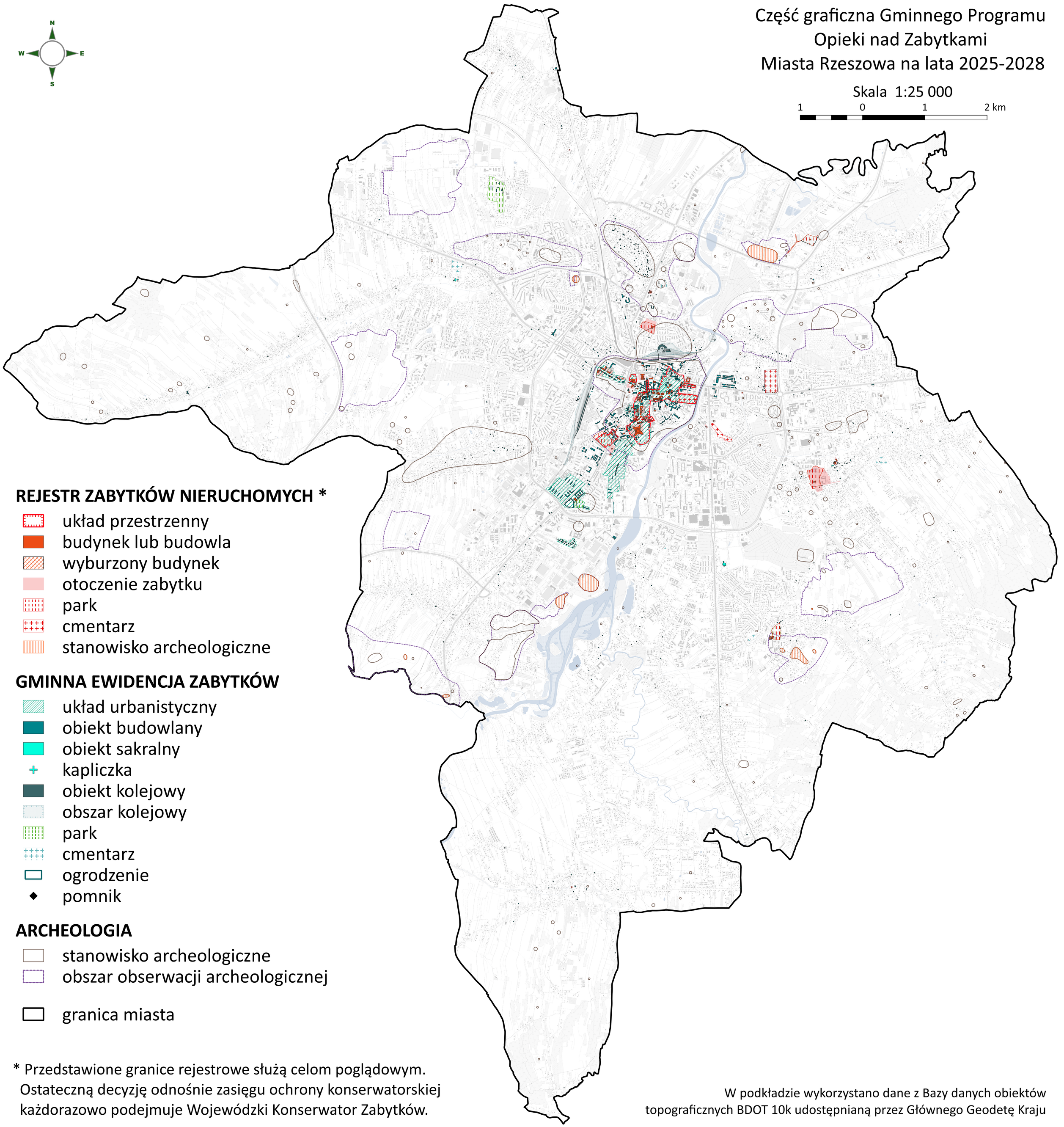
- zachowanie bryły i detalu architektonicznego obiektów zabytkowych,
- dostosowanie ewentualnej nowej zabudowy do obiektów zabytkowych, w zakresie skali i bryły budynków z zachowaniem proporcji wysokościowych zabudowy i założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej,
- zakaz stawiania ekranów akustycznych zasłaniających obiekt,
- zachowanie i wyeksponowanie widoku na młyn i willę od strony ul. Warszawskiej,
- uporządkowanie i oczyszczenie otoczenia zabytków z obiektów dysharmonizujących i tymczasowych, w tym zasłaniających obiekt bilbordów i tablic reklamowych,
- w przypadku instalacji urządzeń fotowoltaicznych na obiektach zabytkowych lub w ich otoczeniu uwzględnienie wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków.

MAPA POGLĄDOWA ZASOBÓW ZABYTKOWYCH I OBSZARÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE RZESZOWA

Część graficzna Gminnego Programu
Opieki nad Zabytkami
Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028

Skala 1:25 000

1 0 1 2 km

REJESTR ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH *

- układ przestrzenny
- budynek lub budowla
- wyburzony budynek
- otoczenie zabytku
- park
- cmentarz
- stanowisko archeologiczne

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

- układ urbanistyczny
- obiekt budowlany
- obiekt sakralny
- kapliczka
- obiekt kolejowy
- obszar kolejowy
- park
- cmentarz
- ogrodzenie
- pomnik

ARCHEOLOGIA

- stanowisko archeologiczne
- obszar obserwacji archeologicznej

- granica miasta

* Przedstawione granice rejestrowe służą celom poglądowym. Ostateczną decyzję odnośnie zasięgu ochrony konserwatorskiej każdorazowo podejmuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W podkładzie wykorzystano dane z Bazy danych obiektów topograficznych BDOT 10k udostępnianą przez Głównego Geodetę Kraju

Opracowanie własne - Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków i Rewitalizacji - Nowe Centrum Urzędu Miasta Rzeszowa

Uzasadnienie

do uchwały nr XXXVI/724/2025 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 30 grudnia 2025 r. w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028

Posiadanie gminnego programu opieki nad zabytkami jest obowiązkiem gminy wynikającym z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292). Zgodnie z art. 87 ust. 1 ww. ustawy dokument został sporządzony przez Prezydenta Miasta Rzeszowa, a następnie, zgodnie z art. 87 ust. 3 ww. ustawy, po uzyskaniu pozytywnej opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pismem znak Rz-RDZ.5120.9.2025.KC z dnia 4 grudnia 2025 r., został przedstawiony do przyjęcia przez Radę Miasta Rzeszowa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2025-2028 stanowi kontynuację poprzedniego, Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Rzeszowa na lata 2021-2024, przyjętego Uchwałą Nr LVI/1171/2021 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 14 grudnia 2021 r. W dokumencie zawarto opis zasobu zabytkowego Rzeszowa oraz zaktualizowano najważniejsze priorytety i kierunki działań w obszarze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, wskazane do realizacji w perspektywie do 2028 r. Dokument wzbogacony został o część graficzną w postaci mapy zasobu zabytkowego i obszarów archeologicznych, mającej charakter poglądowy i stanowiącej załącznik do Programu. Ponadto, dodatkowy element stanowią 4 aneksy zawierające: wykaz zabytków nieruchomych, wykaz zabytków ruchomych, wykaz stanowisk archeologicznych zlokalizowanych na terenie Rzeszowa oraz 25 plansz obszarów, o istotnej wartości i znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Rzeszowa.